

Харківська академія неперервної освіти

Джерело

педагогічних інновацій

*Нова українська школа: ціннісні орієнтири
та нові технології*

Науково-методичний журнал
Випуск № 2 (38)

Харків
2022

Схвалено вченою радою Харківської академії неперервної освіти
(протокол № 1 від 24.03. 2022 р.)

Головний редактор:

Покроєва Л.Д., кандидат педагогічних наук, професор, ректор Харківської академії неперервної освіти, заслужений працівник освіти України

Упорядники:

Вороніна Г. Л., доцент, викладач кафедри виховання й розвитку особистості Харківської академії неперервної освіти, кандидат педагогічних наук;

Сіваченко І. Г., викладач кафедри виховання й розвитку особистості Харківської академії неперервної освіти

Журнал видається КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».
Серія ХК № 2065-806Р, зареєстровано Головним управлінням юстиції
у Харківській області 22 січня 2013 р.

Джерело педагогічних інновацій. Цінності Нової української школи. Науково-методичний журнал. – Випуск № 2(38). – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2022. – 200 с.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, імен, даних і дотримання авторських прав.

© Харківська академія неперервної освіти

Зміст

Передмова	6
Розділ 1. Система ціннісно-світоглядних орієнтирів Нової української школи	8
Система ціннісних орієнтирів сучасної української школи <i>Смирнова М.Є.</i>	8
Цінності як фундамент української освіти <i>Вороніна Г.Л., Чуркіна В.Г.</i>	16
Розвиток громадянської та соціальної компетентності педагога Нової української школи <i>Китиченко Т.С., Китиченко С.О.</i>	19
Формування ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу в умовах сучасних викликів як одне з головних завдань системи післядипломної освіти <i>Байназарова О.О.</i>	23
Інклюзивне навчання як цінність українського суспільства <i>Колісник О.В.</i>	32
Використання гуманістичних ідей Г.С. Сковороди у формуванні моральних цінностей учнівської молоді (на прикладі діяльності КЗ «Харківська обласна станція юних туристів») <i>Скриль І.А., Коваленко М.Л.</i>	35
Розділ 2. Ціннісні концепти післядипломної педагогічної освіти	40
Розвиток методичної компетентності педагогів в умовах сучасних викликів: проектування цілей та завдань <i>Остапенко А. С.</i>	40
Підвищення кваліфікації вчителів філологічних дисциплін щодо формування національної свідомості й патріотизму учнів на уроках мовно-літературної освітньої галузі <i>Лузан Л.О., Лузан В.О.</i>	46
Сутність та характеристика структурно-функціональної моделі технології формування професійної готовності педагогів до організації народознавчої роботи в закладах дошкільної освіти та початкової школи на матеріалі народної педагогіки <i>Нечай О.М., Петрушина В.М.</i>	54
Лідер виховує лідера або роль особистості педагога в становленні молоді особистості здобувача освіти <i>Горбенко Т.І.</i>	60
Емпатія у професійній діяльності педагога в умовах воєнного часу <i>Сіваченко І.Г.</i>	64
Друга вища педагогічна освіта як спосіб розширення потенційних можливостей сучасного вчителя <i>Абазіна Л.В.</i>	67
Форми організації науково-дослідної роботи в умовах підвищення кваліфікації педагогічних працівників <i>Білостоцька О.М.</i>	76

Базові якості й безперервна освіта сучасного вчителя географії <i>Ачкасова В.В.</i>	81
Електронне портфоліо – відображення безперервного професійного розвитку та освіти впродовж життя сучасного педагога <i>Андрієнков І.Л.</i>	85
Розділ 3. Нові освітні технології формування ціннісних орієнтирів особистості	90
Формування духовних цінностей школярства при висвітленні теми війни у світовій літературі <i>Андрієнкова Л.Г., Водолажченко Н.А.</i>	90
Систематизація знань із української мови в старших класах у процесі підготовки до ЗНО <i>Думич Л.П.</i>	99
Упровадження мультимодальних технологій в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа» <i>Шевелева І.П.</i>	103
Дитиноцентрична позиція вчителя на уроках іноземної мови <i>Дьячкова Є.Ю.</i>	107
Варіативність при вивченні математики в школі <i>Чусов С.Є.</i>	111
Виховуємо національно-свідомого громадянина України в умовах сьогодення <i>Захарова Т.В.</i>	116
Досвід упровадження в освітній процес національно-патріотичного виховання учнів за допомогою інноваційних освітніх технологій <i>Кизименко О.М.</i>	120
Груповою роботою – пазл Нової української школи <i>Чорна А.П.</i>	123
Використання технології буктрейлерів на уроках зарубіжної літератури в Новій українській школі <i>Ковтун І.І.</i>	127
Здоров'язбережувальні аспекти сучасного уроку <i>Лис О.А.</i>	130
У трикутнику змін: демократизація відносин школи і батьків в умовах НУШ <i>Бардіна З.Б.</i>	133
Гармонізація емоційного стану дитини засобами сучасних арттерапевтичних технік <i>Озацька Ж.О.</i>	139
Практичне використання ціннісних орієнтирів у діяльності митця <i>Воропаєв Є.П.</i>	142
Системний підхід в організації освітнього простору під час розвитку творчих здібностей дітей в образотворчій діяльності з використанням нетрадиційних технік малювання та аплікації <i>Ігнатюк І.О.</i>	146

Харківщина як джерело гуманістичного світогляду Григорія Сковороди. Мандри Григорія Сковороди Харківщиною <i>Грицюта В.М., Редіна О.В.</i>	152
Розділ 4. Духовна безпека української школи	158
Український патріотизм як усвідомлений ціннісний вибір <i>Смирнова М.Є.</i>	158
Культура безпеки особистості: ціннісний вимір <i>Астахова М.С.</i>	162
Актуальність розвитку здоров'язберезувальної компетентності в умовах Нової української школи <i>Волкова І.В.</i>	166
Боротьба з маніпуляціями та фейками в нових реаліях на уроках інформатики <i>Фолуніна М.М.</i>	170
Красзнавча робота як засіб формування національної свідомості та патріотизму <i>Чуб Т.М.</i>	176
Система превентивної роботи як пріоритетний напрям роботи закладу освіти в умовах Нової української школи <i>Фомченкова О.М., Полякова Л.В.</i>	181
Причини виникнення та профілактика адиктивної поведінки підлітків <i>Подзолкова Т.Ю.</i>	186
Формування медіаграмотності учнів на уроках мистецтва <i>Аксьонова Г.В.</i>	191
Позашкільна корекційна освітня робота з дітьми 4–7 років із психологічною травмою війни <i>Трегубова І.М.</i>	193
Наші автори	199

Передмова

Стрімке входження людства у XXI століття відбулося, безперечно, на ґрунті осягнення багатомірових здобутків і втрат. Особливого значення Апофеозом наукових розвідок цивілізації став винахід атомної вибухівки, використання якої наводить англійського радіохіміка Фредеріка Содді на думку, що дослідження законів природи є беззаперечним благом, а свідоме створення зброї масового знищення – моральним злом. Філософська спадщина окреслила змістовний фундамент людиноцентристської концепції XXI століття. Починаючи з утвердження гуманістичної ідеї достоїнства особистості, доблесних діянь людини, визнання її волі та права на насолоду радощами земного життя (Франческо Петрарка), визнання серця людини «корінням життя» (Григорій Сковорода), проголошення виховання «виходячи від дитини» як основного принципу педагогіки (Еллен Кей), освіта новітнього часу спирається на універсальні цінності, що «лежать не поза людиною, не в моралі чи ідеології, що присвоюється людиною, а в ній самій, в автентичному досвіді її власного життя; тому їх не можна дати людині, можна лише створити певні умови для їхнього повноцінного розвитку» (Карл Роджерс).

Спрямовуючи діяльність педагогів на розкриття та розвиток здібностей, талантів і можливостей кожної дитини, Нова українська школа проголосує виховання на цінностях, орієнтується на морально-етичні та соціально-політичні цінності.

Сьогодні непрості виклики постали перед нашою країною, українським народом. Від педагогів вони вимагають володіння такими наскрізними вміннями, як: здатність перебувати в контакті із собою та оточенням; бути стабільними, передбачуваними у вимогах; уміння помічати й дбати про власні особисті кордони та кордони оточення; надавати підтримку; створювати в освітньому середовищі емоційно-комфортну атмосферу, сприятливі умови для особистісного самовизначення в різних видах дитячої активності; усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами.

Узагальненню досвіду реалізації могутнього потенціалу нової української школи в сучасних умовах присвячено черговий випуск науково-методичного журналу «Джерело педагогічних інновацій» – «Нова українська школа: ціннісні орієнтири та нові технології».

Перший розділ окреслює систему ціннісно-світоглядних орієнтирів Нової української школи. Автори статей спираються на філософські погляди на виховання у викликах сьогодення, гуманістичну, дитиноцентричну, громадянську, національно-патріотичну позиції вчителя, демократичні принципи сучасної освіти, наукові підходи до організації сучасного виховання, механізми реалізації ціннісного потенціалу та виховного компоненту змісту компетентностей НУШ.

Другий розділ розкриває ціннісні концепти післядипломної педагогічної освіти, що є важливими для розвитку та вдосконалення професійної компетентності педагога в умовах сучасних викликів, актуалізує шляхи підвищення кваліфікації сучасного вчителя щодо комплексного та системного підходів до реалізації стратегії суб'єкт-суб'єктної взаємодії, формування базових якостей особистості дитини.

Третій розділ присвячено висвітленню практичних матеріалів щодо застосування нових освітніх технологій формування ціннісних орієнтирів особистості. Автори статей визначають виховні можливості освітнього середовища, переваги системного підходу в організації освітнього простору, методи проектування цілісного виховного простору, презентують практику використання сучасних технологій у формуванні базових моральних цінностей, форми та методи організації виховного процесу.

Четвертий розділ містить матеріали, присвячені питанням духовної безпеки української школи, формування національної ідентичності, основ духовності особистості, культури мислення та культури поведінки, профілактики шкідливих звичок, ризикованої, девіантної та кримінальної поведінки, проблемам формування здорового способу життя учнівської молоді, маніпулювання свідомістю, запобігання негативних впливів (зокрема через маніпулятивні технології деструктивного змісту ЗМІ, інтернет-мережі, різних видів рекламної продукції); формам і методам формування моральних принципів, духовності, критичного та креативного мислення в учнів.

Освіта є органічною складовою духовного життя суспільства, саме в цій системі створюється майбутнє, формуються особистісні й соціокультурні цінності. Запропоновані матеріали розкривають особливості формування ціннісних орієнтирів дітей та учнівської молоді в сучасних умовах закладів освіти й допоможуть педагогам і вихователям в організації відповідної роботи.

**Система ціннісно-світоглядних орієнтирів
Нової української школи**

Система ціннісних орієнтирів сучасної української школи

Марина Смирнова

Актуальність. Сьогодні освіта в суспільстві є важливою цінністю для підростаючого покоління і водночас однією з установок прийнятної поведінки в суспільстві.

Світ змінюється і для нього характерним стає переорієнтація людини з матеріальних цінностей, що виражають переваги фізичної та психологічної безпеки і благополуччя, на постматеріальні цінності, які підкреслюють значущість якості життя, належність людини до певної соціальної групи, самореалізацію та ін.

У Державному стандарті базової середньої освіти її мета визначена як «розвиток природних здібностей, інтересів, обдарувань учнів, формування компетентностей, необхідних для їх соціалізації та громадянської активності, свідомого вибору подальшого життєвого шляху і самореалізації, продовження навчання на рівні профільної освіти або здобуття професії, виховання відповідального, шанобливого ставлення до родини, суспільства, навколишнього природного середовища, національних та культурних цінностей українського народу» [2].

Реалізація заявленої мети базової середньої освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як:

- *повага до особистості учня та визнання пріоритету його інтересів, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, підтримка пізнавального інтересу та наполегливості;*
- *забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;*
- *дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності;*
- *становлення вільної особистості учня, підтримка його самостійності, підприємливості та ініціативності, розвиток критичного мислення та впевненості в собі;*
- *формування культури здорового способу життя учня, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного розвитку, добробуту;*

- створення освітнього середовища, у якому забезпечено атмосферу довіри, без будь-яких форм дискримінації учасників освітнього процесу;
- утвердження людської гідності, чесності, милосердя, доброти, справедливості, співпереживання, взаємоповаги і взаємодопомоги, поваги до прав і свобод людини, здатності до конструктивної взаємодії учнів між собою та з дорослими;
- формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови;
- плекання в учнів любові до рідного краю, відповідального ставлення до довкілля.

Мета статті полягає в осмисленні системи ціннісно-світоглядних орієнтирів, що лежать в основі становлення та утвердження Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. У сучасній освітній лексиці дуже часто вживаються поняття «цінність», «цінності», «ціннісні орієнтації». Є навіть галузь науки, яка займається вивченням системи цінностей, – аксіологія.

У наукових колах немає однозначного визначення поняття «цінності». Полеміку з цього питання можна звести до таких основних позицій:

- 1) *цінності* – це предметне вираження значущості або абстрактної сутності чогось;
- 2) *цінності* – це суто індивідуальна або надіндивідуальна реальність;
- 3) *цінності* виступають у якості еталона або можуть бути розглянуті як ідеал.

У словниках ми можемо знайти три визначення поняття «цінність»:

- *«значимість* (корисність, необхідність, бажаність і т. п.) для людей тих чи інших матеріальних, духовних чи природних об'єктів, явищ, а також інших людей»;
- *«якість чи властивість предмета, що робить його корисним, бажаним або таким, що має цінність»;*
- *«якість або властивість об'єкта, що робить його корисним, потрібним, необхідним у тому чи іншому відношенні».*

Таким чином, у визначенні поняття «цінність» основною характеристикою є значущість, корисність, бажаність певної якості для людини.

Слід звернути увагу, що аналізуючи поняття цінність у контексті багатовимірності досвіду його вивчення, професор Леонт'єв Д.А. [3] виділяє такі форми його існування: *соціальні ідеали* (цінності, вироблені суспільною свідомістю, розглядаються як уявлення про досконалість у різних сферах суспільного життя); *предметно втілені цінності* (втілені в продуктах діяльності); *особистісні цінності* (мотиваційні структури особистості («моделі належного»), які спонукають до предметного втілення у своїй діяльності громадських ціннісних ідеалів).

Цінність, як певна унікальна система її компонентів, має складну багаторівневу структуру, у якій її складові особливим чином впливають на міжособистісні стосунки (див. табл.1).

Таблиця 1

Цінність	Ідеал	досконалий образ, що визначає діяльність людини
	Норма	внутрішньо прийняте зобов'язання
	Принцип	керівна ідея, основне правило діяльності
	Мета	передбачення результату, механізм інтеграції людини, що визначає діяльність людини
	Ставлення	прояв властивостей явища в системі
	Значення	визначення сенсу, завдяки якому відбувається оцінювання

Важливим для розуміння ціннісних орієнтирів шкільної практики є розуміння цінності самої шкільної освіти.

Як відомо, школа сьогодні перестала бути єдиним джерелом знань для сучасного підлітка. Популярність набувають освітні канали в Інтернеті, зростає кількість центрів додаткової освіти.

Наскільки сучасні школярі цінують освіту, яку вони отримують у школі?

Це питання потребує аналізу й обговорення.

Змістові аспекти поняття «освіта» різноманітні: освіту розглядають як *інститут*, як *процес*, як *результат* і як *цінність*. Цінність освіти полягає в єдності особистісної, державної та суспільної її складових.

Академік АПН України Савченко О. Я. [5] виділяє цінності, що об'єднують шкільну і педагогічну освіту:

- 1) принципова необхідність переосмислення тих факторів, від яких залежить якість освіти: цілей, змісту, методів, форм навчання і виховання, системи контролю і оцінювання, управлінських рішень, взаємної відповідальності всіх учасників освітнього процесу;
- 2) гуманізація суспільного життя і гуманізація освіти належить до визначальних цінностей, центрованість на ідеях: людина не засіб, а мета, тому не дитину треба пристосовувати до системи освіти, а освіту до неї;
- 3) пошук сенсу життя як однієї з фундаментальних потреб людини, осмислення цього розпочинається ще в шкільному віці;
- 4) створення атмосфери оптимізму, добра, взаємної підтримки, консолідації суспільства навколо захисту інтересів дитинства;
- 5) освоєння цінностей культури, підвищення загальної культури і самоцінності особистості, прилучення дітей до національних і загальнолюдських цінностей;
- 6) цінності громадянського виховання – усвідомлення своєї приналежності до Українського народу, зберігання і продовження українських культурно-історичних традицій, шанобливе ставлення до рідних святинь, української мови, історії;
- 7) створення у дітей відчуття захищеності, впевненості у подоланні різних життєвих негараздів, не вступаючи в конфлікти із законом, формування у дитини здатностей працювати у групі, колективно;
- 8) працелюбність і відповідальність як цінності шкільної освіти;

- 9) цінність екологічного світогляду, прийняття ідеї коеволюції, спільної еволюції природи і суспільства як партнерство людини з природою і суспільством у незапрограмованому діалозі;
- 10) мовна культура учнів як особистісна і суспільно значуща цінність;
- 11) формування інформаційної культури;
- 12) здатність навчатися впродовж життя;
- 13) толерантність – сформованість у свідомості вихованців намірів і умінь безконфліктного життя у класі, родині, суспільстві, поваги до прав і свобод кожної особи.

З позицій аксіологічного (*ціннісного*) підходу є різні напрями, що реалізуються в освітніх системах Заходу.

- *Традиційно-консервативний напрям.* Цінність школи полягає в тому, щоб сформувати в дітях певні морально-етичні принципи як основу подальшого життя.
- *Раціоналістичний напрям.* У цьому напрямі особлива увага приділяється ефективному засвоєнню різних видів знань як основи успішної соціалізації.
- *Феноменологічний напрям.* Цінність освіти пов'язана з розвитком внутрішнього світу дитини у процесі навчання.
- *Гуманістичний напрям.* Цінність освіти полягає у створенні сприятливих умов для самореалізації особистості.
- *Соціал-реконструктивістський напрям.* Цінність освіти у підтримці індивідуальних потреб і запитів дитини в школі, а також у творчому самовираженні дитини.

Усі ці напрями розвитку освіти об'єднує те, що освіта сьогодні, особливо загальна середня, не повинна давати дитині певну суму знань, а має навчити її вчитися, самостійно «здобувати» необхідні знання, адаптувати їх до успішної життєдіяльності в суспільстві.

Під *цінністю повної загальної освіти* ми розуміємо уявлення про значущість освіти і ставлення до неї як до *мети й засобу отримання знань, умінь, навичок, формування цінностей, певних особистісних якостей, у цілому компетентності*, що й визначає можливість успішної життєдіяльності учнів у суспільстві.

У нашому регіоні було проведено цікаве дослідження серед учнів і педагогів ЗЗСО щодо цінностей у цілому та цінності загальної середньої освіти. В основу дослідження була покладена методика Мілтона Рокича, американського соціолога, що спрямована на виявлення ієрархії цінностей особистості. Учні пропонували проранжувати цінності за ступенем їх важливості: самореалізація, сім'я, дружба, любов, освіта, матеріальне благополуччя, здоров'я, творчість, кар'єра, віра.

Результати ранжування показали, що думають учні про найбільш важливі цінності (див. табл. 2).

Представлений рейтинг показує, що учні, які брали участь в опитуванні, у більшості орієнтовані на *універсальні цінності* – сім'ю, дружбу, любов.

На перше місце вийшла цінність самореалізації, що є закономірним для підліткового віку. Цінність освіти лише на п'ятому місці. Хоча водночас 86% опитаних школярів вважають освіту важливою складовою життя сучасної людини.

Таблиця 2

Цінність	Ранг
самореалізація	1
сім'я	2
дружба	3
любов	4
освіта	5
матеріальне благополуччя	6
здоров'я	7
творчість	8
кар'єра	9
віра	10

Однак виявилось і протиріччя. Незважаючи на усвідомлення важливості освіти й того, що знання, уміння, навички, отримані в школі, знадобляться в подальшому житті (як відзначили 76% учнів шкіл), багато школярів указали на те, що не мають інтересу до навчання в школі (60%).

Також 65% школярів відповіли, що займаються в установах додаткової освіти тому, що їм не вистачає знань, які вони одержують у школі, для успішного навчання. Усе це говорить про зниження цінності школи та шкільної освіти в системі цінностей учнів.

У дослідженні було й питання про те, що хочуть отримати учні від шкільної освіти, які функції вона виконує для них.

Результати дослідження показали:

- більшість респондентів (70,0%) шкільну освіту розглядають як можливість отримати атестат, далі – роботу або можливість подальшого навчання після завершення навчання в школі;
- 43,5% опитаних учнів указали на те, що школа дає їм можливість спілкування з однолітками;
- 38,5% респондентів відзначили, що в школі вони отримують знання, які можуть стати в нагоді в майбутньому, і загальний розвиток.

Отже, у ході дослідження було виявлено, що за своїм характером цінність загальної освіти для більшості школярів (70,0%) є сьогодні переважно інструментальною, виступає найважливішим засобом задоволення різних потреб і цілей: отримання документа про освіту, зміну свого статусу (продовження освіти у ЗВО або в спеціалізованій установі професійного спрямування, можливість улаштуватися на роботу), комунікація.

Однак, говорячи про *комунікативну функцію освіти*, учні виділяють лише одну сторону комунікації – взаємодію з однолітками.

Комунікація учнів з учителями отримала вельми низьку оцінку. На неї, як на важливу цінність і функцію шкільної освіти, указали лише 4,6% респондентів, що корелює з даними про задоволення учнів діяльністю вчителів.

Результати дослідження показали також зростаючу тенденцію зниження авторитету вчителя.

Учитель – ключова фігура в освітньому процесі, і якщо він втрачає свою цінність як педагог і втрачає авторитет в учнів, то втрачається цінність і шкільної освіти в цілому.

У ході дослідження були виділені такі групи проблем, що стосуються діяльності шкільних учителів: недостатній рівень компетентності, професіоналізму сучасних учителів; низький рівень зацікавленості вчителів у своїй професії: немає мотивації, учителям не подобається їхня робота. В основному таку оцінку давали молоді вчителі.

Відсутність професійної ідентичності вчителів – одна з важливіших проблем, що впливають на зниження цінності шкільної освіти в учнів.

Учителі відзначали, що спостерігають у колективі роз'єднаність, пов'язану з:

- а) відсутністю відчуття загальної місії та освітньої мети;
- б) поділом предметів на «важливі» і «неважливі».
- в) поділом на «хороший – поганий учитель».

Тому створення мотивації для вчителів є однією з головних ідей сьогодення для Міністерства освіти і науки, за *словами пана С. Шкарлета*. «Еліту має формувати еліта. Без неї будь-які зміни із забезпечення якості освіти будуть неможливими, тому одна з головних ідей сьогодення – умотивований учитель. Це означає, що наша мета – сприяти його професійному та особистому зростанню, а також підвищувати його соціальний статус», – зазначив міністр [8].

Ключовим принципом Нової української школи проголошено дитиноцентризм. Місія закладу освіти сьогодні – допомогти розкрити й розвинути здібності, таланти і можливості на основі партнерства всіх учасників освітнього процесу: педагогів, учнів, батьків, адміністрації закладу освіти.

У Новій українській школі педагогіка партнерства утверджується як базовий етичний концепт сучасної української школи.

Важливими принципами в побудові партнерських, довірливих відносин педагога з учнями є: уміння бачити в учнях тільки хороше і поводитися з ними як із повноцінною, розумною, сильною, талановитою й умілою людиною; розуміти, що зміни й розвиток кожного не тільки можливі, але й неминучі; для розвитку в кожного є всі необхідні ресурси; кожна людина робить у певній ситуації найкращий вибір для себе; в основі дій будь-якої людини лежить позитивний намір; цілі діяльності можуть бути тільки позитивними й завжди спрямованими на майбутнє.

Отже, аксіологічний (*ціннісний*) компонент професійної компетентності педагога стає умовою гуманізації процесу навчання, спрямування освітньої діяльності на потреби та інтереси дитини. І в цьому контексті особливого значення набувають поняття «ціннісні орієнтації» та «цінності педагогічної діяльності».

Поняття «ціннісні орієнтації» було введено в наукову лексику у 20-ті роки ХХ ст. соціологами У. Томасом і Ф. Знанецьким. Тракується воно як «відображення у свідомості людини цінностей, що визнаються нею як стратегічні життєві цілі та спільні світоглядні орієнтири», як «елементи внутрішньої ... структури особистості, що сформовані та закріплені життєвим досвідом індивіда в ході процесів соціалізації та соціальної адаптації ...», як те, що є основою світогляду людини, її життєвої позиції, духовних основ, принципів, якими людина керується у своєму практичному житті.

У загальному розумінні «ціннісні орієнтації» розглядаються як соціальна установка особистості, що регулює її поведінку.

Цінності педагогічної діяльності в науковій літературі розглядаються як норми, що регламентують педагогічну діяльність і виступають як пізнавально-діюча система, що зв'язує світогляд і діяльність педагога.

Система цінностей учителя впливає на стиль його взаємодії з дітьми в процесі навчання, на вибір методів навчання, на формування якості освітнього середовища в цілому.

У проєкті «Рамка безперервного професійного розвитку вчителів» [4], який спільно реалізовувався Британською радою в Україні та МОНУ, були заявлені професійні цінності вчителів, як орієнтири, на основі яких учитель/вчителька обирає, опановує та виконує свою професійну діяльність:

Сучасний учитель/вчителька: дотримується педагогіки партнерства, що передбачає спілкування, взаємодію та співпрацю між учителями, учнями і батьками; визнає освітні та соціальні цінності сталого розвитку, рівності та справедливості; дотримується принципів демократії й соціальної справедливості через чесну, прозору та інклюзивну практичну діяльність; цінує і поважає соціальне, культурне та екологічне різноманіття своєї країни та світу; залучає учнів до вирішення життєвих проблем з метою наближення учіння до реалій життя; поважає та підтримує права усіх учнів, у тому числі право приймати рішення щодо учіння; демонструє свою відкритість, чесність, толерантність і мудрість; критично аналізує свої ставлення та переконання щодо особистісного та професійного розвитку з подальшою їх трансформацією у процес навчання, постійно самовдосконалюється; розвиває культуру довіри і поваги; створює і гарантує безпечне навчальне середовище; мотивує та заохочує до учіння; використовує усі можливості безперервного професійного розвитку.

Школи є місцем передачі та розвитку цінностей, навмисно це робиться чи ні. Вибір, який роблять педагоги, може підтримати розвиток демократичної системи цінностей в учнів, або надати зворотний ефект [6].

За даними порталу «Освіторія», незважаючи на те, що професія вчителя є дуже консервативною і в цій сфері кардинальних змін у найближчі роки не очікується, але все одно професія педагога поступово трансформується [1].

Цінності розглядаються як фундамент освіти й умова формування людини та суспільства, які як у професійній, так і в повсякденній діяльності врівноважують морально-етичний та публічний інтереси. За словами В. Франкла, «...цінностей не можна навчитися, їх можна тільки пережити...» [7].

Тому особливої актуальності набувають ціннісні орієнтації педагога. Адже неможливо уявити вчителя, який міг би передати ціннісну життєву філософію дітям, якщо не сповідує її сам, не є наставником дитини.

Висновки. На підставі викладеного вище ми можемо виділити ціннісно-світоглядні доміанти Нової української школи:

- *ціннісна зорієнтованість освітнього процесу*, утвердження системи цінностей у вихованні школярів: гідності, рівності, справедливості, толерантності, турботи, чесності, довіри, патріотизму, соціальної відповідальності та ін.;
- *ціннісне середовище*, яким має стати сучасна українська школа; важливим є те, які цінності сповідують педагоги, батьки, учні, які

цінності лежать в основі шкільної організаційної культури, які правила та норми утверджуються як основа шкільного життя;

- *дитиноцентризм* – створення умов для розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних інтересів, можливостей, потреб; формування в дитини життєвої компетентності, її успішної соціалізації;
- *людиноцентризм* – орієнтація в організації шкільного життя на потреби й можливості професійного розвитку педагогів, підвищення рівня мотивації кожного вчителя;
- формування *ціннісного ставлення* до школи, до освіти, до життя, до навколишнього світу як ключовий вектор формування світогляду дитини.

Список використаних джерел:

1. Де і як працюватиме вчитель майбутнього: освітні тренди для педагогів. URL: <https://osvitoria.media/experience/de-i-yak-pratsyuvatyme-vchytel-majbutnogo-osvitni-trendy-dlya-pedagogi>
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
3. Леонтьев Д. О. Ціннісні уявлення в індивідуальній та груповій свідомості: види, детермінанти і зміни в часі. URL: <https://hr-portal.ru/article/da-leontev-cennostnye-predstavleniya-v-individualnom-i-gruppovom-soznanii-vidy-determinanty>
4. Рамка безперервного професійного розвитку вчителів. URL: https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/ramka_bezperernogo_profesiy_nogo_rozvytku_vchyteliv.pdf
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
6. Учительський маніфест XXI століття. URL: <https://rm.coe.int/finalmanifesto-ru/16808cf52c>
7. Франкл В. Людина в пошуку справжнього сенсу. URL: <https://www.rulit.me/books/lyudina-v-poshukah-spravzhnogo-sensu-psiholog-u-konctabori-read-465280-1.html>
8. Шкарлет С. Виступ на Всеукраїнському серпневому форумі. 2021. URL: <http://osvita.ua/school/83792/>

Цінності як фундамент української освіти

*Галина Вороніна,
Вікторія Чуркіна*

Виклики сучасного світу довели неможливість розвитку справжнього цивілізованого суспільства без формування громадянсько-правових, духовно-моральних, культурно-етнічних і загальнолюдських цінностей. Цінності є тим феноменом, що пов'язаний зі сферою потреб людини, оскільки певна система цінностей утілюється, опредмечується в тих чи інших конкретних вчинках. Але часто відбувається переведення цінностей суспільних у цінності суб'єктивно значущі для самого індивіда. У наш час кризи духовності та людяності актуалізується формування особистості, здатної до самостійного й відповідального вибору ціннісних орієнтирів.

Невипадково Нова українська школа наголошує на значущості виховання на цінностях поваги до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей [3, с. 19–20]. Виступаючи рушійною силою розвитку найважливіших філософських ідей, цінності відіграють роль методологічного ґрунту у вихованні молоді. Стрижнем цілісної виховної системи, за визначенням Г. Сороки, є цілеспрямоване формування ціннісно-сислового ядра, структура якого вміщує: сукупність значимих цінностей для суб'єктів виховної системи; цілі виховання; принципи виховання; зміст життєдіяльності виховної системи; методики діагностики й оцінки результатів роботи виховної системи [6].

Найвищою сходинкою абсолютних цінностей, шляхом людини до Бога, її зорієнтованість на дотримання в житті Божих заповідей професор О. Вишневський вважає духовність. Духовність людини є складовою її досвіду, який накопичується з моменту народження та розвивається протягом усього життя, тому й покликана національна школа забезпечити наповнення всіх ланок освітнього процесу таким змістом, який би допоміг педагогам виховати високодуховну й високоморальну людину, що є архізначущим у формуванні духовної безпеки української нації [2].

Через такі фундаментальні цінності, як людина, Батьківщина, земля, сім'я, праця, знання, у закладі освіти реалізується основне завдання духовно-морального виховання, що полягає в ідеї формування громадянськості особистості. Як бачимо, цінності в освіті складають наочний набір внутрішніх щоденних принципів, які допоможуть у дорослому житті не лише обрати професію, знайти своє покликання, але й реалізувати свій творчий потенціал, стати гідним громадянином, сім'янином.

Морально-етичні та суспільні інтереси генерують цінності як фундамент освіти й спрямовують їх як на формування людини, так і суспільства. Без сумніву, зміст виховання та розвитку відповідає, за О. Вишневським, «духовному полю» суспільства та виробленому ідеалу [1]. У зв'язку з цим концептуальні засади організації освітнього процесу в контексті духовно-морального виховання учнів/учениць продукуються в таких напрямках:

- реалізація освітнього процесу базується на вихованні в учнів прихильності до загальнолюдських цінностей, пов'язаних з ідеалами гуманізму, справедливості та гідності особистості, що дозволяє привести до позитивного трансформування поглядів учнів на дійсність, зміни ставлення до людей і себе;

- спрямованість на розвиток готовності та здатності до духовного розвитку, морального самовдосконалення, самооцінки, розуміння сенсу життя, індивідуально-відповідальної поведінки;
- здатність до реалізації творчого потенціалу в духовній і предметно-продуктивній діяльності на основі розвитку ціннісного ставлення до людей, спілкування, сім'ї, культури та релігії свого народу;
- спілкування як цінність, як складний багатоплановий процес установаження та розвитку контактів між людьми, що формується на основі потреби спільної діяльності, яка спирається на функції: комунікацію (обмін інформацією), інтеракцію (обмін діями), соціальну перцепцію (сприйняття та розуміння партнера);
- сім'я – культивована в суспільстві сукупність уявлень, що впливають на вибір цілей, способів організації життєдіяльності та взаємодії між родичами, пов'язаними тісними сімейними відносинами.

Цінності з їхньою духовною спрямованістю сприймаються двома способами: з одного боку, шляхом пізнання й усвідомлення їх людиною завдяки різним формам опредмечення (у вигляді кодексів, вербальних «правил», настанов і понять), різних форм культури й поведінки інших людей; з іншого – шляхом духовного сприйняття їх на основі віри, яка слугує містком між людиною та ідеалом.

Як зазначає І. Бех, моральні цінності є інтегративним, стрижневим утворенням у ціннісному ставленні людини до себе та інших, ознаками якого є спрямованість на прояв в учнів власної гідності, поваги до інших і відповідальності за вчинки у своєму житті, готовність здійснювати моральний вибір і керуватися ним у повсякденній діяльності та спілкуванні [5, с. 12].

У педагогічній діяльності, спрямованій на реалізацію ціннісного підходу в практику освітнього процесу, важливим є питання типології або класифікації цінностей. Сучасна наука пропонує різні критерії для класифікації цінностей: за об'єктом засвоєння (матеріальні, морально-духовні); за метою засвоєння (егоїстичні, альтруїстичні); за рівнем узагальненості (конкретні, абстрактні); за способом вияву (ситуативні, стійкі); за роллю в діяльності людини (термінальні, інструментальні); за змістом діяльності (пізнавальні, предметно-перетворювальні, творчі, естетичні, наукові, релігійні тощо); за приналежністю (особистісні, групові колективні, суспільні, загальнонародні (національні), загальнолюдські) [4].

Найпростішим обґрунтуванням типології є конкретний предметний зміст цінностей, оскільки в усіх сферах життєдіяльності цінності впливають на поведінку людей. За цим критерієм розрізняють цінності соціальні, культурні, економічні, політичні, духовні тощо.

Важливим соціокультурним критерієм типології цінностей є співвідношення їх із певним типом цивілізації, де виникла ця цінність [7]. Під цим культурно-генетичним кутом зору розрізняють:

- традиційні цінності або цінності суспільств традиційного типу, орієнтованих на збереження та відтворення цілей і норм життя, які склалися вже давно;
- сучасні цінності, або цінності суспільств типу modernity, орієнтованих на інновації та прогрес у досягненні раціональних цілей;

- загальнолюдські цінності, властиві як традиційним, так і сучасним суспільствам, хоча більшість із них виникла в традиційних суспільствах як більш ранніх історично.

Природу цінностей виховання та розвитку розкриває у своїх працях О. Вишневський і підкреслює залежність між системою цінностей, стратегією та методами. Цінності характеризують зміст виховання, а стратегія та методи – мету, спрямовану на прищеплення молоді віри в прийнятті цінності. Наприклад, Концепція «Нова українська школа» визначає такі категорії цінностей та їх складники: загальнолюдські, морально-етичні цінності (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [2, с. 19].

Аналізуючи природу цінностей, Расс Гарріс, всесвітньо відомий інструктор із терапії прийняття та зобов'язань (АСТ), автор книги із самопомоги, заснованої на АСТ «The Happiness Trap», в опублікованому тридцятьма мовами опусі доводить, що цінності є бажаннями нашого серця щодо того, як ми хочемо взаємодіяти зі світом, з іншими людьми та із собою. Цінності – це «обрані характеристики постійних дій» (desired global qualities of ongoing action), а цінності любові та турботи допомагають визначати життєві пріоритети особистості [8].

Серед класифікацій цінностей сучасної освіти є, наприклад, така: національні (звичаї, традиції, мова); громадянські (повага до законів, держави); сімейні (стосунки між поколіннями, повага до старших); новітні (мобільність, активність, комунікабельність).

Наголошуючи на ідеї гуманістичної парадигми виховання, що полягає у ставленні до людини як до найвищої цінності, переорієнтації на особистісну спрямованість, створенні умов, які забезпечують її вільний саморозвиток, збереження своєї індивідуальності, входження в соціум і активну життєву позицію соціально-ціннісного спрямування, О. Вишневський пропонує кодекс цінностей сучасного українського виховання та розвитку. Цінності виховання складають абсолютні (вічні) цінності, основні національні цінності, основні громадянські цінності та цінності сімейного життя; цінності розвитку – цінності життєспрямованості мотивації життєдіяльності, цінності сфери усвідомлення змісту, мети і процесу діяльності; цінності реалізації процесу діяльності й цінності, репрезентовані індивідуальними якістьми суб'єкта діяльності. Зважаючи на це, науковець підкреслює, що обов'язок виховника – наблизити цінності до дитини, подавши їх у прийнятній для неї формі, розвивати їх у її свідомості та сприяти їх інтеріоризації, щоб вони ставали ядром її світогляду.

Як бачимо, розмаїття аксіологічних класифікацій свідчить про важливість питання класифікації цінностей. Гармонізуючи діяльність держави, суспільства й особистості в системі освіти, саме цінності зумовлюють вирішальну позицію педагога та спонукають до визначення інших підпорядкованих концептуальних положень і певних стратегій дій щодо вибору змісту, принципів, методів, форм, засобів вироблення цілісної моделі виховної системи закладу освіти.

Список використаних джерел:

1. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич. Коло, 2006.
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>
3. Концепція «Нова українська школа». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/> .
4. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf
5. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
6. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, учителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. Харків, 2002. – 128 с.
7. Удод О. Аксиологічний (ціннісний) підхід у методології та методиці історії. URL: <http://sites.znu.edu.ua/historySciWorks/11/udod.pdf>
8. Harris, R. (2009). ACT Made Simple: An Easy-To-Read Primer on Acceptance and Commitment Therapy. Oakland, CA: New Harbinger.

Розвиток громадянської та соціальної компетентності педагога Нової української школи

*Тетяна Китиченко
Сергій Китиченко*

На сучасному етапі функціонування системи освіти в умовах воєнного стану гостро постало питання громадянсько-педагогічної позиції педагога. Тому, на нашу думку, розвиток громадянської та соціальної компетентності педагога НУШ є особливо актуальним.

Спочатку хочемо звернутися до деяких публікацій із цієї проблематики. Зокрема, Т. С. Кравчинська в статті «Формування громадянської компетентності педагога Нової української школи» визначила основні акценти щодо формування громадянської компетентності педагога Нової української школи (НУШ) [4]. У статті «Навчаючи навчаюсь – громадянська компетентність вчителя та учня» Г. Колесова окреслила поняття, компоненти, позитивний досвід формування громадянської компетентності. Окремо авторка приділила увагу питанню формування критичного мислення, як воно пов'язане з навичкою протистояти дискримінації та ін. [2]. Т. Матусевич, Л. Колесник у розвідці «Розвиток громадянської компетентності в рамках концепції НУШ: сучасні виклики для педагогічної освіти» представили аналіз тенденцій розвитку громадянської освіти та презентацію результатів всеукраїнського дослідження «Демократія в освіті» [5]. Також варто зазначити, що ця проблематика розкривається і в електронних публікаціях різних освітніх проєктів. Наприклад, публікація «Соціальна та

громадянська компетентності: вчимося бути частиною суспільства» розкриває питання розвитку та головних ідей розвитку соціальної та громадянської компетентностей в освітньому процесі [8].

Метою цієї статті є визначення основних акцентів щодо розвитку громадянської та соціальної компетентностей педагога Нової української школи на основі аналізу вітчизняного законодавства та практик вивчення ключових компетентностей для навчання протягом життя.

На наш погляд, розпочати розгляд означеної проблематики доцільно з нормативно-правової основи питання – як розкриваються громадянська та соціальна компетентності в освітянському законодавстві України. Трактуючи поняття «громадянської» компетентності зустрічаємо в Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 03.10.2018 № 710-р (зі змінами № 176-р від 26.02.2020): «Громадянські компетентності базуються на перелічених вище ціннісних орієнтирах, принципах верховенства права, демократії і надають можливість кожному брати активну участь у житті суспільства, ефективно діяти та відчувати власну приналежність до територіальної громади та держави» [7]. Також у цьому документі дається пояснення: «Основними громадянськими компетентностями є:

- розуміння власної громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, повага до інших культур та етносів;
- здатність берегти українські традиції та духовні цінності, володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;
- розуміння значення національної пам'яті та її впливу на суспільно-політичні процеси;
- знання європейських цінностей, зокрема принципів демократії, та здатність застосовувати їх у повсякденному житті; розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших; розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та розв'язувати конфлікти;
- знання та розуміння державного устрою, державного управління у всіх сферах суспільного життя на всеукраїнському та місцевому рівні;
- знання механізмів участі в суспільному, суспільно-політичному й державному житті та вміння їх застосовувати разом із прийняттям рішень на всеукраїнському та місцевому рівні; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільно-політичному житті;
- здатність формувати й аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;
- здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;
- здатність до соціальної комунікації та вміння співпрацювати для розв'язання проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності» [7].

А от пояснення «соціальної» та «громадянської компетентностей» розкривається в Наказі Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» № 2736 від 23.12.2020 р. [6]. Соціальна компетентність пояснюється як «здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня» [6]. Громадянська ж компетентність трактується як «здатність діяти відповідально і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку» [6].

Виходячи з наведених трактувань у нормативно-правовій базі, варто звернути увагу на спектр знань, навичок, умінь і ставлень, які пов'язані з означеними компетентностями. Т. С. Кравчинська називає такі [4, с. 80]:

- розуміння базових ідей, пов'язаних з індивідуумами, групами, організаціями, суспільством, економікою та культурою;
- усвідомлення цілей, цінностей та політики соціальних і політичних рухів, а також сталого розвитку, зокрема кліматичних і демографічних змін на глобальному рівні та їх основних причин;
- усвідомлення різноманітності та культурної самобутності різних суспільств і народів;
- здатність ефективно взаємодіяти з іншими людьми в суспільних інтересах, зокрема щодо сталого розвитку суспільства: ідеться про навички критичного мислення та конструктивної участі в діяльності громади та в ухваленні рішень на всіх рівнях – від місцевого і національного до європейського та міжнародного;
- відповідальне та конструктивне ставлення до громадянської компетентності як основа поваги до прав людини (передбачає бажання брати участь у демократичному ухваленні рішень на всіх рівнях, підтримання соціальної та культурної різноманітності, гендерної рівності, соціальної згуртованості, готовності поважати приватність інших людей та брати на себе відповідальність за навколишнє середовище);
- інтерес до політичних, соціально-економічних подій та міжкультурного спілкування має бути основою для подолання упереджень, пошуку компромісів і забезпечення соціальної справедливості й правосуддя».

На що ж варто звернути увагу педагогу Нової української школи в питанні розвитку власної громадянської та соціальної компетентностей. Знову звернемося до вітчизняного законодавства. Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України № 710-р «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 03.10. 2018 № 710-р (зі змінами № 176-р від 26.02.2020) визначено перелік основних вимог до формування громадянської компетентності педагога Нової української школи:

- формування активної життєвої та громадянської позиції, здатності брати участь у житті суспільства, органів самоврядування закладів

освіти та управлінні на різних рівнях, зокрема у волонтерській діяльності;

- надання знань, сприяння формуванню розуміння та усвідомлення беззаперечної цінності прав людини та прав дитини, набуттю здатності застосовувати та захищати свої права;
- сприяння формуванню розуміння цінностей правової держави (правопорядку), поваги до Конституції України, державної мови та державних символів, усвідомленню та дотриманню своїх громадянських обов'язків;
- сприяння засвоєнню демократичних норм, цінностей і моделей поведінки як відповідальних громадян;
- створення умов для знайомства та включення в життя громади, участі у врядуванні, формування здатності брати на себе відповідальність;
- сприяння взаємоповазі, мирному врегулюванню конфліктів, виробленню консенсусу, сприйняттю чесного компромісу;
- сприяння усвідомленню важливості свободи думки, совісті та висловлювань, формуванню здатності аргументувати свої думки публічно;
- сприяння усвідомленню власного почуття гідності та усвідомленню гідності інших осіб через розпізнання та оцінювання своїх позитивних рис і позитивних рис інших осіб, співставлення себе з іншими членами суспільства, формування здатності результативно працювати в команді на основі розподілу відповідальності та обов'язків у ній;
- сприяння застосуванню проектного підходу до здійснення діяльності, формуванню розуміння необхідності здорової конкуренції [7].

Для розвитку громадянської та соціальної компетентностей порадимо деякі ресурси:

- Карткова вправа «Демократія для всіх» [1];
- Компетентності культури демократії [3];
- Стартуємо до успішної школи [9];
- Успішне вчителювання – прості рецепти на щодень [10] тощо.

Таким чином, виходячи з реалій сьогодення, кожен педагог повинен розвивати громадянські та соціальні компетентності спочатку в собі, щоб потім міг допомогти учням досягнути головні моменти Концепції Нової української школи.

Список використаних джерел

1. Карткова вправа «Демократія для всіх». URL: <https://coi.org.ua/biblioteka/kartkova-vprava-demokratiya-dlya-vsikh>
2. Колесова Г. Навчаючи навчаюсь – громадянська компетентність вчителя та учня. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1251-navchayuchi-navchayus-gromadyanska-kompetentnst-vchitelya-ta-uchnya> (дата звернення: 15.09.2022).
3. Компетентності культури демократії. URL: <https://coi.org.ua/biblioteka/kompetentnosti-kulturi-demokratiji>
4. Кравчинська Т. С. Формування громадянської компетентності педагога Нової української школи. *Вісник післядипломної освіти*. 2019. Випуск 8(37) «Серія «Педагогічні науки». С.74 – 88. URL: <https://doi.org/10.32405/2218-7650>

5. Матусевич Т., Колесник Л. Розвиток громадянської компетентності в рамках концепції НУШ: сучасні виклики для педагогічної освіти. *Філософія освіти*. 2019. № 2 (25). С. 240 – 250. URL : <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-25-2-13>.
6. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» № 2736 від 23.12.2020 р. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=22469103-4e36-4d41-b1bf-288338b3c7fa&title=RestrProfesiinikhStandartiv> (дата звернення: 25.09.2022).
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні» від 03.10.2018 № 710-р (зі змінами № 176-р від 26.02.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2022).
8. Соціальна та громадянська компетентності: вчимося бути частиною суспільства. URL: <https://naurok.com.ua/post/socialna-ta-gromadyanska-kompetentnosti-vchimosya-buti-chastinoyu-suspilstva> (дата звернення: 17.09.2022).
9. Стартуємо до успішної школи. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2020_T3/about
10. Успішне вчителювання – прості рецепти на щодень. URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:EWC+DS101+2021_T1_3/about

Формування ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу в умовах сучасних викликів як одне з головних завдань системи післядипломної освіти

Олена Байназарова

Цінності завжди були і будуть головною необхідністю в житті кожної людини. Існування цінностей обумовлено різними причинами. Люди замислюються над сенсом свого життя та роблять із цього певні висновки, доходять розуміння, що поважати інших є загальнолюдською цінністю, без якої особистість не може існувати. Саме тому загальнолюдські, філософські цінності та релігійні норми закріплені в законодавствах більшості країн світу.

Через різні обставини із плином часу цінності та пріоритети змінюються. Особливо гостро це питання ми відчули в умовах воєнного стану, оголошеного в Україні у відповідь на збройну агресію РФ. У рамках Сімнадцятого загальнонаціонального опитування в умовах війни соціологічною групою «Рейтинг» проведено комплексне дослідження різноманітних маркерів

патріотизму українців, зокрема динаміка змін цінностей українського суспільства [2]. Результати опитування показали, що ціннісна шкала українців в умовах війни зазнала певних змін. Загалом спостерігається динаміка в бік цінностей самовизначення та відкритості до змін. Традиційно домінують універсалізм і доброта. На високому рівні залишилися конформність і на протигагу їй самостійність. Також значимими є цінності безпеки й традиційності. Найменше, як і раніше, українці цінують багатство, але дещо зросли значення цінності традиційності, гедонізму, стимуляції та особливо самостійності.

Через місяць після початку війни у своєму зверненні до освітян міністр освіти і науки України Сергій Шкарлет зазначив, що кожен і кожна робить все можливе, аби перемога була ближче: хтось голіруч зупиняє танки, хтось виходить на протести в окупованих містах, хтось готує найсмачнішу їжу для наших військових, хтось звертається в молитві до Бога, а хтось продовжує вчити й навчатися та міцно тримати освітній фронт [3].

В умовах воєнного стану КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» продовжує виконувати свої основні завдання з розвитку та вдосконалення загальних і професійних компетентностей педагогічних працівників області, формування цінностей демократичного правового суспільства в нашій державі.

При плануванні курсів підвищення кваліфікації ми виходимо з того, що в умовах війни вчителі стають важливою фігурою в житті учнів. Кріс Совтон стверджує, що ролі, які бере на себе педагог, можна розділити на чотири базові категорії: знавець, організатор, тренер і опікун. Як знавець учитель є основним джерелом інформації, як організатор – надає інструкції, як тренер – скеровує учнів у правильному напрямі, як опікун – надає психологічну підтримку та володіє техніками розв'язання поведінкових проблем [4].

Треба підкреслити, що в новому Державному стандарті базової середньої освіти, упровадження якого розпочалося, прописані ціннісні орієнтири: повага до особистості учня; забезпечення рівного доступу кожного учня до освіти; дотримання принципів академічної доброчесності; становлення вільної особистості учня; формування культури здорового способу життя учня; створення освітнього середовища, у якому забезпечено атмосферу довіри; утвердження людської гідності; формування в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу; плекання в учнів любові до рідного краю [1].

Ураховуючи напрями реформування базової середньої освіти та виклики воєнного часу, на кафедрі виховання й розвитку особистості КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» розроблено низку тематичних спецкурсів, які відображають сучасні потреби педагогів у підвищенні кваліфікації щодо формування ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу.

В умовах воєнної агресії російської федерації в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства, в основу якого покладені такі складові: розвиток національної свідомості, національних і громадянських цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), соціальної активності й відповідальності, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України. Саме тому педагогам області запропоновано тематичний спецкурс «Учитель, класний керівник і вихователь пансіону в умовах нових цивілізаційних викликів» (укладач освітньої програми – І. Г. Сіваченко).

Метою тематичного спецкурсу є вдосконалення професійних компетентностей педагогічних працівників із питань організації виховного процесу в умовах нових цивілізаційних викликів і загроз воєнного часу.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей учителів-предметників, класних керівників і вихователів пансіонів, серед яких:

- предметно-методична – здатність формувати в учнів ціннісні ставлення та розвивати критичне мислення; застосовувати ефективні методики й технології виховання та розвитку учнів; здійснювати моніторинг результатів виховання школярів, що ґрунтується на цінностях, які є невід’ємною складовою набутих компетентностей;
- інформаційно-цифрова – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності;
- психологічна – здатність формувати спільноту учнів, у якій кожен відчуває себе її частиною; визначати й ураховувати у виховному процесі вікові та інші індивідуальні особливості учнів;
- педагогічного партнерства – здатність до суб'єкт-суб'єктної (рівноправної та особистісно зорієнтованої) взаємодії з учнями, залучати батьків до освітнього/виховного процесу на засадах партнерства;
- емоційно-етична – здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами; конструктивно й безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу;
- прогностична – здатність до планування виховного процесу та прогнозування його результатів;
- організаційна – здатність до організації різних форм виховної діяльності в умовах воєнного стану.

Програма спецкурсу вміщує 7 тематичних занять, зміст яких розкриває актуальні питання організації виховного процесу в умовах воєнного стану, а саме: розроблення та реалізації моделі соціального партнерства як інструменту ефективної взаємодії школи й громади в умовах воєнного стану; виховання особистості громадянина-патріота, що є обов’язком і місією сучасного закладу освіти; здійснення психолого-педагогічної підтримки дітей та дорослих в умовах воєнного стану; виховання на цінностях: психо-емоційний аспект; плекання здоров’я, безпеки й добробуту дитини – найвищої цінності Нової української школи; становлення національної ідентичності школярів, яка визнається умовою духовної безпеки нації. Опрацювання змісту спецкурсу дозволяє педагогічним працівникам набути й удосконалити навички психолого-педагогічної підтримки дітей та дорослих в умовах воєнного стану, командної підтримки, критичного мислення, здатності приймати рішення, обґрунтовувати власну точку зору.

Безпека для дитини – один із головних принципів Нової української школи. Для того щоб організувати безпечне шкільне середовище, учительство має володіти певними навичками, однією з яких є надання домедичної допомоги.

Працівниками кафедри розроблено освітню програму тематичного спецкурсу «Домедична допомога в системі роботи педагога в умовах воєнного стану» (укладач – І. В. Волкова).

Метою тематичного спецкурсу є вдосконалення професійних компетентностей педагогічних працівників із питань запобігання травматизму та надання домедичної допомоги в умовах воєнного стану.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, серед яких:

- здоров'язбережувальна – здатність організувати безпечно освітнє середовище, у тому числі під час надзвичайної ситуації, з урахуванням вимог безпеки життєдіяльності; здійснювати профілактичну просвітницьку роботу з учнями з питань безпеки життєдіяльності; забезпечувати дотримання учнями вимог безпеки та надавати домедичну допомогу учасникам освітнього процесу в разі травмування або надзвичайної ситуації;
- психологічна – здатність визначати й урахувати вікові та інші індивідуальні особливості учнів під час навчання з безпеки життєдіяльності; надавати психолого-педагогічну підтримку дітям і дорослим в умовах воєнного стану, з урахуванням психоемоційної складової діяльності людини та надання першої психологічної допомоги при посттравматичному стресовому розладі;
- емоційно-етична компетентність – здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, у тому числі під час воєнних дій, надзвичайної ситуації, надання домедичної допомоги;
- організаційна – здатність організувати різні види і форми навчальної діяльності учнів з безпеки життєдіяльності, запобігати дитячому травматизму, надавати домедичну допомогу у разі травмування або надзвичайної ситуації.

На заняттях тематичного спецкурсу розкриваються основи законодавства України щодо охорони здоров'я людини, надається характеристика екстремальних і небезпечних ситуацій, алгоритм дій у кожній конкретній ситуації з оцінкою ризиків травмування, особисто визначено в умовах воєнного стану. Особлива увага приділена розвитку практичних умінь надання домедичної допомоги при різних видах травм, кровотеч і в разі отримання термічних впливів, опіків і отруєння. Опрацювання змісту спецкурсу дозволить педагогічним працівникам набути й удосконалити навички психолого-педагогічної підтримки дітей та дорослих в умовах воєнного стану, зокрема психоемоційної складової діяльності людини в умовах надзвичайної ситуації та надання першої психологічної допомоги при посттравматичному стресовому розладі.

Серйозні зміни, викликані реформуванням суспільства, обумовили зростання потреби в посиленні взаємодії школи з батьками: рівня взаємних вимог батьків до школи, учителів до батьків; рівня контролю батьків за освітнім процесом у школі; формування практики залучення батьків до управління закладом освіти тощо. Організація роботи з батьками, сім'ями учнів, місцевими органами самоврядування, громадськими організаціями є важливою складовою освітнього процесу сучасної школи, особливо в умовах воєнного стану.

Ці аспекти враховані в освітній програмі тематичного спецкурсу «Нова українська школа: педагогічна культура батьків» (укладач – Г.Л. Вороніна).

Метою тематичного спецкурсу є вдосконалення професійних компетентностей педагогічних працівників щодо організації співпраці з батьками.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, серед яких:

- предметно-методична – моделювання змісту навчання батьківської спільноти відповідно до визнаних результатів;
- психологічна – визначення та врахування в освітньому процесі вікових, а також інших індивідуальних особливостей батьків, учнів і вихованців;
- педагогічного партнерства – залучення батьків до освітнього процесу на засадах партнерства.

Програма спецкурсу розкриває питання сутності понять «педагогічна культура батьків», «меморандум співпраці», «педагогічний трикутник»; засадничих основ для організації співпраці з батьківською громадськістю в закладі освіти; набуття та вдосконалення педагогічними працівниками знань про шляхи формування педагогічної культури батьків в умовах воєнного стану; сучасних підходів до реалізації завдань національно-патріотичного виховання дітей та молоді в сім'ї, запровадження інноваційних форм і методів роботи з батьками в сучасних умовах; розробки меморандуму співпраці педагогів, учнів і батьків як ефективного чинника партнерства; урахування психологічних особливостей виховання дітей у родині в умовах воєнного стану.

Бурхливі зміни, що відбуваються у світовому суспільстві, темп яких пришвидшився в третьому тисячолітті, зумовлюють зростання уваги до надання першої психологічної допомоги дітям і учням, особливо в умовах війни. Надання першої психологічної допомоги як умови подолання стресових розладів здобувачів освіти є орієнтиром для розбудови держави. Це обумовило розроблення тематичного спецкурсу «Перша психологічна допомога дітям і учням в умовах війни» (укладач освітньої програми – Т.О. Разводова).

Метою тематичного спецкурсу є: опанування інструментів психологічної підтримки здобувачів освіти; оновлення та розвиток професійних компетентностей педагогів щодо планування й організації першої психологічної допомоги під час і після війни.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, серед яких:

- предметно-методична – розвиток уміння надавати першу психологічну допомогу;
- інформаційно-цифрова – застосування мультидисциплінарного підходу в контексті емоційної підтримки учнів;
- емоційно-етична – конструктивна та безпечна взаємодія з учасниками освітнього процесу й емоційна підтримка;
- інноваційна – застосовування різноманітних підходів до розв'язання проблем у педагогічній діяльності;
- рефлексивна – моніторинг власної педагогічної діяльності та визначення індивідуальних професійних потреб.

Програма спецкурсу розкриває питання надання першої психологічної допомоги під час і після війни, застосування мультидисциплінарного підходу в контексті емоційної підтримки учнів; приділено увагу інклюзивній освіті, емоційній підтримці здобувачів освіти під час освітнього процесу в умовах війни та співробітництву школи і сім'ї в період воєнного часу.

Актуальність тематичного спецкурсу «Цінності виховного простору НУШ в умовах інклюзивного навчання» (укладач освітньої програми – О.В. Колісник) обумовлена тим, що питання організації сучасного виховного процесу в інклюзивному класі, коли враховуються індивідуальні потреби, можливості, здібності та інтереси кожної дитини, залишається важливим напрямом підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які виконують функції класного керівника інклюзивного класу.

Метою освітньої програми є оновлення та розвиток загальних і професійних компетентностей класних керівників ЗЗСО щодо побудови сучасного виховного простору в умовах інклюзивного навчання.

Напрямами освітньої програми є розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників ЗЗСО, серед яких:

- психологічна – визначення та врахування в освітньому процесі вікових, а також інших індивідуальних особливостей учнів;
- інклюзивна – педагогічна підтримка осіб з ООП, забезпечення в освітньому середовищі сприятливих умов для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів;
- предметно-методична – вибір і застосування сучасних ефективних методик і технологій виховання та розвитку учнів, формування в учнів ціннісних ставлень.

В освітній програмі розкрито психоемоційний аспект виховання на цінностях. Приділено увагу побудові міжособистісного спілкування з урахуванням особистих кордонів учнів, розкрито шляхи забезпечення права дітей на самовираження в умовах інклюзивного навчання, питання профілактики залучення дітей до небезпечних квестів, формування успішності дітей з ООП в умовах НУШ; зміст і особливості формування медіаграмотності школярів, застосування в умовах інклюзивного навчання проєктних технологій та методик музейної педагогіки.

В освітній програмі тематичного спецкурсу «НУШ: особливості роботи вчителя у 2022/2023 навчальному році» (укладач – О. О. Байназарова) ураховано головні особливості поточного навчального року, пов'язані з упровадженням нового Державного стандарту базової середньої освіти й організацією освітнього процесу в умовах воєнного стану. Саме цими факторами визначено ключові питання в роботі педагогів: реалізація можливостей педагогічної автономії вчителя; упровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти; забезпечення якості дистанційного навчання.

Метою цієї освітньої програми є оновлення та розвиток загальних і професійних компетентностей педагогів щодо планування й організації власної професійної діяльності в межах педагогічної автономії та в умовах дистанційного навчання.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей учителів-предметників, серед яких:

- предметно-методична – моделювання змісту навчання в умовах дистанційного навчання; розвиток в учнів критичного мислення;
- інформаційно-цифрова – використання наявних електронних (цифрових) освітніх ресурсів і цифрових технологій в освітньому процесі;
- емоційно-етична – конструктивна та безпечна взаємодія з учасниками освітнього процесу;

- прогностична – планування освітнього процесу в умовах дистанційного навчання та прогнозування його результатів;
- інноваційна – застосовування різноманітних підходів до розв’язання проблем у педагогічній діяльності;
- рефлексивна – моніторинг власної педагогічної діяльності та визначення індивідуальних професійних потреб.

Освітня програма має 4 модулі:

Перший – організаційно-мотиваційний: ознайомлення слухачів із програмою спецкурсу, актуалізація особливостей роботи вчителя у 2022/2023 навчальному році та підсумкове тестування слухачів.

У другому модулі «Педагогічна автономія вчителя як запорука успішної реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» розкриті питання педагогічної автономії вчителя. Приділено увагу плануванню індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагогів, створенню навчальних програм на основі модельних і дієвим практикам зворотного зв’язку.

Третій модуль «Організаційно-змістові аспекти дистанційного навчання» розкриває такі аспекти: адаптація освітнього процесу до дистанційного навчання, обрання платформ і сервісів для організації освітнього процесу в дистанційному форматі, розвиток критичного мислення та проведення профілактичних заходів серед дітей і батьків щодо безпечної поведінки в цифровому середовищі.

Четвертий модуль практичний – передбачає: самостійне опрацювання нормативних і навчальних матеріалів; виконання завдань, які сприятимуть розвитку компетентностей педагогів щодо планування й організації власної професійної діяльності в межах педагогічної автономії та в умовах дистанційного навчання.

Інформаційно-цифрові технології стали важливим інструментом у житті педагогів, учнів і їх батьків. Комунікація у віртуальному просторі має свої особливості. Безконтрольне й безвідповідальне використання містить ризики для здоров’я, розвитку та благополуччя дітей. Тому необхідно формувати компетентності учнів, батьків і педагогічних працівників щодо безпечної поведінки в цифровому просторі, щоб запобігти потраплянню дітей у небезпечні ситуації. Саме ці питання лягли в основу освітньої програми тематичного спецкурсу «Безпечна поведінка в цифровому середовищі: комунікація з батьками та учнями в умовах дистанційного навчання» (укладач – О. О. Байназарова).

Метою цієї освітньої програми є оновлення та розвиток загальних і професійних компетентностей педагогів щодо безпечної поведінки в цифровому просторі в умовах дистанційного навчання.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей учителів-предметників, серед яких:

- інформаційно-цифрова – орієнтування в інформаційному просторі, здійснення пошуку та критичне оцінювання інформації, оперування нею у професійній діяльності;
- емоційно-етична – конструктивна та безпечна взаємодія з учасниками освітнього процесу в дистанційному форматі;
- педагогічного партнерства – залучення батьків до освітнього процесу в дистанційному форматі на засадах партнерства.

Освітня програма має 4 модулі:

Перший – організаційно-мотиваційний: ознайомлення слухачів із програмою спецкурсу, розкриття особливостей організації освітнього процесу в дистанційному форматі й побудови партнерських взаємовідносин між закладом освіти та родиною як основи безпечної поведінки в цифровому середовищі. Підсумкове тестування слухачів.

У другому модулі «Інформаційно-цифрова компетентність педагога як головна умова безпечної поведінки в цифровому середовищі всіх учасників освітнього процесу» розкриті питання цифрової компетентності як засобу захисту від потенційної небезпеки в цифровому просторі, взаємодії за допомогою цифрових технологій, захисту персонального цифрового простору, цифрових технологій в інклюзивному освітньому просторі.

Третій модуль «Основні складові безпечної поведінки в цифровому середовищі» розкриває організаційно-змістові аспекти створення комунікативного простору на уроках в умовах дистанційного навчання. Приділено увагу питанням збереження здоров'я учнів під час роботи з цифровими пристроями та профілактичним заходам серед дітей і батьків щодо безпечної поведінки в цифровому середовищі.

Четвертий модуль – практичний: самостійне опрацювання нормативних, методичних і навчальних матеріалів.

У розробці тематичного спецкурсу «НУШ: урок у 5 класі» (укладач освітньої програми – О. О. Байназарова) враховано, що з 1 вересня 2022 року вчителі 5-х класів почали працювати за новим Державним стандартом базової середньої освіти. Нормативними документами встановлено чіткі орієнтири, за якими учні здобувають знання, розвивають уміння, набувають компетентності та ціннісні орієнтири. При цьому педагогічні працівники мають повну академічну свободу, створюючи навчальні програми на основі модельних, у визначенні власної системи оцінювання та плануванні особистого професійного розвитку.

Метою цієї освітньої програми є підготовка педагогічних працівників до реалізації положень Концепції «Нова українська школа» й Державного стандарту базової середньої освіти; оновлення та розвиток загальних і професійних компетентностей педагогів щодо організації освітнього процесу в 5 класі.

Напрямом освітньої програми є розвиток професійних компетентностей учителів-предметників, серед яких:

- предметно-методична – моделювання змісту навчання у 5-му класі відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; використання сучасних, ефективних методик і технологій навчання та розвитку учнів; здійснення оцінювання та моніторинг результатів навчання учнів на засадах компетентнісного підходу;
- інформаційно-цифрова – орієнтування в інформаційному просторі, здійснення пошуку та критичне оцінювання інформації, оперування нею у професійній діяльності;
- психологічна – визначення та врахування в освітньому процесі вікових, а також індивідуальних особливостей учнів 5 класу;
- прогностична – планування освітнього процесу та прогнозування його результатів;
- організаційна – організація різних видів і форм навчальної та пізнавальної діяльності учнів у 5 класі.

Освітня програма курсів підвищення кваліфікації має 5 модулів.

Перший – організаційно-мотиваційний: ознайомлення слухачів із програмою спецкурсу, актуалізація основних аспектів реалізації Концепції Нова українська школа на рівні базової середньої освіти.

Другий – актуалізація сучасних нормативних вимог до організації освітньої діяльності, особливості організації освітнього процесу в умовах дистанційного навчання.

Третій модуль розкриває сучасні підходи до організації освітнього процесу: компетентнісний потенціал нового Державного стандарту та модельних навчальних програм, моделювання уроку в 5 класі, активізація пізнавальної діяльності учнів засобами візуалізації.

У четвертому модулі розкриті питання психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу та технології створення тестів навчальних досягнень учнів на засадах компетентнісного підходу.

П'ятий модуль – практичний: самостійне опрацювання нормативних і навчальних матеріалів; виконання завдань, що сприятимуть розвитку компетентностей педагогів щодо планування та організації освітнього процесу в 5 класі.

Таким чином, запропонована науково-педагогічними працівниками кафедри виховання й розвитку особистості КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», система тематичних спецкурсів дозволяє задовольнити освітні потреби педагогів щодо формування ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу в умовах сучасних викликів і призначена для розвитку професійних компетентностей педагогічних працівників із конкретних питань, що є актуальними сьогодні та відповідають їх запитам.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
2. Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності. (17-18 серпня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/s_mnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_dentichn_st_patr_otizm_s_nnost_17-18_serpnya_2022.html?fbclid=IwAR1pxr9kDKO2sDRtC5h54U7vBDBEI4-4fRhd0tbsP-qXwocfIYHqyRa_LDY
3. Шкарлет С. М. Звернення Міністра освіти і науки до українців // Сайт МОН, 24.03.2022 року. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zvernennya-ministra-osviti-i-nauki-do-ukrayinciv>
4. Sowton Chris. Teaching in Challenging Circumstances // Cambridge University Press, 2021. – URL: https://osvitanova.com.ua/ckeditor_assets/attachments/16866/9781108816120book_p001-232.pdf

Інклюзивне навчання як механізм реалізації прав осіб з особливими освітніми потребами (далі – ООП) на отримання якісної освіти за місцем проживання є одним із трендів української освітньої галузі та пріоритетним напрямом державної освітньої політики. Питання запровадження інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти унормовані низкою нормативно-правових документів і підзаконних актів, зокрема Законами України «Про освіту» (05.09.2017), «Про повну загальну середню освіту» (16.01.2020), постановами Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15.09.2021 № 957 (зі змінами), «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» від 14.02.2017 № 88 (зі змінами) та іншими.

Стрімке поширення інклюзивного навчання підтверджується статистично. Так, у 2014/2015 навчальному році в Харківській області інклюзивні класи існували лише в 13 закладах загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО). У 2017/2018 було відкрито 203 інклюзивні класи в 137 ЗЗСО. У них навчалися 254 діти з ООП. У 2020/2021 навчальному році вже 1070 дітей з ООП здобували освіту у 812 інклюзивних класах у 296 ЗЗСО, що становило близько 40% усіх закладів загальної середньої освіти Харківської області.

Нормативними документами передбачено, що навчання учнів з ООП має бути особистісно зорієнтованим, з урахуванням їх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей, інтересів, прагнень і результатів психолого-педагогічного вивчення; учні з ООП мають отримувати додаткові освітні послуги у вигляді корекційно-розвиткових занять, зазначених у висновку інклюзивно-ресурсного центру (ІРЦ) про комплексну оцінку їхнього розвитку. Ці заходи покликані забезпечити покращення можливостей зазначеної категорії здобувачів освіти щодо їхньої участі й діяльності в освітньому середовищі, набуття ними навичок самостійного життя в соціумі.

Важливі зміни в розвитку інклюзії в Україні відбулись у 2021 році, коли нормативно було затверджено категорії (типи) особливих освітніх потреб (труднощів), а саме: інтелектуальні, функціональні (сенсорні, моторні, мовленнєві), фізичні, навчальні, соціоадаптаційні (особистісні, середовищні труднощі) / соціокультурні (взаємодія з представниками осередків окремих культур, отримання інформації засобами жестової мови тощо) [3, додаток 2]. З 01.01.2022 набув чинності новий Порядок організації інклюзивного навчання в ЗЗСО, у якому визначено рівні підтримки осіб з ООП в освітньому процесі та обов'язкові заходи в межах кожного з цих рівнів підтримки.

Такі нововведення дозволяють за рішенням закладу освіти організувати підтримку першого рівня для будь-якої дитини, у якої виникають труднощі під час навчання та яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі. З цією метою, на підставі відповідної письмової заяви одного з батьків (іншого законного представника) учня, команда закладу освіти має провести оцінку потреб дитини [4, п. 8]. Це надає можливість педагогічним

працівникам більш системно й узгоджено спланувати й реалізувати необхідні освітні заходи та послуги, урахувавши психофізіологічні особливості, можливості й інтереси дитини, дотримуючись норм психогігієни та здоров'язбережувальної педагогіки, мінімально використовуючи час позашкільного дозвілля дитини.

Отже, сьогодні організація інклюзивного навчання в Україні дійсно відповідає розумінню, що «інклюзивне навчання – це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» [1, ст.1.12], а підтримка в освітньому процесі нарешті може бути постійною чи тимчасовою, залежно від потреб дитини.

Разом із тим із початком повномасштабної війни, що розв'язала рф на території нашої країни, кількість осіб, які набули травматичного життєвого досвіду, катастрофічно збільшилася. Про це свідчать численні медичні та психологічні дані. Педагоги ж констатують, що учні, які зазнали наслідків війни, подекуди виявляють підвищену відповідальність у навчанні, соціальному житті, міжособистісному спілкуванні, перебираючи на себе ролі дорослих. Діти долучаються до соціально корисних проєктів, волонтерської діяльності, допомоги оточуючим тощо. Такий механізм компенсації наслідків психологічної травми є найбільш позитивним для особистісного розвитку людини. У цьому разі дитина «раніше дорослішає», проте відбувається її громадянське становлення. Варто розуміти, що така дитина також має певні особливі потреби, зокрема в емоційному спілкуванні, емоційній підтримці з боку оточення.

На жаль, значно частіше наслідками травматичного життєвого досвіду в дітей можуть бути розгубленість і незібраність, неухважність, складнощі зосередженості та запам'ятовування, часта зміна настрою, швидка втомлюваність, замкненість, невпевненість у собі, небажання спілкуватися тощо. Як наслідок психологічного травмування – у дитини можуть виявлятися освітні труднощі (особливі освітні потреби). При цьому нерозуміння поведінкових і освітніх труднощів учня/учениці, завищені очікування, ігнорування думки, жалість, тиск та інші дії педагогів можуть стати причиною вторинного травмування особистості. Отже, такі діти також потребують толерантного ставлення та додаткової підтримки.

Підтримка в освітньому процесі – це підтримка, що надається здобувачам освіти постійно або тимчасово та передбачає створення для них сприятливих для навчання умов у закладі освіти, а також здійснення додаткових заходів, спрямованих на подолання їх освітніх труднощів, у тому числі тих, що виникли внаслідок психологічної травми [3, ст.1]. При цьому учні, які потребують першого рівня підтримки, розподіляються між класами без урахування кількості таких осіб. У період воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливого періоду) гранична кількість учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах не застосовується. Заклад освіти не може відмовити в організації інклюзивного навчання учня з особливими освітніми потребами та створенні інклюзивного класу [4, п. 6].

Потрібно усвідомлювати, що в умовах воєнного стану набуття нової інформації з навчальних предметів не є першочерговою метою освіти. Значно важливіше – зменшення тривожності, психологічна підтримка учнів, забезпечення спілкування з однолітками, перемикання уваги дітей на корисні справи, творчу діяльність.

Ураховуючи, що сьогодні практично кожна дитина має особливі освітні потреби, виховний процес повинен організовуватися виключно за принципами інклюзії як цінності сучасного багатоманітного світу, а саме:

- кожен виховний захід має бути цілеспрямованим, мета проведення – зрозумілою, досяжною, цікавою кожному вихованцю, корисною для громади / суспільства;
- потрібно обирати сучасну й цікаву всім форму проведення заходу;
- усі виховні заходи мають передбачати активну діяльність кожного вихованця задля формування в них життєво важливих компетентностей, жодна дитина не повинна бути пасивним спостерігачем, а для цього вона має отримати індивідуальне завдання, що враховує її можливості, здібності, інтереси та бажання (краще, коли такі завдання пропонуватимуть самі діти, знаючи й усвідомлюючи кінцеву ціль);
- кінцевий продукт виховного заходу має бути візуалізованим, відображати особисту участь кожного вихованця, що сприяє успішності й підвищенню самооцінки дитини;
- під час підготовки заходу слід враховувати, обговорювати кожен думку кожного учасника (ролі й функції учнів у різних заходах мають змінюватися: не може бути, що одна дитина завжди керує, а інша – завжди малює);
- завдання педагога – створити комфортні умови для спілкування, розкриття талантів, досвіду переживання успішності кожною дитиною.

Саме тому вимоги до рівня професійної компетентності педагога, який працює в інклюзивному просторі, постійно підвищуються. Учитель має вміти спостерігати й досліджувати особливості учнів, планувати виховну діяльність з урахуванням сучасних тенденцій та технологій, можливостей, інтересів і бажань вихованців, гнучко використовувати різноманітні форми, методи, прийоми, ресурси, прогнозувати виховний ефект, формуючи освітнє середовище, розширюючи співпрацю в громаді тощо.

Курси підвищення кваліфікації та тематичні спецкурси з питань інклюзивної освіти, які регулярно проводяться в КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» для різних категорій педагогічних працівників, спрямовані на формування таких професійних компетентностей слухачів:

Б1 – психологічної – визначати й враховувати в освітньому процесі вікові й індивідуальні особливості учнів, використовувати технології та методи роботи, що сприяють розвитку позитивної самооцінки учнів, ефективно організувати пізнавальну діяльність і спільноту учнів, де кожен відчуває себе корисним, успішним;

Б2 – емоційно-етичної – усвідомлювати особисті відчуття, почуття, емоції та емоції учасників освітнього процесу, вміти надавати емоційну підтримку;

Б3 – компетентності педагогічного партнерства – ефективно працювати в команді фахівців, взаємодіяти з учнями на принципах дитиноцентрованої педагогіки;

В1 – інклюзивної – забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, надавати підтримку особам з ООП;

В3 – проєктувальної – проєктувати навчання, виховання та розвиток учнів;
Г1 – прогностичної – планувати освітній процес, прогнозувати його результати;

А2 – предметно-методичної – добирати й використовувати сучасні та ефективні методики і технології навчання, виховання та розвитку учнів, формувати в них ціннісні ставлення;

А3 – інформаційно-цифрової – використовувати цифрові технології в освітньому процесі [2].

Тільки за 2022 рік навчання на таких курсах пройшли майже три тисячі педагогічних працівників різних категорій. За результатами навчання слухачі говорять про практичну спрямованість навчальних матеріалів і зазначають, що будуть використовувати їх у своїй професійній діяльності. Пропозиції здобувачів освіти й результати їх діагностування після проходження навчання враховуються під час розроблення нових курсів підвищення кваліфікації та тематичних спецкурсів.

Тож, маємо надію, що такий індивідуально орієнтований підхід до задоволення потреб слухачів сприятиме розвитку інклюзивного освітнього середовища в кожному закладі освіти.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
2. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України «Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» від 23.12.2020 № 2736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12.07.2017 № 545 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15.09.2021 № 957 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

Використання гуманістичних ідей Г. С. Сковороди у формуванні моральних цінностей учнівської молоді

Ірина Скриль
Майя Коваленко

Григорій Сковорода... Який він? *Дивний*, бо дивні його поезії, дивне його життя. *Величний*, бо велична його постать, яка хвилює людськість уже три століття. *Мудрий*, бо справа, якій він присвятив життя, зветься «любомудріє». *Мандрівний*, бо все його життя – це подорож до себе, подорож у просторі й у часі. *Український*, бо тут він народився, тут і спочив, щиро любив цю землю і надихався нею, завжди повертався сюди з далеких країв.

Можливо, унікальність Григорія Сковороди відчув Іван Драч і підкреслив такими словами: «Якби ніхто нічого не знав про Г. Сковороду, якби час не пощадив для нас його рукописні твори... , якби народ не зберіг легенд про його дивовижне життя, якби залишилася одна – єдина його епітафія, то і вона блиснула би для людства спалахом дивовижної сили і осяяння: «Світ ловив мене, та не впіймав!»).

А може, панування гармонійного світу Сковороди почалося ще в далекому червні 2001 року, коли в Києві Папа Римський Іван Павло II під час своєї пам'ятної промови в Маріїнському палаці процитував поезію Сковороди? А може, у 2004 році, коли під час свого першого візиту до України всесвітньо відомий бразильський письменник Пауло Коельйо в інтерв'ю часопису «Академія» спробував пояснити власні види на життя й наче між іншим зауважив: «Я знаю, що в Україні 280 років тому народився великий філософ і поет Григорій Сковорода, який відстоював першенство духу. Мені здається, що він, може, як ніхто інший в Європі, зумів дотримуватись у житті знаків долі...» У Сковороди є також один важливий постулат: «Бог зробив важке непотрібним, а потрібне — легким». Таким чином, усупереч тому, що Сковорода жив у не надто гармонійні часи, він зумів досягти «неабиякої внутрішньої гармонії з долею».

Як би там не було, але Сковорода наш, український, і саме нам він друг і порадник. Тож згадаємо ще слова Володимира Стадниченка: *«Китайський вчений Конфуцій жив понад 2,5 тисячі літ тому, а й сьогодні він залишається другом і порадником кожного китайця. Як і мудрець Конфуцій, Сковорода без перебільшення наш сучасник, наш співрозмовник на кожен день»*.

Отже, ми пропонуємо кожному замислитися; «А який Григорій Сковорода особисто для мене?». Відповідь буде в кожного своя. Але для цього треба зануритись у світ Сковороди, читати його твори, відчути серцем глибину філософських думок. І тоді для кожного відкриється шлях пізнання, найцікавіший і найважливіший з усіх шляхів. Як сказав Григорій Савич: «Пізнай свій край, себе, свій рід, свій нарід, свою землю, і ти побачиш свій шлях у життя...».

До гуманістичних ідей Сковороди вже не одне століття звертаються філософи, письменники, педагоги. Адже головний педагогічний принцип Сковороди — розвиток природних здібностей людини, викладений у віршах, байках і філософських творах.

Метою виховання вважав він не тільки навчити знаходити істину, пізнавати явища природи, а насамперед — прищепити благородні почуття, такі як дружба, вдячність, любов. Природу людини характеризує не стільки її розум, скільки «благое серце», «добра воля», тобто схильність до здійснення добрих вчинків. Природа «єсть всенародная и истинная учительница». Та це не означає, що процес виховання відбувається стихійно, сам собою. Ролі педагогічної науки, вихователя, школи Григорій Сковорода надає важливого значення. Хто бажає навчити інших мудрості життя, повинен довго навчатися сам, мати необхідний моральний авторитет вчителя, вміти поєднувати слово і діло, наголошував він [1].

Досвід діяльності Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради з питань пропагування гуманістичних, людиноцентричних поглядів великого українського філософа підтверджують їх актуальність для сьогодення.

Багато століть людство ставить перед собою питання: «Що таке добро і зло?», «Хто я є?», «Як знайти свій шлях у життя?». Думки сучасної молоді є дуже цінними, адже вони – це ті стежки, які ведуть у майбутнє. Для пошуку відповідей на важливі

питання, з метою розвитку творчої особистості, формування філософської культури старшокласників і сприяння патріотичному вихованню учнівської молоді у 2006 році за ініціативи Харківської обласної станції юних туристів і філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна була започаткована Всеукраїнська філософська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід...».

Ініціативу підтримали Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді МОН України, Головне управління освіти і науки Харківської обласної державної адміністрації. Перша конференція відбулася 10-12 січня 2007 року, вона була присвячена 285-річчю з дня народження Г. С. Сковороди й зібрала 70 учасників із 6 областей України. Так почалася її історія.

Друга конференція була включена до Плану Всеукраїнських і Міжнародних масових заходів з учнівською та студентською молоддю Міністерства освіти і науки України, збільшилася кількість учасників. На урочистому відкритті конференції 16 січня 2008 року юних краєзнавців привітав Омельченко Д.Г., заступник директора УДЦТКУМ, який став куратором заходу і є ним до сьогодні. Вітання учасникам конференції надіслав голова Правління Всеукраїнської Спілки краєзнавців академік НАН України, Герой України Петро Тимофійович Тронько. Він зазначив, що «...часто питання історії потребують аналізу великої кількості матеріалів, узагальнень і висновків, саме це і спонукає молодь звернутися до філософського осмислення явищ і подій, їх впливу на подальший розвиток нашої країни, українського суспільства. Спільними зусиллями нам потрібно вивчати сторінки історії, пов'язані з геноцидом українського народу, вивчити причини цього лиха та навчитися діяти так, щоб ніколи не допустити подібного на нашій землі».

26-28 лютого 2020 року відбулася вже XIV Всеукраїнська філософська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід...». Організатори заходу: Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді Міністерства освіти і науки України спільно з Комунальним закладом «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, філософським факультетом Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за підтримки Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації.

У роботі секцій конференції за темами: «Духовні скарби мого краю», «Етнографічні особливості рідного краю», «Глобальні проблеми сучасності», «Життя, творчість, філософські погляди Г.С. Сковороди», «Сенс життя у поглядах сучасної молоді», «Українська революція у контексті сучасних державотворчих процесів» узяли участь 265 учнів закладів освіти із 17 регіонів України. Юні краєзнавці представили ґрунтовні доповіді з різних питань краєзнавства та філософії. Усі учасники конференції отримали збірник тез науково-дослідницьких робіт «XIV Всеукраїнська філософська історико-краєзнавча конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід...» та грамоти за активну участь.

Життя інколи вносить корективи. У зв'язку із запровадженням карантину на всій території України у 2021 році 15 конференція відбувалася в онлайн режимі, до неї долучилися 243 учасники з 19 областей, але пошук юних краєзнавців продовжується і надалі.

За 15 років проведення учасниками конференції стали більше 3500 юних краєзнавців із різних куточків України, надруковано 15 збірників тез, склалися певні традиції. Це і робота секцій на базі філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна, і відвідування Національного літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди в с. Сковородинівка Золочівського району та вшанування пам'яті великого філософа, педагога, просвітителя, і вечір «У колі друзів», на якому школярі з усієї України співають, пишуть і декламують вірші, знаходять своїх однодумців, і нагородження переможців грамотами філософського факультету з рук декана професора І. В. Карпенка.

У 2022 році Україна відзначила 300-річчя від дня народження Г.С. Сковороди. Харківщина запрошувала юних краєзнавців України долучитися до цієї важливої події та стати активними учасниками наступної XVI Всеукраїнської філософської історико-краєзнавчої конференції учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід...» та Всеукраїнської краєзнавчої акції учнівської молоді «Шляхами мандрів Григорія Сковороди», яка започаткована відповідно до **Постанови Верховної Ради України від 04.11.2020**

№ 973-ІХ «Про відзначення 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди» Українським державним центром національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді Міністерства освіти і науки України, Департаментом науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, Комунальним закладом «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради.

Метою Акції є виховання юних громадян України на кращих зразках наукової, педагогічної, духовної спадщини великого українця, громадянської вірності Григорія Сковороди рідній землі, українському народові.

Основними завданнями Акції організатори визначили : вивчення та популяризацію філософських ідей Григорія Сковороди, його педагогічної та літературної спадщини; залучення учнівської молоді до науково-дослідницької роботи з питань філософії, історії, краєзнавства; формування привабливого педагогічного середовища як важливого засобу реалізації виховних впливів у системі краєзнавчо-дослідницької діяльності закладів освіти; сприяння розвитку творчої особистості вихованців; розробка туристсько-краєзнавчих маршрутів та екскурсій на матеріалах мандрів і життя Григорія Сковороди.

До участі в Акції «Шляхами мандрів Григорія Сковороди» запрошуються вихованці, слухачі, здобувачі освіти закладів загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти, а також дитячі громадські організації.

Протягом періоду проведення Акції учасники здійснюють краєзнавчі експедиції, туристські походи, екскурсії місцями, пов'язаними з життям, творчою та педагогічною діяльністю Григорія Сковороди: відвідують заклади освіти, пам'ятні місця, природні рекреації, знайомляться з експозиціями державних, комунальних музеїв, музеїв закладів освіти відповідної тематики.

Подані краєзнавчі матеріали розглядалися за номінаціями:

- розробка маршрутів туристських походів;
- розробка маршрутів краєзнавчих експедицій;
- розробка технологічної карти навчально-тематичної екскурсії.

Краєзнавчі матеріали повинні містити відомості про маршрут подорожі, екскурсії, картографічні матеріали, перелік і опис цікавих місць та екскурсійних об'єктів, пов'язаних із життям і діяльністю Григорія Сковороди. За підсумками

проведення Акції планується видання збірника тез краєзнавчих робіт учасників Акції.

Ворожі ракети можуть знищити музей Сковороди, будинок, пошкодити університет, що носить ім'я філософа, але ніколи не знищать велич його духу, який надихає, націлює на творчість покоління педагогів, учнів, мислителів.

Список використаних джерел

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: "Либідь", 2006. 421 с.
2. Ісаєв В.Д., Левченко В.В. Естетика та етика Григорія Сковороди: Минуле та сучасне. К.; Луганськ: Світлиця, 2007. 152 с.
3. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. 2-ге вид. К.: Майстерня Білецьких, 2008. 256 с.
4. Сковорода Г. Сад божественних пісень: вірші, байки, діалоги, притчі / упорядник В. Шевчук. Київ: Національний книжковий проект, 2011. 336 с.

Розвиток методичної компетентності педагогів в умовах сучасних викликів: проєктування цілей та завдань

Алла Остапенко

В умовах воєнного стану, оголошеного в Україні у відповідь на збройну агресію росії, потребують особливої уваги якість навчання та виховання молодого покоління українців, рівень підготовки здобувачів освіти до життя в умовах війни та післявоєнного часу, в умовах трансформацій глобального масштабу. Це актуалізує потребу розвитку в системі післядипломної освіти методичної компетентності педагога, який має постійно професійно вдосконалюватися в умовах інтенсивного розвитку науки, техніки, інформаційного простору, прагне працювати з використанням інноваційних підходів до розвитку та навчання особистості, сумлінно підходити до вирішення щоденних педагогічних і гуманітарних завдань.

У системі післядипломної педагогічної освіти особливе місце традиційно посідає *підвищення кваліфікації як спеціально організований навчальний процес, що спрямований на оновлення та модернізацію професійних знань і формування нових компетентностей учителів*. У нових умовах підвищення кваліфікації вчителів перетворюється на гнучку підсистему неперервної освіти, що оперативіно реагує на вимоги й запити суспільства, постійно забезпечує зростання фахової компетентності педагогів.

Науковці Г. Кравченко і Л. Покроєва зазначають, що для організаційно-методичного супроводу системи підвищення кваліфікації важливою є наявність у вчителів *внутрішньої мотивації до професійного зростання*. За цих підстав найважливіше завдання системи підвищення кваліфікації – розвивати творчу самостійність слухачів, скеровувати їх зусилля на постійну самоосвіту. Тому *діяльність закладів післядипломної освіти необхідно переорієнтувати на створення неперервної системи підвищення фахової компетентності та організацію самоосвіти педагогів* [5; 7].

Л. Покроєва зазначає, що «під терміном «підвищення кваліфікації» вже недостатньо вважати лише оновлення знань за базовим фахом. Будь-який обсяг додаткових знань може залишитися «мертвим вантажем», втратити актуальність, якщо педагог не навчиться користуватися цими знаннями й самостійно не буде їх оновлювати. Показником найвищих досягнень у фаховій діяльності є прагнення та здатність педагога до інноваційної діяльності, поява потреби в неперервній освіті» [7].

Наукові дослідження доводять, що діяльність закладів післядипломної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних працівників має здійснюватися на нових концептуальних засадах, для чого слід забезпечити виконання таких завдань:

- упровадження ефективних технологій і методів навчання, якісного комунікаційного, наукового та навчально-методичного забезпечення у сфері освіти дорослих, запровадження кредитно-модульної системи навчання;
- поєднання традиційних і новітніх форм і методів навчання, модернізацію навчального процесу впровадженням очно-заочно-дистанційної, кредитно-модульної, індивідуальної форм навчання та інноваційних освітніх технологій;
- диференціація та індивідуалізація змісту навчання відповідно до кваліфікаційних характеристик і особистих потреб педагогічних кадрів;
- модернізація змісту навчальних програм і робочих навчально-тематичних планів відповідно до запитів слухачів.

Філософською та методологічною основою розвитку професійної компетентності вчителів стали ідеї гуманізації, людиноцентризму. У контексті реформування освіти в Україні ці ідеї реалізуються через гуманізацію професійного середовища, надання академічної свободи вчителю, що полягає в самостійному визначенні цілей, змісту та форм розвитку професійної компетентності, актуалізації неперервного процесу саморозвитку методичної компетентності, у виборі навчально-методичного забезпечення освітнього процесу, форм і методів його проведення. Методологічні принципи гуманізації та людиноцентризму актуалізуються в післядипломній педагогічній освіті вчителів тому, що саме вони впливають на розвиток у дитини моральних і духовних цінностей, зокрема ціннісного ставлення до себе, інших людей, власного здоров'я та здоров'я інших людей, до праці, природи, сприяють національно-патріотичному вихованню здобувачів освіти.

Особливого значення гуманізація післядипломної педагогічної освіти вчителів набуває також в аспекті гуманізації професійної педагогічної діяльності. І. Зязюн підкреслював, що перетворення гуманістичної ідеї в матеріальну педагогічну дію починається з формування у фахівця, який працює, внутрішнього образу гуманістичної педагогічної діяльності: «Хто я?» «Для кого я?» «Як я реалізую критерії педагогічного процесу?» «Чи ті методи використовую?» «Для кого?» «Чи досягнув мети?» [3].

Зважаючи на перманентність змін у сучасному суспільстві, його активну цифровізацію та соціально-економічні перетворення, освіта педагогічного працівника продовжується весь час його фахової діяльності, тобто є неперервною протягом життя, має продовжуватися після спеціального підвищення кваліфікації в різних формах, серед яких найбільш поширеними є курси. Чинними нормативними документами в Україні підтверджено обов'язковість атестації педагогів кожні 5 років, для чого вчителю необхідно протягом цих років щорічно підвищувати свій професійний рівень в обсязі не менше 30-ти навчальних годин. За таких умов зросли значення та затребуваність учителями різних форм методичної роботи, що є важливою складовою післядипломної педагогічної освіти, передбачає цілісну систему заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації та методичної компетентності кожного педагогічного працівника, збагачення методичного потенціалу педагогічних колективів закладів освіти, підвищення якості результатів освітнього процесу [10]. Додамо, що методична робота, яка здійснюється в позакурсний період, є керованим процесом і дає можливість

педагогам розширити компетентності, сформовані під час навчання на курсах підвищення кваліфікації. Підґрунтям методичної роботи є сучасні досягнення психолого-педагогічної науки в поєднанні з досвідом професійної діяльності вчителів і результатів аналізу якості освітнього процесу. Методична робота здійснюється методичними службами різного рівня: у складі закладів післядипломної освіти, центрів професійного розвитку педагогічних працівників, центрів освітніх технологій, територіальних і шкільних (міжшкільних) методичних об'єднань учителів предметних галузей. До основних завдань і змісту методичної роботи з педагогічними працівниками віднесено проведення в різних формах методичних заходів, спрямованих на розвиток методичної компетентності педагогів, вивчення, узагальнення та поширення кращих практик навчання і виховання.

Інноваційний характер розвитку післядипломної освіти, необхідність підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників визначають потреби в модернізації науково-методичної роботи з освітянами, надання їй динамічності, гнучкості, мобільності, варіативності у змісті, формах, методах, технологіях, забезпечення особистісно орієнтованої спрямованості заходів. Трансформація наукових ідей у педагогічну практику забезпечується ефективною взаємодією та співпрацею наукових кафедр, кабінетів, наукових лабораторій інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних чи консультативних служб на рівні територіальних громад, педагогів-новаторів, поглибленням дослідно-експериментальної та пошукової роботи. Саме таким чином створюється єдиний регіональний методичний простір, у якому відбувається реалізація концепції та інноваційних моделей формування професійної компетентності педагогічних працівників.

Зауважимо, що зміна способу мислення, підходів в організації освітньої діяльності вчителів є одним із ключових завдань реформи освітньої галузі України, що набуває особливого значення в контексті реалізації концепції «Нова українська школа». Також слід зазначити, що впровадження нових Державних стандартів початкової та базової середньої освіти вимагає відповідних змін в освітньому процесі школи, до чого слід підготувати вчителів.

Основною метою методичної роботи вважаємо підвищення рівня педагогічної майстерності, розвиток методичної компетентності вчителів, стимулювання до власного професійного розвитку й саморозвитку, а також розвитку свого творчого потенціалу [6].

Проведений аналіз дозволяє *спроєктувати цілі й завдання розвитку методичної компетентності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти на сучасному етапі реформування освітньої галузі, а саме: формування мотивації до розвитку рівня власної методичної компетентності, готовності до вдосконалення рівня своєї педагогічної діяльності; набуття нових знань, умінь, навичок, професійного досвіду, практичних компетентностей у професійно-педагогічній діяльності; реалізація професійних потреб і можливостей, розвитку професійно важливих особистісних якостей.*

Як зазначалося раніше, система підвищення кваліфікації у формі навчання на курсах сьогодні потребує постійного суттєвого оновлення змісту освітнього процесу, форм його проведення, але не може бути ефективною, якщо вчитель у позакурсний період не буде замотивований та постійно включений у систему методичної роботи й самоосвіти.

Тому актуальним є забезпечення неперервного процесу самоосвіти педагогів із залученням організаційно-координаційного потенціалу системи післядипломної освіти. Нові підходи до організації функціонування системи післядипломної освіти забезпечать необхідну основу для якісного вдосконалення організації та неперервного процесу підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, змісту навчально-методичної роботи в умовах модернізації та стратегічного розвитку системи освіти в Україні в нових соціально-економічних умовах, що в результаті сприятиме входженню нашої країни до європейської спільноти. Вимогою сьогодення є посилення наукової, пошукової, дослідно-експериментальної, проєктної діяльності педагогів, що дозволить створити якісну та більш гнучку освітню систему, яка швидко реагуватиме на нові запити суспільства, а також формуватиме в особистості педагога не лише потрібні в сучасному світі знання, практичні уміння та навички, необхідні для успішної професійної діяльності, але й сприятиме формуванню уміння швидко адаптуватися до нових реалій і викликів у майбутньому.

Розвиток методичної компетентності вчителя після навчання на курсах підвищення кваліфікації продовжується й через такі форми методичної роботи, як поширення ефективного педагогічного досвіду та ознайомлення з інноваційними педагогічними технологіями, що створює можливості для опанування вчителями професійних компетентностей та використання їх у власній педагогічній діяльності.

За результатами аналізу наукових джерел щодо шляхів підвищення кваліфікації педагогічних працівників можна зробити висновок, що в Україні підвищення кваліфікації відбувається на декількох рівнях: всеукраїнський, обласний, районний (рівень територіальної громади), шкільний. Підвищення кваліфікації вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти здійснюється за такими напрямками:

- розвиток професійних компетентностей (знання навчального предмета, методик його навчання, педагогічних технологій);
- формування у здобувачів освіти вмінь, що є спільними для ключових компетентностей (визначених у статті 12 Закону України «Про освіту»);
- вікові психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти, знання основ андрагогіки;
- створення в закладі освіти безпечного та інклюзивного освітнього середовища, знання особливостей (специфіки) інклюзивного навчання, забезпечення педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі;
- використання в освітньому процесі інформаційно-комунікаційних і цифрових технологій, у тому числі електронного навчання, інформаційної та кібернетичної безпеки; формування та розвиток мовленнєвої, комунікаційної, цифрової, емоційно-етичної, інклюзивної компетентностей [9].

Найпоширенішими формами організації освітнього процесу та видами навчальної діяльності в системі післядипломної освіти є навчання за програмою підвищення кваліфікації. Під час їх проведення, крім класичних підходів, запроваджуються інтерактивні технології, ділові ігри, аналіз педагогічних ситуацій, консультації тощо.

Разом із тим, згідно з висновками науковців і на основі власного досвіду зазначаємо, що *підвищення кваліфікації є ефективним, коли після закінчення курсів або спецкурсів педагоги продовжують неформальну освіту в методичній діяльності*. Науково-методична робота в закладі освіти, на думку І. Жерносека, за своїм змістом має бути пов'язана з іншими формами підвищення кваліфікації педагогічних працівників (курсами підвищення кваліфікації, діяльністю територіальних методичних об'єднань, різними методичними заходами, конкурсами). Вона має бути продовженням тієї роботи, що проводилася на курсах, а також готувати педагогічні кадри до інших форм підвищення кваліфікації [2].

На думку Н. Василенко, *методична робота має свої переваги порівняно з іншими формами підвищення кваліфікації педагогів*. Вона «має безперервний, постійний, повсякденний характер: дозволяє в найтісніший спосіб пов'язувати зміст і характер методичної роботи з проблемами, ходом і результатами реального освітнього процесу; дає можливість її організаторам ґрунтовно, протягом тривалого часу вивчати діяльність і особистісні якості конкретних педагогів, а також прогресивні тенденції, паростки передового досвіду й педагогічного новаторства; надає кожному педагогові реальну можливість брати участь не лише в реалізації готових програм підвищення кваліфікації, але й бути активним учасником у їх плануванні» [1].

І. Кондратець визначає *систему методичної роботи як сукупність заходів, дій і засобів, спрямованих на підвищення рівня методичної компетентності педагога, задоволення його природної потреби в саморозвитку та самореалізації, з метою підвищення якості освітньої діяльності, відповідно до сучасних вимог розвитку суспільства* [4].

Підкреслимо актуальність значення самоосвітньої діяльності для професійного вдосконалення педагога, що ґрунтується на знаннях, навичках і вміннях, отриманих у результаті методичної допомоги. І. Жерносек визначив *принципи, на яких будується самоосвіта*: систематичність і послідовність; зв'язок самоосвіти з безпосередньою професійною діяльністю педагога; взаємозв'язок наукових і методичних знань у самоосвітній підготовці вчителя; комплексний підхід до вивчення науково-методичних і психолого-педагогічних проблем; відповідність змісту діяльності в межах самоосвіти рівню методичної компетентності педагога, його інтересам і нахилам [2].

За останні роки в територіальних громадах створено Центри професійного розвитку педагогічних працівників, які мають сприяти професійному розвитку педагогічних працівників, надавати їм психологічну підтримку та консультування з різних питань: планування та визначення траєкторії професійного розвитку педагогів, проведення супервізії, розроблення документів закладу освіти, особливості організації освітнього процесу за різними формами здобуття освіти, у тому числі в умовах дистанційного навчання, упровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, інклюзивного підходів до навчання здобувачів освіти і новітніх освітніх технологій [8].

Створення цих центрів може відкрити для педагогів нові можливості щодо пошуку та вибору оптимальних форм підвищення кваліфікації, зокрема розвитку методичної компетентності.

За результатами вивчення й аналізу наукових розвідок і на підставі власного педагогічного досвіду з досліджуваної проблеми *можна зробити висновок про необхідність створення комплексної системи підвищення кваліфікації*

педагогічних працівників, спрямованої на розвиток їхньої методичної компетентності й формування готовності до професійного саморозвитку, що складається з навчання на курсах підвищення кваліфікації, залучення вчителів до методичної діяльності в системі післядипломної педагогічної освіти та самоосвітньої діяльності.

Зазначене має стати одним із пріоритетів розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, оскільки процес підготовки нової генерації педагогічних працівників, здатних позитивно впливати на суспільний розвиток, передбачає новий підхід до їх професійної підготовки, виникнення нових функцій системи післядипломної педагогічної освіти, реалізацію нової мети освіти дорослих: формування готовності вчителя до впровадження компетентнісно зорієнтованого підходу в освітній процес, розвиток професійної компетентності педагогічних кадрів, виховання життєво спроможної особистості.

Список використаних джерел

5. Василенко Н.В. Науково-методична робота в школі. *Серія «Абетка керівника»*. Харків, 2013. 176 с.
6. Жерносець І. П. Науково-методична робота в загальноосвітній школі : навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 160 с.
7. Зязюн І.А. Людина в контексті гуманітарної філософії. *Професійна освіта: Педагогіка і психологія*. 1999. № 1. С. 323–333.
8. Кондратець І. І. Розвиток рефлексивної культури педагогів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Слов'янськ, 2017.
9. Кравченко Г.Ю. Адаптивне управління розвитком інститутів післядипломної педагогічної освіти в Україні: монографія. НАПН України, Ун-т менедж. освіти. Київ: Педагогічна думка, 2015. 300 с.
10. Остапенко А.С. Розвиток методичної компетентності вчителів технологій у системі післядипломної освіти. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Українська інженерно-педагогічна академія, Харків, 2021.
11. Покроєва Л.Д. Інноваційні підходи в організації навчання дорослих у системі післядипломної педагогічної освіти . Харків, 2012. С. 174-181.
12. Положення про центр професійного розвитку педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2020 року № 672. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/672-2020-%D0%BF#Text>
13. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 800 (із змінами, внесеними згідно з [Постановою КМУ № 1133 від 27.12.2019](#)).
14. Про Рекомендації щодо організації і проведення методичної роботи з педагогічними кадрами в системі післядипломної педагогічної освіти: лист Міністерства освіти і науки України від 03.07.2002 № 1/9-318. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS971.html

Підвищення кваліфікації вчителів філологічних дисциплін щодо формування національної свідомості й патріотизму учнів на уроках мовно-літературної освітньої галузі

Людмила Лузан
Віктор Лузан

Ураховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні після Революції гідності, обставини, пов'язані з російською агресією, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції.

Нині кожен розуміє, що патріотичне виховання в закладі загальної середньої освіти є пріоритетним напрямком освітнього процесу. А сучасні реалії підтверджують думку, що патріотичне виховання є важливою складовою внутрішньої політики держави. Та в якому стані перебуває цей процес в Україні? Перш ніж надати відповіді на це запитання, пропонуємо ознайомитися з особливостями патріотичного виховання в різних країнах світу, представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Особливості патріотичного виховання в різних країнах світу

Країна	Особливості патріотичного виховання
США	<ul style="list-style-type: none">– Почуття патріотизму прищеплюють змалечку;– починають навчальний день із прослуховування гімну та Клятви вірності прапору, одного з елементів культу національної символіки;– пластунський рух; <i>патріотизм – не загальна повинність, а частина самосвідомості.</i>
Японія	<ul style="list-style-type: none">– Система морального та патріотичного виховання нероздільні з освітою;– патріотизм проявляється у працелюбстві, милосерді та гуманності. <i>Патріотичне виховання школярів урегульовано на законодавчому рівні.</i>
КНР	<ul style="list-style-type: none">– У школах уведено 50 годин уроків патріотичного виховання на рік. <i>Патріотичне виховання школярів урегульовано на законодавчому рівні.</i>
Великобританія	<ul style="list-style-type: none">– Основним осередком патріотичного виховання є скаутські загони
Німеччина	<ul style="list-style-type: none">– Відбувається приглушення прямого патріотичного виховання, керованого державою;– <i>головна задача</i> – виховати дітей, з яких виростуть відповідальні громадяни, які зможуть покращувати життя в країні.
Франція	<ul style="list-style-type: none">– Спеціальні уроки громадянської освіти;– на законодавчому рівні закріплено, щоб на фасадах будівель шкіл були прапори Франції та девіз «Свобода, Рівність, Братерство»;– проведення заходу «День призову».
Литва	<ul style="list-style-type: none">– З 1990 року затверджені законодавчо постулати патріотичного виховання школярів.
Латвія	<ul style="list-style-type: none">– Обов'язкове проходження школярами військової підготовки.

У цілому погоджуємося з тим, що кожна з країн обирає ті інструменти патріотичного виховання, які відповідають поточній внутрішній ситуації. Хтось

пропагує ідеї добровільної участі громадян у вирішенні суспільних проблем. В інших країнах відбувається суворий владний контроль над патріотичним вихованням. А деякі обрали шлях поширення громадянської свідомості [4].

Тепер, в умовах повномасштабної війни, яку розв'язала рф проти України, ні в кого вже не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу національно-патріотичному вихованню. Саме тому надзвичайно важливо:

1. Проводити заходи національно-патріотичної спрямованості.
2. Займатися волонтерською діяльністю.
3. Розповідати дітям про українську культуру.
4. Влаштувати акції пам'яті.
5. Проводити години спілкування, присвячені війні рф проти України.
6. Створювати навчальні проекти, присвячені борцям за незалежність та свободу нашої країни.
7. Організовувати зустрічі з ветеранами АТО, ООС та війни рф проти України [1].

Нині держава вбачає такі пріоритетні напрями розвитку освіти:

- забезпечення високої функціональності людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна покоління людей;
- виховання людини-патріота, яка повинна усвідомлювати реалії глобалізованого світу, бути здатною жити та діяти в цьому світі, нести частку відповідальності за нього, відчувати себе громадянином країни, громадянином світу;
- формування осмисленого ставлення до людини як до найвищої цінності; сприйняття реального права кожного бути й залишатися самим собою та розвиватись у відповідності зі своїми природними здібностями;
- розвиток життєвих компетентностей; соціалізація особистості;
- мирне співіснування;
- високий рівень інформаційної та комунікаційної культури кожного члена суспільства.

Таким чином, на прикладі закладу загальної середньої освіти Харківської області розглянемо Програму розвитку, яка спрямована в площину цінностей особистісного розвитку, варіативності й відкритості освітньої системи закладу та зумовлює модернізацію чинників, що впливають на якість освітнього процесу, змісту освіти, форм і методів навчання та виховання, системи контролю й оцінювання, управлінських рішень, взаємовідповідальності всіх учасників освітнього процесу.

Тому зусилля педагогів Пересічанського ліцею Солоницівської селищної ради Харківської області були спрямовані також на реалізацію проектів щодо виховання учнів у дусі патріотичного обов'язку.

Проблема, над якою працює ліцей у системі виховної роботи: виховання гармонійно розвиненої, високоосвіченої, національно свідомої людини, здатної до саморозвитку й самовдосконалення.

Тема досвіду. Формування національної свідомості, патріотичних почуттів учнів/учениць засобами національно-патріотичного виховання.

Провідна ідея досвіду: виховання почуття обов'язку й поняття честі, удосконалення особистості як активного громадянина України, духовно багатого, морально благородного, національно свідомого.

Мета досвіду: виховання молоді людини – патріота України, готового самовіддано розбудувати її як суверенну, демократичну, правову й соціальну державу; виявляти національну гідність, знати й цивілізовано відстоювати свої громадянські права та виконувати обов'язки; сприяти громадянському миру та злагоді в суспільстві; бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, професіонал, носій української національної культури.

З метою формування почуття любові до Батьківщини та її національних цінностей, національної свідомості, крім запланованих заходів, що організовують під час відзначення національних свят, знаменних і пам'ятних дат, залучають учнів до проведення Шевченківського тижня, місячника патріотичного виховання, до відзначення Дня пам'яті та примирення, Перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, Дня української писемності та мови, Дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС та жертв Голодомору, Дня Революції Гідності, зустрічі з воїнами АТО, ООС та війни РФ проти України, проводяться тематичні уроки (рис. 1, 2).

Рис. 1, 2. Заходи, що спрямовані на патріотичне виховання учнів/учениць Пересічанського ліцею

КЗ «Пересічанський ліцей» наразі в тісній співпраці з військовими, що боронять рубежі нашої держави. Вони були постійними учасниками таких заходів: проведення спортивних змагань до Дня Збройних сил України, Дня захисника України; свята «Першого» та «Останнього дзвоника», мітингів біля монументу загиблим воїнам у роки Другої світової війни. Військові організували та проводили в школі виставку сучасних зразків стрілецької зброї, постійно допомагали учням 10 – 11 класів разом з учителем Захисту України в стрійовій та вогневій підготовці (рис. 3, 4).

Рис. 3, 4. Співпраця Пересічанського ліцею Солоницівської селищної ради Харківської області з військовими

Виховний процес у Пересічанському ліцеї у 2022/2023 н. р. спрямовано на продовження формування в учнів національного почуття, а саме: виховання в них поваги та любові до свого народу, до його віковичних моральних і духовних здобутків, а також самоповаги й гордості за своє селище, за свою Батьківщину. На цій основі формуватимуться суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національна свідомість, духовність, трудова активність, морально-етична, фізична, екологічна та правова культура.

В умовах становлення української держави патріотичному вихованню в Пересічанському ліцеї належатиме пріоритетна роль. Для відтворення в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності продовжуватимуться формуватися в учнівській молоді громадянсько-активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності.

Діяльність закладу буде спрямована на сприяння волонтерській діяльності серед педагогічного та учнівського колективів, на продовження проведення добродійних акцій: «Даруй добро», «Сестра милосердя», «Допоможемо ЗСУ», «Допомога дітям, які постраждали від окупації» тощо.

Посилення також потребує навчально-розвивально-виховна робота з мінімально підготовленими учнями й вихованцями, яким необхідна особлива соціальна увага та підтримка.

Вважаємо, що заклади післядипломної освіти, як і всі інші заклади освіти, мають відповідно реагувати на виклики, які постають перед учасниками освітнього процесу, а також надавати якісні освітні послуги педагогам щодо професійного розвитку в умовах воєнного стану, а саме:

- адаптувати освітні програми до реалій часу;
- допомогти вчителям зорієнтуватися щодо організації дистанційного навчання або використання його змішаного формату в умовах воєнного стану.

Після одного місяця вимушеного простою Харківська академія неперервної освіти прийняла відповідальне рішення щодо відновлення освітнього процесу в Центрі професійного розвитку педагогічних працівників.

В анкетуванні взяли участь більше 1000 осіб. Аналіз відповідей на питання щодо приналежності педагога до адміністративної одиниці м. Харкова та

Харківської області дав змогу зрозуміти, що вчителі майже всіх громад Харківської області / районів м. Харкова готові поновити підвищення професійного рівня шляхом проходження навчання в Центрі професійного розвитку педагогічних працівників при КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».

Відповіді на питання щодо визначення освітніх проблем, які в умовах реальних подій потребують додаткового обговорення на курсах підвищення кваліфікації, дали зрозуміти, що в умовах воєнного стану з'явилося дуже багато невирішених питань щодо організації освітнього процесу. Однією з таких освітніх проблем є питання щодо *патріотичного виховання дітей та молоді в умовах воєнного часу* (див. рис. 5).

Рис. 5. Питання, які, на думку педагогів, в умовах реальних подій потребують додаткового обговорення на курсах підвищення кваліфікації

Аналізуючи мету мовно-літературної освітньої галузі, яка визначена в Державному стандарті базової середньої освіти, звертаємо особливу увагу на те, що уроки української мови та літератури мають сприяти розвитку компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для ... *національного самовираження, для ... формування ціннісних орієнтацій і ставлень* [2].

Ураховуючи зазначене вище, на кафедрі методики навчання мов і літератури КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» було розроблено освітню програму для вчителів, які викладають предмети та курси мовно-літературної освітньої галузі, за темою «*Формування національної свідомості й патріотизму на уроках мовно-літературної освітньої галузі*».

Пояснювальна записка

Тематичний спецкурс «Формування національної свідомості й патріотизму на уроках мовно-літературної освітньої галузі» розроблено на основі державної політики у сфері освіти та на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 21.08.02019 № 800 «Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників».

Актуальність тематичного спецкурсу обумовлена потребою формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості в дітей та молоді, яке повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалів свободи, соборності та державності; метою мовно-літературної освітньої галузі за новим Державним стандартом базової середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898), а саме: розвиток компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, ..., здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження ..., для формування ціннісних орієнтацій і ставлень [3].

Таким чином, на розв'язання проблем, зазначених вище, спрямовано зміст запропонованого тематичного спецкурсу.

Цільова аудиторія курсу: учителі предметів мовно-літературної освітньої галузі закладів загальної середньої освіти.

Мета тематичного спецкурсу: практично зорієнтувати вчителів філологічних дисциплін щодо спрямування освітнього процесу під час викладання предметів мовно-літературної освітньої галузі на необхідність переосмислення зробленого та здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, який діє на основі національних і європейських цінностей; ознайомити з методичними аспектами щодо формування у свідомості й почуттях учнівства патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України тощо.

Основні напрями підвищення кваліфікації вчителів предметів мовно-літературної освітньої галузі:

- **удосконалення** предметно-методичної, організаційної компетентностей учителів української мови та літератури відповідно до професійного стандарту за професією «Учитель закладу загальної середньої освіти»;
- **підготовка** вчителів до якісної реалізації вимог Державного стандарту базової середньої освіти щодо забезпечення організації освітнього процесу в умовах воєнного стану з національно-патріотичного виховання дітей та молоді;
- **опрацювання сучасних методик і технологій** навчання предметів мовно-літературної освітньої галузі щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного стану з національно-патріотичного виховання дітей та молоді;
- **задоволення потреб** фахівців у набутті теоретичних знань про новітні досягнення в галузі мовно-літературної освіти, методики викладання української мови та літератури, основ дидактики, перспективних

моделей продуктивного педагогічного досвіду, а також у професійному самовдосконаленні;

- **актуалізація знань** щодо застосування компетентнісного підходу під час організації освітнього процесу в умовах воєнного стану з національно-патріотичного виховання дітей та молоді;
- **підвищення рівня** професійних знань і вмінь учителів предметів мовно-літературної освітньої галузі в здійсненні самоаналізу й самооцінки власного досвіду, удосконалення фахової майстерності, підготовки до якісного виконання професійних завдань з організації освітнього процесу в умовах воєнного стану щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Очікувані освітні результати навчання педагогів за освітньою програмою: по завершенню навчання на курсах підвищення кваліфікації вчителів мовно-літературної освітньої галузі вдосконалять такі професійні компетентності:

- **мовно-комунікативну** – здатність забезпечувати здобуття учнями освіти державною мовою;
- **предметно-методичну** – здатність моделювати зміст навчання в умовах воєнного стану щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді; здатність добирати сучасні та ефективні методики й технології навчання, виховання та розвитку учнів; здатність розвивати в учнів критичне мислення; здатність формувати ціннісне ставлення в учнів;
- **організаційна** – здатність організувати різні види й форми навчальної та пізнавальної діяльності учнів щодо утвердження у свідомості й почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- **інноваційна** – здатність використовувати інновації у професійній діяльності під час проведення уроку щодо формування в учнівства почуття патріотизму;
- **здатність до навчання впродовж життя** – здатність взаємодіяти з іншими вчителями на засадах партнерства та взаємодії.

Освітня програма має 4 модулі:

Перший модуль «Організаційно-мотиваційний» передбачає ознайомлення слухачів із освітньою програмою курсу; відбувається актуалізація мети, напрямів курсу та очікуваних результатів навчання на курсі.

У другому модулі «Сучасні нормативні вимоги до організації освітньої діяльності» актуалізовано питання нормативних вимог до організації освітньої діяльності з предметів і курсів мовно-літературної освітньої галузі щодо формування в учнівства розуміння національної ідентичності як фактора духовної безпеки нації та руйнування стереотипу неповноцінності української мови.

Третій модуль «Концептуальні засади оновлення змісту освітньої діяльності» надає можливість слухачам курсів ознайомитися із сучасними освітніми трендами в організації освітньої діяльності предметів і курсів мовно-літературної освітньої галузі навчально-пізнавальної діяльності щодо формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, природи, українського народу, шанобливого ставлення до його культури, історії, традицій; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати

участь у розбудові та захисті своєї держави; Показано, як через розвиток ключової компетентності «вільне володіння державною мовою» формувати національну ідентичність.

Четвертий модуль «Сучасні підходи до організації освітнього процесу» пропонує слухачам ознайомитися з принципами моделювання уроків із предметів і курсів мовно-літературної освітньої галузі із застосування методик, які спрямовані на формування національної свідомості учнів. Акцентовано увагу на домінуючі позиції уроків української мови та літератури у формуванні громадянина-патріота: методичний аспект. Запропоновані інноваційні прийоми й методи розвитку критичного мислення та інфомедійної грамотності учнів в умовах інформаційної боротьби.

Освітня програма цього тематичного спецкурсу задовольняє потреби вчителів, які викладають предмети й курси мовно-літературної освітньої галузі, щодо свободи вибору змісту, форм підвищення кваліфікації, спонукає до розвитку, самоактуалізації та самореалізації.

Обсяг: 15 годин (0,5 кредиту ЄКТС).

Результати засвоєння освітньої програми тематичного курсу визначаються підсумковим тестуванням слухачів. За умови успішного виконання завдань «Підсумкового тестування» (не менше 51% правильних відповідей) слухачі тематичного спецкурсу отримують свідоцтво.

КУРИКУЛУМ

(дистанційна форма навчання – 15 годин / 0,5 кредиту)

№ з/п	Зміст	Усього годин
		Дист.
1	МОДУЛЬ 1. Організаційно-мотиваційний	
1.1.	Інструктивне заняття: взаємодія учасників освітнього процесу на курсах підвищення кваліфікації	1
	Разом годин на модуль	1
2	МОДУЛЬ 2. Сучасні нормативні вимоги до організації освітньої діяльності	
2.1	Національна ідентичність як фактор духовної безпеки нації	2
2.2	Руйнування стереотипу неповноцінності української мови: історична ретроспектива	2
	Разом годин на модуль	4
3	МОДУЛЬ 3. Концептуальні засади оновлення змісту освітньої діяльності	
3.1	Навчання говорити мовою цінностей – пріоритетне завдання предметів і курсів мовно-літературної освітньої галузі	2
	Разом годин на модуль	2
4	МОДУЛЬ 4. Сучасні підходи до організації освітнього процесу	
4.1	Роль літератури у формуванні національної свідомості учнів	2
4.2	Домінуючі позиції уроків предметів і курсів мовно-літературної освітньої галузі у формуванні громадянина-патріота: методичний аспект	2
4.3	Медіаосвітні засоби у вихованні патріотизму молоді в інформаційну добу	2
4.4	Розвиток критичного мислення та інфомедійна грамотність учнів в умовах інформаційної боротьби.	2
	Разом годин на модуль	8
	Разом	15

Нині, в умовах навали окупанта, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття та як базової якості особистості. Саме тому кафедра методики навчання мов і літератури Харківської академії неперервно

освіти запропонувала цей тематичний спецкурс щодо розв'язання проблем, зазначених вище.

Список використаних джерел

1. Виховна робота в умовах війни: важливі аспекти. URL: <https://naurok.com.ua/post/vihovna-robota-v-umovah-viyni-vazhlivi-aspekti>
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>
4. Сучасне патріотичне виховання в Україні та світі. URL: <https://naurok.com.ua/post/suchasne-patriotichne-vihovannya-v-ukra-ni-ta-sviti>

Структурно-функціональна модель технології формування професійної готовності педагогів дошкільної та початкової освіти до організації роботи на матеріалі народної педагогіки

*Олена Нечай
Валентина Петрушина*

Національний компонент змісту освіти передбачає досконале володіння педагогами літературними нормами рідної української мови, підвищення питомої ваги народознавства та українознавства як дисциплін, що синтезують національні традиції та сучасну українську культуру, обізнаність із кращими зразками національної літератури, мистецтва, науки.

Підвалини майбутньої держави започатковують і найменші громадяни – діти, формування яких здійснюється в системі національного виховання. Тому вбачаємо пряму залежність якості й темпів розбудови національної освіти в Україні від якості підготовки нової генерації педагогічних кадрів, насамперед дошкільної та початкової ланок освіти, про що йдеться в державних освітніх стандартах.

Дійсно, народна педагогіка містить величезний скарб засобів і методів виховання та навчання дітей, народних відомостей з усіх царин людського життя, які повинні стати надбанням кожного педагога в процесі навчання й виховання. На жаль, сучасні програми навчання й виховання як вузів, так і дошкільних закладів однобічно висвітлюють поняття народознавства, не охоплюють усіх його галузей, зокрема народної математики [4].

Роль і місце народної математики в навчанні та вихованні підростаючого покоління розглядалося ще в кінці минулого століття такими педагогами, як В. В. Бобинін, М. Є. Ващенко-Захарченко, О. Р. Попов, К. М. Щербина.

Серед інноваційних напрямів у дошкільній та початковій ланках нової української школи розробка й застосування освітніх технологій посідає одне з перших місць. Саме технологічний підхід вважається найпродуктивнішим у

стратегіях організації особистісно зорієнтованого навчання, як наголошують науковці та практики Л. Гапоненко, В. Євдокимов, А. Кіктенко, О. Пехота, І. Прокопенко, С. Сисоєва та інші [6].

Технологія навчання в загальному розумінні – це системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання та засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів, а також їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти.

М. І. Махмутов розкриває зміст поняття педагогічної технології «як більш або менш жорстко запрограмований (алгоритмізований) процес взаємодії викладача та учнів, гарантує досягнення поставленої мети». Слова «жорстко запрограмований» начебто звільняють педагога від необхідності мислити: бери будь-яку відому технологію та застосовуй у своїй діяльності. Без педагогічно розвиненого мислення, урахування багатьох чинників педагогічного процесу, вікових та індивідуальних особливостей учнів і учениць будь-яка технологія не виконає свого призначення, не дозволить досягти потрібного результату. «Запрограмована» й означає, що перш ніж застосовувати ту чи іншу технологію, необхідно вивчити всі її особливості, з'ясувати, на що вона спрямована, для чого застосовується, яким педагогічним концепціям відповідає, які завдання вона може допомогти вирішити педагогу в певних умовах.

Діяльність вихователя-методиста й заступника директора школи з початкової освіти з проектування технології підвищення професійної майстерності педагогів, що забезпечує розв'язання дидактичної задачі, полягає в підборі та розробленні методів, форм і засобів роботи, тобто у формуванні інструментарію дидактичного процесу. Таким чином, у результаті аналізу дидактичної задачі визначаються адекватні їй методи, форми і засоби методичного супроводу зазначеного процесу.

Узагальнюючи сучасні наукові дослідження І. Беха, О. Єремкіної, С. Карпенчука, О. Колеченко, Н. Щуркової та інших науковців, побудували модель технології формування готовності вихователів до організації народознавчої роботи в ЗДО (на матеріалі народної математики), яку ми розуміємо як систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених цілісних елементів, поєднаних спільною метою та завданнями, спрямованих на формування готовності до реалізації народознавчої роботи в ЗДО (на матеріалі народної математики) та НУШ [14].

Серед структурних елементів розроблюваної нами моделі було визначено такі: *концептуальна основа, змістова частина, процесуальна частина, кінцевий результат – діагностична частина.*

Концептуальна основа передбачає взаємозв'язок і взаємодію наукових підходів щодо вирішення проблеми формування готовності вихователів до організації народознавчої роботи в ЗДО (на матеріалі народної математики), зокрема наголошено на підходах, що є комплексним педагогічним засобом у визначенні інших концептуальних положень.

Так, особистісно-діяльнісний підхід зумовлений тим, що лише в діяльності особистість найбільш повно засвоює необхідні знання й оволодіває відповідними вміннями та навичками професійної діяльності. Зважаючи на різноманітність і багатоплановість діяльності, яку здійснює виховatelj ЗДО (навчально-виховна, спортивно-ігрова, фізкультурно-оздоровча, ігрова, дозвіллева, екологічна тощо), застосування саме особистісно-діялісного підходу сприятиме підготовці спеціалістів до організації навчальної та виховної роботи з дошкільниками, яка забезпечить відповідно до суб'єкт-суб'єктних позицій

залучення дошкільнят до різноманітних видів особистісно значущої діяльності, її усвідомлення, що сприятиме формуванню навичок володіння народною математикою. Системний підхід орієнтує на необхідність формування цілісної особистості спеціалістів, що передбачає формування й розвиток професійних і особистісних якостей, які сприятимуть підготовці до організації народознавчої роботи в ЗДО.

Культурологічний підхід дозволяє розглядати педагогічні явища на широкому загальнокультурному тлі як сукупність культурних компонентів, однією зі складових якої є народознавча культура. Основним завданням культурологічного підходу є навчання й виховання вихователя як суб'єкта, здатного до власного культурного саморозвитку, спроможного ввести дитину у світ народної математики, надати їй допомогу в культурному народознавчому самовизначенні, здійснюючи формування народознавчої культури в освітньому процесі.

Реалізація аксіологічного підходу передбачає формування у вихователів сукупності відносно стійких цінностей педагогічної діяльності, оволодіння якими забезпечує трансформацію їх в особистісно значущі, формування прагнень до самореалізації, що створює умови для готовності до народознавчої роботи (на матеріалі народної математики).

Мета технології передбачає формування готовності педагогів закладів дошкільної та початкової освіти до організації народознавчої роботи на матеріалі народної математики, яка конкретизується в цільових орієнтирах особистості професіонала.

Професійно-змістовий компонент моделі відображує ступінь сформованості знань педагогів про значення та завдання народної математики в українській народній педагогіці, ідеал досконалості в народних уявленнях, історичні способи лічби, вимірювання.

Мотиваційно-ціннісний компонент моделі передбачає формування позитивної мотивації навчання та системи спонукальних чинників, що сприяють ефективному оволодінню професійними знаннями з народної математики та вміннями, необхідними для діяльності за фахом, і мотивацію досягнення успіху в цій роботі, усвідомлення вимог, пов'язаних із певною діяльністю.

Діяльнісно-практичний компонент забезпечує: рівень оволодіння методикою застосування народної математики в педагогічному процесі, застосуванням різних форм роботи з використанням народної математики; володіння педагогами технікою основних знань про старовинні засоби лічби, міри, розрахунків відповідно до програми навчання й виховання дітей дошкільного віку.

У процесі формування народознавчої культури педагога доцільно спиратися на такі принципи:

- **диференціації** як гнучкий спосіб коригувати методи навчання з урахуванням освітніх потреб, компетентностей та можливостей кожної дитини;
- **партисипативного менеджменту**, що уособлює концепцію управління, яка базується на передумові, зацікавленості активної участі працівника у внутрішньокорпоративній діяльності та отримання від результату своєї праці задоволення як стимулу більш продуктивної та якісної праці;

- **культуровідповідності**, який передбачає засвоєння педагогами історії свого народу, його мови й культури, морально-духовних ідеалів і цінностей;
- **народності**, що забезпечує духовну єдність поколінь через засоби народознавства, національні звичаї, традиції та обряди;
- тісно пов'язаний з попереднім принцип **етнізації**, за допомогою якого відбувається формування етнічної сутності людини, її національної самосвідомості;
- **гуманізації** – передбачає визнання людини як абсолютної цінності, її права на свободу, щастя, розвиток творчих здібностей;
- **активної діяльності та самодіяльності** дозволяє розкрити природні задатки, нахили, творчі здібності вихователів – під час проведення різноманітних заходів, що мають аксіологічну спрямованість, розвивається творча активність, ініціатива, самостійність;
- **поєднання національного та загальнолюдського** передбачає, що процес формування особистості вихователя повинен спиратися на загальнолюдські цінності та будуватися відповідно до цінностей і норм національної культури, що не суперечать загальнолюдським цінностям;
- **фасилітації** як принцип організації процесу колективного розв'язання проблем у групі, який керується фасилітатором (ведучим, керівником);
- **креативності** – означає, що активність педагогів повинна мати продуктивний, творчий характер, бути спрямованою на оволодіння засобами творчого вирішення проблем, на вдосконалення оточуючої дійсності та власної діяльності.

Названі принципи тісно пов'язані між собою, обумовлюють і доповнюють один одного, забезпечуючи розвиток аксіологічної спрямованості фахівців, усвідомлення ними відповідальності за збереження та примноження морально-духовних цінностей.

Ураховуючи викладене вище, можна назвати умови реалізації моделі готовності.

1. Спрямованість професійної підготовки на формування мотиваційно-ціннісного компонента готовності педагогів до організації народознавчої роботи на матеріалі народної математики.

2. Опанування вихователем і вчителем психолого-педагогічних і предметно-методичних знань про суть, види й організаційні форми навчання дітей дошкільного віку та дітей початкової школи математики на основі народних традицій. Треба підкреслити, що такі знання забезпечують усвідомлення значення народної математики, її специфіки. Формуванню готовності педагогів до застосування народної математики має підпорядковуватися втілення в освітню практику інтегрованого змісту підготовки з використанням інтегрованих форм (міжпредметних комплексних семінарів, інтегрованих днів, консультацій) навчання.

3. Набуття досвіду застосування народної математики в роботі з дошкільниками як умова успішності підготовки вихователя до діяльності інтегрованого характеру орієнтує навчальний процес не на механічне запам'ятовування навчальної інформації, а на розвиток здатності педагога

осмислювати, інтерпретувати, трансформувати особистий досвід. Такий підхід передбачає використання інтерактивних методів (ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань, проведення «круглих столів», «мозкових штурмів») підготовки, орієнтації педагогічної діяльності на врахування особистісного досвіду спеціаліста в застосуванні народної математики в роботі з дітьми.

Модель професійної підготовки спеціалістів до організації народознавчої роботи в закладах дошкільної та початкової освіти на матеріалі народної математики передбачає інформаційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний етапи реалізації, що обумовлено логікою організації навчального процесу та передбачає втілення інформаційного компонента освіти, формування в педагогів чітких мотивацій щодо подальшого впровадження в практичній діяльності інформаційних технологій.

Мета інформаційно-мотиваційного етапу полягає у формуванні: первинних уявлень про структуру та зміст професійної діяльності педагога в царині народної математики; знань про організацію та керівництво процесом навчання на засадах народної математики; зацікавлення питаннями вивчення народних засобів лічби, стимулювання активності та вміння критичного аналізу отриманої інформації з позиції набутого педагогічного досвіду.

Разом із тим треба наголосити, що використання в роботі з педагогами особистісно орієнтованих технологій має уможливити формування професійних рис «агентів змін», які здатні до створення оригінального педагогічного інструментарію та використання інноваційних едьютейнменту, гейміфікації, сторітеллінгу, мейкерства тощо.

Діяльнісно-практичний етап реалізації моделі спрямований на перетворення теоретичних знань спеціалістів із питань застосування народної математики при формуванні практичних умінь, пошук оптимальних шляхів засвоєння необхідної інформації: візуалізацію, віртуальну та доповнену реальність, емпauerмент, едьютейнмент тощо.

Будова творчої педагогічної діяльності передбачає аналіз проблемних ситуацій, пошук рішення, що реалізується через низку взаємопов'язаних дій: педагогічне моделювання, ухвалення рішення та здійснення практичної діяльності, що сприяє формуванню високого рівня розвитку професійних і пізнавальних мотивів, стійкого інтересу до цінностей.

Формуванню адекватної моделі поведінки вихователя сприяє використання тренінгових технологій, що дозволяє вдосконалити стиль поведінки педагога в типових ситуаціях освітнього процесу. До чинників, що значно підвищують ефективність рольового тренінгу, належать: груповий характер занять, варіативність, повторюваність, багатоваріантність вибору, особливий емоційний фон. Властивістю тренінгу є те, що така форма заняття надає можливість виявити декілька точок зору на ситуацію, що відбувається, визначити шляхи розв'язання проблеми, навчитись ухвалювати самостійне правильне рішення в тій або іншій ситуації.

Засобами навчання можуть слугувати навчальні посібники, аудіозасоби, комп'ютерні технології, мультимедіа, методи візуалізації, віртуальної та доповненої реальності, мейкерство.

Діагностична частина спрямована на вивчення ефективності структурно-функціональної моделі технології формування професійної готовності педагогів

дошкільної та початкової освіти до організації роботи на матеріалі народної педагогіки. Завдання цієї частини моделі реалізується через спеціально підібрані та розроблені експериментальні ситуації, тренінги, спостереження, бесіди, завдання; методи математичної статистики, що дозволило виявити в контрольних і експериментальних групах динаміку прогресивних змін у зростанні показників підготовки вихователів до організації народознавчої роботи в ЗДО на матеріалі народної математики.

Отже, однією з умов організації народознавчої роботи в закладах дошкільної та початкової освіти на матеріалі народної математики є підготовка кваліфікованих кадрів. Рівень знань і практичних умінь педагогів, що формуються в процесі оптимальної методичної роботи, має забезпечувати готовність до продуктивної якісної професійної діяльності.

Національний компонент змісту професійної освіти забезпечується знаннями з української етнопедагогіки, що відображає виховний досвід народу щодо організації народознавчої роботи в закладах дошкільної та початкової освіти на матеріалі народної математики.

Результативність застосування методів і прийомів роботи з педагогами залежить від урахування світоглядних цінностей, професійних інтересів, наявного педагогічного досвіду. Найбільш ефективними є рольові ігри, моделювання педагогічних ситуацій, взаємоконсультування, вироблення методичних посібників тощо.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: підручник. К.: Вища школа, 2007. 542 с.
2. Використання народознавчого матеріалу з математичним змістом у системі дошкільного виховання: методичні рекомендації для працівників ДНЗ і студентів. Під ред. К. М. Верникова. Івано-Франківськ, 1993. 31с.
3. Гавриш Н. В., Лінник О. О., Губанова Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі: навч-метод. посібник. Луганськ: Альма-матер, 2007. 496 с.
4. Граціанська Л. М. Нариси з народної математики України: підручник. К.: Тернопіль, 1968. 93 с.
5. Дидактичні матеріали народознавчого характеру з математики для учнів початкових класів: навч-метод. посіб. для студентів та вчителів початкових класів. Авт.: Ковальчук В.Ю., Баб'як-Білецька Л.С., Михайльо О.В., Стасів Н.І., Силюга Л.П., 2008. 80 с.
6. Жижко Т. Місце і роль проблемного навчання в інтелектуальному розвитку особистості. *Вісник Черкаського університету: Педагогічні науки*. Черкаси, 2002. Вип. 35. С. 2–33 .
7. Зайцева Л. Елементарна математична компетентність. *Дошкільне виховання*. 2004. № 7. С. 12–15 .
8. Колосова Н. М. Підготовка майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку: автореф. дис. кандидата пед. наук. спец. 13.00.04 – «теорія і методика професійної освіти». Ялта, 2012. 19 с.
9. Крутий К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2-х ч. Ч. 1.: Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2009. 320 с.

10. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посібник. К.: Вікар, 2003. 169 с.
11. Михайленко О. Г. Готовність вихователів до формування логіко-математичної компетентності дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 8. С. 26-35.
12. Мороз О. Г. Від діда – онукам, від онуків – дідові. *Дошкільне виховання*. 2000. № 5. С. 12 –13 .
13. Погляди К. Ушинського на зміст і методику виховання та навчання дітей у сім'ї та школі. *Освіта*. 2003. № 33 (16–23 липня). С. 4–5.
14. Теорії і технології математичного розвитку дітей дошкільного віку: навч-метод. посіб. для студентів та вихователів ДНЗ. Авт.: З.А. Михайлова, Е.Д. Носова, А.А. Столяр, М.М. Полякова, А. М. Вербенець. К.: Дитинство-прес, 2008. 486 с.
15. Петрушина В.М. До питання організації народознавчої роботи у ДНЗ. *Цивілізаційний поступ сучасної освіти і науки: Матеріали IV науково-практичної конференції магістрантів ХНПУ імені Г. С. Сковороди (22-23 листопада 2012 р., м. Харків)*. За заг. ред. голови ради молодих учених, канд. пед. наук, доц. К. А. Юр'євої. У 2-х частинах. Частина II. Харків: ХНПУ, 2013. С. 57.

Лідер виховує лідера або роль особистості педагога в становленні молоді особистості здобувача освіти

Тетяна Горбенко

*Учителю! Виховай учня розумнішого і
кращого, ніж ти сам, бо тільки тоді
відбудуватиметься прогрес людства.
Йоган Генріх Песталоцці*

Освітній процес спрямований на формування та розвиток компетентностей, результатом його є всебічно розвинена особистість, здатна до критичного мислення; це патріот з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами, приймає відповідальні рішення, поважає гідність і права людини; це інноватор, який здатний змінювати навколишній світ, розвивати економіку за принципами сталого розвитку, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя.

Педагог нової формації – це духовно розвинена, соціально зріла, творча особистість, фахівець, який професійно володіє всім арсеналом педагогічних засобів, постійно прагне до самовдосконалення та саморозвитку, стимулюючи до цього своїх учнів.

У сучасному суспільстві глобалізації, інформатизації, прискореного впровадження нових наукових відкриттів, швидкого оновлення знань і професій висувають вимоги підвищеної професійної мобільності та безперервної освіти

педагога. Головним завданням педагогічних колективів, методичних служб освітніх закладів є забезпечення умов для особистісного та професійного зростання кожного педагога, оскільки центральною фігурою в модернізації освіти, реформуванні освітнього процесу має стати педагог-дослідник, педагог-лідер.

Аналіз літератури з означеного питання (Дж. Равена, М. Н. Скаткіна, І. Я. Лернера, В. В. Краєвського, Г. П. Щедровицького, В. В. Давидова та ін.) дає змогу визначити так звану «основу» сучасної освіти: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити.

Мимоволі виникає питання: якими якостями повинен володіти сам педагог, щоб навчити учнівську молодь пізнавати, міркувати, створювати, вчитися? Жодних сумнівів, що це має бути людина, яка має чіткі пріоритетні цінності, з адекватним рівнем самооцінки й рівнем суб'єктивного контролю, здатна направляти оточуючих, із метою ефективного вирішення поставлених завдань, людина-лідер.

Сьогодні маємо безліч визначень лідерства. Але що значить бути лідером в освіті? Для одних у цьому словосполученні полягає бажання мати владу, впливати на людей, для інших ці слова пов'язані зі словом відповідальність за щось або за когось. А для більшості – це життя, це радість від того, що ти робиш, що ти визнаний іншими. Така людина не тільки готова приймати рішення, а також і знає, як це робити. Для педагога бути лідером – це бути прикладом, прообразом майбутнього громадянина нашої держави.

Ф. Карделл наголошував, що «необхідні значні емоційні, розумові та творчі зусилля, для того, щоб стати яскравим і енергійним лідером, які потрібні в умовах сучасного світу, що постійно змінюється... Ця людина повинна володіти силою та наполегливістю, щоб, усупереч усьому, йти на ризик і розв'язувати проблеми, а також здатністю передбачувати майбутнє і оцінювати минуле, щоб чітко уявляти собі всі наслідки своїх дій». Крім названих якостей, дослідник визначає дванадцять дій лідера, а саме: обирати, слухати, бачити, думати, відчувати, уявляти, розуміти, вірити, мріяти, передбачати, прагнути та рухатись [3, с. 8].

Високі вимоги до сучасного педагога обумовлені об'єктивними потребами суспільства, новими завданнями, які ставить перед нами життя. Сучасний педагог повинен навчити молодих людей системного мислення, методів пізнання та самоорганізації, допомогти розкрити власний потенціал, стимулювати й активно використовувати можливості кожної особистості.

Проблемою формування лідерських якостей учителя займалися науковці С. Халпін, Б. Басс, Д. Гоулман, Дж. Адаір, Н. Семченко, Н. Мараховська, О. Пономаренко. У їхніх працях знаходимо такі визначення вчителя-лідера:

- це людина, якій притаманні лідерські якості – стійкі комплексні внутрішні утворення, що проявляються через систему потреб, мотивів, знань, умінь, навичок, переконань, цінностей, соціально-психологічних та індивідуально-особистісних властивостей учителя;
- це організатор, поведінка та діяльність якого забезпечують йому провідні позиції в системі міжособистісних стосунків;
- це професіонал, здатний ефективно управляти групою, здійснювати вплив на всіх учасників педагогічної взаємодії та займати активну позицію в процесі професійного становлення та соціальних перетворень.

Сучасний учитель – це вчитель нової формації, це лідер-гуманіст, який повинен:

- уміти любити дітей – найважливіший компонент принципу гуманізму й важливі якості вихователя, учителя;
- розуміти дитину, людину – уміти поставити себе на її місце, побачити світ її очима;
- дбайливо ставитися до духовного світу і природи особистості – кожна особистість має свій неповторний духовний світ, має свій досвід, звички, погляди;
- берегти й розвивати почуття власної гідності людини і самого себе – без цього неможливе ні виховання, ні самовиховання;
- стати другом дитини, людини, дитина повинна відчувати підтримку і допомогу (за В. О. Сухомлинським);
- уміти цілісно мислити, трансформувати негативні проблеми, настрої в позитивні;
- орієнтація на культуру педагогічної праці – орієнтація на формування цілісного світогляду вчителя;
- не зашкодити здоров'ю, психіці, прагненню до творчості особистості [4, с. 37].

Дитина – це суб'єкт освітнього процесу, який формується засобами навчання та виховання батьків і педагога. Основна мета цього процесу – сформувати самостійну, упевнену в собі, інтелектуальну та культурно освічену особистість, як повноцінну верству суспільства. Заради високих здобутків дитини необхідно побудувати партнерство на таких трьох верствах: педагог – дитина – батьки. Першою в цій ланці виступає взаємодія педагога та дитини. На цьому етапі необхідно пам'ятати, що, здобуваючи знання від викладача, дитина «вбирає» у себе і його світогляд [6, с. 19].

К. Д. Ушинський наголошував, що найголовнішим у вихованні має бути особистість безпосереднього вихователя, який віч-на-віч знаходиться з учнями. Вплив особистості педагога на молоду душу становить ту силу, яку не можна замінити ні підручниками, ні моральними повчаннями, ні системою покарань і заохочень.

Для реалізації такого підходу особистості вчителя мають бути притаманні високий рівень моральної свідомості, високий рівень загальної культури, постійний пошук оптимальних оригінальних рішень, творчий стиль мислення, здатність бачити проблему, виявляти суперечності, творча фантазія, розвинена уява, прагнення досягти ефективного результату за конкретних умов праці.

Як відзначив М. П. Ніжинський, учитель має творчо ставитися до своєї роботи, для чого важливе постійне творче занепокоєння, намагання підвищити свою кваліфікацію.

Сьогодні надзвичайно важливо для педагогів навчатися самим, щоб якісно в цих складних умовах навчати дітей. Особливо актуальною наразі є активізація зусиль із підвищення духовного рівня учнівської молоді, формування в неї стійкої системи глибоких морально-духовних цінностей, оскільки саме вони складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства загалом.

Доречно згадати слова видатного канадського вченого М. Фуллана, що вчитель повинен досягати успіху для того, щоб його досягали учні, а учні повинні досягати успіху, щоб його досягло суспільство.

А відомий український психолог І. Д. Бех наголошує, що педагогічна діяльність потребує особливих якостей від людини, яка обрала педагогічну

професію: професіоналізм, інформативна грамотність, широкий кругозір, педагогічна творчість, відкритість до нового, володіння інтерактивними методами, мобільність, комунікативність, критичне мислення, емоційна врівноваженість, особистісна гнучкість, здатність до самоаналізу та самоконтролю [1, с. 17].

Отже, основне завдання педагога – активізувати свої особистісно-професійні лідерські ресурси, для того щоб розкрити й розвивати особистісний потенціал у дітей, адже дослідниками доведено, що лідерами не народжуються, лідерами стають. Тоді питання – з чого почати? Починають із самого початку, із самого себе: визначити основні якості, які є ключовими та найбільш повно визначають лідерство; сформувані загальний семантичний простір установи (поняття «лідер» має бути єдине); знайти шлях власної лідерської самореалізації; подолати опір, напругу при встановленні контакту з лідерами – дітьми та колегами; активізувати лідерський початок і зберегти конструктив лідерських позицій.

Учитель нового покоління – це психологічно й емоційно компетентна людина зі стійкими духовно-моральними переконаннями та сформованою системою цінностей, лідер і менеджер, громадянин і патріот своєї держави, професіонал, ефективний комунікатор і фасилітатор, який формує знання та навички відповідно до вимог суспільства.

Закладаючи означені поняття та якості особистості, пам'ятаємо, що найперше визначаємо певні обов'язки перед собою, перед іншими й перед своєю Батьківщиною. Завдання педагогів полягає в тому, щоб у школярів громадянський обов'язок, лідерські якості та стійка моральна позиція проявлялися в активному, зацікавленому засвоєнні знань, оскільки саме на їх основі можлива плідна діяльність громадян на ниві державотворення.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с. URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>
2. Богданова І. М. Педагогічні інновації в системі підготовки вчителя: кінець ХХ – початок ХХІ століття. Одеса: М. П. Черкасов, 2009. 157 с.
3. Карделл Ф. Психотерапія та лідерство. СПб., Вид-во «Мова», 2000. 234 с.
4. Культура і компетентність сучасного вчителя-лідера: матеріали обласного науково-практичного семінару, присвяченого 290-річчю з дня народження Г. С. Сковороди. Полтава: ПОІППО, 2012. 84 с.
5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Методичний путівник керівника гуртка сучасної школи та позашкілья. Частина 1. Укладач С. Б. Пітко. Львів: ЛОІППО, 2019. 35 с.

Емпатія у професійній діяльності педагога в умовах воєнного часу

Інеса Сіваченко

*...система освіти створюється
для людини, функціонує і
розвивається в її інтересах, слугує
повноцінному розвитку особистості
і в ідеалі її призначення – щастя
людини.*

І. А. Зязюн

Сьогодні кожен педагог стійко переживає труднощі воєнного часу. А ще продовжує виконувати споконвічну гуманітарну місію: забезпечує навчання, виховання та розвиток дітей – найуразливішої категорії населення країни. Турбуючись про сьогоднішніх наших дітей, ми піклуємося про майбутнє нашого народу, країни, Української держави.

Усебічної підтримки й розуміння – ось чого найбільше потребують сьогодні наші учні. Нашої з вами впевненості в тому, що ми завжди будемо разом із дітьми, зможемо захистити їх. Нашої стійкості навіть у важкі часи невизначеності та небезпеки.

Відома українська психологиня Світлана Ройз зазначає: «Саме зараз наше завдання – допомогти дітям повернути, створити хоч невеликий простір безпеки. Багато хто з них досі перебувають у стані шоку. Ми не можемо припустити, що стане тригером для травматичних реакцій, тому наші уважність, емпатійність, почуття такту та відчуття опори дуже важливі» [9].

Тож що таке емпатія? Навіщо емпатія вчителям і учням? Чи можна її набутти та як її розвинути? Чи є місце для емпатії в умовах невизначеності й небезпек воєнного часу?

Фахівці ГС «Міжнародний інститут інтегрального розвитку» підкреслюють: якщо ми справді опікуємося створенням у суспільстві, навколо людини атмосфери духовності, людяності, гуманності взаємин, то маємо пам'ятати, що зближенню людей, їх взаєморозумінню сприяють добрі, чуйні, уважні стосунки між ними, прояв причетності до проблем ближнього, чуйність, співчуття та співпереживання.

Емпатія – це розуміння емоційного стану іншої людини за допомогою співпереживання, проникнення в її суб'єктивний світ.

Емпатія характеризується ступенем зацікавленості думками, почуттями інших людей та інтенсивністю проявів співчуття і співпереживання.

Емпатія допомагає людям об'єднуватися. Це означає, що ми дбаємо одне про одного і можемо змінити весь світ на краще [5].

Особлива важливість емпатії для педагога визначається тим, що в педагогічній діяльності провідну роль відіграє саме процес спілкування. Адже навчання, виховання, розвиток і соціалізація учнів відбувається у спілкуванні дітей між собою, дітей із педагогами.

Яким має бути це спілкування? Сучасні фахівці говорять про важливість *емпатійного спілкування, емпатійного слухання* – слухання серцем, душею...

Відомо, що спілкування відбувається у формі говоріння та слухання. У професійній педагогічній діяльності вміння слухати не менш важливе, ніж вміння говорити, переконувати, обґрунтовувати тощо. При цьому слухання є не просто мовчанням, а активною діяльністю, яка вимагає уваги й супроводжується бажанням почути, щирим інтересом до співрозмовника. Н. П. Волкова зазначає, що для оволодіння мистецтвом слухання педагог має вміти підтримувати увагу (спрямованість і стійкість уваги, візуальний контакт), використовувати елементи невербального спілкування (погляд, жести, пози), репліки і заохочення, виявляти розуміння і симпатію. Важливе значення також має слухання «всім тілом»: слухаючи із зацікавленістю, людина несвідомо повертається обличчям до співрозмовника, нахилиється до нього, встановлює з ним візуальний контакт, тобто концентрує увагу на співрозмовникові [1].

Сучасний американський фахівець у сфері розвитку особистості, міжособистісного спілкування та ефективного керівництва Стівен Кові порівнює емпатійне слухання з психологічним киснем. Уявіть, якби раптом Ви опинились у кімнаті без повітря, яким би був Ваш інтерес до цієї статті?...

Стівен Кові зазначає: «Після виживання фізичного наступною найбільшою потребою людини є виживання психологічне – прагнення знайти зрозуміння, заслужити повагу інших, зайняти гідне положення, бути оціненим належним чином, отримати визнання. Слухаючи іншу людину з емпатією, ви даєте їй психологічний кисень. І задовольнивши цю життєво важливу для неї потребу, ви можете потім зосередитися на впливі на цю людину або на вирішенні проблеми» [4].

Емпатія – це одна з найважливіших якостей особистості педагога та одна з основних складових успішного педагогічного процесу. Як у будь-якій взаємодії між людьми, основною умовою *продуктивної взаємодії* вчителя і учня є наявність довіри й позитивних взаємин між ними. Тільки в такому разі учень наполегливо долатиме труднощі, набуватиме нових способів дій та мислення, не боїтиметься самостійної активної діяльності. Тож уміти співпереживати учневі, співчувати йому, проявляти доброзичливість, педагогічний оптимізм, віру в успішність і спроможність учня – це провідні якості вчителя, найважливіша передумова для встановлення з дітьми по-справжньому людських взаємин.

Роман Кржнарник у своїй книзі «Empathy: A Handbook for Revolution (Random House)», наводить приклади основних звичок, які можуть допомогти іншим розвинути в собі емпатію.

Декілька способів навчитися емпатії (за Романом Кржнарником) [6]:

1. Відшукуйте навколо себе прояви емпатійного мислення, вчинків, дій в інших людей та помічайте ці прояви в себе. Це може стати гарним способом «вмикати свій емпатійний мозок».

2. Практикуйте емпатійне слухання в стосунках. Відомо, що найчастіше люди хочуть просто бути почутими. Спробуйте зосередити всю свою увагу на співрозмовникові: не перебивати, не намагатися вгадати, до чого веде співрозмовник, не давати порад, не наводити приклади з вашого життя тощо. Натомість спробуйте попросити партнера розповісти вам про його почуття та потреби.

3. «Пройди милю в мокасінах іншої людини...» – йдеться в індіанській приказці. Отримуйте безпосередній досвід із життя інших людей. Фахівці наводять цікаві приклади реалізації цього правила. Так, якщо ви релігійна людина,

спробуйте так званий «обмін Бога», відвідайте службу в іншій конфесії. Якщо ви атеїст, спробуйте відвідати різні церкви. Проведіть свою відпустку добровольцем у якомусь селі країни, що розвивається. Під час планування наступної поїздки не питайте себе: «Куди ще я можу поїхати?», натомість запитайте: «Чиє ще взуття я можу взути?»

Можна додати з досвіду воєнного часу, коли чимало людей опинились у зовсім незвичних для них ролях, місцях, обставинах. Біженці з України, які живуть у різних країнах, мають нагоду вивчати нову мову, культуру, правила та спосіб життя. Внутрішньо переміщені особи в нових громадах мають нагоду спостерігати безпосередній досвід із життя інших людей – у сільській, гірській місцевості, в інших регіонах країни.

4. Виходьте за межі звичного для вас кола спілкування. Знайомтеся з життям і світоглядом, які відрізняються від ваших власних. Події воєнного часу дійсно змінюють наші переконання, позбавляють стереотипів і багатьох ілюзій. Зрештою, важко не погодитися з думкою фахівців, що зацікавленість – це чудові ліки від хронічної самотності, від якої страждають чимало наших сучасників.

5. Проста й дуже поширена порада: читайте книжки, переглядайте фільми про життя інших людей в інші часи. Акцентуйте увагу на їхніх емоціях, станах, почуттях. Дозвольте собі переживати, плакати, сміятися разом із персонажами художніх творів. Це робить нас щирішими, добрішими, людянішими. І до того ж є одним із кращих способів розвинути в собі емпатійність.

Перелік способів навчитися емпатії значно більший. Проте важливо з чогось почати, зробити перші кроки в напрямі розвитку важливої професійної якості педагога.

Маємо також усвідомити, що приклад дорослого – найкращий спосіб виховання дитини. Прояв педагогом щирої зацікавленості в успіхах учнів, чутливості до емоцій і переживань іншого допомагає дитині зрозуміти, що означає жити серед людей і жити по-людськи. Показниками розвиненої емпатії у школярів можуть бути неприйняття будь-яких видів булінгу, підтримка та захист тих, хто цього потребує, прояв активної власної позиції з різних питань, зрештою, здорова самооцінка й упевнена поведінка.

Фахівці у сфері комунікації стверджують, що в подальшому житті емпатія допомагає вибудовувати взаємини всередині родини, з друзями й колегами. Люди, які добре розуміють почуття інших, здатні до ефективних переговорів, співпраці, продуктивно працюють у команді, зрештою, успішні у професійній діяльності, про що зазначають роботодавці.

Отже, навчитися емпатії можна й варто. Школа є одним із тих місць, де діти набувають навичок комунікації, емпатійного спілкування, продуктивної взаємодії та взаємопідтримки. В умовах невизначеності й небезпек воєнного часу всі соціальні процеси загострюються і пришвидшуються. Тож маємо використати цей час максимально ефективно, виховуючи сучасних «дітей війни» в умовах прийняття та поваги, розуміння та підтримки.

Пам'ятаймо про особисті потреби й потреби наших дітей, наскільки це можливо – задовольняймо їх: їсти, пити, відпочивати; спати сьогодні не менш важливо, ніж працювати, займатися волонтерством чи захищати рідну землю.

Поважаймо наші емоції та емоції наших дітей: дозволяймо собі бути не тільки мужніми й сильними, а й чутливими, іноді сумувати й плакати, бо плакати – не соромно. Це робить нас сильнішими, здоровішими, людянішими.

Турбуймося про наше тіло й розум: наскільки це можливо, зберігаймо звичний режим дня, підтримуймо чистоту й порядок в оселі, дотримуймося гігієнічних вимог. Звичні фізичні вправи, ранкова зарядка чи невелике тренування – це важливо для тіла. Читати книжки, також уголос разом із дорослими, відгадувати загадки, складати ребуси тощо – це важливо для інтелекту. Співи, малювання, плетіння, будь-яка творчість – це важливо для душі.

Сучасна українська школа – це модель українського суспільства майбутнього. І вкрай важливо, щоб у ньому вистачало місця для всіх і кожного. Розвинута емпатія у професійній діяльності педагога дозволить вижити нашому суспільству в умовах воєнного часу, зберегти й розвинути найкращі здобутки вітчизняної освіти. А значить, майбутнє нашого народу, країни, держави змінюватиметься на краще.

Список використаних джерел

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
3. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність. К.: Вища школа, 1997. 348 с.
4. Кові Стівен. 7 звичок надзвичайно ефективних людей. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012.
5. Empatia.pro. URL: <https://www.empatia.pro> (Дата звернення: 06.04.2020)
6. Krznaric, R. Empathy: A Handbook for Revolution. Random House, 2014. URL www.randomhouse.com.au%2Fbooks%2Ffroman-krznaric%2Fempathy-a-handbook-for-revolution-9781846043840 (Дата звернення: 12.06.2020)
7. Коротка пам'ятка для вчителів, які працюють із дітьми під час війни. URL: <https://nus.org.ua/articles/kоротка-pam-yatka-dlya-vchyteliv-yaki-pratsyuyut-iz-ditmy-pid-chas-vijny-9-pravyl/> (Дата звернення: 10.04.2022)

Друга вища педагогічна освіта як спосіб розширення потенційних можливостей сучасного вчителя

Людмила Абазіна

Stay hungry, stay foolish!
St.Jobs

Постановка проблеми, її актуальність. Війна росії проти України торкнулася всіх сфер життя суспільства, спричинила величезну внутрішню й зовнішню міграції, призвела до суттєвих змін в освіті. За даними Міжнародної організації з міграції, з України виїхало майже 6 млн людей і близько 8 млн стали внутрішніми переселенцями. За словами освітнього омбудсмена С. Горбачова, за межами України наразі перебуває, за різними оцінками, від 700 тисяч до 1,5 мільйона дітей шкільного віку; за кордоном знаходяться майже 22 тисячі вчителів, 5% від загальної кількості освітян [9].

Після перемоги наша країна потребуватиме якісно нових фахівців, бо потреби в освітніх послугах наших громадян, які повернуться з-за кордону, суттєво відрізнятимуться від довоєнних, матимуть європейський вектор. Воєнні дії спричинили зміни в педагогічних колективах. Зараз є невелика кількість шкіл, що не мають вакансій учителів. Тому школи потребуватимуть не тільки фахівців на вакантну посаду, а й учителів, які можуть викладати кілька предметів. У частині областей України до початку воєнної агресії росії викладалася російська мова, викладачі цього предмета мають педагогічну освіту за спеціальністю «російська мова та література». Ті, які мають проукраїнську позицію та бажання працювати в школі України, потребують освіти з іншого предмета. Учителі, які використовують у роботі іноземну мову, відтепер мають доплату, яка є стимулом для отримання філологічної освіти. Курси підвищення кваліфікації в сучасних умовах мають виключно важливе значення, але вони не вирішують проблеми набуття другої педагогічної освіти.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Здатність дорослої людини успішно навчатися довгий час заперечували теоретики і практики освіти [1]. М. Ноулз, американський педагог, засновник андрагогіки, вважає, що дорослі можуть навчатися впродовж усього життя тоді, коли мають у цьому потребу, докладають певних зусиль для досягнення цілей навчання, відчувають натхнення та задоволення від результатів своєї діяльності [5]. Навчання впродовж життя («lifetime learning») входить до ключових компетентностей, визначених у Законі України «Про освіту». Школа стає місцем, де дитина бачить приклад постійного професійного розвитку педагога й де в учнів формується бажання вчитися та прагнення до самоосвіти.

У зв'язку зі збільшенням контингенту дорослих людей у закладах освіти було визначено поняття «дорослий учень» [1, с. 29] та виокремлені три категорії «дорослих учнів» [2] (в Україні цей термін ще не набув усталеності). Відповідно до цієї класифікації Л. Б. Лук'янової особи, які займаються викладацькою діяльністю, належать до другої категорії. Ця категорія має дві підгрупи: а) особи з педагогічною освітою – учителі й викладачі; б) особи, які мають вищу непедагогічну освіту (медичну, технічну, юридичну та ін.) і викладають. Беремо за основу цю класифікацію, додаючи до неї третю підгрупу: особи, які мають вищу непедагогічну освіту (медичну, технічну, юридичну та ін.) і бажають викладати у школі. Навчання фахівців із педагогічною освітою, які стають учнями (слухачами) на курсах підвищення кваліфікації та студентами магістерського рівня, має свою специфіку. Психологи підкреслюють, що навчання педагогів, які самі займаються навчанням інших, є достатньо складним процесом. Тому навчання на ОС «Магістр» студентів, які вступили після навчання на ОС «Бакалавр», і «дорослих учнів» другої категорії повинно відбуватись у різних групах і за різними програмами. Процес навчання викладачів і науковців як учнів ще потребує дослідження, хоча з деяких його аспектів уже є фундаментальні праці українських учених. Філософські аспекти неперервної педагогічної освіти представлено в роботах В. Андрущенко, І. Зязюна, В. Кременя та ін. Професійний розвиток учителя в умовах нової української школи досліджували Ю. Бурцева, О. Вознюк, О. Дубасенюк, С. Мірошник, М. Скиба, А. Черній та ін. Теоретико-методологічні основи освіти дорослих у системі неперервної освіти висвітлено в роботах О. Аніщенко, Л. Лук'янової, С. Прийми та ін.; андрагогічні засади післядипломної професійної освіти обґрунтовували Л. Набока, В. Пуцов, Т. Сорочан та ін.;

особливості й технології навчання дорослих розглядали О. Дубасенюк, М. Кадемія, С. Сисоєва; історико-педагогічний шлях освіти дорослих описано в роботах Л. Вовк, З. Гіптерс та ін.

Мета статті – дослідити можливості отримати другу вищу педагогічну освіту у вищих навчальних закладах Харкова та використання цієї можливості сучасними педагогами.

Виклад основного матеріалу. Історична розвідка. На необхідності саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти вчителя наголошував Г.С. Сковорода. Його вислів «Довго сам учись, якщо хочеш навчати інших» розкриває не тільки «сродність» кожного вчителя зі своєю професією, а й думку про важливість неперервної освіти. Відкриття Харківського університету та Педагогічного інституту сприяло навчальній та просвітницькій роботі серед дорослих. Харківські просвітяни С.І. Миропольський та Х.Д. Алчевська започаткували основи набуття практичних педагогічних навичок, обміну педагогічним досвідом, ведення щоденників психолого-педагогічних спостережень, які сприяли розвитку освітньо-культурного потенціалу майбутніх педагогів. На Харківщині сформована потужна система підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів. У Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди з 1975 р. діє і постійно вдосконалюється система підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів за різними напрямками. Упродовж 1975–2020 рр. підвищили свою кваліфікацію понад 20 тис. керівників закладів освіти та їхніх заступників, практичних психологів, учителів, вихователів закладів дошкільної освіти, викладачів ЗВО. У системі перепідготовки одержали диплом спеціаліста 7665 осіб [4].

КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» одним із актуальних завдань визначає «підготовку педагогічного загалу регіону до реалізації провідних положень Концепції «Нова українська школа», упровадження нових Державних стандартів початкової та базової середньої освіти, інновацій, спрямованих на вдосконалення системи забезпечення якості освіти» [3, с. 237]. За 2021 рік на базі Академії пройшли навчання на курсах підвищення кваліфікації, фахових і спецкурсах 13210 педагогічних працівників + за рахунок субвенції 17374 особи, усього 30584 особи отримали свідоцтво або сертифікат про підвищення кваліфікації в ХАНО. Також у різних формах методичної роботи взяли участь і отримали сертифікати 1279 педагогів. Для навчання на курсах підвищення кваліфікації педагогічним працівникам у 2021 році вперше було запропоновано на вибір тематичні освітні програми на актуальні теми. Освітні програми курсів підвищення кваліфікації щорічно оновлюються, у 2021 році їх було 182 [3, с. 238].

Процес підвищення кваліфікації педагогів закладів освіти в Академії організовано з урахуванням професійних потреб і очікувань слухачів кожної групи. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна приділяє велику увагу післядипломній освіті. У 1967 році в університеті був створений факультет підвищення кваліфікації. У зв'язку з розширенням форм діяльності та розвитком нових напрямів роботи у 2000 році факультет був перейменований на факультет післядипломної освіти. За роки існування факультету на ньому підвищили свою кваліфікацію та пройшли перепідготовку за новими спеціальностями більш як 12 тисяч викладачів вищих навчальних закладів, учителів середніх шкіл і фахівців бізнес-структур [10].

Сучасний стан законодавчого врегулювання освіти дорослих. Окремі аспекти законодавчого врегулювання освіти дорослих представлено в Конституції України, Законі України «Про освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту», «Про професійний розвиток працівників»; «Про зайнятість населення» й інших законодавчих актах у сфері освіти і науки. У Законі України «Про освіту» [7] післядипломну освіту названо невід’ємним складником системи освіти країни (стаття 10). У статті 18 «Освіта дорослих» ця освітня галузь розглядається як складова освіти впродовж життя, спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки. Деякі положення цієї статті, зокрема ті, що стосуються складників освіти дорослих, є суперечливими. Наприклад, курси підвищення кваліфікації та післядипломна освіта трактуються як самостійні складники. 9 лютого 2022 р. Уряд України підтримав проєкт Закону «Про освіту дорослих» [8]. Міністр освіти і науки України С. Шкарлет зазначив, що прийняття цього Закону стане першим кроком до формування якісної системи освіти для дорослих, створення умов для ефективної співпраці та реалізації права осіб на безперервне навчання з урахуванням пріоритетів суспільного розвитку та запитів економіки (Уряд підтримав законопроект, 2021). Також 28 лютого 2022 р. у Верховній Раді було зареєстровано альтернативний проєкт Закону України «Про навчання та освіту дорослих» (№ 7039-1 від 28.02.2022), який зараз проходить процедуру експертизи.

Україна підписала «Угоду про Асоціацію з ЄС», у статті 433 якої зазначено, що держава має працювати щодо впровадження освіти дорослих і освіти впродовж життя. Також одним із вдалих рішень європейської освіти є система «перехресного вступу». Приєднання української освіти до європейської системи обов’язково передбачає наявність такої можливості для українських студентів. Завдяки цій можливості студенти можуть здобути освітньо-кваліфікаційний рівень магістра за бажаною спеціальністю, незважаючи на попередній напрям підготовки. Винятками є лише медицина та правознавство. Можливість «перехресного вступу» відкриває нові обрії для педагогічних працівників, які бажають здобути другу педагогічну освіту і вже мають диплом спеціаліста або магістра.

Отримання другої вищої педагогічної освіти на основі ОС «Магістр» або «Спеціаліст» у вищих навчальних закладах м. Харків. Розглянемо, як реалізуються можливості отримати другу вищу педагогічну освіту на основі диплома магістра або спеціаліста в Харкові (заочна форма навчання).

Аналіз статистичних даних Єдиної державної електронної бази з питань освіти свідчить про те, що у 2018 – 2020 роках за спеціальностями 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта в Харкові таких конкурсних пропозицій не було. Другу вищу педагогічну освіту на основі ОС «Магістр» можна було отримати в таких навчальних закладах інших областей України:

Таблиця 1

**Заклади освіти, що мають конкурсні пропозиції
отримання другої вищої педагогічної освіти на базі ОС «Магістр»**

Рік	012 Дошкільна освіта	013 Початкова освіта	014 Середня освіта
2018	ЦДПУ ім. В. Винниченка ДДПУ ІДГУ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» К-ПНУ НУЧК імені Т. Г. Шевченка МДУ	ЦДПУ ім. В. Винниченка ДДПУ ІДГУ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» ЗУІ ім. Ференці Ракоці II ДДПУ	ЦДПУ ім. В. Винниченка ДДПУ ІДГУ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» МДУ ЗУІ ім. Ференці Ракоці II ДДПУ К-ПНУ НУЧК імені Т. Г. Шевченка
2019	НПУ імені М. П. Драгоманова ДДПУ ПНУ ім. В. Стефаніка ЦДПУ ім. В. Винниченка ХДУ ІДГУ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» РДГУ К-ПНУ НУЧК імені Т. Г. Шевченка ЧНУ ім. Богдана Хмельницького ЧНУ	НПУ імені М. П. Драгоманова ДДПУ ПНУ ім. В. Стефаніка ЦДПУ ім. В. Винниченка ХДУ ІДГУ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» РДГУ К-ПНУ НУЧК імені Т. Г. Шевченка ЧНУ ім. Богдана Хмельницького ЗУІ ім. Ференці Ракоці II	НПУ імені М. П. Драгоманова ДДПУ ПНУ ім. В. Стефаніка ЦДПУ ім. В. Винниченка ХДУ ІДГУ ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» РДГУ К-ПНУ НУЧК імені Т. Г. Шевченка ДДПУ Житомирський державний університет імені Івана Франка ДВНЗ «УжНУ» Університет Ушинського ДДМА ХНУ ЧНУ ВНУ імені Лесі Українки НДУ ім. М. Гоголя
2020	ІДГУ РДГУ НУЧК імені Т. Г. Шевченка НПУ імені М. П. Драгоманова ХГПА	ІДГУ РДГУ НУЧК імені Т. Г. Шевченка ПУ ЗВО МГПІ "Бейт-Хана" ЗУІ ім. Ференці Ракоці II ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка»	ІДГУ РДГУ НУЧК імені Т. Г. Шевченка НПУ імені М. П. Драгоманова ДДПУ СНУ ім. В. Даля ЗУІ ім. Ференці Ракоці II ХДУ УГС в Переяславі Університет Ушинського ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» ЧНУ НДУ ім. М. Гоголя К-ПНУ ХНУ ДДМА

*Волинський національний університет імені Лесі Українки

*Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет»

*Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

*Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

- *Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
- *Донбаська державна машинобудівна академія
- *Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
- *Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
- *Житомирський державний університет імені Івана Франка
- *«Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II»
- *Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
- *Маріупольський державний університет
- *Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
- *Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
- *Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
- * Приватна установа "Заклад вищої освіти "Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана»
- *Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
- *Рівненський державний гуманітарний університет
- *Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
- *Університет Григорія Сковороди в Переяславі
- *Херсонський державний університет
- *Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
- *Хмельницький національний університет
- *Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка
- * Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
- * Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

З 2021 року ситуація кардинально змінюється, і цей рік був знаковим для можливості набуття другої вищої педагогічної освіти в закладах Харкова. Аналіз кількості студентів, що вступили на навчання, свідчить про низький рівень бажання отримати освіти за іншою спеціальністю. Найбільше вступників за спеціалізацією англійська мова та література і математика. Викликає занепокоєння відсутність вступників для набуття освіти з історії та фізичної культури.

Таблиця 2

Заклади освіти Харкова, що мають конкурсні пропозиції для отримання другої вищої педагогічної освіти на базі ОС «Магістр»

Спеціальність/ Спеціалізація	2021		2022	
	Заклад освіти, який має конкурсні пропозиції	(кількість осіб, що вступили на навчання)	Заклад освіти, який має конкурсні пропозиції	(кількість осіб, що вступили на навчання)
012 Дошкільна освіта	КЗ «ХГПА»	37	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0
	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0		
013 Початкова освіта	КЗ «ХГПА»	28	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0
	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0		
014.01 Середня освіта	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	3	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	3

(Українська мова і література)				
014.021 Середня освіта (Англійська мова і література)	КЗ «ХГПА»	6	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0
	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	10		
014.022 Середня освіта (Німецька мова і література)	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0
014.03 Середня освіта (Історія)	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	1
014.04 Середня освіта (Математика)	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	8	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	1
014.08 Середня освіта (Фізика)	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	4	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0
014.09 Середня освіта (Інформатика)	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	4	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	1
014.11 Середня освіта (Фізична культура)	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	1
014.12 Середня освіта (Образотворче мистецтво)	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	1
014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво)	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	2	ХНПУ ім.Г.С.Сковороди	0

*Комунальний заклад "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради

*Харківський Національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Подані дані свідчать також про різке зменшення бажаючих отримати другу вищу педагогічну освіту у 2022 році, пов'язане з війною, відсутність упевненості в завтрашньому дні, невизначеність вектора майбутнього розвитку, матеріальні проблеми. Звернемо увагу, що відсутні конкурсні пропозиції за спеціалізаціями 014.028 Середня освіта (Польська мова і література), 014.07 Середня освіта (Географія), 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології).

У сучасній школі також обов'язково є посади психолога, соціального педагога та логопеда (за можливістю). Аналіз даних свідчить, що порівняно зі спеціальностями 012, 013, 014 ці спеціальності користуються більшим попитом.

Таблиця 3

Можливість набуття другу вищу освіту за спеціальністю 053 Психологія

2018		2019	2020	2021	2022
Немає конкурсних пропозицій	КЗ «ХГПА»	41	26	18	15
	УПА	48	46	25	22
	НТУ«ХП»	33	35	1	5
	НУЦЗ України	16	20	8	
	ХАІ	28	39	36	
	ХНПУ ім.Г. С. Сковороди	61	62	2	
	ХНУВС	51	58	21	
	Каразінський університет	15	40		

*Українська інженерно-педагогічна академія

*Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

*Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"

*Національний університет цивільного захисту України

*Харківський національний університет внутрішніх справ

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Таблиця 4

Можливість набуття другу вищу освіту за спеціальністю 016.01 Спеціальна освіта (логопедія)

2018	2019	2020		2021	2022
Немає конкурсних пропозицій	Немає конкурсних пропозицій	Немає конкурсних пропозицій	ХНПУ ім. Г. С. Сковороди	17	2

Таблиця 5

Можливість набуття другу вищу освіту за спеціальністю 231 Соціальна робота [ОП: Соціальна педагогіка]

2018	2019		2020	2021	2022
Немає конкурсних пропозицій	Немає конкурсних пропозицій	КЗ «ХГПА»	12	6	Немає конкурсних пропозицій
		ХНПУ ім. Г. С. Сковороди	Немає конкурсних пропозицій	0	3

Висновки й перспективи подальших досліджень. Упровадження Концепції НУШ передбачає не тільки підготовку вчителів у педагогічних ЗВО, а й сприяння постійному професійному саморозвитку працюючого вчителя. Безперервна педагогічна освіта відіграє велику роль у сучасних освітніх процесах і постає способом розширення потенційних можливостей сучасного педагога. Зміни в сучасній школі, поява нових курсів, інші освітні процеси спонукають учителя обирати шляхи саморозвитку. Російська агресія призвела до глобальних змін в учнівсько-педагогічному складі шкіл і спонукала вчителів замислитися про подальше професійне буття.

Вирішення важливої проблеми отримання другої педагогічної освіти вчителями сучасної української школи допоможе не тільки підвищити кваліфікацію педагога, а й знайти баланс між науково-предметними, світоглядно-методологічними та психологічними знаннями вчителя. Упровадження освітніх реформ неможливе без побудови спеціальних навчальних програм для педагогів, які вже мають одну педагогічну освіту. Потреба в постійному вдосконаленні та саморозвиткові може бути реалізована тільки за умови наявності таких програм.

Результати дослідження свідчать про небажання отримувати ще одну педагогічну освіту сучасними вчителями. При цьому кількість педагогів, які отримують сертифікати про закінчення курсів підвищення кваліфікації є досить великою. Тому важливі популяризація навчання за магістерськими програмами та знайомство із законодавчою базою щодо навчання на базі ОС «Магістр». Набуття другої педагогічної освіти може стати для багатьох учителів не тільки пошуком свого шляху, а й новим вектором у професійному зростанні. Популяризація навчання у зрілому віці, цікаві магістерські програми для педагогів, опора на практичні сучасні методики викладання на заочній формі навчання є шляхами залучення педагогів до отримання нових знань.

Подальший розвиток підготовки педагогів у системі другої вищої педагогічної освіти передбачає розроблення, широке впровадження та популяризацію відповідних освітньо-професійних програм ЗВО, упровадження сучасних освітніх технологій. Потребує вирішення питання узгодження обсягів і змісту підготовки, поточних і перспективних потреб у педагогічних працівниках певних спеціальностей. Вибір методів активізації навчання, таких як метод проєктів, кейс-метод, портфоліо, ігрові методи при навчанні заочною формою сприятиме підвищенню інтересу до процесу навчання, ефективному досягненню результатів.

Список використаних джерел

1. Литовченко І. М. Критеріальні характеристики дорослої людини як суб'єкта навчання за М. Ноулзом. *Вісник Черкаського ун-ту*. 2011. Вип. 203, ч. II. С. 27–32.
2. Лук'янова Л. Б. Критеріальний аналіз понять «дорослість» і «дорослий учень» як базових категорій андрагогіки. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : монографія. За заг. ред. акад. Н. Г. Ничкало, акад. І. Ф. Прокопенка. Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків. 2020. С. 28–41.
3. Реалізація концепції «Нова українська школа» у регіональних закладах післядипломної педагогічної освіти за 2020 – 2021 роки: інф.-методичний збірник. За ред. Клясен Н. Л. Київ: ДНУ «ІМЗО», 2022. Т. 1. 347 с.
4. Черновол-Ткаченко Р. І., Прокопенко І. Ф. Праксеологічний підхід у підготовці менеджерів освіти в Інституті підвищення кваліфікації педагогічних працівників і менеджменту освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : монографія. За заг. ред. акад. Н. Г. Ничкало, акад. І. Ф. Прокопенка. Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків. 2020. С. 24–28.

5. Knowles M. S. The modern practice of adult education: from pedagogy to andragogy. London: Cambridge Book Company, 1980. 400 p.
6. Merriam Sh. B., Caffarella R. S. Learning in Adulthood. A Comprehensive Guide. San Francisco: Jossey-Bass, 1999. 517 p.
7. Закон України «Про освіту». (2017, 5 вересня). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 15.09.2022).
8. Закон про освіту дорослих. Проект. (2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38978> (дата звернення: 15.09.2022).
9. Осадча Я. Через війну з України за кордон виїхали 22 тисячі вчителів. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/08/17/250040/#> (дата звернення: 15.09.2022)
10. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: <http://fpo.univer.kharkov.ua/> (дата звернення: 15.09.2022).

Форми організації науково-дослідної роботи в умовах підвищення кваліфікації педагогічних працівників

Ольга Білостоцька

Зміни, що відбулися останніми роками в оцінюванні якості професійної праці педагога, мають принципову новизну. Дослідники Є. Белозерцев, В. Горова, І. Ісаєв, М. Кларін, З. Крапівін, З. Нігматов, Л. Подимова підкреслюють, що сучасний учитель повинен бути ґрунтовно підготовлений до роботи в навчальному закладі, що розвивається в інноваційному режимі, а отже, мати здібності до здійснення дослідної діяльності. Інновації, у які виявляється включеним учитель, пов'язані з багатьма перетвореннями в системі освіти. Від учителя потрібна налаштованість на здійснення освітньо-виховної роботи на принципах гуманізму, особистісно орієнтованого підходу, усвідомленого вибору перспективних технологій педагогічної праці, що вимагає максимальної задіяності його творчого потенціалу. Саме ці параметри й повинні визначати систему підвищення кваліфікації вчителя як особистості, здатної до пошуково-творчої мобільності, професійного самоствердження, здатної до розробки й упровадження новітніх освітніх технологій у процес навчання та виховання підростаючого покоління. У сформованій системі стимулювання творчих можливостей учителів зарекомендувало себе їх цілеспрямоване залучення до науково-дослідної роботи.

У практиці педагогіки вищої школи накопичено великий досвід. Функціонування науково-дослідної роботи педагогів як системи розглядали А. Акатов, В. Балашов, Г. Лагунов, І. Малюгіна, А. Момот. Різні аспекти використання можливостей науково-дослідної роботи в процесі професіоналізації особистості вчителя вивчали Л. Авдєєва, В. Журавльов, А. Кочетов, В. Марєєв [1-5].

Аналіз теорії та практики вищої школи дає змогу виявити суперечності між об'єктивними потребами шкільної практики в педагогічних кадрах із високим науково-дослідним потенціалом, готових до освітньої інноваційної діяльності, і

недостатньою розробленістю в педагогічній науці питань науково-методичного забезпечення процесу підвищення кваліфікації та освоєння системи навичок науково-дослідної роботи з урахуванням індивідуального підходу й застосування ефективних форм і методів їх розвитку.

Подолання суперечностей та недостатня розробленість проблеми застосування ефективних форм і методів науково-дослідної роботи зумовили мету статті – визначити оптимальні форми організації науково-дослідної роботи вчителів в умовах підвищення кваліфікації, які сприяють ефективному формуванню в них дослідницьких знань і вмінь.

Формування дослідницьких умінь і особистісних якостей учителів найбільш ефективно відбувається шляхом уведення узагальнювального спецкурсу «Основи науково-дослідної роботи». Метою цього спецкурсу є формування основних компетенцій, необхідних для успішного проведення науково-дослідної роботи.

Основними завданнями спецкурсу, на наш погляд, є: формування мотивації до участі в науково-дослідній роботі; засвоєння основних методологічних засад науково-дослідної роботи, методики проведення психолого-педагогічного дослідження; опанування форм проведення науково-дослідної роботи; оволодіння способами оформлення результатів наукової роботи; дослідницької культури та етики науковця; стимулювання саморозвитку й набуття нових знань, опанування нових способів діяльності та вмінь їх використовувати; розвиток потреби в самовдосконаленні й самореалізації [2; 3].

Розвиток особистісних якостей, необхідних для проведення науково-дослідної роботи, активізує залучення педагогів до різноманітних форм науково-дослідної роботи в професійному науковому товаристві в позааудиторний час. Стимулювання науково-дослідної роботи відбувається за допомогою надання методичних рекомендацій з питань планування та здійснення власної освітньої діяльності (демонстрація зразків і алгоритмів діяльності, постановка відповідних запитань тощо) [2; 3].

Слід пропонувати значний ступінь свободи вибору в освітній діяльності. Необхідно надавати можливість у виборі завдань різного рівня складності, що дає можливість продемонструвати власні здібності й нахили, знання та вміння. Активізації педагогів, залученню їх до цілеспрямованого розвитку власних якостей, важливих у науково-дослідній роботі та професійній діяльності, до набуття життєвого, соціального й духовного досвіду сприяє відповідна робота.

Використання різних форм лекційних занять і урізноманітнення видів подання інформації: лекції-бесіди з активним залученням до співучасті; лекція-дискусія, коли викладач не тільки використовує відповіді слухачів на його питання, а й організовує вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами; лекції з розбором конкретних ситуацій (за формою така лекція є дискусією, однак для обговорення викладач не ставить питання, а наводить конкретну ситуацію); лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку; лекція-консультація з практичних тем. Це сприяє активізації творчого потенціалу, кращому усвідомленню значущості науково-дослідної роботи, її цінності в подальшій професійній діяльності.

Ділові та рольові ігри, у яких бере участь група педагогів, кожен із яких імітує або вчителя на уроці, або учнів. У результаті цього формуються нові педагогічні навички та прийоми, збагачуючи всіх учасників гри. Ділова гра допомагає наблизити навчання до реалій педагогічної практики вчителя та шкільного життя, дає змогу її

учасникам пригадати аналогічні ситуації, які мали місце в їх практичній діяльності, по-новому підійти до їх осмислення й вирішення. Ділова гра як колективна форма занять базується на колективному розумі й дає змогу перевірити теоретичні положення на практиці, розкрити творчі здібності учасників гри, стимулює до подальшого розвитку досвіду діалогічного спілкування, самостереження, саморозвитку.

Широкий спектр різноманітних семінарів: семінар-захист проекту; семінар ліквідації безвихідних ситуацій; семінар-ситуація; семінар контрольних запитань. Ці форми використовували, перш за все, для розв'язання різноманітних завдань різної складності, що стимулювало педагогів до розвитку гнучкості мислення, інтуїції, самостійності, формуванню дослідницьких умінь, розвитку мотивації до самостійного пошуку.

Соціально-психологічні тренінги, спрямовані на створення невимушеної комфортної атмосфери, яка дає змогу для найширшого виявлення знань і переконань педагогів, прояву їхніх справжніх мотивів, спонукає до виявлення наявного досвіду науково-дослідної роботи, усвідомлення важливості його подальшого набуття й розвитку особистісних якостей, що сприяють проведенню науково-дослідної роботи.

Інші форми позааудиторної роботи педагогів: написання творчих есе, підготовка наукових рефератів; педагогічна діагностика; проведення експериментальної роботи; підготовка доповідей і статей про результати наукової роботи. Завдяки самостійно-пізнавальній діяльності відбуваються суттєві зміни в структурі самосвідомості педагога: формується ціннісно-смісловий зміст «Я-концепції»; мета трансформується в зміст діяльності; поліпшується оцінювання власної діяльності, виникає бажання продемонструвати свої якості, уміння й навички, намагання повернути до себе професійний інтерес, завоювати інтерес серед колег, що сприяє формуванню професійної спрямованості.

Нетрадиційні форми організації науково-дослідної роботи вчителів передбачають активну участь педагогів у дискусії, урахування їх думки з обговорюваних питань, що створює та реалізує демократичну можливість включення всіх учасників у розроблення та реалізацію рішень, підвищує практичну спрямованість розв'язання проблем. Нетрадиційні організаційні форми забезпечують створення в науково-дослідному колективі умов для рівності всіх суб'єктів, прояву їх індивідуальних якостей, власних думок, позицій, при цьому дають змогу досягти зв'язку творчих, науково-дослідницьких груп викладачів і майбутніх учителів, що робить НДРС цілісною системою. У процесі використання нетрадиційних форм наукової роботи можливі реалізація професійної суб'єктності, розкриття професійного потенціалу, професійне зростання педагогів, підвищення їх компетентності, входження в процес активної самоосвіти, осмислення ідей і процесів крізь призму власної практичної діяльності.

Доцільність використання нетрадиційних форм наукової роботи зумовлена наявністю переваг: позитивний вплив на психологічний стан, поведінку вчителів, їх задоволеність процесом і результатами науково-дослідної роботи, досягнення наукових завдань.

Серед нетрадиційних форм організації науково-дослідної роботи педагогів найбільш цікавими, на нашу думку, є педагогічні олімпіади та конкурси педагогічної майстерності. Вони включають низку мініконкурсів, які передбачають виявлення наукової ерудиції, використання даних педагогічного пошуку;

виявлення якостей дослідника (наявність психолого-педагогічного мислення, здібності формулювати нові педагогічні ідеї, концепції; уміння розробляти технології, виявляти й узагальнювати педагогічний досвід) [2, с. 41].

Мозковий штурм, а також дослідницький ринг можуть реалізувати короткотермінове разове об'єднання педагогів із метою оволодіти конкретною дослідницькою ідеєю, прийомом або з метою пошуку нового вирішення складної навчально-виховної проблеми. Особливостями цих форм є максимальна концентрація уваги учасників на обраній проблемі, якомога коротший термін її вирішення, активна участь усіх дослідників. Дослідницький ринг – це форма колективної наукової роботи, яка сприяє вдосконаленню знань слухачів, є однією з форм дослідницької самоосвіти, діяльністю всього колективу з вирішення однієї з актуальних для навчального закладу проблем. Дослідницький ринг дає можливість виявити ерудицію педагогів, є різновидом дискусії.

Дослідницький фестиваль – багатопланова разова форма пропаганди ідей дослідження та інноваційного педагогічного досвіду. Дослідницька виставка є однією з характерних форм пропаганди й упровадження нового педагогічного досвіду в практику роботи, мета якої – показ досягнень колективу [3, с. 61–72].

Дослідницька дискусія – це дослідження, колективне обговорення якого-небудь спірного питання з метою правильного його розв'язання. Питання для дискусії необхідно формулювати так, щоб вони викликали в учителів зацікавленість, прагнення висловити свою думку, переконати в ній опонентів, поділитися власним дослідницьким досвідом, запропонувати програму дій. Дискусія є доцільною і ефективною тоді, коли вона виникає на базі знань із теми, що розглядається. Дуже важливо залучити учасників дискусії у жвавий, творчий обмін думками. З цією метою слід вибрати для обговорення який-небудь цікавий педагогічний факт (випадок, подію, ситуацію), що стимулює увагу, примушує замислитися, посперечатися.

Дебати – обговорення будь-якого дослідницького питання, обмін думками, полеміка, суперечка, дискусія. Дебати в науково-дослідній роботі педагогів можна використовувати для прийняття та обстоювання своїх рішень. Дебати вчать критично мислити, досліджувати актуальні науково-педагогічні проблеми й переконливо викладати свої погляди аудиторії. Мета дебатів – переконати іншу сторону в достовірності викладеного.

Евристичний семінар дає можливість створювати власний навчальний продукт (ідеї, поняття, методи, способи діяльності). Семінар може бути: пошуковий – організовується дослідницька діяльність педагогів у групах, а потім здійснюється колективний пошук розв'язання найбільш цікавих і важливих проблем; із використанням індивідуальної чи групової роботи; семінар-круглий стіл – запрошуються спеціалісти з питань, що розглядаються [2, с. 56–57].

Дослідницька виставка (постійно діюча) – це одна з форм пропаганди науково-дослідної роботи в закладі освіти. Її завдання – показ досягнень педагогічного колективу з пропаганди нових методів, видів і форм науково-педагогічного дослідження, поширення новітнього педагогічного досвіду.

Діалогічна пара – не так форма організації науково-дослідної роботи, як жанр. У режимі діалогу можна проводити навчання педагогів у межах процедури “акваріум” (усі зацікавлені особи сідають навколо, дискутуючи, і на першому етапі відбувається рефлексування ситуації, тобто обговорення позиції сторін, аргументів, переваг). Діалогічна пара заздалегідь визначає психолого-педагогічну

або дидактичну проблему й готується до її обговорення, потім проводиться публічний діалог в “акваріумі”.

Колективні презентації – форма подання матеріалу, коли кілька (троє або більше) осіб разом (по черзі) повідомляють інформацію аудиторії згідно з указівками ведучого, який регулює черговість виступів: кожний, хто презентує, робить доповідь певної тривалості. Як правило, кожне повідомлення присвячене якомусь одному з кількох аспектів однієї теми; наприкінці колективних презентацій передбачено запитання аудиторії кожному доповідачеві.

Дослідницька естафета – форма науково-дослідної роботи, яка складається з декількох етапів і сприяє закріпленню результатів науково-педагогічного дослідження в практичній діяльності. Перший етап – “Стоп- кадр” (фрагменти уроку), на якому педагог демонструє нестандартні прийоми, методи, засоби навчання, які він використовував під час педагогічного експерименту. Другий етап – “Калейдоскоп нестандартних уроків або виховних заходів”, у ході якого аналізують творчі знахідки педагогів. Третій етап – “Трибуна вільних думок”: педагоги-дослідники захищають моделі уроків і беруть участь у диспуті “Джерела педагогічної творчості”.

Для забезпечення дієвого результату та підвищення рівня вмотивованості участі педагогів у різних формах науково-дослідної роботи необхідна ретельна й цілеспрямована їх організація. Загальними вимогами до підготовки названих форм діяльності є визначення та вирішення таких питань: розроблення актуальної тематики та правильний вибір форм проведення заходу; уточнення мети й завдань проведення заходу; визначення складу учасників заходу, його тривалості, дати й часу проведення; призначення доповідачів і опонентів, інших активних учасників заходу; організація процесу вивчення матеріалів, пов'язаних із досліджуваними проблемами; підготовка приміщення, чітке рішення організаційних питань.

Висновки. Отже, здійснений аналіз дав змогу визначити оптимальні форми організації науково-дослідної роботи вчителів в умовах підвищення кваліфікації, які сприяють ефективному формуванню в них дослідницьких знань і вмінь, а саме: введення спецкурсу «Основи науково-дослідної роботи»; використання стандартних і нетрадиційних форм науково-дослідної роботи. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого розгляду потребує формування особистісних якостей педагогів для вибору форм організації науково-дослідної роботи.

Список використаних джерел

1. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: інтерактивні технології в курсах навчальних дисциплін. Київ: Кондор, 2012. 272 с.
2. Жерносек І. П. Удосконалення методичної роботи в сучасних загальноосвітніх школах, ліцеях та гімназіях : монографія. Київ: ІСДО, 2001. 204 с.
3. Меєрович М. Технологія творчого мислення: Альпіна Бізнес Букс, 2008. 495 с.
4. Педагогічна майстерність і педагогічні технології: навчальний посібник. Під ред. Л. К. Гребінкіної, Л. А. Байкової. Київ: ПОР, 2001. 256 с.
5. Шейко В. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник для вузів. Київ: Знання, 2008. 310 с.

Базові якості й безперервна освіта сучасного вчителя географії

Вікторія Ачкасова

Рівень успіху сучасного педагога вже давно перестав залежати тільки від того, наскільки добре людина виконує свої безпосередні професійні обов'язки. Нині цінним вважається той працівник, який уміє швидко вчитися, ефективно адаптуватися до нових умов, а також знаходити нестандартні рішення, отже, бути конкурентоспроможним. Тому вчителі географії та їх базові якості відповідають сучасним потребам в освіті.

Базовими якостями, якими сьогодні володіє вчитель, є насамперед знання географії, а саме змісту, характеру предмета й методики його викладання. Ці знання дають можливість планувати й переглядати програму з географії, а також враховувати власне викладання та вплив, який воно має на навчання учнів. Під час навчання вчителі гарантують, що учні мають точне, предметне розуміння термінів, які використовуються. Сьогодні тлумачення понять значно спрощує використання єдиного в Україні безкоштовного спеціалізованого наукового словника [5]. Також важливою характеристикою вчителя є використання знань у нестандартних ситуаціях, зокрема викладання сьогодні в різних некомфортних умовах уже дає можливість оцінити професіоналізм учителя. Безсумнівно, сама особистість учителя, його прагнення до розвитку, репрезентативність, жага до знань і любов до географії покликана посіяти те зерно, що з кожним курсом лише закріпить бажання в учнів вивчати цей предмет. Мотиваційна діяльність, безумовно, сприяє особливо позакласній роботі, розширює можливості та надихає успіхами своїх учнів.

Використання дистанційних технологій у професійній діяльності післядипломної освіти дозволяє надати вчителям вичерпну інформацію про сутність реформи, знання та навички застосування сучасних методик навчання, уміння інтегрованого навчання, сучасні підходи до управління класом.

Саме так, кожного навчального року в КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» учителі м. Харкова й Харківської області отримують науково-методичну та практичну допомогу щодо планування й організації освітнього процесу, основних змін чинної навчальної програми, реалізації нового Державного стандарту базової середньої освіти, удосконалення та розширення таких професійних компетентностей, як предметно-методична, інформаційно-цифрова, педагогічного партнерства, прогностична, організаційна, інноваційна.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про освіту» визначені такі види освіти: формальна, неформальна та інформальна. У сукупності вони складають індивідуальну освітню траєкторію професійного розвитку педагога [1, стаття 8]. Для вчителів географії, які працюють у закладах загальної середньої освіти, інформальна освіта стала вже нормою, тобто самоорганізоване набуття певних компетентностей, зокрема, під час практичної роботи, громадська, волонтерська або інша діяльність, виконання родинних обов'язків, організація дозвілля є характерними елементами професійної компетентності педагога.

Сьогодні для вчителя географії важливо побудувати індивідуальну траєкторію розвитку з урахуванням вимог професійного стандарту вчителя закладу загальної середньої освіти, а саме: навчання учнів навчальних предметів,

партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу, участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища, управління освітнім процесом, безперервний професійний розвиток [2]. Не менш актуальними є такі компетентності, як «hard skills» і «soft skills», metaskills, які необхідні для запобігання професійного вигорання.

Серед освітніх стандартів актуальним документом є Рамка цифрової компетентності для громадян, розроблена європейським співтовариством, у якій наголошено на основні складові цифрової компетентності в п'яти сферах: інформація та цифрова грамотність, комунікація та співробітництво, створення цифрового контенту, безпечність, вирішення проблем. Для сучасного вчителя географії обов'язковим є набуття цифрової компетентності та створення умов для формування цифрової компетентності учнів.

Розвиток комп'ютерних технологій продовжує зростати в геометричній прогресії, що у сфері географії істотно впливає на розвиток і просування комп'ютерної картографії та географічних інформаційних систем (ГІС). Разом із програмами вони стають доступними для широкої публіки, такими, як Google Earth, значно поліпшуючи здатність не тільки візуалізувати й відображати географічні дані та інформацію при викладанні, а й аналізувати дані, використовуючи геостатистичний програмний пакет. ГІС може бути дуже ефективним засобом, що допомагає учням розвивати критичне мислення та навички вирішення проблем. Із сучасними комп'ютерними та супутниковими технологіями ми здатні зібрати дані про світ із небувалими темпами. Супутникові знімки доступні й використовуються для демонстрації та обговорення подій та явищ [3, с. 50]. Знімки з безпілотних літальних апаратів також дають можливість провести дешифрування місцевості, що стало особливо актуальним у рамках подій в Україні. Саме тому сучасний учитель має володіти основами роботи в ГІС.

У програмі Minecraft: Education Edition можна розробити практично спрямований урок із розв'язанням географічних задач, що буде цікавим для учнів і учениць 5 – 8 класів.

Програма Nearpod дозволяє вчителю й учням/ученицям працювати синхронно, поєднувати й віртуальні подорожі, і тестові опитування, і презентацію до уроку, фактично скориставшись технологією мобільного навчання за принципом BYOD.

Під час освітнього процесу потрібно завжди шукати шляхи підвищення мотивації до вивчення географії, зокрема створювати різноманітні завдання для поточного контролю знань учнів і учениць, наприклад, використовуючи програму qrcode. Цікавим є використання програм, що формують «хмари слів», наприклад, з основних понять певної теми, або з визначень географічний диктант у нестандартній формі для 10 класу. Опорно-інформаційні системи у вигляді інфографіки наочно демонструють різні процеси, особливо економічні, що можна використати для проведення уроків і як аналіз у домашньому завданні.

Дистанційне навчання сьогодні – це поєднання онлайн-занять через Zoom, Skype, Instagram, Google Meet, Hangouts, заздалегідь записаних відеоуроків, презентацій від учителів або із зовнішніх освітніх ресурсів, ретельно підібраних завдань для самостійної роботи з подальшою перевіркою, використання платформ, наприклад, Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams тощо. На платформі Miro, крім того, що можна працювати з усім класом, дуже зручно створювати

структурно-логічні схеми до уроків або опорні конспекти з активними посиланнями на онлайн-ресурси.

Професійний розвиток учителя в межах інформальної освіти є свідченням безперервного професійного зростання та становлення вмотивованого педагога нової української школи. Дистанційне навчання уможливило більше урізноманітнення методичного «репертуару» вчителів географії, створило умови для налагодження горизонтальної комунікації між учасниками освітнього процесу, незалежно від їхнього географічного розташування та елементів контенту.

Важливе значення в процесі формування професійної компетентності відіграє наочність і геосистемність навчання, що забезпечуються здебільшого під час літніх навчальних практик, тоді як на уроках превалюють словесні методи з ілюстративним супроводом. Для реалізації професійної діяльності вчителя в умовах сьогодення маємо виділити інформаційні засоби формування професійної компетентності, які поділено на п'ять типів:

- 1) програмні продукти – імітаційні та ігрові програми, ГІС, програми обробки та аналізу інформації;
- 2) електронні текстові засоби – електронні підручники та посібники, методичні матеріали, наукові статті й т. п.;
- 3) візуальні – слайд-презентації, навчальні та наукові відео, відеолекції;
- 4) комунікативні – чат, форум, онлайн-конференції, соціальні мережі;
- 5) оціночні – електронні, візуальні, відкриті, творчі та науково-дослідницькі завдання.

Учитель постійно оновлює доступну статистичну інформацію, наприклад, розповідаючи про ВВП країн світу в 9 класі, обов'язково користуючись офіційними даними, наприклад: сайти ЦРУ, Міжнародного валютного фонду та Всесвітнього валютного фонду [6; 7; 8].

Інформація в підручнику з кожним роком застаріває, тому необхідно ту ж структуру загального ВВП України в секторальній моделі економіки представити за сучасними даними, і вчитель будує секторну діаграму за даними Державної служби статистики України [2].

Актуальну інформацію має нести учням учитель, тому під час зміни складу країн-учасниць міжнародної організації Північноатлантичного альянсу (НАТО), наприклад, у 2022 році вступили Швеція та Фінляндія, на цю інформацію обов'язково під час розгляду регіону Європа маємо наголосити.

Сучасний урок географії поєднує в собі різноманіття методів викладання та спрямований на залучення учнів до активної діяльності щодо аналізу картографічних джерел, перегляд відеофрагментів явищ природи, їх пояснення, використання статистичної інформації для аналізу, виконання практичних завдань тощо.

Аналіз використання методів активного навчання як ознаки інноваційної діяльності вчителя географії дає можливість зрозуміти, що в умовах модернізації освіти змінюються функції та ролі вчителя і дітей. Багато дослідників виділяють такі ролі: сучасного вчителя – керівник, фасилітатор, наставник, радник, організатор, повноправний учасник процесу пізнання; учня – дослідник, який активно бере участь у процесі пізнання разом з учителем.

В активних методах основний акцент робиться на учня, який уміє самостійно вирішувати нові проблеми, спроможний скористатися знаннями, що потрібні для їх розв'язання. Прикладом є вправа «Карусель» як найефективніша технологія для

одночасного залучення всіх учасників до активної роботи з різними партнерами. Її застосовують для обговорення будь-якої гострої проблеми з діаметрально протилежних позицій, для збирання інформації з певної теми, перевірки обсягу й глибини отриманих знань, розвитку вмінь аргументувати власну позицію. Застосування активних методів насамперед передбачає врахування раніше набутого досвіду учня та учениці, усвідомлення ними цього досвіду, емоцій, які його супроводжують [3, с. 50].

Поєднання різноманітних методів викладання дозволяє реалізувати право вчителя на автономію, яка забезпечується академічною свободою, включаючи свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну діяльність, вільним вибором форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, освітніх методик і технологій. Сучасний учитель може вибирати такі засоби навчання, які органічно поєднуються з особливостями змісту теми, що вивчається, дозволяють урахувати індивідуальні особливості учнів, рівень їх підготовки, зокрема «перевернутий клас», гейміфікація, змішане навчання (blended learning, гібридне), кейс-метод тощо. У межах академічної свободи вчитель на власний розсуд обирає форми, види та спосіб оцінювання досягнень учнів і учениць із географії залежно від поставленої дидактичної мети.

Одним з інноваційних методичних прийомів є гейміфікація. Використовуючи цей інтерактивний метод, сучасний учитель має усвідомлювати різницю між поняттями «гейміфікація» та «ігрові методи навчання». Урок, підготовлений у форматі гейміфікації, є повноцінною грою з конкретною метою та очікуваними результатами. Наприклад, на уроках географії часто використовується гра Alias, суть якої полягає в тому, що кожен учасник витягає з коробки аркуш паперу з позначенням поняття й намагається пояснити його так, щоб інші зрозуміли, про що йдеться, проте не називає саме слово. Це універсальна гра, бо підходить для будь-якого віку та сприяє осмисленню й узагальненню знань учнів. Під час дистанційного навчання можна використати безкоштовну ігрову платформу для навчання Kahoot.

Соціальні мережі не оминули ні учнів, ані вчителів, тому й цю активну сферу життя можна також використати для реалізації різноманітних дидактичних цілей, наприклад, учням 9-11 класів можна запропонувати творити в Instagram (#geochallenge).

Такі позакласні заходи, як всеукраїнські турніри, олімпіади, конкурси, дозволяють сучасному вчителю розвивати організаторські, комунікаційні, презентаційні вміння та навички.

Як бачимо, після отримання диплома, набувши базових знань, учитель продовжує кропітку роботу над собою з метою якісних перетворень освітнього процесу, яких чекає суспільство. Безперервна освіта сучасного вчителя географії в обов'язковій кількості 150 годин за час між атестаціями вміщує величезний спектр щоденної праці особистісного та професійного зростання, удосконалення методичної обізнаності, визначення результативності власної діяльності. Визнаємо, що зупинятися не можна, адже в інформаційному потоці нових рекомендацій, понять, змін у програмах, підручниках учитель має бути справжнім фахівцем.

Майбутнє освіти визначає вчителя нової української школи, який сьогодні має забезпечити поступове введення в освітній процес типової освітньої програми для 6–9 класів у закладі загальної середньої освіти, а з огляду на Дорожню карту

реформи базової та профільної школи уможливити закріплення цифрової компетентності в рамках НУШ та ґрунтовну підготовку учнів до участі в міжнародних моніторингових дослідженнях PISA і TIMSS.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed19990813> (дата звернення: 23.09.2022)
2. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.09.2022).
3. Клименко В. Г., Ачкасова В. В., Іваненко Л. О. Активні методи навчання як складова інновації у викладанні географії. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2019. Вип. 29. С. 43–54 . URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbgo_2019_29_7
4. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». URL: https://rada.info/upload/users_files/41868892/77dd4226add8e617afd9889da11634d8.pdf (дата звернення: 29.09.2022).
5. Савчук І. Г. Словник суспільної географії. URL : <https://geohub.org.ua/geography> (дата звернення: 26.09.2022).
6. Central Intelligence Agency. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/world/#economy> (дата звернення: 23.09.2022).
7. International Monetary Fund. URL : <https://www.imf.org/en/Home> (дата звернення: 02.11.2022)
8. The World Bank URL: <https://www.worldbank.org/en/home> (дата звернення: 02.11.2022).

Електронне портфоліо – відображення безперервного професійного розвитку та освіти впродовж життя сучасного педагога

Ігор Андрієнков

Вимоги до професійної діяльності сучасного педагога постійно підвищуються, від педагога вимагається впровадження новітніх, творчих, інноваційних підходів і постійний саморозвиток. Стратегія і тактика реалізації концепції безперервної освіти окреслена в таких нормативно-правових документах, як Закон України «Про освіту», Закон України «Про повну загальну середню освіту», Концепція «Нова українська школа», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна стратегія розвитку освіти в Україні, Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти [1; 2]. Зокрема, у Концепції розвитку педагогічної освіти [3] зазначено, що безперервний професійний розвиток може здійснюватися шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти.

Міжнародні дослідження переважно визначають безперервний професійний розвиток (Continuing Professional Development) як постійний процес розвитку професійних знань, навичок і цінностей з допомогою кваліфікованих фахівців як на робочому місці, так і за його межами [7, с. 5]. У Професійному стандарті вчителя закладу загальної середньої освіти в описі трудової функції виокремлено низку професійних компетентностей, знань, умінь та навичок, якими має володіти вчитель закладу загальної середньої освіти незалежно від фаху, кваліфікаційної категорії та інших індивідуальних професійних характеристик [5]. Перелік професійних компетентностей сучасного педагога вміщує інноваційну компетентність, здатність до навчання впродовж життя та рефлексивну компетентність.

Інноваційна компетентність учителя передбачає наявність чітко окреслених компетентностей та знань. «Здатність до навчання впродовж життя» розкривається через «здатність визначати умови та ресурси професійного розвитку впродовж життя» і «здатність взаємодіяти з іншими вчителями на засадах партнерства та підтримки (у рамках наставництва, супервізії, інтервізії тощо)».

Не менш важливою якістю педагога є здатність до рефлексії, яку можна охарактеризувати як здібність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності й визначати індивідуальні професійні потреби. В. Раскалінос зазначає, що рівень професійної компетентності фахівця значною мірою залежить не тільки від ступеня усвідомлення ним професійних обов'язків, а й від здібності до самопізнання, самовдосконалення [6, с. 181]. Рефлексивна компетентність розглядається авторкою як детермінанта соціалізації особистості, механізм професійної та соціальної ідентичності. Рефлексивна компетентність – це професійна якість особистості, яка дає змогу ефективно й адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здатності, що забезпечує розвиток і саморозвиток, сприяє творчому підходу в професійній діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності. У цьому контексті важливим є саме здатність здійснювати моніторинг власної педагогічної діяльності й визначати індивідуальні професійні потреби, основу яких складають знання та вміння.

Учитель сьогодні може знайти широкий арсенал способів проведення самооцінки, одним із яких є ведення електронного портфоліо вчителя-предметника з метою збору матеріалів, фіксації ключових досягнень, що є показником рівня майстерності педагога й демонструє вміння вирішувати завдання власної професійної діяльності, рівень активності вчителя в освітніх заходах тощо. Таким чином, портфоліо є однією із сучасних технологій систематизації результатів діяльності педагога, що дозволяє оцінити не лише процес, а й визначити ефективність роботи за певний проміжок часу. Портфоліо дає можливість здійснити аналіз, узагальнення та систематизацію результатів роботи, об'єктивно оцінити можливості та скласти план дій з метою подолання викликів і досягнення вищих результатів.

У Портфоліо молодіжної роботи Ради Європи [4, с. 11] зазначається, що портфоліо – це інструмент для оцінювання компетенцій у молодіжній роботі та планування їх розвитку. Цей процес є дуже важливим, оскільки працівники зобов'язані навчатися протягом усього життя, оскільки сама робота з молоддю постійно динамічно змінюється. Ключові частини Портфоліо допоможуть педагогам відповісти на питання: Коли Ви думаете про молодіжну роботу, до якої

Ви залучені, що Ви робите і що маєте робити, щоб виконувати її добре? Що потрібно для того, щоб бути компетентним молодіжним працівником?

Педагогічна діяльність учителя має настільки широкий спектр, що складно відслідкувати всі результати освітньої та позакласної діяльності. Саме тому ми створили електронне портфоліо вчителя англійської мови на платформі *Google Sites* (посилання: <https://bit.ly/3NuWVpe>), яке охоплює всі аспекти педагогічної діяльності та представляє її у вигляді повної картини.

Переконані, що електронне портфоліо – це індивідуальний план досягнення професійних цілей і покращення педагогічної майстерності. В електронному портфоліо простежується вчительська робота та її результати. Насамперед, уся розміщена в портфоліо інформація потрібна для того, щоб відповісти на власні запитання. А відповідаючи на них, критично поставитися до своєї діяльності. Шукаючи відповіді на запитання та виклики, педагог зростає професійно. Саме в ідеї електронного портфоліо як інноваційної технології відображення діяльності сучасного педагога реалізується гасло «Освіта протягом життя» як одна з ключових компетенцій сучасного вчителя».

Процес створення портфоліо є динамічним: від самооцінювання та встановлення цілей до самооцінки досягнутих результатів, а також створення нових цілей.

Уведення електронного портфоліо дає можливість розв'язати такі завдання:

- відслідкувати результативність діяльності педагога протягом певного проміжку часу;
- узагальнити й систематизувати створені навчальні матеріали та інші доробки;
- представити досвід роботи й напрацювання колегам;
- продемонструвати дієві технології, методи та прийоми викладання іноземної (англійської) мови;
- якісно підготуватися до участі в професійних конкурсах;
- бути конкурентоспроможним у своїй професії;
- на належному рівні підготуватися до атестації та в подальшому до сертифікації.

Електронне портфоліо розробляється на основі сучасних наукових підходів:

- компетентнісного, який передбачає оцінку діяльності педагога за результатами реалізації основних професійних функцій і компетенцій;
- діяльнісного, який передбачає оцінку результатів професійної компетентності педагогів відповідно до виконання основних видів діяльності: навчально-виховної, конструктивної, оціночної, здоров'язбережувальної, навчально-методичної, інноваційної, соціально-педагогічної;
- системного, який забезпечує оцінку рівня професійних досягнень педагога за результатами проведення комплексу експертних процедур: структурний аналіз, який сприяє виявленню системоутворюючих взаємозв'язків, визначенню змістової організації портфоліо педагога; функціональний аналіз, який дозволяє розкрити функції портфоліо в цілому й окремих його компонентів.

Створене електронне портфоліо вчителя англійської мови має такі розділи: візитна картка, підвищення кваліфікації/самоосвіта, планування уроків, матеріали до уроків, дистанційне навчання, професійні конкурси, методичні розробки,

методичні заходи/обмін досвідом, позакласна діяльність, співпраця з освітянськими спільнотами.

У розділі «Візитна картка» зазначається особиста інформація та контакти, зокрема інформація про освіту, педагогічну діяльність, стаж роботи, кваліфікаційну категорію, педагогічне звання, нагороди, результати атестації, педагогічне кредо, технологію, над якою працює педагог, подані матеріали з досвіду роботи, результативність професійної діяльності.

Розділ «Підвищення кваліфікації/Самоосвіта» містить інформацію про курсову підготовку вчителя за різними формами з додаванням фотокопій відповідних документів, що підтверджують проходження підвищення кваліфікації чи самоосвіти, та відгуків про здобуті знання та навички. Окремо зазначається інформація про зараховані курси підвищення кваліфікації, загальна кількість годин, суб'єкти підвищення кваліфікації, напрям, номер і дата видачі документа. Ця інформація допомагає проаналізувати і спланувати педагогу самоосвітню діяльність.

Обов'язковим елементом щоденної роботи є планування уроків і календарно-тематичне планування. На нашу думку, саме планування діяльності демонструє професійну майстерність учителя, самостійність його роботи й уміння користуватися академічною свободою. У зв'язку з цим важливим є розміщення в портфоліо матеріалів, які засвідчують системність, послідовність і комплексність організації діяльності вчителя з дітьми.

До розділу «Матеріали до уроків» педагог може додавати розроблені конспекти уроків, елементи педагогічних технологій, вправи й завдання, фрагменти розробок уроків, плани-конспекти позакласних заходів, додаткові завдання, авторські навчально-методичні матеріали до уроків. Цей доробок допоможе педагогам, які зацікавлені в підвищенні якості освіти й освітньої діяльності.

За останні роки основним напрямом педагогічної діяльності стало дистанційне навчання, тому відповідний розділ наповнюється: переліками застосунків і онлайн-сервісів для організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання; світлинами уроків у синхронному режимі (з дозволу батьків учнів) з метою обміну досвідом, зокрема прийомами, формами, технологіями, які використовуються; інформацією про якість фахової майстерності у сфері організації дистанційного навчання (наприклад, результати тестування на національній онлайн-платформі Дія. Цифрова освіта, сертифікати про опанування можливостей онлайн-тестів «На Урок» тощо).

У розділі «Професійні конкурси» педагог може розміщувати інформацію про участь у професійних конкурсах, результативність участі, зокрема підтвердження відповідними сертифікатами та дипломами; відгуками про набутий під час участі досвід; відгуками колег; окремі матеріали, подані на конкурси фахової майстерності.

Не менш важливим у портфоліо вчителя є розділ «Методичні розробки», який вміщує науково-методичні статті педагога, опубліковані у професійних виданнях, журналах і науково-методичних збірниках (наприклад, «Джерело педагогічних інновацій»); покликання на публікації в Інтернет-виданнях; окремі описи досвіду роботи.

Розділ «Методичні заходи / Обмін досвідом» може викликати неабияку зацікавленість, бо відображає професійну активність учителя. Діяльність у

методичних об'єднаннях, творчих групах, колективному та диференційованому об'єднаннях учителів, педагогічній та методичній радах, атестаційній комісії, співпраця з центром професійного розвитку, академією неперервного розвитку є ознакою професійної компетентності високого рівня. У цьому розділі фахівець розміщує інформацію про організацію та проведення методичних заходів: вебінарів, воркшопів, тренінгів, участь у (не)конференціях і освітніх курсах як спікера з фото- та відеопідтвердженням, відгуками колег і колежанок.

Окремим напрямом професійної діяльності вчителя є позакласна робота, спрямована на підготовку учнів і учениць до різноманітних конкурсів і олімпіад, вивчення результативності такої участі, організацію та проведення позакласних тематичних заходів, що підвищують зацікавленість учнів до вивчення предмета й інтерес до таких актуальних тем, як академічна доброчесність, протидія корупції, запобігання булінгу, антидискримінація тощо.

Ще одним розділом портфоліо вчителя є «Співпраця з освітянськими спільнотами», у змісті якого йдеться про участь у різноманітних проєктах, флешмобах, акціях, зустрічах, курсах підвищення кваліфікації як тренера / спікера, у тестуванні й апробації контенту, обміну досвідом, залучення до складу журі в рамках співпраці з громадськими організаціями, закладами, установами. Ця сторінка є прикладом різноманітної роботи вчителя й надає підказки тим педагогам, які шукають шляхи співпраці з освітянськими спільнотами.

Структура запропонованого електронного портфоліо є рамковою, за необхідності може бути доповнена іншими складовими.

Представлене електронне портфоліо відображає конкретні успіхи та найбільш значущі результати в різних видах професійної діяльності. При систематичному та своєчасному заповненні воно потребує мінімум часу (орієнтовно пів години на тиждень). Такий підхід дозволить постійно підтримувати мотивацію вчителя до розвитку власних компетенцій у педагогічній діяльності.

Аналіз портфоліо дозволяє чітко простежити індивідуальний розвиток професійних компетентностей та виклики, що постають перед учителем, допомагає в плануванні індивідуальної освітньої траєкторії для подальшого кар'єрного зростання. Отже, електронне портфоліо як інноваційний інструмент сприяє здійсненню професійної рефлексії педагога та є невід'ємною складовою безперервного професійного розвитку й освіти впродовж життя.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Концепція розвитку педагогічної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
4. Портфоліо молодіжної роботи Ради Європи. Міністерство молоді та спорту України. Переклад та адаптація: Олексій Мурашкевич, 2016. 54 с.
5. Професійний стандарт вчителя закладу загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#n10>
6. Раскалінос В. Рефлексивна компетентність як складова професійної характеристики майбутнього фахівця. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4, ч. 1. С. 176 –182.
7. Bubb S., Earley P. *Leading and Managing Continuing Professional Development*. London, SAGE Publications, 2007. 188 p.

Нові освітні технології формування ціннісних орієнтирів
особистості

Формування духовних цінностей школярства при висвітленні
теми війни у світовій літературі

Людмила Андропова
Наталія Водолажченко

*Гей, християни! Тає сніг!
Мерці вкушають супокій.
І кожен, хто ще не поліг,
Встає, щоб вирушити в бій.
Б. Брехт*

*Я переміг смерть, бо дуже хотів жити.
Таїр Халілов*

У цих епіграфах відбивається ставлення митців до війни, і вони можуть бути лейтмотивом усіх творів світової літератури, присвячених цій темі. Особливого значення вона набуває в нашому сьогоденні, коли на території України відбувається повномасштабна війна й український народ демонструє єдність, мужність у боротьбі з агресором.

Головний герой роману Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом» Монтег «думав про книжки. І вперше зрозумів, що за кожною стоїть людина» [1, с. 645]. Інший герой цього ж твору Фабер підкреслював, що в книжках немає ніяких чарів: «Чари в тому, що вони *говорять*, у тому, як вони зшивають клапти Всесвіту в єдине ціле» [1, с. 659]. Тобто в цих уривках ідеться про роль літератури в житті людства. Саме вона поєднує представників різних народів, націй, рас. Вона як вид мистецтва слова є шляхом до цивілізованого світу через здобутки світової літератури. Тому уроки літератури сприяють формуванню в учнів/учениць духовних цінностей, загальної культури, національної самосвідомості, а найголовніше – вихованню в них любові до Вітчизни, гуманного ставлення до інших людей незалежно від їх національності.

В умовах повномасштабної війни пропонується тема виконує особливу роль: у світовій літературі створено образи дітей, юнаків, дорослих, які не підкорюються загарбникам, відстоюють свою Батьківщину, нерідко жертвуючи своїм життям, але при цьому не перетворюються на агресивних особистостей, не втрачають почуття людяності й готові прийти на допомогу нужденним. Головні проблеми, порушені у творах про війну: людина і Бог; життя і смерть; подвиг в ім'я Вітчизни; переоцінка цінностей; доля молодого покоління під час війни; Голокост, депортація кримськотатарського народу; доля «маленької людини»; дружба; кохання тощо.

На жаль, українські учні знаходяться в особливих умовах: вибухи, обстріли, перебування у бомбосховищах впливають на психіку дітей різного віку. Тому

вчитель повинен знайти шляхи, які допоможуть школярам подолати страх, адаптуватися до навчання. Головний шлях – долучення до читання, висвітлення художніх ознак творів, що відображають перемогу добра над злом, світла над тінню, щирість героїв, подолання страху та ін.

Тема війни не є новою у світовій літературі. Вона пройшла довгий шлях у своєму розкритті – від античності до сьогодення. Так, якщо в античній літературі акцентується увага на подвигах героїв, що брали участь у війнах, причина яких – гнів богів (Гомер – «Іліада», «Одіссея»; Вергілій – «Енеїда»), то героїчний епос Середньовіччя пов'язаний з боротьбою героя за честь свого роду, племені (ірландські саги), пізніше – за честь князя, короля, за єдність королівства (німецька «Пісня про Хільдебрандта», французька – «Пісня про Роланда», іспанська – «Пісня про Сіда» тощо). Боротьба за незалежність – одна з головних тем у світовій літературі доби Відродження: Т. Тассо – «Звільнений Іерусалім» (Італія); Ронсар – «Гімн Франції» (Франція); Богуслав Лобковиць – «Елегія проти турок», Шимон Ломницький – «Жалібна елегія про руйнування землі чеської» (Чехія) та ін. Філософія раціоналізму, що стала основою творчості митців епохи Просвітництва, відбилась у творах про війну німецького поета, драматурга Ф. Шиллера, який у драмі з епохи Тридцятирічної війни в Німеччині «Смерть Валленштейна» втілює ідею необхідності об'єднання німецьких земель, а у п'єсі «Вільгельм Телль» звертається до боротьби Швейцарії за визволення від австрійського поневолення. Розмірковуючи про долю людства, Ф. Шиллер у своїх віршах оспівував велич людського розуму й духу, служіння Батьківщині, стверджував ідеї миру, об'єднання всіх людей світу. У вірші «Ода до радості» є рядки, у яких висвітлюється його авторська позиція:

*Будь твердим в лиху годину,
Поміч скривдженим давай,
Всюди правду знай єдину,
Зроду клятви не ламай,
Не знижайсь перед потужним,
Коли треба – важ життям!
Шана й слава чесним, мужнім,
Згуба підлим брехунам! [1, с. 45]*
Переклад Миколи Лукаша

Невипадково саме цей вірш було покладено на музику, і він став гімном Євросоюзу.

Перша чверть XIX ст. – це доба розквіту романтизму в європейських літературах. Оскільки романтики прагнули до створення морально-етичного ідеалу, тема війни займала в їх творчості особливе місце. Звертаючись до історичного минулого, порушуючи актуальні для свого часу проблеми, вони акцентували увагу на боротьбі різних народів за національну незалежність. Наприклад, у творчості німецького романтика А. Шаміссо відбилосся його ставлення до національно-визвольного руху греків (вірші «Остання любов Байрона», «Георгіс»), іспанців («Дівчина з Кадиксу»). Самовідданий національно-визвольній боротьбі іспанців проти наполеонівських загарбників, греків – проти турецьких яничарів присвятив свої твори видатний англійський романтик **Джордж Ноел Гордон Байрон (1788 – 1824)**. Саме національно-визвольний рух народів був тим підґрунтям, на якому формувалися світогляд поета і його творчий метод. Сміслом життя він вважав боротьбу проти тиранії та насильства. Головною

метою митця стала боротьба за свободу усього людства. Поет засуджував загарбницькі війни. На його думку, «війна є священною тільки за свободу <...>». Це підтверджують факти його біографії. Дж. Байрон разом із друзями допомагав матеріально грецьким патріотам. На його кошти були куплені судна та зброя для грецького флоту. Коли він приїхав до міста Міссолунги, то займався об'єднанням повстанських сил. Крім того, поет прохав неаполітанський уряд узяти його на службу волонтером.

Лейтмотив творчості поета – заклик до боротьби проти тиранії та захист народів Європи від чужоземних загарбників. Так, у «Пісні грецьких повстанців» митець створює художній образ Греції, яка стогне під турецьким ярмом. Він згадує минуле Греції – славетної Еллади – боротьбу мешканців Афін, Спарти, її легендарного героя Леоніда, який у нерівній битві «*Вітчизну заслонив*». Героїчний пафос твору особливо яскраво відбивається у приспіві:

Священну взявши зброю,

Вперед, сини, до бою,

За нами хай рікою

Тече ворожа кров [3, с. 68–69].

Переклад Д. Паламарчука

У віршах Дж. Байрона про війну постає образ героя – особистості, яка нагадує античного Прометея – захисника людства, що належить до «вічних образів» у світовій літературі. Саме такий образ створено у вірші «Ти закінчив життєвий шлях, герой...». Головна ідея твору – незважаючи на загибель заради свободи народу, у народних піснях, легендах цей герой буде жити довічно.

Але найяскравіше тема війни висвітлюється в поемах «Мазепа» і «Паломництво Чайльд Гарольда».

Центростворюючу функцію в історичній поемі «Мазепа» виконує сповідь Мазепа, який постає у творі як романтичний герой – «*дуб-титан, / Землі козацької атаман*». Під вічним дубом він розповідає шведському королю Карлу про свою долю, трагічне кохання. Але ця сповідь супроводжується відтвореними картинками війни між шведами і росіянами, коментарем автора, у якому відбивається його ставлення до війни. Лейтмотив цих картин – кров: мужні шведські полки загинули «*серед скривавлених шляхів*»; на одежі короля – свіжі плями крові: «*То кров своя і кров чужа / Його покрила, як іржа*» [1, с. 60].

Заради свого честолюбства король повів «*війська могутніші*» до «*страшніших темних бур*». Питання, яке задає автор у творі, набуває символічного смислу й висвітлює головну ознаку його світогляду: «*Невже за лаври ці – в бою / Народи кров лили свою?*» [1, с. 61].

Поема «Паломництво Чайльд Гарольда» – найбільш значущий твір Дж. Байрона про національно-визвольний рух у Європі. Головний герой поеми – молодий аристократ Чайльд Гарольд, розчарований у світському житті, вирушає в далеку подорож. Іспанія, Португалія, Греція, Албанія – країни, де побував герой твору. Через його сприйняття, а також за допомогою ліричних відступів автор розповідає про боротьбу народів Європи проти чужоземних загарбників. Твір завершується сценою, що зображає бурхливе море – уособлення нескореності народу. Особливості поетики твору: відтворення національного колориту країн, про яких розповідається у поемі; «оприлюднення» цих країн, тобто звернення до цих країн, як до людей: («*Іспанія, країно мрій моїх! <...> / Не зроджувала зрадників повік <...>*»; «*О, Альбуеро! Смутку й слави діл! <...>*»; «*Нескорена Севілья кличе в*

путь<...>»); використання принципу контрасту: мир – війна; славетне минуле народів – страшна дійсність; краса природи – війна, що руйнує її, знищує людей; використання прийому ретроспекції; наявність авторських звернень («*Прокиньтєся, Іспанії сини!*»; «*Гей! Велетню, що гори опосів<...>»*); важлива роль пейзажу, художньої деталі.

У творчості геніального польського поета-романтика, мислителя *Адама Міцкевича (1798–1855)* відобразилися історія Польщі, боротьба польського народу за свободу й незалежність (вірші «Ода до молодості», «Редут Ордона», балада «Світязь»; поеми «Гражина», «Конрад Валленрод», «Дзяди» та ін.). В основу поеми «Гражина» покладено факт із середньовічної історії – боротьбу польського народу проти Тевтонського ордену, за об'єднання литовських земель. Авторська позиція в поемі відбивається у створених художніх образах. Герої перевіряються, перш за все, через їх ставлення до Тевтонського ордену, до війни за незалежність Ліди. Так, князь Літавор спілкується з рицарем Тевтонського ордену, не прислухається до слів своєї дружини, яка передчуває біду, благає чоловіка не кликати ворогів на литовську землю. Але князь затинався, гнівався, насміхався. Його честолюбство, перевага поривання над розумом відбиваються в рядках:

*<...> Та невже литвини
Знов брат на брата підуть у бої?
За мене це, за спадщину Гражини*

Вони пошлють на смерть полки свої [5, с. 19].

Іншими постають у творі образи Римвіда й молодої княгині Гражини. Римвід – істинний патріот, мислитель. Оскільки князь не підготував військо до бою, саме він наводить порядок у литовській дружині, «*летить і вишукує дружину*». Образ Гражини у творі – це уособлення героїзму, мужності, краси, благородства. За допомогою принципу контрасту поет висвітлює своє ставлення до зображуваного. З одного боку, хрестоносців він зображає, як звірів: «*Тевтонський пес із ордену лихого./Віками смокчуть пруську кров вони*». З другого боку, ворогам протистоїть жіноча краса – зовнішня й внутрішня – символ життя, духовних цінностей:

*Була із Ліди князева жона,
Дочка значного в тих краях старшини, <...>
Краса дівочих і жіночих чар.
В ній літо не знеаблює весну;*

Не втратила рум'яниця квітка пишна <...>

Така ж обличчям і струнка з постави

І серцем теж – мов чоловік вона [5, с. 17–18].

Своєю мужністю Гражина нагадує Жанну д'Арк: як і французька героїня, вона переодягається в рицарський одяг і веде за собою військо. Тяжко поранена, вона гине. Її подвиг народ ніколи не забуватиме: «*Усюди під сопілку про неї пісня леться, / І навіть поле бою Литвинки полем зветься*» [5, с. 35].

У поемі відбилися головні ознаки творчого методу митця: продовження фольклорних традицій, деяка таємничість сюжету, досконалість композиції, використання різноманітних художніх деталей: кольору (шоломи – у місячному сріблі, чорний плащ, червоний плащ; квітка – «рум'яна»), звуку (дзвін заліза; стріли – свистять) та ін. Таким чином, патріотизм, ліризм, музикальність вірша зробили поезію А. Міцкевича безсмертною.

У другій половині XIX ст. розквітає реалістичний напрям у літературі та мистецтві, якому притаманні зв'язок із дійсністю, прагнення пізнати закони будови

суспільного життя, складних взаємин людини зі Всесвітом. Це відобразилося й у зображенні війни як «нелюдського стану людства», у розмаїтті проблем та їх розв'язанні. До цієї теми зверталися Проспер Меріме (Франція) – збірка «Гюзла» (тема національно-визвольного руху балканських слов'ян); Шарль де Костер (Бельгія) – «Легенди про Уленшпігеля і Ламму Гудзака, про їх доблесні та славнозвісні подвиги у Фландрії та інших країнах» (проблеми соціальної та національної боротьби); Г. Бічер-Стоу (США) – «Хатина дядька Тома» (проблема громадянської війни) тощо.

У ХХ–ХХІ ст. формуються нові та розвиваються відомі літературні напрями й течії, різні жанрові форми, здійснюється процес синтезу різних видів мистецтва, що мало вплив на трактування теми війни. Воно відрізняється більш об'ємним характером, глибиною психологічного аналізу, більшим розмаїттям художніх засобів, порушенням філософських, морально-етичних проблем. З одного боку, розкриття цієї теми зумовлено національними традиціями, світоглядом письменника, з його індивідуальним стилем, з другого – творчість усіх видатних митців поєднує порушення важливих загальнолюдських проблем: війна і мир, людина перед обличчям смерті, людяність, порятунок духовних цінностей тощо.

Один із найвідоміших представників французького авангардизму **Гійом Аполлінер (1880–1918)** не міг не торкнутися теми війни, бо він був учасником бойових дій. Спочатку поет був у захваті від «див війни», сприймав вибухи як «фесерверки». Але, втрачаючи друзів, ставши свідком кровопролиття, він усвідомлював антигуманність війни й у своїх поезіях намагався втілити думку про війну як трагедію людства. Яскравий вірєць – вірш «Зарізана голубка й водограй». Це сповідь ліричного героя, у якій він розкриває стан своєї душі, що знаходиться «в темній напрузі», «рида» разом із водограєм. Причина такого страждання – думки про загиблих друзів і про тих, чия доля йому невідома. Тому головна інтонація твору – інтонація суму. Динаміка думок, почуттів ліричного героя висвітлюється за допомогою переліку імен його друзів, відсутності розділових знаків, наявності риторичних запитань («Де ви дівчата»; «Де ви солдати мої друзі»); образів – символів (голубка – символ душі; водограй – символ скорботи); використання уособлення як головного тропу, що виконує центростворюючу функцію (луна – ходи; водограй – плаче і кличе; сонце – ранене). Вірш завершується рядками, у яких втілено головну ідею твору – протест проти війни: якщо друзі живі, «*Тим олеандри всі в крові / І сонце ранене в траві / На багрянистім горизонті*» (переклад М. Лукаша) [2, с. 301].

Тема війни мала особливе місце у творчості видатного німецького драматурга **Бертольта Брехта (1898–1956)**, засновника «епічного театру», один із головних принципів якого полягав у тому, що глядачі повинні відчувати свою причетність до того, що відбувається на сцені. Його п'єса «Матінка Кураж та її діти» мала неймовірний успіх – на фестивалі 1954 р. в Парижі «Театр націй» вона була визнана кращою, а її автор одержав Першу премію.

Коли фашисти напали на Польщу, митець закінчував хроніку Тридцятирічної війни – драму «Матінка Кураж та її діти». Розповідаючи про злигодні хороброї жінки, він попереджає: «*Війною намагається прожити – за це треба платити!*». У п'єсі драматург відтворює атмосферу доби, коли Німеччина готувалася до походу на Польщу: солдати п'ють, грабують мешканців селищ, звичайні німці уникають служби в армії. Їх заохочують за допомогою горілки і грошей.

Вербувальник скаржиться, що він «втратив довіру до людства»: *«Тутешні люди не знають ні слова честі, ні почуття обов'язку, ні вірності»* [2, с. 257].

У драмі викривається загарбницька політика уряду, яка приховується у словах фельдфебеля: *«Мир – це безладдя. Тільки війна творить лад»* [2, с. 257]. Але найстрашніше – міщанське ставлення населення до війни і миру: спочатку люди бояться війни, а потім *«<...> починають боятися миру, як гравці кінця гри»* [2, 257]. Навіть священник, місія якого – ствердження християнської моралі, упевнений, що війни бездоганної не буває, але від неї можна здобути корисне: *«Війна задовольняє всі потреби, в тому числі й мирні <...>»* [2, с. 265]. Не є виключенням і головна героїня твору – Анна Фірлінг, відома під прізвиськом матінки Кураж, - маркітантка, яка має фургон, торгує усілякими речами та прямує за солдатським обозом. Це хоробра, мужня, розсудлива жінка, любляча мати. Усе своє життя вона перебувала у злиднях, тому для неї війна – засіб поправити свій матеріальний стан. Але гроші, достаток стають для неї головною метою, перетворюють на егоїстичну, байдужу людину. Тому спочатку вона не хоче віддавати своїх синів на війну: *«То хай чужі сини ідуть у солдати, а не мої»* [2, с. 260]. Вона не висловлює ніякого співчуття до загибелі командувача: під час розмови про його смерть перераховує речі, що залишились у фургоні. Кураж зацікавлена в тому, щоб війна затяглася: *«<...> ми ще заробимо трошки грошей, і від цього мир буде кращий»* [2, с. 265]. Кураж за гроші віддає своїх дітей війні. Для неї фургон цінніший за їх життя. Цей погляд на життя, на війну яскраво розкривається в її взаєминах з донькою Катрін: *«Стане для нас діла на війні. <...> Я не розлучуся з фургоном, бо звикла до нього. Не через тебе, а через фургон я порвала з кухарем <...>»* [2, с. 281]. Кінець драми трагічний: усі діти Кураж загинули, але вона, фізично знесилена, продовжує тягти за собою фургон і готова плентатись у хвості солдатського обозу. Героїня так і не засвоїла трагічних уроків війни.

Одна з головних тем відомого німецького письменника, лауреата Нобелівської премії **Генріха Белля (1917–1985)** – війна (повість «Потяг прийшов вчасно», романи «Де ти був, Адам?», «Свавільна відлучка», оповідання «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» та ін.). Особливість ставлення митця до війни полягає в тому, що він сприймав її як прояв суті фашизму, а фашизм – як систему тотального підкорення людської особистості за принципом «фюрерства». Смерть і страх є головними імпульсами всіх вчинків людини в цій системі. У своїх творах Г. Белль намагався відобразити життя «зсередини», через погляд героя на події. Так, герой оповідання «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» – поранений юнак, який ще три місяці тому навчався в гімназії. Письменник не надав йому імені та прізвища, таким чином підкреслюючи узагальнений смисл цього образу. Головну роль у побудові сюжету виконує монолог оповідача, що дає можливість правдивого висвітлення війни, розкриття долі молодого покоління під час воєнних подій. Символічним є характер хронотопу: в оповіданні дія відбувається в один проміжок часу, на одному просторі – у гімназії (замкнутий простір) – символ гітлерівської Німеччини. Ставлення автора до війни відбивається у міркуванні оповідача про свою подальшу долю – про смерть: *«<...> проти мого прізвища буде написано: «Пішов зі школи на фронт і поліг за...». «Та я ще не знав, за що <...>»* [3, с. 294]. У цьому висловлюванні – засудження фашизму, який використовував молоде покоління у своїх злочинних намірах.

Динаміка думок, почуттів героя передається через рух: пораненого санітари несли сходами нагору – до зали гімназії, де лікарі надавали допомогу пораненим

солдатам. За цей недовгий час герой уважно придивлявся до творів мистецтва – картин, скульптур. Він побачив взірцевих арійців – від «великого курфюста до Гітлера», античних персонажів – Цезаря, Цицерона, Марка Аврелія тощо. Г. Белль передає іронічне ставлення оповідача до цих зображень: німецький готліб – «схожий на розлюченого півня»; «нордичний капітан з орлиним поглядом і дурним ротом»; «остзейський дурносміх» тощо. Спостережливість – головна риса героя: над дверима він помітив слід від маленького хреста, якого було знято. Скільки б не перефарбовували стіну, хреста було видно. Цей епізод має символічне значення: хрест не зникає, бо він є символом християнського духу й покарання за злочини, що коїла гітлерівська Німеччина. Досліджуючи нюанси думок і почуттів героя, письменник акцентує увагу на підтексті, портреті, художній деталі. Тому глибокий психологізм – головна ознака поезики твору.

Видатний австрійський поет **Пауль Целан (1920–1970)** відчув на собі жахи війни і Голокосту: його батьки були депортовані до єврейського гетто, а він сам перебував у румунському фашистському трудовому таборі. Тому смерть – лейтмотив усієї його творчості. У процесі роботи над віршами поет запозичав із музичного мистецтва їх жанрові визначення: елегія, fuga тощо. Його найвідоміший вірш – «Fuga смерті». У творі на основі контрасту передається жахливе існування в'язнів концтабору: майстер – в'язні, земля – небо, життя – смерть, творчість – катування, музика – могила. Асоціативність, «потік свідомості», відсутність розділових знаків посилюють враження від розповіді про «рух до смерті». За кожним поетичним образом твору приховується глибокий підтекст. Так, майстер із блакитними очима (натяк на арійську расу) – творча особистість: він любить музику, «він пише коли темніє», «він пише <...>й з хати виходить і зорі блищать», але це кат («він зі зміями грає»), який виконує свій обов'язок: «Смерть це з Німеччини майстер очі в нього блакитні /він влучить у тебе свинцевою кулею він влучить точно» (переклад М. Бажана), [2, с. 301]. Поет трансформує у творі жіночі образи: образ Маргарити із золотистою косою (традиційний та одночасно символічний у німецькій літературі персонаж) – коханої майстра, і біблійний образ Суламіфі з попелястою косою – коханої царя Соломона. Автор підкреслює трагічність цих героїнь: обидві – жертви: перша кохає вбивцю, у другій коси перетворилися на попіл: «<...> він зі зміями грає і марить смерть це з Німеччини майстер /твоя золотиста коса Маргарито / твоя попеляста коса Суламіф» [2, с. 300]. Інтонація молитви, використання анафор, епіфор, ключових метафор («чорне молоко світання», «могила в повітрі»), риторичних звернень – характерні ознаки поезики твору.

Французький письменник **Ромен Гарі (1914 – 1980)** під час Другої світової війни був льотчиком, літав над Північною Африкою, здійснив багато бойових вилетів. Наприкінці війни вийшли у світ його романи «Європейське виховання» та «Ліс гніву», пов'язані з темою антифашистського Опору у Франції та Польщі. Цей ж темі присвячений роман «Повітряні змії». Це розповідь про кохання юнака з Бретані до польської аристократки. Закоханим довелося пережити чимало випробувань під час війни, але письменник підкреслює, що найбільша небезпека – втрата самого себе.

Лейтмотив роману – повітряні змії, які попри все виготовляє і запускає до неба сільський поштар. За їх допомогою партизани обмінюються інформацією, але найголовніше: вони перетворюються на символ краси, єдності людей. Ліризм,

простота сюжетобудови, майстерність у відтворенні національного колориту зумовили популярність твору серед багаточисельної читацької аудиторії.

Війна, Голокост, доля дітей під час Другої світової війни – теми, що поєднують творчість сучасних зарубіжних письменників: австралійського митця *Маркуса Френка Зуака (нар. 1975)*, ірландського – *Джона Бойна (нар. 1971)*, французького – *Еріка-Емманюеля Шмітта (нар. 1960)*.

Роман М. Зуака «Крадійка книжок» підкорив багато читачів у різних країнах світу. Це історія дівчинки Лізел, яка витримала всі життєві негаразди, жахи війни, але не втратила мужності, благородства, людяності й жаги пізнання, що змусила її навчитися читати за посібником гробаря. Твір відрізняється оригінальністю композиції, майстерністю відтворення атмосфери нацистської Німеччини напередодні та під час Другої світової війни. У ролі оповідача в романі виступає Смерть, точніше – Янгол Смерті, який характеризує героїв, оцінює їх вчинки. Саме він поділяє людей на добрих і поганих: на тих, хто не підтримує Гітлера (таких усього десять відсотків населення – підрахунок оповідача; це Ганс Губерманн, Лізел, Руді), хто здатний співчувати (у цьому випадку євреям), і на поганих, які підтримували фюрера (таких у Німеччині була більшість).

Один із розділів твору має назву «Довга дорога в Дахау», у якому є вражаюча сцена, що коментується Янголом Смерті: околицею Мюнхена вели процесію євреїв, вони йшли в Дахау, у концтабір: «<...> один з в'язнів упав, виснажений голодом і хворобою <...> Його душа була кістлявою. Навіть борода повисла, як кайдани. Мої ноги опустилися на ґравій, але солдати, як і в'язні, не почули жодного звуку. Зате всі відчули мій запах» [4, с. 299]. Ганс Губерманн, дивлячись на цей «парад», дав одному із в'язнів шматочок хліба. Тоді солдат вихопив з-за поясу нагайку і бив спочатку єврея - по спині, голові, ногах, а потім і Губерманна.

З образом оповідача пов'язані особливості художнього часу і простору: у ньому поєднуються три часових плани – минуле, теперішнє й майбутнє; три художніх простори – Німеччина, Африка, Росія. Завдяки цьому найбільш глибоко висвітлюється атмосфера Німеччини до війни, протягом війни; і Смерть пояснює, що станеться з героями в майбутньому, кого він забере зараз, а хто залишиться живим. Така будова сюжету нагадує кінокадри, що допомагає найбільш глибоко відобразити оточуючу дійсність, розкрити характери персонажів. Героїня роману, опинившись у родині Губерманнів, продовжувала пізнавати світ, змогла перемогти зло, вистояти всупереч усіляким обставинам, стала прикладом і для юних читачів, і для дорослих.

«Хлопчик у смугастій піжамі» Дж. Бойна – це твір, у якому теми Другої світової війни, нацизму, Голокосту висвітлюються крізь трагічну долю дітей і дорослих. Головний герой твору – дев'ятирічний хлопчик Бруно, якому притаманні, як і всім дітям, допитливість, жага пізнання. Його родина відома в гітлерівській Німеччині: батько – герр Кетлер – обіймає високу посаду. Невипадково сім'я Кетлерів улаштовує обід на честь Фурора та його жінки (натяк на фюрера і на Єву Браун). Згодом Кетлер стає комендантом концентраційного табору, де євреїв використовують у господарстві, ставляться до них так, як до тварин, а потім спляють у печях. Хлопчик починає замислюватися над поведінкою батька, якого він любить, але не може зрозуміти деяких його вчинків, ставлення до простих людей. На чисельні запитання Бруно батько відповідає: «Тут ми заради того, щоб виправити історичні помилки». У цьому висловлюванні відбивається головна ідея філософії нацизму: поділення людей на чисту расу та

знищення інших. Допитливість привела Бруно до огорожі з колючим дротом, за яким він побачив багато чоловіків, дітей у смугастих одягах, а також кілька печей. З одним із єврейських хлопчиків - Шмулем – він познайомився. Це була міцна, віддана дружба «на межі», оскільки діти знаходилися на «різних» територіях: німець – на вільній землі, єврей – у таборі. Письменник підкреслює, що зустріч двох дітей не була випадковою: вони одного віку, народилися в один день, одного року, і судилося їм разом закінчити життя. Бруно таємно проникає в концтабір, переодягнувшись у смугасту піжаму, і хлопчики, узявшись за руки, ідуть з усіма до печі. У цьому трагічному фіналі відбиваються головні ідеї твору: протест проти нацизму, фашизму, ствердження рівності представників усіх національностей. Художні особливості твору: глибокий психологізм; використання прийому контрасту: дім родини Бруно (територія огорожена квітами, зеленими кущами) – і огорожа з колючим дротом (територія концтабору); наявність символічних образів: смугаста піжама – символ замкнутого простору; лавка, бильце якої повернене до дому Креслерів, а сидіння – до табору, – символ відсторонення родини від табору; назва нового дому родини Аж Вись – уособлення переваги німецької раси над іншими національностями; присутність натяків: Фурор – фіурер; красива, струнка жінка – Єва Браун тощо.

Провідна тема твору Е.-Е. Шмітта «Діти Ноя» – доля єврейських дітей у часи Другої світової війни. З цією темою пов'язана низка проблем: людина і Бог; пошук істинної віри; життя і смерть; взаємини між дорослими і дітьми; життєвий вибір; самопожертва заради спасіння інших; культура тощо. Оповідачем у творі виступає його головний герой – Жозеф, якому довелося багато пережити під час війни й після її закінчення. Таким чином, відтворення атмосфери життя на окупованих фашистами територіях Бельгії, Франції здійснюється «зсередини», через спогад героя, передачу його почуттів – страху, страждань, любові, ненависті тощо. У центрі уваги письменника - образ священника Попса, який здійснив справжній подвиг: ризикуючи своїм життям, він урятував від арешту й загибелі єврейських дітей. Тому саме з ним пов'язана символічна назва твору, у якій відбивається біблійний сюжет про Ноя. Головні ознаки поезики твору: глибокий психологізм; використання прийому ретроспекції, прізвиськ, що говорять (мешканець селища -Товстий Жак; аптекарка Марія – Дідько-Забери); образів – символів (жовта зірка; мама-сонце; «Зірка Пастух»); важлива роль портрета, пейзажу, художньої деталі.

Таким чином, тема війни у світовій літературі має багатовікову історію. У кожному соціокультурному просторі її інтерпретація набувала нових рис, але одне залишається незмінним – виховання духовних цінностей, гуманізму, патріотизму.

Список використаних джерел

1. Андропова Л. Г., Карліна Л. О. Світова література. 9 клас: хрестоматія. Харків. ПЕТ. 2015.
2. Андропова Л. Г. Зарубіжна література. Хрестоматія. 11 клас. Харків. Видавничий дім Весна. 2019.
3. Байрон Дж. Лірика. Київ. Дніпро. 1982.
4. Зузак М. Крадійка книжок: роман. Пер. з англ. Наталії Гоїн. 3-тє вид. Харків. Книжковий Клуб «Клуб сімейного Дозвілля». 2019.
5. Міцкевич А. Гражина. Переклад Миколи Терещенка. Київ. Державне видавництво Художньої літератури. 1947.

**Систематизація знань із української мови в старших класах
у процесі підготовки до ЗНО
(на матеріалі назв ділових об'єднань людей м. Харкова)**

Думич Л.П.

Поглиблювати й удосконалювати здобуті учнями знання в школі допомагає позакласна робота з української мови. Загальноприйнятим є положення про те, що позакласна робота – обов'язковий складник освітнього процесу в школі. Дуже часто саме вона сприяє свідомому й глибокому засвоєнню програмового матеріалу, а відтак досягненню бажаних результатів.

Багаторічний досвід підготовки старшокласників до зовнішнього незалежного оцінювання допоміг мені виокремити найважчі для засвоєння теми з української мови, зокрема вивчення будови слова й словотвірних особливостей похідних слів, правопису власних назв тощо. Повторюючи ці теми, я запропонувала ліцеїстам проаналізувати особливості творення назв ділових об'єднань людей Холодногірського району, де розташована Харківська державна гімназія – інтернат з посиленою військово-фізичною підготовкою. Я навіть уявити не могла, який величезний інтерес викличе в одинадцятикласників ця робота. Вона так зацікавила учнів, що я вирішила продовжити її в позакласний час у межах гуртка з української мови. До роботи залучилися й учні, які проживали в інших районах м. Харкова: добирали цікаві назви, групували їх за способами творення. Було укладено словничок таких назв, а цікаві й незрозумілі для учнів номінації ми проаналізували під час повторення відповідної теми на уроці, а також на засіданні гуртка.

Справді, вивчення ділових об'єднань людей (ергонімів) на сьогодні є важливим об'єктом дослідження власних назв. Ергоніми – це мовні одиниці особливого типу, які є водночас мовними знаками і знаками графічних невербальних систем. Специфіка таких одиниць, на думку О. В. Гурко, полягає у свідомій участі людини в їхньому творенні – штучній номінації. Активізація аналізу такого типу одиниць спричинена тим, що сучасний ергонімний склад стрімко зростає у зв'язку з активним розвитком економічних відносин в Україні та виникненням великої кількості різноманітних організацій, фірм, установ, підприємств. Намагання ідентифікувати різноманітні об'єкти господарської діяльності пов'язане з основною функцією ергонімів – привабити споживачів, клієнтів, спонукати їх до дії, здійснити вплив із метою залучення до співпраці. У процесі номінації цього класу онімів фіксуємо вплив окремих «модних» тенденцій, пов'язаних із намаганням тих, хто придумує назви, зробити їх конкурентоспроможними, оригінальними [2, с. 302].

Як показав дібраний мовний матеріал (понад 2000 одиниць), у нашому місті існує розгалужена система ергонімів, які мають в українському мовному прострі як спільні ознаки, так і специфічні для різних регіонів мотиваційні, локативно-темпоральні, етимологічні, дериваційні та інші особливості.

Джерельною базою роботи стала картотека нових назв об'єднань людей, яку ми уклали з ліцеїстами, та матеріали інтернет-сайтів www.057.ua, party.com.ua, прейскуранти комерційних і виробничих фірм Харкова.

Ми виділили кілька структурних моделей аналізованих номенів: 1) слова, які змінили своє значення; 2) нові слова; 3) словосполучення. Переважають однослівні назви (прості й складні), меншу частину зафіксували словосполучень, а також еквівалентів речень.

Найпродуктивнішим способом творення ергонімів є перехід загальної назви у власну. У функції ергоніма використовуються загальні назви, що належать до найрізноманітніших шарів лексики: «Караван», «Компас» (торговельно-розважальні центри), «Аристократ», «Мигдаль», «Алібі», «Гетьман», «Буфет» (ресторани), «Море» (кафе), «Сільпо» (універсам), «Креатив», «Каскад», «Апельсин», «Акцент», «Пролісок», «Ідеал» (салони краси), «Шанс», «Синдикат», «Довіра», «Капітал» (ломбарди), «Панна», «Господиня», «Дія» (громадські організації), «Мамочка» (магазин одягу для вагітних), «Колібрі» (дитячий клуб), «Телефончик», (магазин мобільного зв'язку), «Яр» (готельний комплекс), «Потенціал» (юридична фірма) тощо.

Ергоніми відапелятивного походження найчастіше є мотивованими й відображають характер діяльності підприємства: кафе «Яєчня», «Чарочка», м'ясний магазин «Свіжина», кондитерський магазин «Цукерня», магазин одягу «Комод», ресторан «Буфет», магазин мобільного зв'язку «Мобілочка», туристична фірма «Екзотика», ветлікарня «Фауна», ательє «Силует», хімчистка «Колір», автомагазини «Магістраль» і «Колесо».

Найтипівішим у межах аналізованого матеріалу є метонімічне перенесення: за просторовою або часовою суміжністю, за спорідненістю, за уподобанням, за зв'язком між підприємством і профілем діяльності, за зв'язком між послугами та їхнім адресатом, за опосередкованою вказівкою на сферу діяльності: майстерня пошиття одягу «Силует», юридична консультація «Адвокат», салон краси «Богиня», ломбард «Капітал», бюро перекладів «Азбука», книжковий магазин «Діалог» тощо. Спостерігаємо в таких назвах прозорі мотиваційні зв'язки твірного слова й новоутвореного найменування [4, с. 4].

Відзначимо також, що частина проаналізованих онімів на позначення об'єднань людей становить собою рекламні назви, в основі яких лежить позитивно оцінене значення, що має асоціативний характер («Професіонал», «Довіра», «Надія», «Мрія», «Престиж», «Універсал», «Привітний», «Афродита» та ін.). Крім того, подекуди ергонімні назви є модними або екзотичними й небуденними, що також викликає відповідний інтерес із боку адресата («Креатив», «Дежавю», Гламур», «Каліпсо», «Ельдорадо», «Колібрі», «Є», «Турбійон»). Здебільшого такі назви мають символічний характер.

Продуктивним також є спосіб перенесення власної назви з одного класу до іншого:

- топоніми: «Париж» (салон краси), «Мюнхен», «Бухара», «Флоренція», «Токіо» (ресторани), «Одеса» (магазин), «Британія» (клуб), Рубікон (адвокатська компанія), Персія (хімчистка);
- антропоніми: «Клеопатра», «Нефертіті», «Єва», «Світлана» (салони краси), «Мілена», «Юнона» (кафе і ресторан), «Ванда», «Аніта», «Анатоль» (перукарні), дельфінарії «Немо», піцерія «Адріано», готель «Суламита»;
- міфоніми: салон краси «Каліпсо», весільний салон «Афродіта», магазини «Геліос», «Посейдон»;

- космоніми: магазин «Оріон», салон краси «Космос», міська молодіжна громадська організація «Сонце».

Ергоніми, утворені від власних назв, можуть указувати на власників підприємств («Воронін», «Валентина» (магазини одягу), «Валерія», «Марія» (кафе), шлюбне агентство «Мордісон»), на розташування підприємства (кафе «На Нетеченській», «На Шляху», СТО «Нікітіна» (за назвами вулиць Нетеченська, Полтавський Шлях, Нікітіна), салон краси «Олексіївський», СТО «Баварія» (за назвою адміністративного району м. Харкова) або на їхній зв'язок із певною географічною назвою («Бухара», «Флоренція» (ресторани), «Одеса», «Анкара» (магазини), обмін валют «Масандра».

Наведені вище назви можуть виконувати інформативну й експресивну функції, що уможлиблює використання їх для найменування великої кількості назв ділових об'єднань людей.

Значна частина ергонімів Харкова постала внаслідок синтаксичної номінації, тобто поєднання слів у словосполучення або навіть речення. Специфіка таких одиниць полягає в тому, що вони можуть точніше відображати специфіку об'єкта, одночасно вказуючи на різні його ознаки.

Серед таких одиниць виділяємо двокомпонентні моделі: займенниково-іменникові («Ваш консультант», «Ваш стиль», «Ваш адвокат», «Наша оптика», «Твій стиль»); іменниково-іменникові («Кав'ярня мандрів», «Сезон краси», «Імперія краси», «Майстер мрій», «Зірка краси», «Прикраси Сходу», «Дім Злата»); прикметниково-іменникові («Сімейне вогнище», «Дитяче кафе», «Сучасна перукарня», «Золотий лев», «Золота скриня», «Золотий Оскар», «Золотий оазис», «Панське село», «Пузата хата», «Нова сцена», «Нова Лінія», «Баварський циркульник», «Чорний дракон», «Білий какаду»); іменниково-нумеральні («7 днів», «7-ме Небо», «5 елемент», «Пульс-130», «Три кімнати», «Дві дев'ятки», «Сім вітрів», причому числівники здебільшого передаються цифрою), рідше – багаточленні («Клуб сімейного дозвілля», «Адвокатська контора Веприцьких»).

Часто такі назви можуть містити лексеми з позитивним оцінним значенням на зразок «плюс», «люкс», «сервіс», «стиль», «краса», «зірка», «здоров'я», «мрія», «золотий» тощо, які не стосуються діяльності підприємства. Подекуди з рекламною метою в таких назвах закладена позитивна оцінка діяльності підприємства (рекламне агентство «Добрі новини», кредитна спілка «Фінансова підтримка», аптека «Дім здоров'я», «Аптека низьких цін»), що є однією з особливостей цього класу онімів.

Трапляються складені назви, що становлять собою синтаксичні конструкції – еквіваленти різних типів речень («Тут і зараз», «Будуємо разом», «Всюди буду», «Поїхали з нами», «Час Поїсти», «Відпочинок на всі 100», «Пан і пані», «Закон і право», «Малютко і сім'я», «Данило і партнери» та ін.

Найпродуктивнішим у межах словотвірного способу є осново- та словоскладання (магазин «Драйв-спорт», банк «Альфа-банк», ломбард «Кредит-Експрес», салони краси: «Континент-стиль», «Афіна-стиль», «Візит-Стиль», «Алекс-Стиль», рекламні компанії: «Іва-Нова», «Мега-Поліс-Плюс», юридична фірма «Аудит-Адвокат-Україна», брокерські контори: «Право-Інформ», «Форт-Інвест», «АТН-Інвест», «Каліта-Фінанс»). Фіксуємо також творення аналізованих одиниць за допомогою префіксів або суфіксів (магазини «Фарбія», «Спортландія», «Ультратур», «Екомаркет», банк «Мегабанк», акціонерне товариство «Мега-Гарант», юридична фірма «Інтер'юст»), а також аббревіації (супермаркет «АТБ»,

банки «Діамантбанк», «Регіонбанк», «Легбанк», «Приватбанк», «Укрсоцбанк», юридична фірма «Юстприват», будівельна фірма «Фетбудмонтаж»), яка переважно полягає в поєднанні складноскорочених слів. Як бачимо, окремі словотвірні номени відзначаються варіативністю у графічному оформленні, що свідчить в окремих випадках про неусталеність їхнього написання.

Крім питомих українських слів, для найменування підприємств часто використовуються запозичення з інших мов. Це пояснюється, зокрема, високим ступенем інтернаціоналізації цього типу номенів, що зумовлено глобальним характером ринкової економіки й намаганням, як зазначає Г. В. Зимовець, створювати ергоніми, зрозумілі носіям інших культур або прийнятними у фонетичному плані (Park Hotel, Lighthall, Resto-bar Holiday, La-mansh, Cinema-café, Chocolate, Barbaris, Friends (кафе); Bike-Pro Sport, Drive-sport, Unisport, Star Music, Abris, Shopaholic (магазини). Трапляються випадки, коли на позначення об'єднань людей використані українські й запозичені назви, передані латиницею (Lileya, Ksusha, Valentina, Stanislav, Primula, Forma). Фіксуємо також гібридні ергонімні власні назви («Нова-оптікс», «Аквачистка», «Світлайн»).

Отже, ергоніми – це особливий тип власних назв, специфікою творення яких є штучна номінація, підпорядкована основній їхній функції – упливати на адресата. Можемо констатувати, що ергонімікон Харкова становить собою кількісно значний шар онімної лексики, який постійно поповнюється і який характеризується різними способами творення.

Як бачимо, проаналізована група лексики не лише цікава з погляду творення, мотиваційних ознак, покладених в основу найменувань ділових об'єднань людей, а також є важливим джерелом для повторення та поглиблення різноманітних умінь і навичок старшокласників із української мови в процесі підготовки учнів до ЗНО. Зокрема, це стосується шляхів поповнення словникового складу української мови, способів творення різних груп лексем, вивчення запозиченої лексики, розрізнення власних і загальних назв, переходу загальних назв у власні, правопису власних назв, а також окремих тем із синтаксису: структура словосполучень, типи односкладних речень тощо. На мою думку, ефективним є використання комплексного підходу під час вивчення мови, коли на одному мовному матеріалі можна повторити теми з різних розділів сучасної української мови. Як засвідчує досвід роботи, це дає свої результати.

Список використаних джерел:

1. Белей О. О. Сучасна українська ергономіка: власні назви підприємств Закарпаття. Ужгород, 1999. 111 с.
2. Гурко О. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів у сучасній рекламі Дніпропетровська. *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 25 (64). № 1. Ч. 2. С. 97-100.
3. Зимовець Г. В. Структурно-семантичні особливості ергонімів України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 29. С. 172-176.
4. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Одеса, 2003. 18 с.

5. Лукаш Г. П. До питання про класифікацію назв магазинів. *Лінгвістичні студії*. Вип. 5. Донецьк: ДонНУ, 1999. С. 191–195.
6. Полосіна М. Особливості найменувань підприємств м. Донецька та м. Макіївки. *Лінгвістичні студії*. Вип. 15. Донецьк: ДонНУ, 2007. С. 522–527.
7. Соколова Л. Н. Типи мотивованості ергонімів (на матеріалі ергонімів м. Києва). *Мовознавство*. 1993. № 6. С. 65–69.
8. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Хмельницький : Авіст, 2008. 543 с.
9. Шестакова С. О. Лексико-семантичні інновації в системі сучасної української номінації: автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2002. 20 с.

Упровадження мультимодальних технологій в умовах реалізації концепції «Нова українська школа»

Ірина Шевелєва

У наш швидкоплинний час, коли цивілізація летить уперед, невинно змінюючи навколишнє середовище, відбуваються соціально-економічні, технологічно-комунікаційні, культурні трансформації. Світ усвідомив, що вирішення проблем не може бути досягнуто без високого розвитку освіти. Саме в ній закладаються основи стратегії розвитку кожної країни.

Такі перетворення спонукають освіту відмовитися від історичної епохи формування певних однобічних світоглядних орієнтирів щодо уявлень про природу і світ, місце, роль і сутність людини в ньому, її ставлення до самої себе та навколишніх. А відтак необхідне переосмислення традиційних концепцій, загальноприйнятих форм навчання та виховання.

Реалії сьогодення спрямовують освіту на забезпечення безперервного розвитку ключових компетентностей людини, яка здатна до інноваційної поведінки на основі самоосвіти й саморозвитку, використовує набуті знання та вміння для творчого розв'язування життєвих завдань, уміє критично мислити, опрацьовувати отриману інформацію, змінює своє життя й життя своєї країни на краще.

Саме на це націлює освітян Закон України «Про освіту», метою якого є «різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [4].

Відповідно до загальної мети освіти Концепція «Нова українська школа» пропонує будувати взаємовідносини між педагогами, учнями, їхніми батьками та громадськими організаціями на взаємній довірі й повазі до особистості, праві вибору й відповідальності за прийняті рішення через упровадження в практику роботи педагогіки партнерства.

Педагогіка партнерства – це не тільки напрям педагогіки, це основа формування інноваційного освітнього простору Нової української школи, яка спрямовує педагога на творче використання традиційних методів, а іноді й заміну їх на інноваційні мультимодальні технології з метою розкриття та розвитку здібностей, талантів і можливостей КОЖНОЇ дитини, формування на взаємній повазі цінностей, на основі яких виробляється ставлення, тобто освіта має стати більш персоналізованою.

У класі навчаються десятки учнів, і всі вони по-різному сприймають, засвоюють, інтерпретують інформацію. Одним потрібно більше візуальних зображень, а інші миттєво заміняють зображення на словесне пояснення. Є учні, у яких сприйняття інформації відбувається через дотик, а для когось потрібні логічні докази.

Для кожної дитини властиві свої канали отримання інформації: зорові, слухові чи тактильні.

Учні з візуальним сприйняттям краще засвоюють навчальний матеріал через роботу із зображеннями, схемами, графіком, діаграмою, відео. Вони захоплюються зовнішнім виглядом предметів. Серед візуалів є учні, які найкраще вчаться тоді, коли читають і записують, шукають відповідь або досліджують щось у друкованих текстах, конспектах, книгах.

Учні зі слуховим сприйняттям інформації краще реагують на звукові сигнали: усні інструкції, пояснення, обговорення, пісні. Вони можуть відволікатися на сторонні шуми.

Учень-кінестетик найкраще вчиться на прикладах реального життя, на практичних діях, за допомогою рухів або інших органів чуття (нюх, дотик тощо).

Особливості сприйняття залежать і від віку дитини: дошкільники прагнуть до всього доторкнутися, спробувати на смак, школярі частіше залучають слух і зір.

Додає унікальності той факт, що в деяких дітей переважає один канал сприйняття, а для інших однаково добре підходять два, а то і три стилі сприймання навколишнього світу й навчального матеріалу. Для опанування необхідної компетенції різним дітям потрібні різні способи та методи навчання.

Тільки враховуючи дані особливості дитини, учитель може забезпечити навчання всіх учнів у класі, водночас здійснюючи персональне навчання кожного за допомогою мультимодальних технологій.

Мультимодальні технології дають змогу об'єднати в собі статичну (текст, графіка) та динамічну (мова, музика, анімація, відео) візуалізацію інформації в освітньому процесі, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу учнями.

В основі мультимодальних технологій лежать основні стилі навчання:

1. Наочне навчання

Візуальне навчання передбачає використання ілюстрацій, мультфільмів, відео, схем, діаграм, графіків, інфографіки – усього, що насамперед стимулює очі учнів.

Такі прийоми, як кольорове кодування інформації, використання різнокольорових олівців для виділення головної думки в записаному тексті, різних шрифтів і позначення важливих моментів наклейками, також є частиною візуального навчання.

2. Словесне навчання

Словесне навчання спрямоване на сприйняття усної інформації (розповіді, пояснення) через слух. Основним джерелом інформації в класі є вчитель, учень, але може бути й аудіо- книга, пісня тощо.

Для реалізації активного навчання треба завжди створювати ситуації з діалогічним мовленням: діалог, дискусії, дебати.

3. Кінстетичне навчання

Передбачає отримання та засвоєння інформації через різні види діяльності, що пов'язані з фізичним навантаженням і маніпулюванням предметами. Для ефективного навчання учнів-кінстетиків треба забезпечити їх руховою активністю під час уроку, динамічною зміною видів діяльності, дозволити виконувати притаманні їм невеличкі дії (рухати ногами, перебирати чи постукувати пальцями).

Ураховуючи стилі навчання, кожний учитель має прагнути до створення різноманітного навчального контенту, щоб зацікавити своїх учнів у процесі навчання та отримати позитивні результати, тобто до набуття учнями предметних і ключових компетентностей.

Ефективне впровадження модальних технологій можливе в разі врахування вікових особливостей учнів.

Для дітей дошкільного віку провідною діяльністю є гра, тому цілком природно впроваджувати ігрові технології для різного стилю навчання в освітній процес першого рівня повної загальної середньої освіти. У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що організація освітнього процесу здійснюється із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та на інтегровано-предметній основі в другому циклі (3-4 класи) [3].

Ігрові технології навчання – це велика група методів і прийомів організації освітнього процесу у формі різноманітних педагогічних ігор, які стимулюють мотивацію здобувачів освіти, спонукають їх до навчальної діяльності.

На використанні ігрового методу навчання побудована педагогічна технологія «Щоденні 3», яка забезпечує мультимодальне навчання та спрямована на формування математичної та ключових компетентностей на уроках, розвиток мислення, здатності розпізнавати й моделювати процеси та ситуації з повсякденного життя, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів, а також здатності робити усвідомлений вибір.

Технологія надає учням із різними каналами сприйняття однакові можливості в математичній діяльності:

- кожний учень обирає завдання, яке хотілось би виконати, але критерієм є набуття певної навички;
- розвиває математичне мовлення (усне під час діяльності «Математика з другом», письмове – «Математика письмово») для опису математичних фактів, відношень і закономірностей;
- працює з наочними посібниками та шляхом практичних маніпуляцій «бачить» і усвідомлює абстрактні поняття, зміст арифметичних дій;
- супроводжує ігрові дії під час діяльності «Математика з другом», «Математика для себе» невербальними компонентами (сміх, гуркіт машини, шум води тощо), жестами, мімікою.

Вивчення математики під час дистанційного та змішаного навчання значно полегшує використання яскравих онлайн-ресурсів для візуалізації навчального

матеріалу та здійснення діяльності «Математика для себе» й «Математика з другом».

Мультимодальне навчання на уроках математики з використанням технології «Щоденні 3», коли під час навчання залучені органи чуття – зоровий, слуховий, кінестетичний, допомагає учням краще усвідомлювати та запам'ятовувати математичні поняття, способи арифметичних дій [1].

Моделювати освітній процес на уроках з урахуванням унікальності кожної особистості допомагає гейміфікація. Термін для вчителів початкових класів є новим, але педагоги завжди використовували елементи гейміфікації у своїй роботі під час проведення уроків-подорожей, уроків-казок (за сюжетами відомих дітям казок), уроків-змагань, уроків-аукціонів, уроків-конкурсів, уроків-ігор тощо. У наш швидкоплинний час змінюються технології та вдосконалюються, поширюються, з'являються нові елементи гейміфікації.

Завдяки майстерному використанню стратегій та широкого набору елементів гейміфікації вчитель створює ігровий простір, що підвищує зацікавленість, увагу, мотивацію, стимулює активність учнів, сприяє кращому усвідомленню навчального матеріалу [5].

Гейміфікація в електронному навчанні дає учням можливість працювати з контентом у ефективному неформальному навчальному середовищі. Електронна платформа Vchu.com.ua забезпечує персональне навчання та надає можливість кожному візуалізувати способи дій, отримати досвід із розв'язання проблем, сформулювати власний спосіб мислення.

Засобом упровадження мультимодальності є використання інтерактивних робочих аркушів під час синхронного й асинхронного режимів, які передають концепції найефективнішим способом і гарантують, що кожний учень отримує саме те, що йому потрібно. Під час створення інтерактивного робочого аркуша вчитель додає:

- текст, аудіо для слухового сприйняття;
- зображення, відео, анімацію для візуального;
- різноманітні завдання (з'єднати, утворити, вписати, вибрати, підкреслити тощо) допомагають учням зрозуміти й удосконалити отриманий матеріал.

Інтерактивний аркуш дає змогу учням створити чи надати відповідь за допомогою відео, аудіо чи малюнка та завантажувати свою роботу [2].

Під час побудови уроку на основі інтерактивного аркуша є можливість вбудувати цифрові дидактичні ігри, створені в безоплатних онлайн-конструкторах із метою усвідомлення інформації чи вдосконалення певних навичок.

Раціональне комбінування завдань у робочому аркуші робить навчання зрозумілим і цікавим для кожного учня.

Зазначені вище освітні технології, найкращі методи та прийоми навчання, що враховують особливості всіх учнів, створюють мультимодальне середовище, де кожний/кожна досягає успіху, а навчальна діяльність перетворюється в радість.

Отже, можна зробити висновок, що побудова освітнього процесу із залученням мультимодальних технологій, безсумнівно, цікава, творча та перспективна модель навчання, яка може слугувати одним із факторів модернізації початкової освіти в Україні.

Список використаних джерел

1. Gail Boushey. Math Daily3. URL: <https://www.thedailycafe.com/math-daily-3>
2. Гайдученко Ю. Бери й роби. Інтерактивний робочий аркуш Wizer.me URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uxsMN0GqFz4>
3. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2019 р. № 688). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
5. Карабін О. Й. Гейміфікація в освітньому процесі як засіб розвитку молодших школярів. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/14039/1/Karabin_Gameification_educational.pdf
6. Нова українська школа: порадник для вчителя (науково-методичний посібник). Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>

Дитиноцентрична позиція вчителя на уроках іноземної мови

Єлизавета Дьячкова

Оновлення змісту навчання іноземних мов пов'язується з деякими змінами в стратегічних напрямках розвитку сучасної шкільної освіти, чітко продекларованих у державному документі «Нова школа. Простір освітніх можливостей (2016)», – спрямуванням навчальної діяльності на вироблення в учнів необхідних життєвих компетентностей (*lifeskills*), саме ці здібності зможуть допомогти майбутньому поколінню почуватися повноцінними членами європейської країни та бути затребуваними фахівцями на світовому ринку [6, с. 10].

За словами І.І. Душницької, учні, які систематично вивчають англійську мову, краще засвоюють інформацію, більш допитливі, прагнуть вивчати інші іноземні мови й мають велике бажання до навчання та опанування різного навчального матеріалу. Учень повинен навчитися створювати невеличкі усні чи письмові повідомлення із заданої теми відповідно до навчальної програми, уміти прокоментувати ситуації, малюнки чи аудіофайли, які обговорюються на уроках англійської мови [4, с. 30].

Дитина повинна навчитися користуватися словником іншомовних слів, уміти перекладати за його допомогою та навчитися самостійно вести словник таких слів, уміти записати фонетичну транскрипцію, щоб потім правильно відтворювати слова під час усного мовлення.

Не менш важливими знаннями є розрізнення на слух букв і слів, з яких утворені тексти, уміти побудувати речення за зразком або складати речення, використовуючи довідки, що подаються у вправах чи завданнях.

Важливо навчити учнів працювати в парі чи мікрогрупі, щоб отримані знання, зокрема вивчені слова, вони могли використовувати під час спілкування один з одним, уміти аналізувати, узагальнювати здобуті знання, висловлювати власні думки в межах засвоєного матеріалу.

Учителю потрібно навчити дитину самостійно оцінювати власні знання та в разі неуспішного оволодіння матеріалу зуміти скерувати його в потрібному напрямі так, щоб учень сам відчував, що не встигає, і почав приділяти самостійно більшу увагу до предмета, міг самостійно оцінити власний рівень оволодіння здобутими на уроці знаннями, проводити самоконтроль і ставити запитання до вчителя.

Не можна не згадати таксономію Блума, адже він розробив систему, за якою можна чітко відслідкувати рівень знань учнів. За його таксономією, є два рівні: низький та високий. До низького рівня належать знання, розуміння та застосування, а до високого – аналіз, синтез і оцінювання. Знання – це найнижчий рівень мислення, адже тут учень лише запам'ятовує слова та поняття. Під час розуміння учень уже зможе пояснити певні явища своїми словами, а під час застосування використовує знання на практиці. На вищому рівні, зокрема під час аналізу, учень уже може порівнювати навчальний матеріал, зіставляти його складові, під час синтезу учень зможе створити власний проєкт і починає творчо підходити до виконання тих чи інших завдань. Оцінювання – це здатність учнів до формування оцінки певним судженням, ідеям, рішенням. Під час завдань вищого рівня мислення вчитель у початковій школі може розвивати в учнів критичне мислення [7, с. 52 – 53].

Щоб оцінити знання учнів, варто пам'ятати про те, що оцінки в початкових класах можуть травмувати психіку дитини. Оцінювання навчальних досягнень учнів повинно бути формувальним. Його перевагою є те, що воно суто індивідуальне, оцінює процес навчання, завжди є позитивним для учня та дає зворотний зв'язок.

Діагностичні роботи також не повинні містити оцінок, у них мають бути лише коментарі щодо правильності виконання завдань, примітки вчителя, поради. Важливо вказати на помилки учня, щоб у наступних роботах він їх не припустився, а не пригнічувати учня коментарями.

Об'єктом іншомовної навчальної роботи на початковому етапі навчання доцільно вважати комплексну мовленнєву діяльність, яка сприяє реалізації іншомовних комунікативних намірів учнів і здійснюється в чотирьох видах: говорінні, аудіюванні, читанні, письмі. У зв'язку з цим учителю доцільно так організувати комунікативно спрямоване навчання, щоб воно вмотивувало іншомовну діяльність учнів і спонукало їх до використання іноземної мови як засобу мовленнєвої взаємодії в різноманітних сферах життєдіяльності. Нова українська школа ставить чимало нових завдань як для вчителів, так і для учнів. Добірка нових методів і форм роботи, розробка власних програм сприятимуть кращому оволодінню навчальним матеріалом. Використання нових прийомів допоможе учням вільно почувати себе в різних країнах світу та здобути практичні навички замість «сухої» теорії.

Добираючи завдання для вивчення англійської мови на уроках, ураховуйте, що учні не мають попереднього досвіду вивчення іноземних мов, але вони можуть спиратися на здобутий досвід у дошкільному навчальному закладі, де їх навчили

ліпити, малювати, співати, танцювати й обговорювати різні ситуації, робити фізичні вправи та розігрувати сценки тощо.

Саме тому під час вивчення нової лексики в першому класі, зокрема вивчення слова «мама»/mother, ви можете запропонувати учням намалювати маму та зробити підпис англійською мовою. Це можуть бути й інші члени родини: батько (father), дядя (uncle), сестра (sister), брат (brother). Після цього ви зможете зробити невелику виставку малюнків. Це допоможе учням швидше запам'ятати слова, бо вони будуть постійно перед ними, а також порадує батьків ваших учнів.

Для розвитку пам'яті дитини можна використовувати прийоми театру, адже діти з дитячого садочка вже знають, що таке театр, зокрема ляльковий та пальчиковий. Розіграйте діалоги, коли один фрукт прийде в гості до іншого, наприклад, розмову apple and banana. По-перше, учням буде цікавий такий вид роботи. По-друге, учні будуть учитися працювати в парах і створювати різні комунікативні ситуації. По-третє, діти зможуть використати той запас слів, який опанували на попередніх уроках [3, с. 12].

Так у дітей будуть вироблені поняття «праворуч», «ліворуч», «угору», «вниз» [1, с. 7].

Завдяки пальчиковим іграм учитель зможе підготувати учнів до письма та розвивати координацію. Щоб разом із цим розвивати в дітей мовлення, можна доповнити такі ігри різними віршами невеликого обсягу, а також пісні англійською мовою відповідно до теми уроку. Учні під час пальчикових ігор більш уважні та сконцентровані, що є важливим для формування умінь і навичок учнів. Ігри поділяються на граматичні, лексичні, фонетичні й орфографічні, які сприяють формуванню мовленнєвих навичок. Це підготовчі ігри. Фонетичні ігри потрібні для того, щоб учитель міг скоригувати вимову учнем англійських слів, а також розвивати комунікативні здібності дитини. Орфографічні ігри сприяють формуванню мовних умінь, де основною задачею є навчити учнів писати грамотно та вивчити правопис слів англійської мови. Такі ігри можна використовувати для закріплення вивченого навчального матеріалу [5, с. 10 – 11].

Важливе значення також має ритміко-пісенний матеріал. Тому варто користуватися ним: робити добірки різних пісень англійською мовою, наприклад, під час вітання чи у святкові дні.

Розроблений С. Гулько метод асоціативних символів сприяє розвитку фізичного та психічного стану дитини. Для кращого запам'ятовування можна запропонувати дитині створити асоціації до певних слів [2, с. 32 – 34].

Під час створення асоціацій важливо домовитися про те, що буде означати якийсь жест, і обов'язково озвучувати його англійською мовою та відповідно українським перекладом. Важливо розвивати й уяву дитини: буде краще, якщо учні самі придумують такі асоціації, у такий спосіб їм легше запам'ятовувати слова.

Коли учні опанують такий спосіб асоціації, можна ускладнити цей вид роботи й озвучити нові мовні одиниці англійською, тобто працювати за технологіями: дивись-слухай-роби; слухай-роби; роби-кажи (Look, Listen and Do!; Listen and Do! Do and Say!). Учні зайняті виконанням рухів. Вони – активні учасники ігрового дійства. Звукові сигнали відкладаються у пам'яті на підсвідомому рівні, тобто відбувається мимовільне запам'ятовування навчального матеріалу.

Використовуючи метод асоціативних ситуацій, учитель може повторити вивчений матеріал і закріпити його, ще раз звернути увагу на важкі слова. Учням

буде цікаво не просто згадати, як сказати англійською стіл чи стілець, шафа, вікно, але й указати на це місце в класі чи доторкнутися до нього.

Це ніяк не порушить дисципліну в класі, адже можна робити уявно: уявіть, що ви відчинили двері, відчинили вікно, шафу, сіли на стілець і подібне.

У перших класах можна залучати іграшки. Оберіть одну іграшку, яка буде присутня на уроках англійської та виконуватиме різні вправи: стрибати, співати, танцювати, ходити, писати, читати. Дітям буде цікаво спостерігати за іграшкою, підсвідомо вони будуть учити слова й асоціювати їх із діями іграшки.

Одним із способів асоціацій також може бути створений власноруч або куплений будиночок. Тоді іграшка може знаходитися біля будиночка, наближатися до нього чи бути в будинку. Учасники рольової гри не тільки обмінюються репліками, а й працюють із реальними предметами, рухаються по класу.

Діти із задоволенням занурюються в казковий світ. Із досвіду роботи в закладі дошкільної освіти учні вміють малювати та створювати різні поробки. Запропонуйте їм під час вивчення будь-якої теми створити власну «Книжечку-словничок» із малюнками до цих слів. Дітям дуже сподобається такий вид роботи. Ці книжечки будуть прищеплювати повагу до словника, уміння працювати з ним у майбутньому, а також зроблять цікавим урок і вивчення нових слів дитиною.

Для розвитку комунікативних навичок варто працювати з учнями вже з першого класу, привчати їх до висловлення власної думки, працювати в групах або парах, щоб вони могли створювати діалоги, уміти аналізувати, коментувати життєві ситуації, застосовувати вивчені на уроках слова під час спілкування в побутовому житті.

Також першокласники ще дуже люблять дивитися мультфільми. Зробіть добірку мультфільмів англійською мовою для рівня відповідно до навчальної програми та запропонуйте учням переглянути його на уроці. Після цього обов'язково запишіть нові слова до словничка. Учнім буде легше їх запам'ятовувати, адже вони трапились їм у певному контексті й будуть асоціюватися з персонажем із мультфільму. Після цього обов'язково обговоріть сюжет мультфільму, імена головних героїв, складіть невелику розповідь про персонажів, їхні дії [2, с. 33].

Нова українська школа передбачає, що саме ігрові форми роботи, методи асоціативних ситуацій полегшать вивчення молодшими школярами складного матеріалу іноземної мови, зможуть зацікавити й умотивувати до навчання та вивчення англійської мови, сформуують комунікативні навички.

Отже, Нова українська мова дає чимало викликів для вчителів, які прагнуть викладати англійську мову. Учитель повинен користуватися новими розробками та навчальними програмами чи розробити власну навчальну програму, але звернути увагу на компетентнісний підхід до вивчення іноземної мови.

Особливу увагу варто приділити розвитку комунікативних навичок. Першокласникам цікаво пізнавати цей світ, але вони не можуть усидіти більше 10 хвилин за партами, їм потрібно рухатися та змінювати вид діяльності. Щоб утримати увагу учнів, потрібно дібрати такі завдання, які будуть спрямовані на розвиток практичних умінь учнів, а не лише володіння теоретичного матеріалу. Такий матеріал також варто подавати в ігровій формі, бо ключове завдання Нової української школи – це розвиток всебічно розвиненої дитини. Учителю необхідно підключити і розвиток пам'яті, і уяви, письма, орфоєпії.

Варто врахувати вікові особливості дитини. Ми розробили низку завдань, які зможуть забезпечити розвиток дитини відповідно до її психологічного та фізичного стану.

Потрібно застосовувати вже отримані в закладі дошкільної освіти знання та розвивати нові, щоб учень міг у середній школі продовжити вивчення іноземної мови.

Створення асоціативних ситуацій сприятиме легкому запам'ятовуванню слів, умінно будувати речення, використовувати слова з довідки.

Робота в парах і мікрогрупах буде розвивати в дитини вміння висловлювати власні думки, спілкуватися з однолітками іноземною мовою, що в подальшому житті сприятиме становленню дітей як повноцінних громадян європейської країни.

Список використаних джерел

1. Бочковська О. Вивчення іноземної мови в ранньому шкільному віці. Ігри в початковій школі на уроках англійської. Упоряд. Л. Мудрик. Київ: Шк. світ, 2010.
2. Гулько С. Новий підхід до вивчення англійської мови на початковому етапі. *Початкова школа*. 2011. № 8. С. 32–34.
3. Давидова М. В. Підвищуємо якість навчання школярів іноземних мов. Харків: Основа, 2016.
4. Душніцька І. І. Важливість вивчення іноземних мов у сучасному світі та роль навчальної гри у цьому процесі. *Англійська мова та література*. 2018. № 19 – 21. С. 30.
5. Колесник О. Фонетичні й орфографічні ігри на початковому етапі. Ігри в початковій школі на уроках англійської. Упоряд. Л. Мудрик. Київ: Шк. світ, 2010. С.10 – 11.
6. Редько В. Оновлення змісту навчання іноземних мов у сучасній шкільній освіті – прерогатива Нової української школи. *Іноземні мови в школах України*. 2018. № 4. С. 10.
7. Пометун О., Гупан Н. Таксономія Б. Блума і розвиток критичного мислення школярів на уроках історії. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717917/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%BD%20%D0%93%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BD.pdf>

Варіативність при вивченні математики в школі

Сергій Чусов

Актуальність цієї теми полягає в необхідності забезпечення становлення особистості дитини, у виявленні та розвитку її особливостей, формуванні бажання вчитися, розвиватися, що досягається, зокрема, і за допомогою впровадження варіативності при викладанні математики в школі.

Варіативність у широкому розумінні – це те, що має або створює варіанти, тобто це наявність різних варіантів для використання того чи іншого процесу або для досягнення певного результату.

Варіативність – один з основоположних принципів і напрямів розвитку сучасної системи освіти. Варіативність математичної освіти проявляється на всіх

рівнях: у різновидах навчальних курсів (обов'язкові, елективні та факультативні), у підручниках, методах і в організаційних формах навчання, рівнях планованих результатів і систем оцінювання тощо.

Принцип варіативності передбачає формування здатності до систематичного вибору можливих варіантів і виокремлення оптимального серед них. Саме тому необхідно надавати учням на уроці більше можливостей свідомого й самостійного вибору, що допоможе їм підготуватися до життя в сучасних соціально-економічних умовах ринку.

Усвідомлений вибір необхідний для виховання та розвитку в учнів ініціативності, відповідальності й самостійності, формування ключових компетенцій – інформаційних, комунікативних, соціальних, для виховання толерантності, готовності вчитися все життя.

Розглянемо основні напрями застосування варіативності при вивченні математики в закладі загальної середньої освіти.

1. Календарно-тематичне планування

Чинна навчальна програма з математики дає можливість учителю застосувати варіативність при плануванні вивчення математики в школі. Зміст навчання математики структуровано за темами відповідних навчальних курсів із зазначенням послідовності та кількості годин на їх вивчення. Учителю надається право коригувати послідовність вивчення тем і змінювати кількість годин на їх вивчення залежно від прийнятої методичної концепції та конкретних навчальних ситуацій [3].

Важливо пам'ятати, що варіативність при плануванні вивчення математики в школі повинна забезпечувати чітку логічну послідовність у викладанні навчального матеріалу, сприяти виконанню всіх вимог чинної шкільної програми й підвищенню результативності навчання та зростанню відповідних якісних і кількісних показників.

У таблиці 1 наведені приклади варіативності при плануванні вивчення окремих тем шкільного курсу математики.

Таблиця 1

Приклади варіативності при плануванні вивчення окремих тем шкільного курсу математики

Клас, предмет	Чинна програма	Авторський варіант	Пояснення
7 клас, геометрія	Суміжні та вертикальні кути, їх властивості. Паралельні та перпендикулярні прямі, їх властивості. Перпендикуляр. Відстань від точки до прямої. Кут між двома прямими, що перетинаються.	Суміжні та вертикальні кути, їх властивості. Кут між двома прямими, що перетинаються. Паралельні та перпендикулярні прямі, їх властивості. Перпендикуляр. Відстань від точки до прямої.	Кут між двома прямими, що перетинаються, тісно пов'язаний з поняттям вертикальних кутів. До того ж це є пропедевтикою вивчення паралельних прямих через розгляд способів взаємного розміщення двох прямих на площині.
8 клас, алгебра	Основна властивість раціонального дробу. Скорочення раціональних дробів. Додавання та віднімання раціональних дробів. Множення та ділення раціональних дробів.	Основна властивість раціонального дробу. Скорочення раціональних дробів. Множення та ділення раціональних дробів. Додавання та віднімання раціональних дробів.	Зміна місцями виконання дій з раціональними дробами пов'язана з можливістю використання скорочення дробів, яке вивчається перед даною темою. Тобто цілком логічним є застосування скорочення дробів одразу при вивченні наступної теми – множення і ділення раціональних дробів.

2. Вибір типу завдань залежно від рівня навчальних досягнень

Зміст навчання, побудований відповідно до принципу варіативності, забезпечує учневі право вибору завдань за ступенем їх складності. Чинні підручники з математики дають широкі можливості для застосування варіативності типів завдань залежно від рівня їх складності та відповідно до рівня навчальних досягнень дитини. Таким чином можна диференціювати завдання як під час роботи в класі на уроці, так і при виконанні учнями домашнього завдання.

Важливим є те, що учні/учениці мають можливість підвищувати рівень засвоєння математики не тільки в рамках цілого курсу, а й у межах окремого уроку. Варіативність вибору завдань дозволяє урізноманітнити пізнавальну діяльність учнів і включати їх в активну роботу, а також забезпечувати їх прогрес у навчанні. У результаті використання принципу варіативності завдань формується зацікавленість у вивченні математики, покращується розумова діяльність, удосконалюються вміння працювати самостійно.

3. Контроль знань

Широко використовується варіативність як при поточному контролі знань у вигляді самостійних робіт, так і при тематичному контролі знань учнів у вигляді контрольних робіт. Така варіативна самостійна або контрольна робота має завдання трьох рівнів складності, що відповідають рівням навчальних досягнень учнів згідно з критеріями оцінювання навчальної діяльності: середній (4–6 балів), достатній (7–9 балів) та високий (10–12 балів) [4]. Варіативність вибору завдань самостійної або контрольної роботи дозволяє учням сконцентруватися на досягненні очікуваного результату, підвищує мотивацію до вдалого виконання відповідних завдань і створює локальну ситуацію успіху при правильному розв'язанні задач певного рівня складності.

Застосування варіативності тісно пов'язано з наступністю в навчанні, бо вибір виконання завдань певного рівня на самостійній або контрольній роботі учнями, звичайно, корелюється з вибором типів завдань для роботи на попередніх уроках у класі чи вдома.

Приклад 1. Самостійна робота з алгебри у 8 класі за темою «Скорочення раціональних дробів».

Скоротити дріб:

$$\begin{aligned} & 1) \frac{5x}{x}; \quad 2) \frac{3m}{12}; \quad 3) \frac{6a^2}{7a}; \quad 4) \frac{a(x-3)}{b(x-3)}; \quad 5) \frac{8x^4}{32x^2}; \quad 6) \frac{3a-3b}{a-b}; \quad 7) \frac{10m^4n^3}{16mn^6}; \\ & 8) \frac{2a-6}{a^2-9}; \quad 9) \frac{4-x^2}{2x-4}; \quad 10) \frac{(m+4)^2}{2m+8}; \quad 11) \frac{x^2-25}{x^2-10x+25}; \quad 12) \frac{4x^2-20xy+25y^2}{25y^2-4x^2}. \end{aligned}$$

Для здобуття результатів середнього рівня навчальних досягнень учень/учениця має виконати завдання 1–6, достатнього – завдання 7–11, високого – завдання 7–12. Виконавши завдання достатнього рівня, вони можуть спробувати виконати завдання 12, що відповідає критеріям оцінювання високого рівня.

4. Розв'язання одного завдання

Найбільш широко варіативність у процесі навчання математики застосовується при виконанні вправ. Варіативність передбачає формування учнями здібностей до систематичного вибору варіантів, адекватного прийняття рішень у ситуаціях вибору.

«Людині, яка вивчає алгебру, часто корисніше розв'язати одну й ту ж задачу трьома способами, ніж виконати три – чотири різні завдання. Розв'язуючи одну задачу різними способами, можна шляхом порівнянь з'ясувати, який із них є коротшим і ефективнішим. Так виробляється досвід», – говорив Уолтер Уорік Соєр (1911– 2008), відомий викладач математики.

Розв'язуючи одну задачу різними способами, досягають таких цілей:

- узагальнення та систематизація набутих компетентностей;
- озброєння учнів різними методами розв'язання завдань із метою набуття ними впевненості у своїх силах;
- демонстрація раціональності, ефективності та витонченості одних і нераціональності інших способів;
- розвиток навичок самоконтролю.

Розглянемо декілька прикладів розв'язування однієї задачі різними способами.

Приклад 2. Алгебра, 7 клас. Розв'язати задачу. Маємо два сплави міді й цинку. Перший сплав містить 9%, а другий – 30% цинку. Скільки кілограмів кожного сплаву треба взяти, щоб одержати 300 кг сплаву, який містить 23% цинку? [1, с. 239].

Спосіб 1 (алгебраїчний).

Нехай цинку для першого сплаву потрібно взяти x (кг), а для другого – y (кг). Тоді в першому сплаві міститься $0,09x$ (кг) цинку, а в другому сплаві – $0,3y$ (кг) цинку.

Оскільки в новому сплаві цинку стало 23%, тобто $0,23 \cdot 300 = 69$ (кг), то отримаємо таку систему рівнянь:
$$\begin{cases} x + y = 300, \\ 0,09x + 0,3y = 69. \end{cases}$$

Розв'язуємо систему способом підстановки: $x = 300 - y$.

$$0,09(300 - y) + 0,3y = 69; \quad 27 - 0,09y + 0,3y = 69; \quad -0,09y + 0,3y = 69 - 27; \quad 0,21y = 42; \\ y = 200.$$

$$x = 300 - y = 300 - 200 = 100.$$

Спосіб 2 (арифметичний).

Знайдемо різницю між процентним вмістом цинку в кожному з двох сплавів і отриманому сплаві: $23\% - 9\% = 14\%$, $30\% - 23\% = 7\%$. Отримані результати показують, що 9%-го сплаву слід узяти 7 частин, а 30%-го – 14 частин.

Отже, 300 кг – це 21 частина. Звідси легко дійти висновку, що потрібно взяти 100 кг цинку 9%-го сплаву та 200 кг цинку 30%-го сплаву.

Відповідь: 100 кг першого сплаву та 200 кг другого сплаву.

Приклад 3. Алгебра, 8 клас. Розв'яжіть рівняння: $x^2 - 4x + 3 = 0$ [2, с. 203].

Спосіб 1 (властивість коефіцієнтів).

Якщо у квадратному рівнянні $ax^2 + bx + c = 0$, сума всіх його коефіцієнтів дорівнює нулю (тобто $a + b + c = 0$), то рівняння має два корені: 1 та $\frac{c}{a}$.

У нашому прикладі $1 - 4 + 3 = 0$, тому $x_1 = 1$, а $x_2 = 3$.

Спосіб 2 (теорема Вієта).

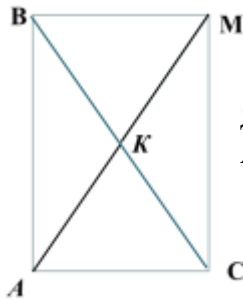
$$x_1 + x_2 = 4, \quad x_1 \cdot x_2 = 3, \quad \text{тобто } x_1 = 1, \quad \text{а } x_2 = 3.$$

Спосіб 3 (формула коренів квадратного рівняння).

$$D = b^2 - 4ac = 16 - 4 \cdot 1 \cdot 3 = 4. \quad x_1 = \frac{-b + \sqrt{D}}{2a} = \frac{4 + \sqrt{4}}{2} = \frac{4 + 2}{2} = 3; \quad x_2 = \frac{4 - \sqrt{4}}{2} = \frac{4 - 2}{2} = 1.$$

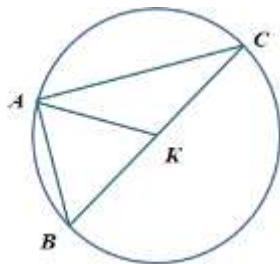
Відповідь: 1; 3.

Приклад 4. Геометрія, 8 клас. Доведіть, що в прямокутному трикутнику довжина медіани, проведеної до гіпотенузи, дорівнює її половині [3, с. 32].

Спосіб 1 (використання чотирикутників).

Нехай задано прямокутний $\triangle ABC$ з гіпотенузою BC і медіаною AK . На промені AK відкладемо відрізок KM , що дорівнює AK . Тобто в підсумку отримаємо чотирикутник $ABMC$. Він є паралелограмом із діагоналями AM і BC , при цьому $BK = KC$ за умовою і $AK = KM$ за побудовою. Оскільки $\angle A = 90^\circ$, то паралелограм $ABMC$ – прямокутник. За властивістю діагоналей прямокутника $BC = AM$. Оскільки $AK = \frac{1}{2}AM$, то отримуємо, що $AK = \frac{1}{2}BC$.

Спосіб 2 (властивість вписаного кута).

Опишемо навколо трикутника коло. $\triangle ABC$ – вписаний до кола та є прямокутним, тому гіпотенуза BC $\triangle ABC$ є діаметром кола. Отже, $BK = KC = AK = R$. Тобто $BK = \frac{1}{2}BC$ і $KC = \frac{1}{2}BC$. Тож $AK = \frac{1}{2}BC$.

Отже, різні способи розв'язання одного завдання мають важливу розвивальну функцію в шкільному курсі математики. Саме процес розв'язування завдань здійснює позитивний вплив на розумовий розвиток здобувачів освіти, оскільки вимагає виконання логічних операцій: аналізу, синтезу, конкретизації, абстрагування, порівняння, узагальнення. Пошуки різних способів розв'язання математичних задач, розгляд усіх можливих способів, критична оцінка цих способів із метою виділення з них найбільш раціонального є важливим фактором розвитку математичного мислення.

Таким чином, коли є можливість розв'язати одне завдання різними способами, то слід обов'язково це робити не тільки для забезпечення можливості вибору способу розв'язання певного завдання, а й для поліпшення успішності та підвищення почуття впевненості учнів при вивченні математики.

Варіативність при вивченні математики в школі має суттєве значення в поєднанні з оптимальністю та раціональністю вибору. Особливо важливим це є для розв'язання певного завдання різними способами. Тому, обираючи варіант розв'язання завдання, необхідно наголошувати на раціональності того чи іншого варіанта, залишаючи учням право самостійно шукати спосіб розв'язання завдання. А якщо розвиватиметься самостійність мислення, то освітній процес буде більш успішним і якісним.

Список використаних джерел:

1. Мерзляк А.Г., Полонський В. Б., Якір М. С. Алгебра: підручник для 7 класу закладів заг. серед. освіти. Харків: «Гімназія», 2020. 288 с.
2. Бевз Г.П., Бевз В.П. Алгебра: підручник для 8 класу закладів заг. серед. освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2021. 255 с.
3. Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С. Геометрія: підручник для 8 класу закладів заг. серед. освіти. Харків: «Гімназія», 2021. 207 с.
4. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти (Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 05.05.2008 № 371). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0371290-08#Text>

Виховуємо національно-свідомого громадянина України в умовах сьогодення

Тетяна Захарова

Основними складовими національно-патріотичного виховання під час війни, яку російська федерація розв'язала й веде проти України, найбільш актуальними є громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне й екологічне виховання як основоположні, що відповідають викликам сучасності та закладають фундамент у формуванні свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, які розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання та традицій, гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін і до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Сьогодні Україна та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення своєї долі й долі сусідів, подальшого світового порядку. Процеси інтеграції, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської та громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, міграційні зміни всередині суспільства, ідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця відбуваються на тлі сплеску національно-патріотичних почуттів і прояву нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу.

Формування нового українця діє на основі національних та європейських цінностей [1]:

- поваги до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- активної участі в громадсько-політичному житті країни;
- верховенства права, поваги до прав людини;
- готовності до природоохоронної діяльності;

- толерантного ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, регіональних та національно-мовних особливостей;
- готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Процес національно-патріотичного виховання дітей і молоді повинен мати випереджувальний характер, відповідати віковим і сенситивним періодам розвитку дитини та особистісним характеристикам, ґрунтуватися на духовно-моральних засадах.

Становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста й демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності є головною метою національно-патріотичного виховання [2]. У процесі виховання національно-свідомого громадянина України та відбору форм і методів організації національно-патріотичного виховання треба спиратися на основні засади Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженої Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019, виконання заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки від 06.06.2022 року № 527.

Звертаючись до основ національно-патріотичного виховання, зауважимо, що поняття національної самосвідомості вміщує такі складові, як особиста ідентифікація із своєю нацією, віра в її духовні сили та майбутнє, волю до праці на користь народу, вміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку, систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, відповідальністю перед своєю нацією [4].

В основу роботи з формування національної свідомості особистості покладено принципи національно-патріотичного виховання, зокрема:

- принцип національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, природи, українського народу, шанобливого ставлення до його культури, історії, традицій; поваги до культури всіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;
- принцип самоактивності й саморегуляції забезпечує розвиток у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях і вчинках;
- принцип полікультурності передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;

- принцип культуровідповідності задля формування базової культури особистості на основі набутого морально-етичного досвіду людства;
- принцип соціальної відповідності обумовлює потребу узгодження змісту і методів національно-патріотичного виховання з реальною соціальною ситуацією, у якій організовується виховний процес, і має на меті виховання в дітей і молоді готовності до захисту України та ефективного розв'язання життєвих проблем на основі сформованих цінностей;
- принцип історичної та соціальної пам'яті спрямований на збереження духовно-моральної та культурно-історичної спадщини українців і відтворює її в реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності;
- принцип міжпоколінної наступності, який зберігає для нащадків зразки української культури, етнокультури народів, що живуть в Україні [2].

Шляхами та засобами реалізації їх у формуванні національної свідомості є рідна мова, рідна історія, природа рідного краю, фольклор, національне мистецтво, народний календар, національна символіка, родинно-побутова культура, національні традиції, звичаї, обряди.

Формування національної самосвідомості передбачає освоєння молоддю своєї етичної спільноти, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю [1].

Формуючи національну свідомість, у практичній роботі педагог може використовувати такі види виховної діяльності [3]:

- виховні години у форматі: зустрічей з волонтерами, учасниками антитерористичної операції, операції об'єднаних сил і війни, яку російська федерація розв'язала й веде проти України; інсценізацій українських народних і сучасних казок; майстер-класів за участю дітей та батьків із виготовлення сувенірів для бійців Збройних Сил України; лекцій-бесід із залученням представників громадських об'єднань щодо необхідності дотримання в повсякденному житті демократичних принципів;
- виховні проекти: «Рідний край, де ми живемо, Україною звемо» (літературно-музичні композиції за творами українських дитячих письменників і композиторів); «Я і моя родина – казковий дивосвіт» (літературно-музичні композиції за творами українських дитячих письменників і композиторів); «Моя маленька батьківщина» (презентація виставки творчих робіт дітей та батьків за творами українських дитячих письменників);
- українські народні рухливі ігри з дітьми;
- участь у Всеукраїнському фізкультурно-оздоровчому заході для учнів «Cool Games»;
- участь у Всеукраїнському фізкультурно-патріотичному фестивалі для учнів «Козацький гарт»;
- екскурсії: поїздки-обміни учнівських груп, відвідування визначних історичних місць, ознайомлення з пам'ятками української історії та

- культури різних регіонів України;
- практики волонтерської роботи здобувачів освіти;
- тематичні інформаційні години спілкування, години-роздуми, бесіди;
- написання листів, виготовлення оберегів тощо для учасників бойових дій;
- виставки малюнків, плакатів, газет, фоторепортажів, творчих робіт тощо на патріотичну тематику;
- конкурси проєктів, авторських творів (поезії та прози, малюнків і плакатів, фото- та відеоматеріалів).

Під час проведення виховних заходів слід звертати увагу на їх оформлення: використання національної символіки, костюмів, проведення обрядових дій, виставок народної творчості [4].

Виховуючи національно-свідомого громадянина України шляхом реалізації системи національно-патріотичного виховання, можливо забезпечити розвинуту патріотичну свідомість і відповідальність, почуття вірності, любові до Батьківщини, поваги до національних, історичних, культурних і духовних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання та традицій, державної мови й державних символів України, турботи про спільне благо, природу, збереження та шанування національної пам'яті, формування активної громадянської позиції; зацікавимо молодь щодо служби у Збройних силах України, готовність до захисту України та виконання конституційного і громадянського обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, з метою становлення її як правової, демократичної, соціальної держави; сформуємо компетентності, необхідні для захисту України, служби в Збройних силах України [5].

Список використаних джерел

1. Стратегія національно-патріотичного виховання, затверджена Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. URL: [\[https://rada.info/upload/users_files/41042215/2a09dbcd857d5eefaf3ee90a90d9d3ba.pdf\]](https://rada.info/upload/users_files/41042215/2a09dbcd857d5eefaf3ee90a90d9d3ba.pdf)
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена наказом МОН від 06.06.2022 року № 527. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62a/042/1e2/62a0421e24258666156501.pdf>
3. Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n15>
4. Шелестова Л., Царенко Ю. Виховні бесіди. 5-8 класи. К.: Ред. загальнопед. газ., 2004. 128 с.
5. Про організацію та проведення свят у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України: Методичний лист МОН України від 14.10.04.Ю, № 14/18.1-866 . *Книга класного керівника: довідково-методичне видання*. Авт.: С. В. Кириленко, Н. І. Косарева. Х.: Торсінг плюс, 2005. С.139 – 147.

Досвід упровадження в освітній процес національно-патріотичного виховання учнів за допомогою інноваційних освітніх технологій

Оксана Кизименко

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку суспільства характеризується значними змінами, яких зазнають усі сфери людської діяльності. І для того щоб повною мірою реалізуватися в житті, бути корисним для своєї Батьківщини, людина має бути всебічно розвинутою особистістю з високими морально-етичними принципами, креативною, здатною до критичного мислення й умотивованою на свідоме опанування нових знань і вмінь упродовж життя. На досягнення цієї мети має бути спрямована освітня діяльність закладів освіти, зокрема загальноосвітніх шкіл. Зараз особливого значення набуває роль шкільного вчителя, підвищуються вимоги до нього, поміж яких варто відзначити щире любов до дітей, отримання задоволення від партнерського спілкування з ними, вміння згуртувати учнів, залучити їх до активної самостійної діяльності, стимулювати розвиток пізнавальних інтересів і духовних потреб школярів тощо. Зрозуміло, що для цього вчитель має постійно самовдосконалюватися, долати межі певного навчального предмета, упроваджувати сучасні форми й методи навчання, створюючи умови для комплексного опанування учнями знань, вмінь і навичок завдяки формуванню значного обсягу життєво важливих компетентностей: ключових, предметних і міжпредметних.

На початку третього тисячоліття людство дійшло межі, коли повинно визначитися, яким має бути майбутнє нової цивілізації, що має стати домінуючим при цьому – технічний прогрес чи рівень духовної досконалості людини. Що має бути пріоритетним: знання, творчі здібності, моральність чи підприємництво? Компетентнісна орієнтація не розв'язує одночасно цієї проблеми. Тож саме українство як наука про формування та розвиток українського етносу й нації, мови, ментальності та культури покликана допомогти вчителям виховувати в учнів почуття патріотизму та національної гідності [1, с. 76].

Є народи, які свято зберігають себе, як зіницю ока. Мовою, піснею, грою, звичаями... А ми що? Вічно зітхатимемо та заздритимемо на їхнє? Невже ми люди другого сорту на нашій, на своїй землі?

Питання виховання молоді на національно-культурних традиціях є актуальними для сучасної школи. Національно-патріотичне виховання відроджує генетичні корені українського народу, формує новий образ українця. Наші діти збагнуть, що українцям є чим пишатися, що маємо власну історію, мову, прекрасні звичаї та традиції, які сприяли нашому виживанню до цього часу й не дали загубитись у людському морі. Настав час великої просвітницької роботи, час національно-духовного відродження, бо хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього, хто не відає про славу своїх предків, той сам не вартий пошани. Звичаї та традиції, народні ремесла були і є невід'ємною частиною життя народу. Особливістю цих неписаних законів є те, що вони зберігаються протягом тривалого періоду й передаються з покоління в покоління. В Україні з давніх-давен завжди знали: той, хто забув звичаї своїх батьків, карається Богом і людьми. Він блукає світом, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку, бо він загублений для свого народу. Тому ми повинні намагатися відроджувати чудові народні свята,

обряди, звичаї (вечорниці, купальську обрядовість, проводи зими, народні ігри тощо).

Глобальний простір, у який інтегруються наші діти, передбачає засвоєння надбань культури різних народів, тому постає потреба в здатності учнів до входження у світовий соціокультурний простір – за умови збереження української національної ідентичності. Національно-патріотичне виховання – це система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді, яка реалізується через комплекс відповідних заходів і має стати фундаментом становлення світогляду молодої людини [4].

Національно-патріотичне виховання учнів формує ядро української нації на основі національної ідеї, любові до своєї Батьківщини та самовідданості. Його джерелами є рідне слово батька і матері, колискова пісня, культ Матері та Батька, рідна оселя, садиба, батьківщина і Батьківщина, героїчне минуле народу, життєдіяльність історичних постатей народу.

Національно-патріотичне виховання учнівської молоді стає важливою складовою частиною процесу формування зрілої особистості – громадянина, справжнього спадкоємця і продовжувача національних традицій з активною громадянською позицією. Адже патріотизм – одне з найглобальніших людських почуттів, закріплених віками і тисячоліттями, що поєднує в собі любов до своєї Вітчизни, рідної землі, свого народу, своєї матері, бажання зберегти історико-культурну спадщину і готовність до їх захисту. Головне – це включення кожної особистості в конкретну діяльність із творення й примноження багатства і краси своєї Батьківщини [3, с. 6].

Аналізуючи зміст народознавчого матеріалу, переконуємось у невичерпності його багатств для виховання дитини – українця, дитини – маленького патріота, дитини доброї, працьовитої, милосердної. Народознавчий матеріал – невичерпне джерело для виховання позитивних моральних якостей. Знання звичаїв, традицій, їх наслідування необхідне людям, які будують і будуть будувати Україну. Народні надбання – це святиня для кожного українця. Тому вважаю за необхідне долучати учнів на уроках до цих джерел [5].

Виховні заходи національно-патріотичного виховання повинні стати містком між школою і містом, селом, між поколіннями, тією єднальною ланкою, яку ми нині втратили... Тому на ці заходи слід запрошувати оповідачів, народних умільців, співаків, людей духовно багатих, що вміють не лише розказати про свій хист, своє ремесло, а й навчити охочих. Також можна запросити членів того чи іншого шкільного гуртка, які також покажуть дітям свої роботи, зацікавлять ними. Якщо робота з народознавства не буде поєднана з позакласною, гуртковою, то вона не дасть очікуваних результатів. Діти повинні брати участь у гуртках декоративно-прикладного мистецтва, які їм доступні – вишивання, писанкарства, кераміки тощо (згідно з традиціями даної місцевості). Потрібно не лише дізнатися про існування колядок, щедрівок, веснянок, свята Івана Купала тощо, а й воскресити їх у повсякденному житті [3].

Нестандартні розробки виховних заходів, які складено з урахуванням компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного й інтегративного підходів – інтегровані, тобто поєднують кілька навчальних предметів (музичне мистецтво, образотворче мистецтво, українську літературу, художню культуру). Такий підхід забезпечує багатогранний вплив на свідомість і підсвідомість учнів,

інформаційне й емоційне збагачення, дає змогу пізнати явище з різних боків, досягнути цілісності знань. Виховні заходи передбачають активну участь учнів у підготовці та проведенні занять: самостійну діяльність із пошуку інформації, підготовки доповідей, презентацій, малюнків-ілюстрацій, інсценувань тощо [2, с. 3].

Таким чином, можемо зробити висновок, що виховні заходи національно-патріотичного виховання дають можливість кожному учневі проявити себе, відчути свою значимість. Метою педагогічної діяльності є не лише накопичення певної суми знань, а й прищеплення загальнолюдських цінностей.

Національно-патріотичне виховання – це не мода, це не робота одного дня чи навіть року. Це провідна складова всього освітнього процесу. Це значуща й важлива проблема. Саме тому в школі має проводитися багато різноманітних заходів, метою яких є зміцнення та поглиблення найцінніших громадянських якостей молодого покоління, формування їх активної життєвої позиції, спрямування процесу самовиховання патріота-українця. Виховувати патріота – це обов'язок кожного вчителя.

Результатом роботи стало видання науково-методичного збірника «Національно-патріотичне виховання учнів на основі особистісно орієнтованого підходу», який містить 20 розробок виховних заходів означеної тематики. Збірник брав участь у IV щорічному Всеукраїнському конкурсі «Педагог-новатор», де посів III місце в номінації «Зорепад педагогічної майстерності»; у VIII Всеукраїнському конкурсі «Творчий вчитель – обдарований учень» (лауреат у номінації «Науково-методичні розробки»).

Робота продовжилася разом із учителем образотворчого мистецтва та трудового навчання Кодацькою С. В. у спільному проєкті «Відродження народних обрядів та оберегів». Результатом роботи стало видання науково-методичної збірки «Відродження народних обрядів та оберегів», яка містить 30 розробок виховних заходів означеної тематики.

Під час проведення заходів передбачені різні форми роботи: індивідуальні, парні, групові. Під час змішаного навчання для проведення заходів використовувалися віртуальні екскурсії з музеїв, парків, історичних пам'яток тощо.

Збірка брала участь у V щорічному Всеукраїнському конкурсі «Педагог-новатор», де посіла I місце в номінації «Зорепад педагогічної майстерності»; у IX Всеукраїнському конкурсі «Творчий вчитель – обдарований учень» (лауреат у номінації «Науково-методичні розробки»).

Матеріали досвіду роботи розміщено у блозі за адресою: http://oksanakuzumenko.blogspot.com/p/blog-page_38.html, розробки уроків надруковано в науково-методичному журналі «Вивчаємо українську мову та літературу» (ВГ «Основа»), у газеті «Шкільний світ», в освітніх проєктах «На Урок», «Всеосвіта», під час змішаного навчання – відеоролики (до 10 хв) на каналі «Ютуб».

Проведення нестандартних заходів показало, що учні стали активними, самостійно аналізують інформацію, роблять висновки, використовують власний досвід, продукують власні ідеї та проєкти. Вони доповнюють освітній процес, захоплюють, зацікавлюють, дають змогу в цікавій формі повторити й засвоїти матеріал, сприяють розширенню світогляду учнів, розвивають їхнє мовлення та мислення, створюють атмосферу творчості й успішності, умови для самовдосконалення та самореалізації. Використання інноваційних освітніх

технологій під час підготовки та проведення позитивно вплинуло на якість заходів. Вони дали змогу учням проявити свої творчі здібності, підвищили зацікавленість до участі в проєктах.

Звичаї та традиції, обряди, народні ремесла були і є невід’ємною частиною життя народу. Особливістю цих неписаних законів є те, що вони зберігаються протягом тривалого періоду й передаються з покоління в покоління. Проведення національно-патріотичних заходів сприяє вихованню школярів, формуванню національної свідомості, поваги до минушини свого народу. Школа повинна виховувати національно свідому, духовно багату особистість. Тому потрібно намагатися формувати освітній процес так, щоб кожен учень добре знав свій народ, а в ньому пізнавав себе. Без цього неможливо виховати патріота України, який би характеризувався національною самовідданістю, працював для розквіту Батьківщини в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Кизименко О. М. Віртуальні подорожі Україною: збірник сценаріїв і виховних заходів національно-патріотичного виховання. *Шкільний світ*. 2017. № 24. С. 2 – 38.
2. Кизименко О. М. Національно-патріотичне виховання учнів на основі особистісно орієнтованого підходу. *Соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі: матеріали доповідей вузівської науково-теоретичної конференції для студентів, аспірантів, учителів шкіл, викладачів, 24-25 квітня 2018 р.* Х.: ХНПУ, 2018. С. 76.
3. Кизименко О. М., Кодацька С. В. Відродження народних обрядів та оберегів. Харків: Самвидав, 2020. 315 с.
4. Концепція національного виховання студентської молоді. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr2_4290-09#Text
5. Курилюк Л.П. Задачі з елементами народознавства на уроках математики. URL: <https://en.calameo.com/read/0031173773f7655a00e0c>

Групова робота – пазл Нової української школи

Антоніна Чорна

Сучасний урок – це твір мистецтва, де педагог уміло використовує всі можливості для розвитку особистості учня.
М. Ебнер-Ешенбах

Завдання сучасної школи – розвивати кожну дитину як неповторну індивідуальність. З огляду на це велике значення має формування в учнів творчого потенціалу, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, вміння ставити і вирішувати нові проблеми. Навчання – це праця, а не розваги. Але ця праця може бути різною: примусова і нецікава, добровільна і розвиваюча творчий потенціал,

коли навіть важке діло дає учням радість. Учнівська праця залишиться працею, але ефективність її буде більшою [4].

В умовах сьогодення перед системою освіти взагалі, а початковою школою зокрема, стоїть першочергове завдання, що передбачає не тільки надати учневі академічних знань і сформувати певні вміння та навички, а й сприяти розвитку його особистості, закласти основи творчого, успішного, активного ставлення до життя, навчити його діяти в будь-яких життєвих обставинах. Актуальним завданням початкової школи освіти стає оволодіння учнями ключовими компетентностями, які передбачають їх особистісно-соціальний та інтелектуальний розвиток. Розв'язання поставленого завдання здійснюється шляхом відповідної організації навчального процесу, під яким розуміють цілеспрямовану, організовану взаємодію вчителя і учня щодо засвоєння змісту освіти. Увага зосереджується не на механічному відтворенні того, що є в підручниках, або того, що сказав учитель, а на формуванні умінь знайти потрібну, важливу інформацію, дібрати методи, прийоми для рішення конкретних завдань. Формулювання мети уроку таким способом дає змогу активізувати пізнавальну діяльність учнів, поступово перевести їх з об'єкта в суб'єкт навчання, створюючи умови для прояву й розвитку природних здібностей школярів. Саме цей аспект забезпечує формування в молодших школярів ключових компетентностей. «Ключові компетентності формуються в процесі реалізації цілісного змісту освіти загальноосвітньої школи. Визначено зміст основних дефініцій. Компетенція – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетентність – здатність застосовувати знання й уміння в нових ситуаціях; поєднання знань, умінь, цінностей і стосунків, необхідних для повсякденного життя; здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання [3].

Дитина не може засвоїти матеріал інакше, ніж через власну діяльність, у якій предметом розуміння стає не зміст, а сенс знань. Саме розуміння сенсу знання дає можливість дитині діяти як суб'єкт. Отже, ми маємо конкретно розуміти «*чого саме має вміти вчитися учень*». Різне розуміння дітей потребує різних видів навчання: у першому випадку це розуміння ситуацій, явищ, у другому – засвоєння. Готовність дітей допомогти тим, хто поряд, причому в усьому: у навчанні, роботі, розв'язанні проблем – ще одна з переваг Нової української школи. Якщо хтось із учнів перший розв'яже завдання, неодмінно запропонує допомогу іншим. Та й самі діти часто звертаються за роз'ясненням до однокласників, а не тільки до вчителя, як це буває в традиційній системі, де авторитет учителя «затьмарює» авторитет однокласників.

Діти вільно експериментують, розрізають, переливають, перекроюють. Та головне – вони не бояться помилитися, бути осміяними. Вони бояться не знайти помилки, якщо вона вже є в роботі. Діти вільно висловлюють свої припущення, аргументують їх, ставлять запитання, не бояться заперечити вчителю, доводячи свою думку. Останнім часом, коли цінність активних методів зросла, у педагогічній літературі часто зустрічаються рекомендації використати *групову роботу*, оскільки доведена її ефективність у розв'язуванні широкого кола завдань. Однак, на думку багатьох дослідників, у початковій школі варто говорити про «вирощування» групової роботи, точніше, умінь дітей, необхідних для успішного спільного пошуку. Результатом цього процесу стає як сформована в учнів здатність організовувати роботу групи (*планувати дії; розподіляти ролі; дотримуючись*

норм співпраці, реалізовувати задумане; представляти свої висновки у вигляді моделі, схеми тощо), так і здатність свідомо обирати зручну й ефективну форму роботи із завданням і, у разі необхідності, ініціювати групову роботу [5].

Організація групової роботи:

1. Планування групової роботи на уроці

На початку навчання попрацювати в парі, групі школярам пропонує вчитель, але вже у 2-3 класі ініціатива у виборі форми виконання завдання поступово передається дітям. Тому, говорячи про планування вчителем групової роботи на уроці, маємо на увазі визначення та створення, ситуацій, у яких можливе (але не обов'язково відбудеться!) її ініціювання дітьми, а також детальне продумування організаційних моментів. Таким чином, плануючи урок, вибудовуючи його зміст, потрібно продумати такі моменти:

- місце й завдання групової роботи на уроці;
- склад груп і місце їх розташування;
- тривалість роботи груп;
- опрацювання варіантів розв'язання;
- способи фіксації результатів спільної роботи.

2. Проведення групової роботи

Найпоширенішим у практиці способом організації навчальної дискусії є міжгруповий діалог.

Порядок роботи за цього способу такий:

- Визначення задачі.
- Утворення груп, розподіл ролей у малих групах.
- Груповий діалог.
- Подання результатів обговорення.
- Міжгруповий діалог.
- Підбиття підсумків.

3. Аналіз групової роботи

Визначити ефективність групової роботи, що відбулася на уроці, можна, відповівши на такі запитання:

1. Чи відбулося прийняття задачі кожною дитиною?
2. Чи доцільним було проведення групової роботи з метою розв'язання визначеної задачі?
3. Чи вдалося дітям швидко зібратися в групи й розподілити обов'язки?
4. Чи стежили організатори груп за тим, щоб були представлені всі точки зору, а не тільки думки «сильних» учнів?
5. Чи виникали в учнів проблеми з організацією роботи групи?
6. Чи піклувалася група про те, щоб кожен її учасник міг озвучити результат спільної роботи?
7. На чому робили акцент діти під час обговорення результатів групової роботи? Чим була вона для них корисна?

Працювати в групі потрібно вчити, а після виконання завдань організувати обговорення результатів роботи. До речі, кожен учень має право погоджуватися чи не погоджуватися з думкою товариша. Цікаво спостерігати, як уважно діти вислуховують думку однокласників, що розв'язували таку саму задачу, але іншим способом, ставлять їм запитання. У традиційній системі учнів не дуже цікавить думка іншої дитини чи її відповідь. Важить лише думка вчителя.

Педагог дивиться по-іншому на учнів, знову і знову відкриваючи в кожному особистість із власним характером, своїми потребами, неповторною індивідуальною діяльністю. І це добре, бо не можна «заганяти» своїх підопічних під єдиний стандарт, єдині інструкції.

Саме ці властивості уроку дають можливість учителеві виховати творчих, мислячих людей, які були б готові до життя у світі швидких змін, у світі нововведень [1]. За останні десятиріччя світ неймовірно змінився і далі змінюється дуже швидкими темпами.

Мені надзвичайно комфортно працювати в НУШ. Діти відкриті, творчі, енергійні, готові до співпраці, бажають учитися, не бояться помилятися, готові прийти на допомогу.

У своїй роботі орієнтуюся на дитину, на її потреби й інтереси, при цьому враховую здібності та можливості кожного.

Велику увагу приділяю вивченню української мови, і як виявилось, це зараз надважливе питання, тому на всіх уроках виховую любов до української мови. Удосконалюю навички мовленнєвої культури особистості; для розвитку в дітей читацьких умінь і навичок прищеплюю любов до читання, збагачую словниковий запас, формую самостійність, креативність, уміння нестандартно мислити, слухати, робити висновки.

Виховувати любов до Батьківщини, до мови також допомагають і підручники з української мови та читання. Їх зміст і побудова розширюють кругозір учнів, сприяють організації індивідуальної, парної чи групової роботи, здійсненню диференційованого підходу до кожного школяра, згуртуванню дитячого колективу, формуванню навички спілкування молодших школярів, їхньої творчої яви, самостійності.

На виховних заходах, на ранкових зустрічах намагаюся виховувати дружній згуртований колектив учнів, готових прийти на допомогу, підтримати, чесно висловлювати свою думку, відкритих до співпраці, всебічно розвинених особистостей; громадян і патріотів незалежної вільної України, гордих за свою Батьківщину, свій народ, виховую шанобливе ставлення до традицій українського народу.

Подобається, що вчитель самостійно визначає зміст і послідовність вивчення тем, характер і рівень інтеграції навчального матеріалу з різних навчальних дисциплін, при цьому опираюся на емоційний стан, мислення, почуття учнів [2]. Це стосується як вивчення української мови (теми «Дієслово», «Прислівник»), так і математики («Множення і ділення багатоцифрових чисел»).

Протягом чотирьох років відчувала взаємодію всіх учасників навчання. Партнерство: батьки, учні, учитель – було постійним. Це й організація освітнього процесу, і виготовлення проєктів, поробок, лепбуків, і організація екскурсій у гори, музеї, на природу, і відвідування театрів, філармонії.

Надіюся, що мої учні виростуть усебічно освіченими, самодостатніми людьми, зможуть учитися впродовж усього життя, а отримані знання доцільно застосовувати на практиці; жити і працювати, проявляючи творчість, ініціативність; раціонально використовувати природні ресурси, вирішувати екологічні проблеми; толерантно знаходити вихід із будь-якої складної ситуації, а найголовніше – завжди залишатися достойними громадянами вільної незалежної України.

Список використаних джерел і літератури

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. Початкова освіта. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.2.pochatkova.osvita.20.08.2022.pdf>
3. Новікова Т. Розвивальне навчання та формування ключових компетентностей учнів. *Початкова освіта*. 2008. № 41. С.17 – 21.
4. Порадник для вчителя. Нова українська школа. Київ, 2017.
5. Шевчук Л. М. Форми й види групової роботи учнів. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2(71). С.54 – 62 .

Використання технології буктрейлерів на уроках зарубіжної літератури в Новій українській школі

Ковтун Ірина Іванівна

Нова українська школа покликає дати учням життєві компетенції, які забезпечать успіх кожному випускнику.

На додаток до інновацій, творчості, спілкування, засобів масової інформації, комп'ютерів тощо, ми, учителі, популяризуємо та формуємо навички читання в учнів.

Сучасні школярі мають так зване «кліпове мислення». Більшість фахівців наголошує, що гаджети замінюють читання книг. Як із цим боротися? Настав час використовувати сильні сторони візуальної культури.

Пропоную учням продемонструвати власне бачення змісту прочитаного за допомогою відеовізуалізації основної ідеї твору та створити буктрейлер до книги! Це дозволяє дітям побувати в ролі справжніх режисерів, відчувати душею кожного героя. Крім того, такий спосіб обробки програмного матеріалу та позакласного мотивує не тільки до читання, але й до прояву власного творчого потенціалу.

Буктрейлер (від англ. book - книга, trailer - тягач, причіп; дослівний переклад: тягнути книгу на причіп). Це коротке відео (до 3 хвилин) за мотивами книги, що представляє собою сучасну форму презентації книги, засіб заохочення, стимулювання читання. Його основне завдання – креативно розповісти про книгу, зацікавити й спонукати користувача до читання. Буктрейлери з'явилися 2002 року. За кордоном вони набули популярності з розвитком YouTube та його аналогів. Відео вперше було показано у 2003 році. Це був буктрейлер до десятого роману Крістін Фіхан «Темна симфонія». Провідні кіностудії нині працюють над створенням буктрейлерів США. Цей спосіб демонстрування книги з'явився в Україні у 2009 році. Книговидавці першими почали створювати буктрейлери. Першість належить видавництву «Грані Т».

Отже, це відео про книгу або конкретний твір, у якому ключова думка представлена цікаво й насичено в художній формі та спонукає до прочитання

повної версії. Це, іншими словами, «рекламний хід», який привертає увагу до тексту через залучення візуальних засобів, які дуже полюбляють школярі.

Пропоную учням спочатку переглянути приклади буктрейлерів. Зразки буктрейлерів до творів зарубіжної та української літератури:

https://www.youtube.com/watch?v=ZQPp_IPfzJ0

<https://www.youtube.com/watch?v=OCmBIRMdJMM>

<https://www.youtube.com/watch?v=PrgkcZyg-z0>

<https://www.youtube.com/watch?v=289o48Z-cOU>

<https://www.youtube.com/watch?v=bQKClgZ-wmQ>

<https://www.youtube.com/watch?v=MjMev7wsKhQ>

«Родзинка» буктрейлера – інтрига, тому головне завдання цього виду мистецтва не так передати основний зміст, як викликати захоплення, зацікавлення та бажання прочитати твір, книгу.

Отже, це відео про книгу або конкретний твір, у якому ключова думка представлена цікаво й насичено в художній формі та спонукає до прочитання повної версії. Це крок заохочення до читання, який привертає увагу до тексту за допомогою використання сучасних технологій.

Щоб створити буктрейлер, необхідно дотримуватися певних етапів (алгоритмів).

1. Виберіть книгу та ознайомтеся з її змістом.

2. Написання сценарію (Продумайте сюжет і напишіть текст).

3. Це план, що є основою ролика, з чого він складатиметься. Нам потрібно збудувати сюжет так, щоб читачеві захотілося прочитати книгу. Хотілося б наголосити, що відео не повинно бути довгим, не більше 3-х хвилин, тому що це найкращий час для захоплення уваги глядача, потенційного читача.

4. Підбірка GIF-анімацій та футажів. Вибір матеріалу для відеоряду. Візьміть зображення, відскануйте ілюстрації з книги, зробіть власне відео.

5. Виберіть програму для створення відео. Для роботи з відео потрібно вибрати програму. Ви можете використовувати Windows Movie Maker, Alight Motion.

6. Монтаж відео. Виріжайте/вставляйте кілька відеокліпів, додавайте звукові доріжки, змінійте розмір відео, використовуйте ефекти й переходи.

7. Подивіться на свій витвір.

8. Просування буктрейлера (за бажанням). Буктрейлер можна просувати в Інтернеті, YouTube, блогах, сторінках бібліотек у соціальних мережах.

Буктрейлери за способом візуального втілення тексту можуть класифікувати за такими видами:

- ігрові (мініфільм за книгою);
- не ігрові (серія слайдів із цитатами, ілюстрації, скани книг, тематичні фото, малюнки);
- анімаційні (мультфільм за книгою).
- За змістом:
 - розповідні (становить основу сюжету книги);
 - атмосферні (що передають основний настрій книги та очікувані емоції читача);
 - концептуальні (що передають основну думку та загальну спрямованість змісту тексту).

Як правило, пропонуємо учням використовувати PowerPoint. Ця програма дозволяє використовувати спецефекти й анімацію. Створений відеоряд можна записати за допомогою екранної камери.

Windows Movie Maker – цю програму краще використовувати початківцям.

Camtasiastudio – програма з відеомонтажу для досвідчених користувачів. А також можна скористатися такими онлайн-редакторами для виконання операцій з відео та фото.

YouTube – простий відеоредактор, можна «нарізати» початок або кінець фільму, поєднати кілька роликів, «додати» звукову доріжку.

Отже, використання технології буктрейлера, буклетів інформаційних карток, скрайбінгів, колажів у навчальному процесі дозволяє подати книгу та залучити до читання тих користувачів, які схильні до так званого «кліпового мислення», тобто таких, що вважають за краще сприймати інформацію через смартфон, спілкуються через соціальні мережі, об'єднані загальним середовищем – віртуальною реальністю.

Таким чином, шляхом занурення в мистецтво під час створення буктрейлера розкриваємо творчий потенціал учнів на уроках української та зарубіжної літератури. Стимулювання художньо-образного мислення учнів і учениць засобами літературної імпровізації, урахування художніх інтересів школярів і школярок, використання творчих ігор створює умови для формування естетичних смаків. Для розвитку комунікативних навичок на уроках ефективними є спілкування дітей у малих групах, виступи вільно щодо висловлювання власної думки, презентації, що формує в учнів уміння спілкуватися,

Створення буктрейлера в Новій українській школі в межах освітнього процесу дозволяє реалізувати творчі здібності школярів і школярок, популяризує читання книг, дає змогу по-іншому подивитися на учнів, бо кожна творча робота є часткою дитячої душі.

Список використаних джерел

1. Як організувати ефективну пізнавальну діяльність учнів із відео? URL: <http://historymoippo.blogspot.com/2015/10/blog-post.html>
2. Як побудувати пізнавальне завдання для учнів. URL: http://historymoippo.blogspot.com/2015/12/blog-post_24.html
3. Як побудувати пізнавальне завдання для учнів. URL: http://historymoippo.blogspot.com/2015/12/blog-post_24.html
4. Буктрейлер: новітня реклама книги: метод. поради. ЛОУНБ; упорядники: О. Шматько, С. Дмитрів Львів, 2014. 22 с. URL: <http://training-center.edukit.lviv.ua/Files/downloads/%D0%91%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B9%D0%BB%D0%B5%D1%80%20%20-%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8,%20%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8.pdf>
5. Косачова О. Буктрейлер як ефективний медіаресурс сучасної книги. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 10.
6. Порядченко Л.А., Рудь А.С. Організаційно-методичний супровід застосування технологій буктрейлера на уроках літературного читання у 2 класі. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34210/>

Завданням сучасної школи є виховання компетентної особистості, яка володіє не лише знаннями, високими моральними якостями та є професіоналом, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи знання та беручи на себе відповідальність за свою діяльність.

Нова українська школа визначає десять ключових компетентностей, серед яких особливе місце посідає компетентність здоров'язбережувальна, що пояснюється, насамперед, тим, що стан здоров'я людини є показником духовного, соціально-економічного й людино-біологічного добробуту населення, рівня цивілізованості країни. У цьому зв'язку гуманізація освіти вимагає якісно нового підходу до потреб людини, формування стійких мотивацій до здорового способу життя, позитивної соціальної поведінки.

Відтак, одним із пріоритетних напрямів діяльності школи є збереження та зміцнення здоров'я дітей і учнівської молоді. Саме школа, як головна ланка національної системи освіти, повинна й може забезпечити учнів необхідною базовою теоретичною підготовкою, сформувати позитивне ставлення до збереження та зміцнення здоров'я, соціально-психологічні здоров'язбережувальні компетентності, стиль життя, що сприятиме саморозвитку особистості з питань використання сучасних способів оздоровлення, оволодіння необхідними руховими навичками, уміннями своєчасно приймати рішення щодо запобігання шкідливим звичкам і небезпечній поведінці.

Основною формою організації освітнього процесу в сучасній загальноосвітній школі є урок, який найяскравіше визначає як позитивні, так і негативні впливи освітнього середовища на здоров'я дітей. Збереження здоров'я здобувачів освіти повинно відбуватися без шкоди для вирішення навчальних, виховних і розвиваючих завдань уроку. Крім того, валеологізація уроку повинна сприяти загальному підвищенню ефективності навчання.

Для реалізації цих завдань учитель під час проведення уроку має звертати увагу на такі аспекти:

- дотримання санітарно-гігієнічних умов проведення уроку (провітрювання, чистота, освітлення);
- валеологічно доцільне включення позитивного настрою на урок;
- вибір адекватних віку форм і методів проведення уроку;
- вибір темпу і ритму уроку (темп уроку залежить від інтенсивності розумової працездатності учнів класу, чергування напруження й відпочинку);
- регламентація тривалості основних видів навчальної діяльності (дотримання норм неперервного письма, читання, норми роботи з комп'ютером);
- зміна видів діяльності на уроці;
- формування позитивної мотивації до навчальної діяльності та стимулювання пізнавального інтересу (початком активної розумової діяльності повинен бути не примус, а бажання);

- залучення більшої кількості органів чуття учнів: слуху, зору, нюху, дотику (багатоканальність доступу інформації забезпечує кращу активність мозку);
- створення умов для творчості в навчальній діяльності (творчість є одним із факторів збереження здоров'я, бо це є спосіб задоволення базових здібностей учнів);
- включення в процес пізнання емоційно-чуттєвої сфери (інформація, змальована емоціями, краще запам'ятовується);
- диференціація та індивідуалізація процесу навчання залежно від особистих особливостей і стану здоров'я учнів (передусім, повинні враховуватись особливості нервової системи);
- утворення на уроці ситуації, яка стимулює пошукову активність (учень повинен чітко знати, що коли він виконає завдання в повному об'ємі й рекомендованим способом, то його відповідь буде успішною);
- діагностика початкових стадій стомлення учнів, зняття напруги від статичної пози, профілактика порушень постави й зору (проведення фізкультхвилинок не лише в ігровій формі, але й із розвантаженням тих систем органів дитини, які найбільш напружені на уроці);
- психологічна атмосфера уроку, стиль спілкування вчителя (підтримка позитивної психологічної атмосфери уроку, вибір демократичного стилю педагогічної взаємодії);
- відображення в змісті уроку питань, пов'язаних зі здоров'ям, здоровим способом життя.

В арсеналі кожного вчителя мають бути такі засоби й методи, які паралельно з навчанням дають змогу розв'язувати проблеми збереження та зміцнення здоров'я учнів, зберігати нервову систему дитини, знімати стреси й напругу, емоційно розслаблятися. Якщо для учасників освітнього процесу буде створено такі оптимальні умови, як гуманізація змісту уроку, ефективні методи навчання, доцільні форми організації навчання, різні способи підтримки учня, комфортне середовище, право вільного вибору, то це сприятиме хорошій адаптації учнів до уроку.

Так, на уроках біології варто активно впроваджувати здоров'язбережувальні освітні технології: пальчикова гімнастика, горіхотерапія, пальчиковий театр, дихальна гімнастика, природотерапія, рукотворчість, корекційні подушечки, вправи для формування постави, гімнастика для очей, пальмінг, використання екологічного панно. Створенню екологічно оптимальних умов життя й діяльності школярів, формуванню гармонійних взаємин із природою сприяють екологічні здоров'язбережувальні технології, методи екологічного виховання особистості, серед яких можна назвати облаштування пришкольньої території, рекреаційних куточків, прокладання маршруту екологічної стежки, участь у природоохоронних заходах.

Варто назвати методи позитивної психологічної підтримки, облік індивідуальних можливостей дітей та диференційований підхід до учнів із різними здібностями, що дозволяють забезпечити пізнавальний інтерес до вивчення біології, стимулювати рухову активність на уроці.

Різноманітні види діяльності, що підтримують позитивне ставлення дитини до себе, упевненість у собі, у своїх силах і доброзичливе ставлення до оточуючих,

змінюють мікроклімат на уроці, є тими засобами, що створюють атмосферу навчання та міжособистісного спілкування.

Серед життєвих компетентностей, що сприяють соціальному здоров'ю, можна назвати такі:

- ефективне спілкування (рефлексія);
- навички співчуття;
- розв'язання конфліктів (елементи тренінгу);
- навички поведінки в умовах тиску, погроз;
- навички спільної діяльності (елементи гри).

Спільна діяльність на основі елементів гри згуртовує колектив і на етапі закріплення навчального матеріалу має потужне емоційне значення. Наприклад, під час проведення вправи «Відтворити усмішку» дітям пропонується за допомогою аплікації створити смайлик, складовими якого є важливі моменти життєвого досвіду. Учні й учениці називають знання, що асоціюються з *кожною* деталлю смайлика (на зворотному боці смайлика можна зазначити цифру та інформацію про отримані знання).

Разом із малюнком діти отримують завдання проаналізувати значення усмішки для налагодження контактів. Така рефлексія вміщує самооцінку знань, зворотний зв'язок щодо виконаного завдання, проблемного питання, очікувань тощо.

Оцінка ефективності кожного заняття може бути «кольоровою», наприклад: зелений колір – мені все зрозуміло; жовтий – є труднощі, не все цікаво; червоний – потребує допомоги.

Серед життєвих компетентностей, що сприяють духовному та психічному здоров'ю, можна назвати позитивне ставлення до себе, до інших людей, до життєвих перспектив; уміння реально оцінювати здібності й можливості; уміння визначати життєві цілі, керуватись своїми потребами, схильностями, здібностями.

Важливим моментом позитивного ставлення до себе й однолітків і зняття психологічної напруги після продуктивної творчої праці на уроці є релаксація, яку можна проводити за допомогою спокійної приємної мелодії, певних рухів, спостережень за виразом обличчя.

Профілактика шкідливих звичок, рухова активність (фізкультхвилинки), санітарно-гігієнічні навички, режим праці та відпочинку характеризують життєві компетентності, що сприяють фізичному здоров'ю.

Раціональне чергування видів діяльності допомагає уникнути зниження уваги, втоми. Різноманітність типів взаємодії учасників освітнього процесу забезпечує активність учнів, знімає втому, робить процес емоційнішим.

Отже, сучасний урок повинен бути здоров'яформуючим, здоров'язберігаючим, здоров'язміцнюючим, спрямованим на формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя, скерованим на опанування досвіду культури здоров'я на засадах розвитку життєвих навичок.

Мета здоров'язбережувальних технологій навчання полягає в забезпеченні можливості зберегти здоров'я в період шкільного навчання, у формуванні необхідних знань, умінь і навичок здорового способу життя, уміння використовувати отримані знання в повсякденному житті.

Підсумовуючи, зауважимо, що реалізація здоров'язбережувальних ідей сучасного уроку сприяє розвитку школяра та школярки, має істотний потенціал для формування особистісних цінностей. Цей потенціал полягає в меті, оновленому та здоров'язбережувальному змісті освіти, формах і методах, які сприяють: формуванню творчої спрямованості особистості, що передбачає усвідомлення нею значення, насамперед, творчих, гуманістичних потреб, мотивів і цілей як провідних у її розвитку та майбутній життєдіяльності; формуванню позитивної мотивації на здоровий спосіб життя учнів і учениць; розвитку в здобувачів освіти необхідних життєвих умінь і спеціальних навичок, які зменшують схильність молоді до ризикованої поведінки.

Список використаних джерел:

1. Ващенко О., Свириденко С. Здоров'язберігаючі технології в загальноосвітніх навчальних закладах. *Директор школи*. 2006. № 20. С. 12.
2. Ващук С. Потреба бути здоровим. *Директор школи*. 2006. № 39. С. 18.
3. Коваль Л. Здоров'язберігаюча організація навчально-виховного процесу як пріоритет нового педагогічного мислення майбутнього вчителя початкової школи. *Школа першого ступеня: теорія і практика. Збірник наукових праць* (Вип. 22-23). Переяслав-Хмельницький державний педагогічний інститут ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький: ПХДП ім. Г. С. Сковороди, 2007. С.121 – 132.
4. Поліщук Н. А. Здоров'язбережне освітнє середовище як умова фізичного, психічного і соціального здоров'я учасників навчально-виховного процесу. *Педагогічний пошук*. 2012. № 3. С. 25 – 30.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. К. : Генеза, 1999. 366 с.

У трикутнику змін: демократизація відносин школи та батьків в умовах НУШ

Зоя Бардіна

Одним із ключових компонентів Концепції «Нова українська школа є «педагогіка партнерства», що ґрунтується на демократичних принципах сучасної освіти, в основу якої покладені спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками як добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат [2, с. 14].

У документі перед школою були поставлені чіткі завдання: ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини та допомогти батькам здобувати спеціальні знання про стадії розвитку дитини, ефективні способи виховання в дитині сильних сторін характеру і чеснот залежно від її індивідуальних особливостей [2, с. 14].

Як забезпечити взаєморозуміння й узгоджену взаємодію школи та сім'ї у здійсненні комплексного підходу до виховання? Як на практиці реалізувати

співпрацю вчителів, батьків і дітей на засадах взаємної довіри й поваги? Як досягти балансу прав, обов'язків і відповідальності у трикутнику дитина-педагог-батьки? – ці та інші питання постали перед нашим колективом, як і перед багатьма іншими [2, с. 2].

Ознайомившись із дослідженнями, які проводились у галузі педагогіки взаємодій вченими ХХ ст. (Ш. Амонашвілі, В. Сухомлинський, С. Лисенкова, В. Шаталов, Є. Ільїн, І. Іванов, І. Волков та ін.), узявши за аксіому, що саме вчительство має стати мотиватором і організатором життєво важливої програми взаємодії сім'ї та школи, педагогічний колектив тоді ще Грушинського НВК приступив до роботи.

Першим кроком стала розробка алгоритму впровадження «Педагогіки партнерства» у закладі, який ми назвали «10 кроків до співпраці», зміст якого вміщено в таблиці 1.

Таблиця 1

Алгоритм «10 кроків до співпраці»

Крок 1	Адміністрації, педагогічному колективу ознайомитись і вивчити законодавчу, нормативно-правову базу, що визначає засади «педагогіки партнерства».
Крок 2	Провести самооцінювання напряму
Крок 3	Провести засідання педагогічної ради з цього питання.
Крок 4	Організувати ініціативну групу з числа зацікавлених, творчих, креативних педагогів для визначення конкретних завдань і пріоритетів, очікуваних результатів, розроблення плану дій.
Крок 5	Провести практичні заняття з педагогічними працівниками з метою підвищення рівня їх психолого-педагогічної компетентності з питання, роботу з батьками щодо роз'яснення нового законодавства про освіту .
Крок 6	Провести опитування серед учителів і батьків щодо визначення оптимальних, дієвих форм і методів роботи з батьками та форм спільної діяльності педагогічного колективу й родин.
Крок 7	Спланувати роботу відповідно до результатів діагностики.
Крок 8	Публічно поінформувати батьків щодо організованих для співпраці з ними форм роботи.
Крок 9	Запровадити ефективні форми й методи роботи із сім'ями, залучити необхідних партнерів.
Крок 10	Забезпечити: <ul style="list-style-type: none"> ▪ проведення моніторингу процесу партнерської взаємодії, дослідження її ефективності, здійснення необхідного коригування, виправлення можливих помилок ▪ постійний зворотний зв'язок із батьками щодо питання якості співпраці.

Після вивчення нормативної бази провели самооцінювання напряму. Для проведення самооцінювання використовували методи збору інформації, рекомендовані ДСЯО [1, с.10]:

- опитування педагогічних працівників і батьків (анкетування, індивідуальне інтерв'ю);
- спостереження (за проведенням батьківських зборів);
- вивчення документації з означеного питання.

Анкетування вчителів передбачало здійснення колективом самооцінки рівня реалізації ідей педагогіки партнерства з колегами, батьками й учнями за 10-бальною шкалою оцінювання та виявлення чинників, які є перешкодами.

Загальний результат опитування педагогів був далеким від ідеального, бо лише один педагог із 22 вважав, що в нього (неї) налагоджена якісна співпраця з усіма учасниками освітнього процесу, більше 50% учителів поставили оцінки від 1 до 5 рівня організації партнерських відносин із батьками. Серед основних перешкод у цій роботі вчителі, в основному, називали безвідповідальність і низьку участь батьків у навчальному житті своїх дітей, їх пасивність у житті колективу, де навчається їх дитина, неготовність більшості вчителів психологічно «поставити себе на рівень учня». Аналіз присутності батьків на батьківських зборах показав, що лише третина батьків регулярно буває на них, а відвідування батьківських зборів адміністрацією виявило, що лише окремі класні керівники застосовують нові, цікаві форми їх проведення.

Опитування батьків ставило за мету виявити рівень задоволеності батьками форматом проведення батьківських зборів, наявність (чи відсутність) розуміння батьками необхідності їх залучення до освітнього процесу та вивчення думки батьків щодо ролі освітнього закладу в процесі навчання та виховання дитини. Батькам були поставлені такі запитання:

1. Чи задовольняє Вас формат проведення батьківських зборів у закладі? (так /ні)
2. Чи повинен освітній заклад залучати батьків до освітнього процесу, чи це тільки завдання школи? (так /ні)
3. Яку інформацію Ви хотіли б отримати на батьківських зборах, класу?
4. Чи згодні Ви особисто брати участь у житті освітнього закладу, класу? (так /ні)
5. Чи збігаються Ваші педагогічні погляди з поглядами класного керівника? (так /ні)
6. Яким чином Ви можете надати допомогу класному керівнику в роботі з дітьми класу?
7. На які питання, на Вашу думку, слід звернути увагу в класі (закладі)?

Аналіз результатів опитування також був не дуже втішним: 62% опитаних батьків відповіли, що не задоволені форматом батьківських зборів, 78% були впевнені, що школа сама повинна навчати, виховувати й розвивати учнів, майже всі батьки хотіли отримати інформацію про навчання своєї дитини.

Проаналізувавши статистичні дані, колектив зрозумів, що разом з усією освітянською спільнотою стоїмо на порозі великих змін, прийняли той факт, що будь-які зміни відбуваються повільно, тому необхідно набратися терпіння та вибудовувати партнерські відносини з колегами, батьками, дітьми.

Спираючися на думку відомого філософа й мислителя Стародавньої Греції Сократа «Хто хоче зрушити світ, нехай зрушить себе!», у закладі освіти створено творчу групу, яка провела велику методичну й організаційну роботу зі створення моделі взаємодії закладу освіти і сім'ї, необхідну для синхронізації та об'єднання зусиль усіх учасників освітнього процесу. Інфографіку моделі подано на рисунку 1.

Рис. 1. Модель взаємодії закладу освіти та сім'ї

Роботу щодо реалізації розробленої моделі можна систематизувати за такими напрямками:

- *по-перше*, провели засідання педагогічної ради з теми «Педагогіка партнерства як етичний концепт і основа формування інноваційного освітнього простору нової української школи»;
- *по-друге*, творча група провела декілька методичних заходів із колегами, основною метою яких було сформувати в педагогів навички ефективної взаємодії, учити правил саморегуляції, мотивувати кожного на особистісний та професійний ріст і формування партнерських відносин з учнями, батьками та колегами;
- *по-третє*, розробили анкети для опитування *серед учителів і батьків щодо визначення оптимальних, дієвих форм і методів роботи з батьками та форм спільної діяльності педагогічного колективу й родин, визначили інструментарій для оцінювання результатів проведеної роботи. Потім методом «вибірка за параметрами» ми провели опитування в Google Form батьків і класних керівників, а методом ранжування (від більш до менш вагомому показника) визначили по 6 найбільш оптимальних для обох сторін форм і методів роботи з батьками та форм організації спільної діяльності педагогічного колективу й родини, з якими можна ознайомитися в таблиці 2.*

Таблиця 2

Форми організації спільної діяльності педагогічного колективу та родини

Форми та методи роботи з батьками		Форми організації спільної діяльності
Індивідуальні заплановані зустрічі батьків з учителями-предметниками та адміністрацією .		Оформлення класних кімнат, благоустрій
Відкриті заняття для батьків.		Конкурси ("Сім'я-ерудит", "Тато, мама, я – спортивна сім'я" та ін.
Відкриті Дні для батьків.		Свята знань і творчості, конкурси знавців
Індивідуальні консультації з батьками.		Участь у походах, вечорах, турнірах, змаганнях
Батьківські збори у вигляді круглого столу, тематичної дискусії, обміну досвідом батьківства та ін.		Ярмарки-розпродажі традиційних українських страв, сімейних поробок
Настановна конференція для батьків.		Спонсорська допомога закладу

Відповідно до запитів батьків і результатів діагностики було розроблено тематику батьківських зборів, графік проведення відкритих днів і занять для батьків, індивідуальних зустрічей з членами педагогічного колективу, консультацій. Умовний формат проведення батьківських зборів за трьома етапами наведено в таблиці 3.

Таблиця 3

Етапи проведення батьківських зборів

Етап	Формат проведення	Термін проведення	Характеристика
I	Настановна конференція для батьків	Початок навчального року (вересень)	До участі запрошуються всі батьки. Батьки отримують інформацію про освітні послуги, плани роботи, умови харчування, підвозу тощо. Для батьків проводиться екскурсія закладом.
II	Індивідуальні зустрічі з пед. колективом, консультації.	Двічі на рік, (листопад-грудень, квітень-травень); за графіком	Зустрічі чітко побудовані та регламентовані в часі. Батьки заздалегідь записуються на зустріч. Учитель має підготувати результати успішності конкретної дитини, її індивідуальні досягнення.
III	Довільні сучасні форми спілкування з батьками (круглі столи, тренінги тощо)	Двічі на семестр (вересень-листопад, березень, травень)	Заходи проводяться згідно з Планом педагогічної просвіти батьків на основі запитів самих батьків.

Практичне впровадження ідей зазнало змін на краще. Поступово активізувалося неформальне спілкування з батьками: спільне святкування визначних подій та свят, які мають важливе значення для життя дітей та школи, залучення батьків до загальношкільних проєктів (спільна підготовка й перемога мініпроєкту «Здорове харчування школяра – запорука його повноцінного розвитку і зростання»), виготовлення навчальних матеріалів у класах НУШ,

проведення акцій, у тому числі й добродійних, ярмарків-продажів смаколиків, вирученими коштами від яких розпоряджалися виключно члени учнівського самоврядування. Батьки учнів і учениць окремих класів стали справжніми помічниками вчителів: організовували й координували екскурсії, поїздки, готували костюми до свят, проводили майстер-класи в рамках загальношкільного квесту до Дня знань тощо. Саме такий вид залучення батьків частково нагадує мережеву освіту, коли школа дає знання та навички за допомогою зовнішніх спеціалістів. Чому б саме батькам не стати такими спеціалістами? Так ми вирішили залучити батьків-медиків, поліцейських, учасників АТО (ООС), завідувача будинку культури до проведення бесід із безпеки життєдіяльності, патріотичного виховання, організації свят, заходів для мешканців села. Досвід роботи показав, що батьки можуть узяти на себе частину навантаження вчителя та зробити, можливо, краще, ніж школа. Ми помітили, як активізувалася співпраця батьків між собою та громадою.

Карантини, війна в країні внесли серйозні корективи в наші плани, відмінивши проведення спільних свят, змагань, конкурсів, але разом із тим урізноманітнилися й осучаснилися форми спілкування з батьками. Створені групи класів і окремі групи батьків у месенджері Viber, соціальній мережі Facebook, до яких включені всі вчителі-предметники, адміністрація, що дає змогу оперативно реагувати на будь-які проблемні ситуації та критику. Усі учасники освітнього процесу освоїли Zoom і Google Meet: за свідченням батьків, заходи у форматі онлайн їм дуже до вподоби. Педагоги й батьки активно спілкуються за допомогою таких способів, як телефон і електронна пошта. Завдяки дистанційним формам роботи батьки активно обговорюють у групах результати освітньої діяльності, харчування дітей, ставлять запитання вчителям, адміністрації, оскільки можуть отримати зворотний зв'язок, фотозвіти проведення навчальних занять, святкових заходів тощо.

2021 року Грушинська філія в складі опорного закладу КЗ «Первомайський ліцей № 3 «Успіх» успішно пройшла інституційний аудит, проведений управлінням Державної служби якості освіти у Харківській області. Готуючись до аудиту, педагогічний колектив вдруге провів комплексне самооцінювання якості освіти за чотирма напрямками, які безпосередньо впливають на якість результатів навчання учнів і учениць: освітнє середовище, управлінські процеси, якість педагогічної діяльності, система оцінювання навчальних досягнень учнів.

Результати аудиту були узагальнені та зіставлені з орієнтовними вимогами до забезпечення якості освітніх і управлінських процесів із моделлю якісної школи. Відповідно до цих результатів стан виконання всіх напрямів освітньої діяльності філії визнано таким, що відповідають достатньому та високому рівням.

У січні – лютому 2022 року ми втретє провели опитування всіх учасників освітнього процесу для визначення рівня освітньої діяльності закладу, шляхів і заходів удосконалення тих аспектів діяльності, які цього потребують, і розроблення планів роботи закладу освіти на наступний навчальний рік. Анкетування проводилося методом генеральної вибірки серед батьків 1-9 класів, учнів 5-9 класів, педагогічних працівників філії за допомогою анкет комбінованого типу. Відрадно, що відповіді всіх учасників опитування свідчать про доволі високий рівень довіри та співпраці, налагоджений конструктивний зворотний зв'язок між усіма суб'єктами освітнього процесу в нашому освітньому закладі.

Отже, дієвий контакт школи з батьками встановлюється лише за умови, коли обидві сторони усвідомлюють, що тільки спільними зусиллями можна створити належні умови для розвитку, навчання та виховання дитини, допомогти їй у набутті необхідного соціального досвіду. Якщо батьки та школа не перекладають відповідальність один на одного, а рівноцінно ділять її між собою, на дитині це позначається найсприятливішим чином: вона росте гармонійною, сміливою, упевненою в собі особистістю з високими моральними цінностями.

Список використаних джерел

1. Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/posibniki/abetka%20dlya%20directora.pdf>
2. Концепція Нової української школи. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

Гармонізація емоційного стану дитини засобами сучасних арттерапевтичних технік

Жанна Озацька

Кожна людина у своєму зростанні та становленні проходить дошкільний етап, базовий етап фізичного, психологічного та соціального розвитку особистості.

Саме в період раннього віку дошкільна освіта надає можливість дитині отримати повноцінний розвиток, набутти перший досвід творчої діяльності, розкрити природний потенціал і задатки.

Але численні неконтрольовані чинники інформаційно-звукового, соціально-культурного, політично-економічного впливів сучасності заважають утіленню в життя стратегічної ідеї національної освіти [3, с. 5].

Надмірне перебування дитини в потоці інформаційного негативу, що лине з різноманітних гаджетів, з розмов дорослих, здійснює, на жаль, свій шкідливий руйнівний вплив, дисгармонію та внутрішнє напруження, які є часто-густо причиною хвороб, перешкодою повноцінного розвитку [3, с. 6].

В умовах соціально-політичних негараздів постає необхідність пошуку додаткових видів оздоровчо-профілактичної діяльності, що допоможе захистити дитину від шкідливого впливу сьогодення, пробудити захисні механізми, виховувати психокультуру. Здорова психіка є запорукою фізичного, духовного здоров'я та соціального благополуччя [3, с. 6].

Так, можливість гармонійно формувати психіку дитини раннього віку надає музика. Музикотерапія може допомогти в розв'язанні проблеми стимуляції саморозвитку, самовдосконалення особистості. Основна мета музикотерапії полягає в наданні дитині можливості зняти психічне напруження, заспокоїтися та

скорегувати емоційні відхилення, розлади різного походження (рухові, мовленнєві, страхи тощо). Музика поліпшує настрій, загальне почуття дошкільника, має ефект попередження захворювань. Науковці довели, що унікальну цілющу дію мають музичні твори Антоніо Вівальді, Йоганна Себастьяна Баха, Вольфганга Амадея Моцарта, Фридерика Шопена та інші [2, с. 30].

Пальчикова гімнастика сприяє розвитку концентрації уваги, її розподілу. А якщо пальчикові вправи супроводжуються простими віршованими формами, малюк починає швидко говорити, посилюється контроль за рухами, розвивається пам'ять, увага, фантазія. Системне виконання пальчикової гімнастики сприяє активізації мовних центрів головного мозку й помітно посилює узгодженість діяльності мовленнєвих зон. Ігри з пальчиками сприятливо впливають на емоційний фон, діти починають наслідувати дорослих, більш уважно прислухаються до слів і розуміють сенс сказаного, різко підвищується мовна активність [5].

Разом із пальчиковими вправами використовуються кінезіологічні вправи, спрямовані на покращення роботи мозку, допомагають налаштуватися на роботу, викликають готовність вестибулярного апарату, активізують діяльність мозку, готуючи його до сприйняття сенсорної інформації.

Дихальна гімнастика складається зі спеціальних вправ для розвитку дихальної мускулатури, що надають можливість наситити мозок киснем. Такі вправи відіграють неабияку роль в оздоровленні організму, тому важливо навчити дитину-дошкільника правильно дихати.

Релаксаційні вправи знімають м'язову напругу. Дошкільнята вчаться відчувати своє тіло, вивчають його можливості, звільняються від скутості в м'язах тощо.

З метою створення системи захисту дитини від впливу шкідливого середовища було створено комплекс занять, у яких набули інтеграції прийоми сучасних технік, зокрема, пальчикова гімнастика, музикотерапія, дихальні та релаксаційні вправи, музикально ритмічні вправи, гра на музичних інструментах.

Запропонований комплекс розрахований на дітей середнього та старшого дошкільного віку й містить 10 занять, що проводяться один раз на тиждень і тривають 25 хвилин, з подальшим повторенням ігор із занять у повсякденні.

Загальні завдання занять полягають у гармонізації емоційно-почуттєвої та вольової сфери, знятті емоційно-психологічного напруження, психологічних блоків і становленні індивідуальної самодостатньої особистості дитини.

При спілкуванні з дітьми використовуються привітання, прощання; музично-танцювальні рухи, прослуховування музичних творів; музичні ігри, пальчикова та дихальна гімнастика; гра на музичних інструментах; музично-релаксаційні вправи.

Тематика занять із дітьми є різноманітною. наприклад:

- звукова мова тіла;
- звуки природи;
- «дерев'яні», «скляні», «залізні» звуки;
- звуки музичних інструментів;
- звуки Всесвіту.

У таблиці 1 наведено перспективне планування занять комплексу.

Перспективне планування занять

№ з/п	Тема заняття	Мета заняття	Матеріал до заняття
1.	«Пташиний концерт»	Мета: розвивати образну, слухову увагу; уміння творчо самовиражатися через рухи; скоординованості рухів рук; усунути внутрішню напругу в ході дихальних та імітаційних вправ; гармонізувати емоційний стан	Музичний супровід, звукозаписи співу птахів; відео «Птахи лісу»; пластилін, дошки для ліплення; картинки із зображенням пташок.
2.	«Секрети води»	Мета: розвивати образну увагу; відчуття прекрасного; уміння творчо самовиражатися через рухи; усунути внутрішню напругу; гармонізувати емоційний стан; активізувати розумову діяльність.	Музичний супровід (Поль Моріа. «Токката»); звукозаписи звуків води до вправ; тренажери для дихальних вправ; матеріал для малювання (гуаш, одноразові виделки, серветки, вода, пензлики, альбомні аркуші); шумові нетрадиційні музичні інструменти.
3.	«Витинанки мого голосу»	Мета: розвивати образну увагу; уміння творчо самовиражатися; навчити позбуватися негативних емоцій; знімати внутрішню напругу; гармонізувати емоційно-почуттєвий стан і врівноважувати емоційно-психологічний стан.	Демонстраційний матеріал до професії актора/ки; елементи костюмів до казки «Колобок»; картина із зображенням театральної сцени.
4.	«Космічна подорож»	Мета: розвивати навички самопрезентації, самореалізації; слухову увагу; сприяти подоланню тривоги, страху, невпевненості, зняття внутрішньої напруги, переживання; гармонізувати роботу півкуль головного мозку.	Музичний супровід, фольга, вітрячки (для дихальної гімнастики), демонстраційні картини, відео.
5.	«Звуки навколо мене»	Мета: розвивати вміння розрізняти звуки дерев'яних речей серед інших звуків; почуття ритму; формувати здатність емоційної саморегуляції; позбавлятися від негативних емоцій.	Музичні трикутники, свистульки, дзвіночки; різноманітні дерев'яні речі; музичний твір: Моцарт. До мажор соната (для дітей); олівці за кількістю дітей.
6.	«Звуки лісу»	Мета: розвивати образну увагу; уміння творчо самовиражатися через різні танцювальні рухи; навчити позбуватися негативних емоцій; усунути внутрішню напругу; гармонізувати емоційно-психологічний стан.	Ілюстрації природи; гербарій; кольоровий папір; клей; аудіозапис: звуки лісу, шум вітру, шелест листя, тріск сухих гілок; музично-ритмічна гра «Ручки-ніжки», вальс, музична композиція «Сутінки» (фортепіано).
7.	«Музичні звуки»	Мета: розвивати образну увагу; уміння самовиражатися через творчість; навчити позбуватися негативних емоцій; усунути внутрішню напругу за допомогою дихальних вправ; гармонізувати емоційно-почуттєвий стан та його врівноваження засобами музики.	Записи вальсу та звучання музичних інструментів; дидактичні картинки із зображенням музичних інструментів; фарби; шаблони квітів; пензлики.

8.	«Музичне кафе»	Мета: розвивати образну уяву; навчити позбуватися негативних емоцій; усунути внутрішню напругу за допомогою дихальних вправ; гармонізувати емоційно-почуттєвий стан.	Фарби; пензлики; вода; аркуші паперу різної форми; склянки зі смужками; коктейльні трубочки; маракаси; ємкості з горохом; папір; тканина; фольга; кульки; дерев'яні ложки; аудіозапис співу пташок; музично-ритмічна гра «Ручки-ніжки», вальс, музична композиція «Сутінки» (фортепіано).
9.	«Паперовий світ»	Мета: розвивати образну увагу; вміння творчо самовиражатися; усувати внутрішню напругу в ході дихальних вправ, виконання рухів під музику; гармонізувати емоційно-почуттєвий стан засобами роботи з папером.	Музичні твори з дитячого альбому Моцарта; звукозаписи звуків шурхоту паперу; тренажери для дихальних вправ; папір різноманітної фактури.
10.	«Про що співають стихії»	Мета: розвивати образну уяву; вміння творчо самовиражатися; формувати вміння у прийнятній формі позбавлятися негативних емоцій; усунути внутрішню напругу в ході дихальних вправ; гармонізувати емоційно-почуттєвий стан.	Музичний супровід; записи звуків до вправ; папір; тренажери для дихальних вправ, фарби, аркуші паперу, відео.

Список використаних джерел:

1. Драганчук В. М. Музика як фактор психокорегування: історичні, теоретичні і практичні аспекти. Київ, 2003.
2. Бойченко С. Музично-пластична імпровізація: п'ять розвивальних вправ. *Практичний психолог: Дитячий садок*. 2020. № 1. С. 30.
3. Малашевська І., Демидова С. Програма оздоровчо-освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку «Веселкова музикотерапія». Тернопіль: «Мандрівець», 2015.
4. Побережна Г. Музикотерапія як інноваційна технологія особистісного розвитку. *Вища освіта України*. Т. 3. 2010. С. 5 – 8.
5. Пальчикова гімнастика для малюків: ігри для дитини. URL: <https://www.nestlebaby.com.ua/ua/>.
6. Шабутін С. Зцілення музикою: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, Афіни, 2006. 192 с.

Практичне використання ціннісних орієнтирів у діяльності митця

Євгеній Воропаєв

Що спонукає артиста до творчості? Усвідомлювані та позасвідомі детермінанти художньої діяльності завжди викликали дискусії теоретиків мистецтва, філософів, психологів, педагогів, а також самих артистів. Ясність професійних мотиваційних пріоритетів може бути джерелом натхнення художника і своєрідним путівником на шляху до вершин майстерності: мабуть, будь-який артист погодиться з висловлюванням Г. Сковороди: «Бери вершину – будеш

мати й середину». Особливу увагу слід приділити психолого-педагогічному аспекту проблематики: теоретичні знахідки вчених можуть зацікавити артистів (особливо молодих), які й самі часто висловлюють судження про сутність і рушійні сили своєї діяльності. Зразок такого судження – формулювання К. Станіславським над-надзавдання, у якому переконливо і ясно сказано про те, навіщо взагалі актор виходить на сцену і «що йому Гекуба, що він Гекубі, щоб про неї ридати». Творець театральної школи стверджував, що формування над-надзавдання – це найважливіший аспект підготовки актора. «Заради чого актор виходить на сцену і чому він відтворює поведінку іншої особи? В ім'я свого над-надзавдання. Над-надзавдання – це пристрасне і глибоко особисте прагнення художника пізнати велику правду про людей, про навколишній світ, про правду і справедливість, про добро і зло, а потім поділитися цим знанням з іншими (читачами, слухачами, глядачами), щоб отримати від них підтвердження істинності результатів свого пізнання» [цит. за 5]. На високій цінності цього поняття наполягали психологи П. Єршов, П. Симонов, В. Кочнєв: адже якщо в активності артиста відсутня або недостатньо усвідомлена мета, а також супутня ієрархія задач, то тут немає і діяльності в людському сенсі слова. Має місце імпульсивна поведінка, яка керується потребами й емоціями.

У роботі [3] були розглянуті деякі універсальні сутнісні риси мистецтва, що виділяються вченими. Коротко зупинимося на них.

- Мистецтво – це осягнення, відображення дійсності в іншій, ніж наукове пізнання, формі образів, у побудові яких домінує невербальний інтелект;
- сутність художнього твору – міфологічне пізнання, оскільки відбиток міфу можна знайти в будь-якому творі мистецтва;
- мистецтво базується на зараженні почуттями, але почуття ці мають свою особливу логіку; вони передають специфічну інформацію, де злиті воєдино афект і інтелект, робота правої та лівої півкулі головного мозку;
- ряд дослідників підкреслюють морально-етичний аспект мистецтва, такі ідеї, як правило, розглядаються в релігійних контекстах, учені намагаються співвіднести художнє з метафізичним досвідом;
- мислителі всіх часів підкреслюють катарсичність мистецтва, і в цьому вони вбачають найрізноманітніші прояви очищення: від фізіологічного до релігійного;
- мистецтво – лікар душі і тіла (як відомо, цілитель Ескулап – син Аполлона);
- мистецтво є результатом сублимації несвідомих потягів творця, спроба примирення «принципу задоволення» і «принципу реальності» (фрейдизм);
- мистецтво народилося як засіб комунікації, художня діяльність є своєрідною емоційною мовою;
- причина творчого самовираження (самоактуалізації) артиста – жага творення, «мистецька потреба», «фонтан», або інтенція (іманентна спрямованість свідомості на свій предмет безвідносно до того, чи є він реальним або тільки уявним);
- митцем рухає честолюбство та нарцисизм: він інтуїтивно розуміє, що увага тисячної аудиторії здатна неймовірно посилити його творчий потенціал, підняти його особистість, надати його звичайним, земним почуттям зовсім інший, справді грандіозний масштаб;

- мистецтво ґрунтується на фундаментальному інстинкті людської природи – наслідуванні (Арістотель), тому мимесис – один із фундаментальних принципів естетики;
- гра – одна з головних і найдавніших форм артистичної діяльності, вища форма та квінтесенція естетичного досвіду;
- поступальний рух мистецтва пов'язаний з дуалістичністю *аполлонічного* і *діонісійського* - у контексті поглядів Ф. Ніцше;
- мистецтво неможливе без «неофіційної», сміхової, карнавальної складової, яка вступає в діалог з «офіційною» культурою (М. Бахтін).

Тут у переліку слід зробити паузу: цей список можна продовжувати ще довго, уточнюючи важливі аспекти й тонкощі сутнісних характеристик естетичного (у тому числі, згадуючи креативні сучасні філософсько-психологічні ідеї: «артистизм як спокуса», «посилення життя», «гра в бісер», ін. теорії). Для нас важливо інше: велика кількість підходів, їх протистояння – ускладнюють розуміння проблеми і притіняють бажану простоту і ясність, які необхідні для застосування цих підходів на практиці, що є завданням цієї роботи. Тому нижче буде запропонована *одна з можливих інтерпретацій* над-надзавдання артиста – за думкою автора. Вона не буде всеохоплюючою, але дефініція віддзеркалить формулювання, розгорнуті вище, а також буде зрозумілою звичайному служителю муз. Звучить вона так:

Створення і споглядання краси, що перетворює світ через катарсис, гру, екстаз, є покликанням художника.

Краса тут – частина платонівської тріади: істина – міра – краса, яку А. Маслоу розміщував у своїх «буттєвих цінностях». Ця категорія в усі часи була зрозумілою артистам і дорослим, і молодим, і навіть дуже маленьким.

У запропонованому висловлюванні відбувається відступ від ідеї пізнання, яку акцентує Станіславський. Дійсно, адже краса може протистояти істині, створюючи прекрасну ілюзію (пор. з ніцшеанською аполлонічною оманною, що протистоїть діонісійській «повноті життя»). Зате у формулу вводиться поняття «споглядання», що тлумачиться як звернення до іншої форми пізнання. У філософських енциклопедіях можна знайти низку трактувань поняття «споглядання», серед яких: «емпіричне, не понятійне, нераціональне осягнення дійсності». У той же час, це – «чуттєвий ступінь пізнання»: у цьому понятті відображено єдність емоційного і раціонального осягнення світу.

У запропонованому висловлюванні не звучить термін «мимесис». Але, на думку А. Лосева, розуміння Арістотелем мимесиса – на відміну від Платона – дуже широке і може ставати рівнозначним слову «творення»: завдання поета – говорити не про дійсно те, що трапилося, але про те, що могло б статися, отже, про можливе – за ймовірністю або необхідністю. Таким чином, запропоноване формулювання над-надзавдання побічно звертається до найважливішої естетичної категорії – наслідування-мимесис.

Психолог, прочитавши словосполучення «*перетворення через катарсис*», співвідносить його з відомими ідеями Л. Виготського про зіткнення почуттів, що породжує «коротке замикання» емоцій, подолання формою змісту. Але, доповнюючи ідею Виготського, відзначимо, що мислителі всіх часів убачали в катарсисі *найрізноманітніші прояви очищення: від фізіологічного до релігійного*. Так, Піфагор за допомогою музики виліковує хворих від тілесних недуг. Бахтін, характеризуючи творчість Гоголя, говорить про «катарсис вульгарності»: плюшкині і собакевичі розглядаються художником крізь призму причетності до «великого часу» буття, і це перетворює наше ставлення до них. Сучасні дослідники вбачають в катарсисі «більш глибокий духовний досвід, ніж психофізіологічні

процеси в людині, високі емоційні стани або інтенції до соціально-морального вдосконалення» [2, с. 31].

Таке широке розуміння катарсису можна сформулювати як *набуття гармонії*. Це визначення теж може стати робочою, короткою формулою над-надзавдання артиста. Тоді воно стає спорідненим із думкою Ф. Достоєвського про красу, якою буде врятовано світ, оскільки *гармонізація* стосується всіх аспектів психокорекції, соціальних перетворень, фізичного оздоровлення, про які говорилося вище. Адже гармонія – це і *процес* подолання жажливих, хаотичних, дисонансних образів, станів і ситуацій (а не тільки готовий досконалий *результат*). Відомо, що міфологічна Гармонія була в'язнем жажливого дракона і в старості перетворилася на змію разом зі своїм чоловіком Кадмом – оскільки володіла намистом, що приносить нещастя. Тут доречно навести концепцію «гармонії другого порядку», запропоновану Г. Баллом в [1, с. 34]. Психолог, указуючи на об'єктивну наявність потворного в житті, пропонує все ж таки вбачати гармонію в ситуації рівноваги між прекрасним і бридким, дисонансом і консонансом, космосом і хаосом. Тоді окремим випадком гармонії другого порядку стає союз і протистояння ніцшеанських міфологем – діонісійського і аполлонічного, до яких часто звертаються дослідники художньої творчості.

Найважливіша властивість катарсичного перетворення, як підкреслюється в запропонованій формулі, – це його ігровий характер. Те, що художня діяльність є гра, не викликає сумнівів дослідників. Уже Платон у «Політиці» терміном «гра» позначав усі мистецтва, «спрямовані виключно до нашого задоволення», – живопис, прикраси, музика. Кант у «Критиці здатності судження», маючи на увазі естетичні феномени і мистецтво, говорить про «вільну гру пізнавальних здібностей», «вільну гру здібностей уявлення», яка приносить задоволення і в результаті веде до осягнення нераціональних сутностей. Згідно з Шиллером, з «рабства звірячого стану» людина виходить тільки за допомогою естетичного досвіду, коли в неї розвиваються здатність насолоджуватися мистецтвом і «схильність до прикрас та ігор». Ніцше у своєму визначенні мистецтва як особливого «наслідування» «гри універсуму» розумів його як зняття постійного конфлікту між «необхідністю» і «грою». Гра є вищою формою і квінтесенцією естетичного досвіду – стверджує Г. Гессе (за матеріалами філософських енциклопедій).

Що стосується екстазу, то пошук несамовитості, естетичного потрясіння, не тотожного катарсичному очищенню, в усі часи спонукав артиста до створення, виконання, а публіку – до сприйняття художнього твору. У статті [4] розглянуто прийоми, що ведуть служителя муз до екстазу. Це: а) свідоме або нав'язане ззовні за допомогою сильнодіючих засобів зосередження на образі, наслідування йому, артистичне перевтілення в нього;

б) ніцшеанське, діонісійське, «п'янке» розширення свідомості того, хто сприймає світ у всій його повноті, тобто «буйство життя»; в) «перебування в ніщо», спустошення свідомості, що є умовою осягання, набуття поза межних істин. Ці прийоми можна трактувати як різновиди мимесиса-наслідування, і вони докорінно відрізняються від прийомів, що ведуть до катарсису.

У запропонованому висловлюванні йдеться про покликання. Дійсно, артисти люблять «блиснути» цим словом. Так, Роберт Шуман говорить: «Покликання митця – посилати світло в глибини людського серця». Напевно, уточнити і поглибити значення цього слова можна, розглядаючи його в контексті логотерапії В. Франкла (пор.: «Знаходження сенсу – це питання не пізнання, а покликання»), а саме, розглядаючи три типи цінностей: творчості, переживання і відносин – як

базові для мистецтва. За Франклом, цей ряд відображає три основні шляхи, якими людина може знайти сенс у житті. Перший – це те, що вона дає світу у своїх творіннях, другий – це те, що вона бере від світу у свої зустрічі та переживаннях; і третій – це позиція, яку вона займає щодо своєї ситуації в тому випадку, якщо вона не може змінити свою долю.

Таким чином, у роботі запропоновано авторське бачення над-надзавдання артиста. Це формулювання не дублює відомі філософсько-естетичні енциклопедичні статті: контекст дослідження – психолого-педагогічний, тому в ньому акцентується не тільки досяжна теоретична точність, а й практична дієвість висловлювання: над-надзавдання повинно допомагати художнику (і молодому, і зрілому) успішніше вирішувати свої професійні завдання.

Список використаних джерел

1. Балл Г.А. Категорія гармонії в розробці людинознавчих проблем. *Гуманітарні основи соціального прогресу: збірник статей Міжнародної науково-практичної конференції*. У 8 частинах. Ч. 1, 2016. С. 34 – 38 .
2. Бичков В. В. Естетика: Велика онлайн бібліотека. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=9791>
3. Воропаєв Є. В. Психолого-педагогічні замітки про над-надзавдання за ... К. С. Станіславським. URL: <https://www.academia.edu/44855732/2016>
4. Воропаєв Є.П., Вороніна Г.Л. Проблема екстатизму в художній діяльності. *Науковий огляд*. 2018. № 3(46). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1506>
5. Кочнев В. І. Поняття сценічної заразливості, переконливості та привабливості в системі К. С. Станіславського. URL: <http://www.voppsy.ru/issues/1993/935/935074.htm>

Системний підхід в організації освітнього простору під час розвитку творчих здібностей дітей в образотворчій діяльності з використанням нетрадиційних технік малювання та аплікації

Ірина Ігнатюк

Дитина має справжнє емоційне й інтелектуальне життя тільки тоді, коли вона живе у світі ігор, казки, музики, фантазії і творчості. Без цього вона не краща за зів'ялу квітку.
В. О. Сухомлинський

Одним із пріоритетних напрямів виховання юної особистості є розвиток її творчості. А найбільш ефективним засобом для розвитку творчого мислення та уяви дітей є художньо-творча діяльність.

У художньому розвитку дошкільників центральним є здатність до сприйняття художнього твору й самостійного створення нового образу в малюнку, аплікації...

Художнє виховання дітей необхідно починати в ранньому віці. Види творчості можуть бути абсолютно будь-якими: образотворче мистецтво, музика, література, танці – головне, щоб дитина з малих років сприймала художню культуру, щоб вона стала невід'ємною частиною життя дитини та зробила формуючий вплив на її особистість.

На думку багатьох сучасних психологів, найкращим періодом для розвитку творчості є саме дошкільний вік. Також загальновідомо, що художньо-творчі здібності, уміння та навички дітей необхідно починати розвивати якомога раніше, оскільки заняття із зображувальної діяльності сприяють розвитку не тільки творчих здібностей, але й уваги, спостережливості, художнього мислення та пам'яті дітей.

І як показує практика, за допомогою лише традиційних форм не можна повною мірою вирішити проблему творчої особистості. Саме тому для створення умов творчого самовираження дитини організована роботи з дітьми із застосуванням нетрадиційних технік образотворчої діяльності.

Нетрадиційна техніка не дозволяє копіювати зразок, що дає ще більший поштовх до розвитку уваги, творчості, самостійності, ініціативи, прояву індивідуальності. А головне те, що використання нетрадиційних технік в образотворчій діяльності відіграє важливу роль у загальному психічному розвитку дитини.

І тому, ураховуючи важливість викладеного, постає мета, що полягає в розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку засобами нетрадиційних технік образотворчої діяльності.

Для досягнення цієї мети окреслюються такі завдання:

- ознайомити дітей з нетрадиційними техніками образотворчої діяльності;
- формувати позитивну самооцінку, пізнавально-емоційну активність;
- удосконалювати мовленнєву компетентність, спонукати до спілкування та обміну думками;
- розвивати відчуття кольору, форми, величини, композиції; мислення, пам'ять, увагу, уяву, фантазію;
- виховувати в дітей естетичне ставлення до навколишнього світу, радість і задоволення від творчої роботи.

Щоб реалізувати поставлені завдання, доцільно звернутися до педагогічної спадщини: Л. Виготського, який доводив, що завдяки творам мистецтва відбувається активізація зорових, слухових та інших рецепторів; Є. Фльориної, яка наголошувала, що творчості, як і будь-якій іншій діяльності, можна навчитися; В. Сухомлинського, який вважав, що здібності дітей знаходяться на кінчиках їхніх пальців.

Дуже рано дитина починає прагнути найрізноманітнішим способом висловити отримані нею враження: рухом, словами, мімікою. Треба дати можливість їй розширити зону образів, що складаються у неї в уяві. Потрібно дати їй матеріал: олівці та папір, навчити, як поводитися з цим матеріалом. Потрібно всіляко заохочувати дитячу творчість, у якій би формі вона не виражалася.

Як правило, діти дуже люблять заняття із зображувальної діяльності, отримуючи можливість передати те, що їх схвилювало, що їм сподобалося, що викликало в них інтерес. Образотворча діяльність, у свою чергу, має велике значення для всебічного виховання дітей дошкільного віку. Діти відтворюють у своїх роботах те, що сприйняли раніше, з чим вони вже знайомі. Здебільшого вони

створюють свої шедеври за зразком або з пам'яті, що дає можливість розвивати дитячу уяву.

Зображувальна діяльність має вплив на розвиток дрібної моторики, тобто дитина розвиває кисті рук і пальці.

На заняттях із зображувальної діяльності розвивається мова дітей: засвоєння і назва форм, кольорів, їх відтінків, просторових позначень сприяє збагаченню словника; висловлювання в процесі спостережень за предметами, при обстеженні предметів, споруд, а також при розгляданні ілюстрацій, репродукцій картин художників позитивно впливають на розширення словникового запасу та формування зв'язного мовлення. Як указують психологи, для здійснення різних видів діяльності, розумового розвитку дітей велике значення мають ті якості, навички, уміння, яких вони набувають у процесі малювання, аплікації та конструювання.

Зображувальна діяльність також тісно пов'язана із сенсорним розвитком. Формування уявлень про предмети вимагає засвоєння знань про їх властивості та якості, форму, колір, величину, місцезнаходження у просторі. Діти визначають і називають ці властивості, порівнюють предмети, знаходять схожість і відмінність, тобто виконують розумові дії.

Значення занять з образотворчої діяльності для морального виховання полягає також у тому, що в процесі цих занять у дітей виховуються морально-вольові якості: потреба й уміння доводити почате до кінця, зосереджено й цілеспрямовано займатися, допомагати товаришу, долати труднощі.

Одне з основних значень образотворчої діяльності – вона є засобом естетичного виховання. У процесі образотворчої діяльності створюються сприятливі умови для розвитку естетичного сприйняття та емоцій, які поступово переходять в естетичні почуття, сприяють формуванню естетичного ставлення до дійсності.

Важливо не упустити момент і не відштовхнути дітей від творчої діяльності, а навпаки, наблизити до неї, зацікавити, навчити бачити й реалізувати свої можливості.

Запорукою успішного розвитку творчих здібностей дітей, їхньої фантазії, уяви є систематична комплексна робота з використанням нових методик і спілкування з дитиною, розкриття і розвиток потенційних художніх здібностей, закладених у дитині. Створення умов для самостійної діяльності та розвитку уявлень про різноманіття навколишнього світу – неодмінна умова розвитку творчих здібностей дітей.

Для того щоб розвинути в дітей творчий потенціал під час образотворчої діяльності, доцільно використовувати новітні педагогічні технології, у яких розвиток творчих здібностей є пріоритетним.

Однією з таких технологій є ТРВЗ – теорія розв'язання винахідницьких завдань, яка покладена в основу ТРВЗ-педагогіки. Вона докорінно змінює стиль роботи з дітьми, вчить думати, шукати, розв'язувати проблеми самостійно, а також допомагає мені сприяти розвитку інтересу дітей до творчості [1].

Для того щоб наштовхнути дітей на розмірковування під час вибору тематики своєї роботи, використовується метод «Мозкового штурму».

Успішність творчих проявів дітей залежить від методу синектики, який допомагає їм формувати у свідомості своєрідний, оригінальний підхід до

вирішення задачі та передбачає застосування чотирьох прийомів, що ґрунтуються на аналогіях: прямій, особистій, символічній, фантастичній.

Метод емпатії допомагає дітям увійти в образ і налаштуватися на позитивне виконання роботи.

За допомогою прийомів РТУ можна навчити дітей орієнтуватися на вертикальній та горизонтальній площині й «опредмечувати» об'єкти (або домальовувати).

Коли діти відчувають себе невпевнено, доцільно використовувати техніки партнерської взаємодії: надихання, схвалення, спонукання, відновлення віри дитини у власні сили.

Також у своїй роботі варто звертатися до досвіду інших педагогів.

Л.М. Шульга, автор методики розвитку творчості на заняттях зображувальної діяльності, як і В. О. Сухомлинський, стверджує, що чим більше майстерності в дитячій руці, тим розумніша дитина. Вона говорить, що малювання відіграє важливу роль у пізнавальному розвитку. І тому заняття важливо проводити так, щоб кожне з них було для дітей зустріччю з прекрасним – із природою, людиною, світом мистецтва. Для цього в структуру заняття доцільно включати хвилинки милування красою, ознайомлення з кольором, використання психогімнастики.

Доведено, що зображувальна діяльність є чи не найцікавішим видом діяльності дошкільнят, адже дозволяє дитині виразити у своїх роботах своє враження про оточуючий її світ. Разом із тим цей вид діяльності має неоціненне значення для всебічного розвитку дітей, розкриття та збагачення їх творчих здібностей.

Для того щоб діти змогли зобразити, передати бачене, вкласти в нього свої почуття, думки, перш за все, потрібно створити для них емоційно насичене середовище, тому що дитина зростає та розвивається в певному середовищі, тож і виросте такою, якою воно формує її. Безперечно, сіре, буденне оточення не сприятиме формуванню яскравої, творчої особистості. Тому організоване розвивальне середовище повинно бути таким, яке спрямовує пізнавальну активність дітей на сприймання прекрасного, емоційний відгук на красу навколишнього світу, на вміння помічати, бачити, чути й шанувати цю красу, формування бажання та вміння відтворювати її різними мистецькими засобами. Обов'язково облаштовується в групі зона для художньо-творчої діяльності дітей, де знаходяться обладнання та матеріали для занять із малювання й аплікації.

Світ глобалізується, а зміни проходять все швидше і швидше. Ці зміни впливають не тільки на нашу роботу, а й на підростаюче покоління, яке сьогодні ми навчаємо і виховуємо. Сучасні діти зростають зі смартфонами та планшетами в руках, тому потрібно знаходити методи, які будуть дієвими саме сьогодні, саме в цей час.

Використання мультимедійних технологій є дієвим для роботи з дітьми. Щоб активізувати їхню увагу, доцільно використовувати візуальні картинки, відео та презентації.

Ще з дитинства одним із моїх захоплень було малювання. Пригадую, яке велике емоційне задоволення я отримувала, коли закінчувала свій черговий «шедевр». Велика роль тут відводиться батькам. Вони мають підтримати дитину в її захопленні, забезпечити всім необхідним і неодмінно захоплюватися її результатами. Ставлення дорослих до перших спроб дитячої творчості має бути особливо тактовним. У його виявах недопустимі насмішки, висловлювання на

зразок: «Ти зовсім не вмієш малювати». При цьому важливо пам'ятати, що дитина, яка взяла олівець чи фарбу, переслідує свої цілі, які можуть суттєво відрізнятися від уявлень про них дорослого. Тому примітивна, з його погляду, робота може бути значущою для дитини, а прекрасна – навпаки.

У своїй діяльності використовую різноманітні форми роботи: прогулянки, спостереження в природі, екскурсії, СХД дітей, індивідуальну роботу, розваги [7], співпрацю з батьками, але основною формою є заняття [8] та гурткова робота [12], на яких застосовую нетрадиційні техніки малювання та аплікації.

Як показує практика, за допомогою лише традиційних форм не можна повною мірою вирішити проблему творчої особистості. І тому з метою творчого самовираження дітей організовую роботу із застосуванням нетрадиційних технік образотворчої діяльності: малювання по мокрому, монотипія, соляні малюнки (використання кухонної солі), малювання свічкою, ниткографія, малювання пальчиками, долоньками, відбитками листя, малювання патичком, пластиліном, відбитком зім'ятого паперу, малювання на тканині, кляксографія, аплікація із засушених рослин, аплікація з використанням вати, аплікація зім'ятим папером, з дрібно нарізаних ниток, із серветок, скручених у маленькі грудочки.

На противагу традиційності, нетрадиційність дає можливість відійти від стереотипів, надати дитині максимальну свободу в її образотворенні. Нетрадиційні техніки досить прості в технічному плані, діти легко їх засвоюють і отримують задоволення від результатів. Вони також дають дітям унікальні можливості для експериментування, пошуків образів, сміливих утілень на папері незвичайних фантазій, вражень, думок.

Розглядання дитячих малюнків обов'язково радять супроводжувати милуванням. Спробуйте самі здивуватися дитячій творчості, захопитися її казковим змістом, помилуватися кольоровим світом малюнків – і ви отримаєте велику вдячність: поряд із вами діти навчатися вірити у свій хист створювати красу, пізнають щастя натхнення, будуть здатні радіти творчості інших дітей.

За допомогою різних форм роботи з батьками (групові та індивідуальні консультації, бесіди, рекомендації, анкетування) важливо донести до їх розуміння, що залучення дітей до образотворчої діяльності дає змогу їм сприймати прекрасне, відчувати ритм, гармонію, позитивні почуття та розвинути в них творчі здібності.

З досвідом, що накопичився, звісно, потрібно поділитися. Він потребує визнання та поширення. А найкращим способом поширення надбань професійної діяльності є, як відомо, практична робота, зокрема майстер-клас. Така форма проведення тренінгу-семінару дозволяє разом із колегами відпрацювати практичні навички з різних методик і технологій для виконання завдань, сприяє розвитку майстерності, розширює світогляд і допомагає розвинути тісну співпрацю в колективі.

Неабиякий інтерес викликають у педагогів-дошкільників питання формування художньо продуктивної компетенції дітей дошкільного віку, розвиток творчих здібностей дітей під час образотворчої діяльності. І саме на таких авторських майстер-класах є можливість відпрацювати нетрадиційні техніки малювання та аплікації [14;15;16].

Педагогічна діяльність постійно вимагає задоволення професійних потреб, удосконалення фахового рівня та якості підготовки до занять. І саме з метою популяризації власної творчої діяльності створюються методичні розробки, завдяки яким педагоги можуть скористатися методичними порадами щодо

творчого застосування нетрадиційних технік малювання та аплікації; поданими конспектами занять на власний розсуд [11;13].

Ефективність роботи простежується в результатах проведення діагностики з вивчення рівня творчих здібностей дітей.

Визначено чотири рівні сформованості творчих здібностей дітей дошкільного віку. Показники визначалися за такими критеріями:

- характеристика ставлень, інтересів, здібностей у галузі художньої діяльності;
- характеристика якості способів творчої діяльності;
- характеристика якості продукції .

Результати дослідження дозволили сформулювати висновки:

- дошкільний вік є найсприятливішим для розвитку творчих здібностей. але для їх розвитку недостатньо традиційного підходу, а потрібне систематичне використання нетрадиційних методів і прийомів;
- показники рівня розвитку творчих здібностей дітей після проведення занять із використанням нетрадиційних технік зображувальної діяльності змінилися якісно й кількісно;
- рівень розвитку творчих здібностей найбільш помітний у вільній образотворчій діяльності, але вміло скерований вихователем;
- застосування нетрадиційних матеріалів і технік сприяє розвитку в дитини дрібної моторики рук і тактильного сприйняття, просторового орієнтування на аркуші паперу, окоміру та зорового сприйняття, уваги й посидючості, образотворчих навичок і вмінь, спостережливості, естетичного сприйняття, емоційної чуйності, допомагають навчити мислити сміливо й вільно.

Досвід показує, що використання нетрадиційних технік і матеріалів на заняттях із зображувальної діяльності дозволяє дитині:

- отримувати незабутні позитивні емоції;
- активізувати художній потенціал;
- привчитися до творчості;
- розвивати уяву, фантазію, самостійність, дрібну моторику рук;
- проявити індивідуальність (немає однакових робіт);
- позбутися психологічних меж, страхів (раптом не вийде так, як потрібно).

Малюнки – це відображення творчості дитини, її почуття прекрасного. Прекрасна людина, яка створює красу! А дитина, яка живе у світі лише декілька років і вже відчула його красу, вдихнула її у свою душу й відтворила свої відчуття в малюнку, – це справжній талант! Її малюнок – шедевр!

Якщо ми навчимо дітей помічати красу навколо себе, бачити надзвичайне у звичайнісінькому, дивуватися, захоплюватися красою, то подаруємо майбутньому людей, спроможних оберігати світ як чудо і створювати красу своїм життям.

Список використаних джерел

1. Особливості змісту технології Г. Альтшуллера. URL: <https://textbooks.net.ua/content/view/6092/49/>
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovo%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

3. Борщ Р. М. Програма художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості». Тернопіль: Мандрівець, 2021.
4. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільних навчальних закладах : малювання, аплікація. Харків: Ранок, 2007. 224 с.
5. Горошко Н. А. Зображувальна діяльність у дошкільному навчальному закладі. Четвертий рік життя. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 176 с.
6. Ковалевська О. Й. Чарівний світ мистецтва. *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. 2008. Серпень.
7. Конспект заняття – розваги з пізнавального (ознайомлення з навколишнім) та художньо- естетичного розвитку (ліплення) для дітей молодшої групи «Варенички мої». URL: <https://naurok.com.ua/publ/18474>
8. Конспект інтегрованого заняття з ознайомлення із соціумом та художньо-продуктивної діяльності (аплікація) для дітей раннього віку «Український віночок». URL: <https://naurok.com.ua/publ/14753>
9. Ликова І. О. Програма художнього виховання, навчання й розвитку дітей з 2-6 років. «Кольорові долоньки». – Харків: Веста: Вид-во «Ранок», 2008. 128 с.
10. Малювання з дітьми дошкільного віку: Нетрадиційні техніки малювання, конспекти занять. Під ред. Р. Г. Казакової. М.: ТЦ Сфера, 2005.
11. Методичний посібник «Кольоровий світ». URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicnij-posibnik-kolorovij-svit-420743.html>
12. План гуртка «Вправні рученята» для дітей старшого дошкільного віку за Програмою художньо-естетичного розвитку дітей раннього та дошкільного віку «Радість творчості». URL: <https://naurok.com.ua/publ/65561>
13. Посібник «Розвиток творчих здібностей дітей в образотворчій діяльності». URL: <https://naurok.com.ua/publ/18043>
14. Презентація майстер-класу для вихователів «Малювання з використанням нетрадиційних технік: малювання ластиком та малювання у техніці ліногравюри». URL: <http://metodportal.com/node/66010>
15. Презентація майстер-класу для вихователів «Аплікація з використанням нетрадиційної техніки «Айріс – фолдінг» (райдужне складання)». URL: <https://naurok.com.ua/publ/7941>
16. Презентація майстер-класу «Малювання з використанням нетрадиційних технік: фроттаж та монотипія (малювання відбитками листя)». URL: <http://metodportal.com/node/65980>

Харківщина як джерело гуманістичного світогляду Григорія Сковороди

*Валентина Грицюта
Ольга Редіна*

Проголошення незалежності України сприяло зростанню в молодого покоління інтересу до вивчення історичного минулого, витоків національної культури, традицій, обрядів, досягнень наших предків у різних галузях науки. Утворення української держави потребує глибокого дослідження та осмислення як української історії взагалі, так і творчого спадку окремих особистостей зокрема.

Юні краєзнавці Харківщини проводять велику пошуково-краєзнавчу роботу на місцях, досліджують історію, географію, культуру рідного краю. Активізації зазначеної діяльності сприяє участь закладів освіти у всеукраїнських експедиціях, конкурсах, зокрема «Моя Батьківщина – Україна», «Мій рідний край», «Край, в якому я живу». Завдяки залученню учнівської молоді до реалізації завдань названих експедицій відкриваються нові, давно забуті імена, події, факти з життя українського народу. Туристсько-краєзнавча робота має багатий виховний потенціал, сприяє формуванню патріотизму, любові до рідної Батьківщини.

У грудні 2022 року в Україні буде урочисто відзначатися на державному рівні 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди – видатного українського філософа, просвітителя-гуманіста, поета, педагога. Саме юні туристи-краєзнавці Харківщини ініціювали проведення Всеукраїнської історико-краєзнавчої філософської конференції «Пізнай себе, свій рід, свій нарід», яка проводиться в Харкові з 2007 року. Організаторами заходу 15 років поспіль виступають Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді Міністерства освіти і науки України, Департамент науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації, Комунальний заклад «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради, обласний комунальний заклад «Національний літературно-меморіальний музей Григорія Савича Сковороди», філософський факультет Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. За всі роки проведення конференції 3533 юних пошуковців-краєзнавців України досліджували життя і творчість Григорія Сковороди з різних питань краєзнавства та філософії. Григорій Сковорода значну частину свого життя провів на Харківщині: працював, подорожував. Але узагальнених даних щодо мандрів Сковороди Харківщиною немає. Цим і пояснюється обрана тема нашої статті.

Слід відзначити, що постать Григорія Сковороди, видатного українського філософа й поета, завжди приваблювала істориків, літературознавців, філософів, бібліографів, а останніми роками інтерес до осмислення його творчої спадщини, світобачення та світовідчуття посилювався. Про літературну спадщину Григорія Сковороди написано чимало наукових праць. Дослідження діяльності видатного українця Григорія Сковороди було й залишається сьогодні актуальною проблемою.

Один із перших дослідників його творчості харківський академік Дмитро Багалій зазначав, що Григорій Савич «називав Лівобережну Україну своєю матір'ю, а Слобідську Україну своєю рідною тіткою, бо тут він проживав і любив сей край»[1; 2].

Данилевський Г. П. писав: «...Але найліпший доказ громадського значення Сковороди той, що без нього, до деякої міри, довго б не було засновано першого університету на Україні. Справа Каразіна, відкриття Харківського університету кінчилась так легко тому, що 1803 року перші з поміщиків, що підписались на нечувану суму 618 тисяч карбованців сріблом для заснування цього університету, були здебільшого всі або учні, або близькі знайомі Сковороди» [3].

Філософські погляди Г. Сковороди на сенс життя, природу, культуру досліджував Іванько І. В. [4]. Питання етики, моралі з точки зору Сковороди вивчав Стогній І. П. [8]. Захоплення музикою, грою на сопілці, музичні здібності філософа, питання про роль його пісенної творчості в житті народу, у розвитку української професійної музики розкриваються в роботі Шреєра-Ткаченка О. Я. [10].

Багато різноманітних напрямів досліджень життя, творчості Сковороди здійснюють співробітники Національного літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди [9].

А. М. Ніженець, доцент Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна досліджувала життєвий і творчий шлях Григорія Сковороди. Науковий доробок ученої в галузі сквородинознавчої проблематики нараховує цілу низку розвідок, серед яких монографія «На зламі двох світів», яка включає дві пов'язаних між собою розвідки: «У пошуках істини» та «Сковорода і Харківський колегіум» [6], книги-нариси «Г. С. Сковорода. Заповідні місця на Харківщині. До 240-річчя з дня народження» [7], у співавторстві з І. П. Стогнієм «Григорій Сковорода. Пам'ятні місця на Україні» [5]. Крім того, учена А. М. Ніженець займалася питаннями родоводу Григорія Сковороди та краєзнавчими питаннями, пов'язаними з життям філософа.

Метою цього дослідження є систематизація інформації щодо перебування Григорія Сковороди на Харківщині, його мандри Слобожанщиною.

Нам відомі імена багатьох людей, які своєю творчістю уславили Харків упродовж його 367-літньої історії, але серед них особливе місце посідає яскрава, оригінальна й самобутня постать Григорія Сковороди (1722–1794) – людини енциклопедичних знань і універсальних здібностей.

Друга половина життя великого українського філософа та поета Григорія Сковороди пов'язана з Харковом і Слобожанщиною. Перший раз доля переплела життя Григорія Сковороди і слобожанської столиці в 1759-му, коли він на запрошення єпископа Іоасафа (170–1754) став викладачем Харківського колегіуму. Один із дослідників історії колегіуму підкреслював, що вже в 30-ті роки XVIII ст. він був гордістю Слобідської України. Харківський колегіум приваблював Григорія Сковороду не випадково, бо слава про нього вийшла далеко за межі Слобожанщини. Харківський колегіум був підґрунтям для створення Харківського імператорського університету. У справі заснування Харківського університету роль Сковороди важко переоцінити. Своїми невтомними трудами, своїм життєвим прикладом він поступово підводив суспільну думку краю до необхідності заснування цього храму науки.

Після тимчасового розриву з колегіумом Сковорода живе в селі Стариці Вовчанського району Харківської області. Другу зустріч із Харковом у весняному цвіті 1762-го передумовило знайомство поета зі студентом-богословом Михайлом Івановичем Ковалінським (1845–1907), слідом за яким Сковорода пішов до Харківського колегіуму і залишався там як викладач грецької мови цілих два роки. Знаменно, що в перебігу цього періоду навколо нього та його філософських поглядів формується ціле співтовариство з друзів і родичів здебільшого духовного звання улюбленого учня. Навколо нього згуртовується молодь, студенти, які стають його прихильниками та послідовниками. Серед учнів Сковороди були Петро Ковалівський, Яків Правицький, Василь Білозер, Григорій та Михайло Ковалінські й багато інших.

Однак, нелюбов до свободи викладання предмета нового настоятеля Харківського колегіуму Порфирія змушують Сковороду – викладача-вільнодумця – знову покинути монастирські стіни. І останній раз Григорій Савич і Харків зійшлися на цій сцені життя в 1768-му, коли мандрівний український філософ повернувся до викладання в стіни Харківського середнього навчального закладу від церкви як учитель катехізису, але знову ненадовго. Через півроку єпископ

Самуїл, не стерпівши викладання основ християнської віри майбутнім носіям слова Божого світською людиною, усуває його з посади. На цьому з учителюванням для Скворода було покінчено назавжди. Навіть після того, як Скворода припинив викладання в колеґіумі, протягом аж 25 років, до самої смерті, він підтримував тісні зв'язки зі своїми учнями, переписувався з ними, радився, дружив, надсилав свої твори. Довіра і дружба стали основою його надзвичайно теплих відносин з учнями й послідовниками, особливо з найулюбленішим учнем – першим його біографом Михайлом Ковалінським.

Григорій Скворода був неординарною особистістю, узяти хоча б факт його вчителювання в Харкові. Замість оцінок, Григорій Савич писав «туповат», «туп», «весьма туп», «сушая бестолковщина». Або: «понят», «весьма понят», «наверное понят», «возможно не понят». Розумників оцінював званнями: «остр», «весьма остр», «зверок вострой», тобто той, що знання хапає на льоту. Абсолютна більшість творів філософа написана на Харківщині: байки, філософські трактати, діалоги і притчі, частина віршів «Саду божественних пісень». Але перлиною творчості в другий харківський період його викладання в колеґіумі (1762–1764), без сумніву, можна вважати листи мислителя.

Григорій Скворода подорожував Харківщиною та проповідував свої погляди серед народу. «Жив, як учив, учив, як жив» – ці слова про Г.С. Сквороду найкраще характеризують його. Для прогресивної частини суспільства філософ був мандрівною академією. Його називали українським Сократом.

Під кінець 70-х років XVIII століття, після різних конфліктів із владою, Григорій Скворода обрав зовсім новий і незнаний до того стиль життя – мандрівку. І ця мандрівка тривала до самої смерті, майже 30 років. Була вона повна пригод, оповита легендами й переказами. У ній ніколи не розлучався філософ із Біблією, сопілкою та своїми писаннями.

Крім Харкова, Григорій Савич часто відвідував інші слобожанські містечка й села – село Стариця Вовчанського району, Довжик, Писарівку Богодухівського району, Бабаї Харківського району, Великий Бурлук, Гусинку, Моначинівку Куп'янського району, Іванівку, Липці, Ізюм, Куп'янськ, Валки [2].

Село Стариця Вовчанського району Харківської області – та місцевість, де Григорій Скворода прожив два роки (1760 – 1762), пізнаючи через себе самого Бога («Піснь 9-а», «Піснь 12-а»).

Григорій Скворода був частим і бажаним гостем на Куп'янщині. Хронологія цих подій досить цікава: 1770, 1778-1779, 1782, 1787-1788, 1791-1792 – у селі Гусинка та 1785-1786 – у селі Моначинівка.

Історичний слід у XVIII ст. на Куп'янщині залишив філософ Григорій Скворода – він кілька разів відвідував у Гусинці братів Сошальських. Саме тут у 1787 написав притчі «Благодарный Еродій» та «Убогий жайворонок». 1790 року пише передмову і присвяту до Діалогу «Потоп зміїн». Улюбленим місцем його перебування була пасіка біля села в оточенні лісу на терасі, створеній на очищеному від дерев схилі. Життєвий шлях Григорія Сквороди овіяний легендами. За переказами, саме в цьому селі знайшов Г. Сквороду гонець князя Потьомкіна, щоб від імені імператриці Катерини II передати йому запрошення служити їй придворним філософом. Але Скворода, з притаманним йому гострим язиком, відповів імператриці: «Мне свирель и овца дороже царского венца». Скворода вважав, що людину варто оцінювати за її розумом і досягненнями, а не за статусом у суспільстві. Як приклад можна навести перебування Скворода на

прийомі в імператриці Катерини II. Коли вона увійшла до зали, всі вклонились, окрім Григорія. Вона запитала, чому він не хоче кланятися, і Сковорода спокійно відповів: «Не бажав я тебе бачити, ти сама захотіла на мене подивитися. А як же ти мене роздивишся, якщо я пред тобою удвоє зігнуся?».

У Моначинівці мислитель жив у сторожці біля церкви на майдані, недалеко від панського будинку Розальйон-Сошальських. Біля нього поет власноруч насадив дубову алею. Частина її збереглася на подвір'ї Моначинівського НВК «Загальноосвітня школа I-II ступенів – дошкільний навчальний заклад» Куп'янської районної ради Харківської області. Біля школи зберігся дуб, який, згідно з легендою, посадив сам мандрівний філософ. У 2001 році при НВК відкритий «Музей Григорія Савича Сковороди». Площа музею становить 14,8 квадратних метрів. Фонд музею налічує 105 одиниць збереження. У ньому розміщено діарамні макети гусинської пасіки, майдану з церквою, біля якої в сторожці жив Сковорода, друковані матеріали. На стіні школи висить меморіальна дошка на честь Григорія Сковороди. Одним із улюблених місць відпочинку Григорія Сковороди було джерело, яке зберігається в належному стані: поставили зруб, криницю освятили. У цьому велика заслуга колишнього директора Моначинівської школи Коротун Ніни Василівни, яка також заснувала музей філософа в закладі.

Найвідоміші твори, які присвятив Сковорода жителям Куп'янщини, – «Байки Харківські», «Жена Лотова».

Перебування Сковороди в Бурлуці засвідчене (з перервами) протягом 14 років. Це було одне з найулюбленіших місць філософа. Він цінував чудову природу цієї місцевості, можливість працювати в тиші, на самоті. З 1778 по 1792 рік Сковорода пише філософський твір «Брань архистратига Михаила со Сатаною», автограф свого курсу лекцій «Начальная двѣрь ко христіанскому добронравію», присвячує Я.М. Донець-Захаржевському свій вільний переклад твору Плутарха «Про старість», надсилає з Бурлука листи Урюпіну Є.Є. та Піскуновському П.Ф.

У Сковородинівці (колишня Пан-Іванівка) Богодухівського району філософ прожив, як стверджують дослідники, останній – найплідніший – період свого життя. На парковій території обласного комунального закладу «Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди», що розташований на площі 18,2 га, знаходиться не лише могила філософа, яка є національною пам'яткою історії, а й багато інших знакових місць.

На жаль, зараз унаслідок військової агресії росії приміщення національно-літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди повністю зруйноване. Унікальні речі, які належали самому Г. Сковороді, інші експонати були своєчасно сховані працівниками музею.

Творчу спадщину Григорія Сковороди складають філософські твори – це 17 трактатів і діалогів, літературні пам'ятки – збірка поезій «Сад божественних пісень». Збереглися також 120 листів Григорія Сковороди до різних осіб, прозові переклади, притчі. За його життя жоден твір не був опублікований. Вони поширювалися в списках, а пісні побутовали в повсякденні, складаючи частину репертуару сліпців-лірників.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Серед значної кількості досліджень, присвячених Григорію Сковороді, автори статті здійснили спробу виокремити сторінки життя та творчості філософа під час мандрів Слобожанщиною.

2. Через переслідування за наукову самостійність у викладанні Григорій Сковорода залишив педагогічну діяльність і до кінця життя (майже 25 років) залишився мандрівним філософом і вчителем. Педагогічні погляди Сковорода втілюють основні напрями прогресивної педагогіки: гуманізм, високу моральність, любов до Батьківщини і народу.

3. Життя Григорія Сковорода є прикладом існування філософії українського духу як динамічної, здатної до розвитку й постійного вдосконалення оригінальної системи поглядів, ідеалів, честі, совісті, гідності та порядності.

Список використаних джерел:

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків. 1993.
2. Багалій Д. І. Український мандрований філософ Григорій Савич Сковорода. Держвидав України, 1926.
3. Данилевський Г. П. Переяславські Сковородинські студії. 2013. Вип. 2. 294 с.
4. Іваньо І. В. Філософія і стиль мислення Григорія Сковорода. К.: Наукова думка, 1983. 270 с.
5. Ніженець А. М. Стогній І. П. Григорій Сковорода. Пам'ятні місця на Україні. К., 1984. 94 с.
6. Ніженець А. М. На зламі двох світів: розвідка про Г. С. Сковороду і Харківський колегіум. Харків: Прапор, 1970. 208 с.
7. Ніженець А. М. Г. С. Сковорода: заповідні місця на Харківщині. До 240-річчя з дня народження. Харків: Вид-во Харків. ун-ту, 1962. 42 с.
8. Стогній І. П. Етичні погляди Г. С. Сковорода. *Вісник АН*, 1970. № 5. С. 60–65.
9. Штих В. Г. Григорій Сковорода в спогадах сучасників і народних легендах. Х.: Держ. підпр. «Оригінал», 2002. 95 с.
10. Шресер-Ткаченко О. Я. Григорій Сковорода – музикант. К.: Муз. Україна, 1972. 94 с.

Український патріотизм як усвідомлений ціннісний вибір

Марина Смирнова

Актуальність. Роль цінностей у сучасних реаліях, особливо в умовах цивілізаційних змін, що викликані воєнними діями росії проти України, різко зросла. Найбільш значущим аспектом проблеми цінностей у сучасному суспільстві є питання про сутність і особливості ціннісних орієнтацій взагалі, національних цінностей, національної свідомості, патріотизму. Саме в таких характеристиках виявляється ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави.

Тема патріотизму завжди викликала багато суперечок, нікого не залишала байдужими й у широкому розумінні сприймалася як любов до Батьківщини. Осмислення сутності патріотизму та національних цінностей стає зрозуміліше через сприйняття історичних коренів цих понять, пов'язаних із зміцненням окремих держав у їх самостійності та національній незалежності.

Мета статті полягає в розкритті розуміння поняття українського патріотизму як усвідомленого ціннісного вибору.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сутності патріотизму варто почати з визначення самого поняття. Термін «патріотизм» має давньогрецькі корені: походить із грецької «*patriot*» – співвітчизник, або «*patria*» – батьківщина. Але в античний період термін «*patria*» застосовувався щодо полісу (міста-держави), а не до більш широкої спільноти.

Уперше в європейській риторичі термін «патріотизм» почали вживати з 1720-х років у британському парламенті, коли опозиційна Патріотична партія виступила з різкою критикою проти корумпованого голови уряду Великобританії Роберта Уолпола. У подальшому поняття «патріот» асоціювалося з опозиційністю щодо уряду, двору, а також монарха. У період Великої французької революції 1789 – 1793 рр. патріотами стали називати себе борці за народну справу, захисники республіки, на протипагу зрадникам батьківщини з табору монархістів. Під час боротьби американських колоній за незалежність радикальна патріотична риторика використовувалась у боротьбі з британським монархом. Ідеологи руху за незалежність і засновники США називали себе «патріотами».

«Любов до Батьківщини» була одним із ключових понять і для мислителів епохи Просвітництва. Філософи протиставляли вірність країні вірності церкви або монарху. Вітчизна, на їх думку, не може поєднуватися з деспотизмом, тому що в основі морального блага лежить любов до батьківщини. Завдяки цьому почуттю громадянин воліє загальне благо особистому інтересу. За умови свободи від тиранії держави громадянин відчуває себе частиною співдружності рівноправних співвітчизників [1].

За радянські часи поняття «патріотизм» вживалося в суто класовому розумінні: любов до соціалістичної вітчизни. Представники комуністичного руху,

кажучи про патріотизм, спиралися на трактування В. І. Леніна: «Патріотизм є любов до Батьківщини, одне з найбільш глибоких почуттів, закріплених віками і тисячоліттями відокремлених вітчизн».

У словнику В. І. Даля значення слова «патріот» трактується так: «Патриот – любитель отечества, ревнитель о благе его, отчизнолюб, отечественник». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «патріотизм» визначено як «любов до Батьківщини, *відданість* своєму народові, готовність для нього на жертви й подвиги». Філософський словник пояснює «патріотизм» як «любов до Батьківщини, *відповідальність* за її долю і готовність служити її інтересам». У сучасних енциклопедичних словниках під патріотизмом розуміється любов до Батьківщини, відданість рідній землі, прагнення своїми діями служити її інтересам, а також прихильність до місця свого народження, того, що К. Ушинський окреслив поняттям «малої Батьківщини».

Проблема патріотизму, сутності патріотичної свідомості, любові до Батьківщини, знайшла своє відображення в працях вітчизняних науковців: Г. Ващенко, Л. Буєвої, І. Надольного, І. Огієнка, С. Русової, Л. Сохань, В. Сухомлинського, О. Забужко, К. Ушинського, В. Шинкарук та ін.

Патріотичному вихованню молодшої людини в сучасних умовах приділено багато уваги в роботах І. Беха, О. Вишневського, Л. Крицької, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, К. Чорної та ін.

У психології поняття «патріотизму» досліджувалося І. Бехом, А. Богуш, М. Боришевським, Л. Долинською, О. Киричуком. Важливо, що більшість психологів обстоює думку, що в результаті активної пізнавальної, громадсько-корисної діяльності відбувається інтеріоризація національних цінностей, прийняття патріотизму як цінності іманентного значення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що патріотизм є явищем соціально-історичним і розуміння сутності цього поняття здійснюється на психологічному, ідеологічному та світоглядному рівнях. Так, О. С. Кузьмін [6] обстоює думку, що патріотизм є консолідуючим фактором українського суспільства. Він зближує поняття «національна ідея», «націоналізм» і «патріотизм». На його думку, національна ідея заснована насамперед на патріотизмі. Вона повинна мати загальнонаціональний характер, зосереджувати увагу на найбільш важливих, принципових питаннях розвитку країни як на найближчий час, так і на перспективу. До того ж національна ідея має бути простою, близькою для сприйняття всім населенням. Зрозуміло, що така ідея, хоча за змістом і формою завжди матиме саме національний характер, *повинна вбирати в себе загальнолюдські цінності*, а тому не може ґрунтуватися виключно на етнічній основі, не обов'язково бути «націоналістичною» – виразником ідей українського націоналізму.

Іншу точку зору висловлює М. Г. Кітов [5, с. 124–126], який вважає, що *загальнолюдських цінностей, які має засвоїти людина, не існує*. Існують цінності та ідеали деяких спільнот, серед яких етнос і політична нація є найбільш системно організованими, тому цінності найбільш повно виявляються в національній формі та виступають орієнтирами, котрі й детермінують діяльність людини. «Патріотизм – це усвідомлення індивідом своєї окремішності, відмінності від певної спільноти і одночасне усвідомлення ним необхідності постійного співвідношення інтересів особи і спільноти».

Своє розуміння патріотизму висловлює О. Вишневський [2], який вважає патріотичне почуття українця емоційним аспектом національно-державницького світогляду. Він виділяє три різновиди патріотизму:

- *етнічний патріотизм*, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної культури, до власної історії тощо;
- *територіальний патріотизм*, який ґрунтується на любові до того місця на землі, до місцевості, ландшафту, клімату тощо, де людина народилася;
- *державницький патріотизм*, який є вищим проявом патріотизму, що ґрунтується на державній ідеології та пов'язується з поняттям громадянськості. Державницький патріотизм, на думку О. Вишневського, пом'якшує і згладжує не тільки природні міжетнічні протиріччя, але й тертя, пов'язані з майновим станом окремих людей. Він має об'єднувальну силу.

Деякі дослідники характеризують патріотизм як поєднання чуттєвих, раціональних і діяльнських аспектів, як складне духовно-моральне й соціально-політичне явище, структура якого являє собою сукупність раціональної, патріотичної свідомості, патріотичного, морального почуття і патріотичної поведінки.

З позиції ціннісних орієнтацій патріотизм розглядається як одна із значущих вічних цінностей, що притаманна всім сферам життя суспільства і держави й характеризує вищий рівень розвитку особистості та проявляється в її активній діяльній самореалізації на благо Вітчизни.

У сучасних умовах динамічної трансформації українського суспільства ціннісні орієнтації, патріотичні цінності набувають особливого значення саме в контексті утвердження української державності, національної ідентифікації, протистояння російській агресії та розвитку національної самосвідомості.

Результати дослідження «Патріотизм у розумінні сучасної молоді» показали, що більшість опитаних (56 %) вважають історичне минуле найважливішим для нації, а тому вивчати і знати його необхідно кожному. Третина висловила, що саме національна ідея відіграє провідну роль у розбудові держави. Найбільш бажаною рисою характеру молодь вважає відчуття пошани до своєї країни, на другому місці – інтерес до історичного минулого, на третьому – активність у громадському житті країни, на четвертому – інтелігентність, на п'ятому – високий рівень ерудиції; окремо виділили таку рису характеру, як толерантність і небайдужість до Батьківщини

На рівень патріотизму, як вважає молодь, впливає перш за все: загальнополітична атмосфера в суспільстві, можливість вибору навчального закладу, наявність або відсутність роботи, житлові умови. Менший вплив має рівень задоволення права на відпочинок. Соціально-побутові ситуації, відсутність соціальної справедливості (корупція, приватизація держмайна, економічний стан у країні; захист прав громадян; відсутність гідної заробітної плати) не повинні, на думку опитаних, впливати на рівень патріотизму [3].

За результатами опитувань, що проводилися серед слухачів курсів підвищення кваліфікації, під патріотизмом педагоги розуміють повагу до культури і традицій свого народу, обов'язок перед Вітчизною, усвідомлення своєї території, готовність її захищати, служіння на її благо, гордість за її успіхи та досягнення, відчуття єдності власної долі з долею своєї країни. Найбільш характерними видами патріотизму були названі етнічний і громадянський патріотизм. Більшість опитаних пов'язували патріотизм з активною дією: службою в армії, готовністю долати з країною будь-які труднощі, шановне ставлення до історії та традицій, прагнення своїми діями служити інтересам Вітчизни.

За підсумками досліджень, згаданих нами, можна констатувати, що український патріотизм відображає не тільки закономірність історичного розвитку українського народу як нації, але й процес становлення національної свідомості, національної зрілості. У контексті нового патріотизму незалежної України більше уваги вже акцентується на національно-усвідомленому ставленні до Батьківщини.

Поточний рік привніс нове ціннісне відчуття в розуміння українського патріотизму й національної ідеї. Події сьогодення підтвердили, що національна ідея заснована, насамперед, на патріотизмі, але водночас вона повинна мати загальнонаціональний характер, убирати в себе загальнолюдські цінності, і тому не обов'язково бути націоналістичною. М. Грушевський стверджував, що «Україна не тільки для українців, а для всіх, хто живе на Україні, а живучи, любить її, а люблячи, хоче працювати для доброго краю і його людності, служити їй, а не обирати, не експлуатувати для себе» [7]. Тобто «справжній патріотизм, за словами М. О. Добролюбова, як окремих прояв любові до людства, не вживається з неприязню до окремих народностей» [4, с. 265]. Саме толерантне ставлення до інших людей, до їх поглядів, переконань, орієнтація на взаємодію з іншими націями й етнічними групами є проявом національної гордості українця, який усвідомлює себе представником європейської країни.

Висновки. Отже, ознайомлення з різними поглядами щодо розуміння поняття українського патріотизму, його ціннісного значення дозволило нам з'ясувати, що це поняття є багатоаспектним, таким, що вбирає духовно-моральні, світоглядні та психологічні характеристики особистості, базується на системі ціннісних уявлень, ціннісних орієнтирів, переконань і визначає ставлення людини до свого народу, до Батьківщини, до її історії та культури. У соціальному контексті це поняття є відображенням особистої позиції кожного до своєї країни, шановного ставлення до неї, прийняття її, особливо в скрутні часи, упевненість у надії на її неминуче піднесення.

Список використаних джерел:

1. Буригін Д. Пусті слова: коротка історія терміна «патріот». URL: <http://theoryandpractice.ru/posts/8291-patriot>.
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студ. вищ. навч. закладів; вид. друге. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с. URL: http://tourlib.net/books_others/vyshnevsky.df.
3. Всеукраїнське соціологічне дослідження: Патріотизм у розумінні сучасної молоді. URL: http://www.unalib.ks.ua/files/unalib/File/professionals/Pidvedennya_pidcymkiv_sociolog_doslid.pdf.
4. Добролюбов М. О. Збірник творів, 1962. Т. 3.
5. Кітов М. Г. Патріотизм і ціннісні орієнтації сучасної української молоді. *Особистість, суспільство, держава: розуміння свободи і відповідальності. Матеріали XII науково-практичної конференції*. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2012. 428 с.
6. Кузьмін О.С. Патріотизм як фактор консолідації українського суспільства. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/publcontent.php3?y=1&p=5>.
7. Кульчицький С. Не підірвати капітал довіри. *Голос України*. 1993. 20 січня.

Сучасні умови розвитку суспільства характеризуються збільшенням кількості факторів, здатних викликати надзвичайні та небезпечні ситуації для життя і здоров'я людини, а саме: природні й техногенні аварії та катастрофи, забруднення довкілля, побутовий, виробничий та шкільний травматизм, масове поширення девіантних форм поведінки дітей і шкільної молоді, зростання загроз, обумовлених запровадженням воєнного стану.

У зв'язку з цим одним із завдань загальної середньої освіти є створення безпечного освітнього середовища, формування в учасників освітнього процесу нових поглядів, цінностей і поведінки з метою виховання в них культури безпеки, запобігання небезпекам для їхнього життя та здоров'я.

Про низький рівень культури безпеки, яка є елементом загальної культури, що реалізує захисну функцію людей, свідчить високий травматизм у побуті, від якого щороку потерпає від 2 до 4 тис. осіб, високі показники передчасної смертності від зовнішніх причин і поширення соціально небезпечних хвороб [10].

Актуалізація у науковій та суспільній свідомості проблематики безпеки особи як цінності, включення її до системи цінностей НУШ й українського суспільства є важливою складовою розвитку українського народу та його державності, а також однією з необхідних умов повної реалізації безпеки особи.

Безпека являє собою одну з найважливіших цінностей, що повинна забезпечувати розвиток особистості, суспільства, людства, створювати гармонію та переборювати суперечності у відносинах «людина – техніка», «людина – навколишнє середовище», у взаєминах між людьми, особою і державою, суспільством, між націями і державами [9, с. 11].

Як зауважує В. Горлинський, «прагнення досягти стану безпеки особою, сім'єю, нацією, людством, оцінка безпеки як соціального блага, усвідомлення суспільством потреб у ній дають підставу характеризувати цей феномен як цінність вищого рівня – соціально-політичний ідеал» [5, с. 108].

Безпека є однією з найважливіших цілей існування держав та інших об'єднань громадян, виступає нормою їхнього існування в сучасному світі. Безпека як цінність слугує одним із основних орієнтирів для формулювання національних інтересів, визначення загроз і небезпек [8].

Розглядаючи проблематику ціннісного виміру культури безпеки особистості, проаналізуємо тлумачення поняття «безпека» (табл. 1) [1].

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «Безпека»	
Визначення	Джерело
Безпека – відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди для життя, здоров'я та майна громадян, а також для навколишнього природного середовища	Про заходи щодо виконання постанови Кабінету Міністрів України від 05.05.97 № 409 «Про забезпечення надійності й безпечної експлуатації будівель, споруд та інженерних мереж»
Безпека (safety) – стан, при якому ризик шкоди чи ушкодження обмежений до прийняттого рівня	Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України № 42 від 22.01.2007 «Про затвердження Правил сертифікації суб'єктів, що надають послуги з аеронавігаційного обслуговування»

Безпека – це стан об'єкта, коли вплив на нього всіх потоків речовини, енергії та інформації не перевищує максимально припустимих значень	Основи професійної безпеки та здоров'я людини: підручник / В. В. Березуцький [та ін.]; під ред. проф. В. В. Березуцького. – Харків : НТУ «ХПІ», 2018. – 553 с.
Безпека – це забезпечення всім громадянам держави належних умов для їх самореалізації, захист їх життя, свободи, власності від посягань із боку будь-якої окремої людини, організації, суспільства чи держави	Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика : навч. посібн. / Г.П. Ситник, В.М. Олуйко, М. П. Вавринчук; за заг. ред. Г. П. Ситника. – Хмельницький: Вид-во «Кондор», 2007. – С. 20.

Поняття «культура безпеки» вперше з'явилося в процесі аналізу причин і наслідків Чорнобильської аварії, здійсненого Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ). Було визнано, що саме відсутність культури безпеки стала однією з причин трагедії. Після МАГАТЕ концепцію культури безпеки підтримали Міжнародна організація праці, Міжнародна організація цивільної авіації, Всесвітня організація охорони здоров'я, Всесвітня організація трубопровідного транспорту, Міжнародна асоціація з радіаційного захисту та інші авторитетні міжнародні інституції. Так поступово цей термін почали розповсюджувати на всі сфери людської діяльності та застосовувати як до окремої людини, так і до суспільства в цілому [4].

О. І. Запорожець стверджує, що у словосполученні «культура безпечної життєдіяльності» закріплено три ознаки явища:

- *родовий* – культура безпеки життєдіяльності виступає як частина загальної культури людини та обов'язкова складова професійної культури;
- *діяльнісний* – культура розглядається насамперед як робота людської свідомості та результат діяльності особистості;
- *видовий* – культура безпеки життєдіяльності особистості має відношення до безпеки людини і суспільства.

Культура безпечної життєдіяльності як категорія містить низку додаткових компонентів, які необхідно враховувати як педагогічні умови її формування:

- мотивація поведінки і діяльності;
- досвід самовдосконалення особистості;
- готовність її до безпечної життєдіяльності [7].

Специфічність феномену «культура безпеки життєдіяльності» полягає в тому, що, по-перше, вона є не тільки компонентом загальнолюдської культури, але й компонентом будь-якої професійної культури, навіть такої, котра, на перший погляд, здається абсолютно безпечною. Але ж не можна забувати, що є аксіома про потенційну небезпеку будь-якої діяльності. Крім знань, умінь і навичок, культура безпеки життєдіяльності включає світоглядні ідеї, моральні та естетичні цінності, інтелектуальний досвід вирішення проблем безпеки, досвід безпечного спілкування в процесі спільного виживання.

Культура безпеки життєдіяльності орієнтована на розвиток і самовизначення особистості, її індивідуальних, духовних, пізнавальних здібностей, самореалізацію в процесі навчання, що передбачає оволодіння здобувачем освіти системою не тільки наукових знань, але й гуманістичних ідеалів, цінностей, переконань і способів діяльності у надзвичайних ситуаціях природного, техногенного характеру, автономного існування людини в природних умовах, при наданні першої домедичної допомоги тощо [11].

У науковій літературі [3] «культура безпеки» визначається «як рівень розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю забезпечення безпеки життєдіяльності в системі особистісних і соціальних цінностей, безпечної поведінки в повсякденному житті та в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій, рівнем захищеності від загроз і небезпек в усіх сферах життєдіяльності». Виходячи з цього, її складниками визнаються:

- *на індивідуальному рівні* – світогляд, норми поведінки, індивідуальні цінності й підготовленість людини у сфері безпеки життєдіяльності;
- *на колективному рівні* – корпоративні цінності, професійна етика та мораль, підготовленість персоналу у сфері безпеки;
- *на суспільному рівні* – традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, підготовленість усього населення у сфері безпеки життєдіяльності.

Цінності, з одного боку, виступають основним підґрунтям, вектором, який зумовлює форми, засоби (ресурси) та особливості реалізації безпеки особи, а з іншого – безпека особи є самостійною цінністю, яка перевершує значення та важливість інших цінностей. Реалізація безпеки особи безпосередньо пов'язана із захистом основних національних, суспільних, групових і особистих цінностей. Показовим щодо цього є вислів відомого американського політичного діяча К. Райс, який характеризує сучасний стан взаємодії безпеки і цінностей (і самої безпеки як цінності також): «...безпека й принципи, безпека й цінності нерозривно пов'язані одне з одним ... Наші цінності забезпечують нашу безпеку» [8].

Категорія цінності належить до великого класу мотиваційних явищ, що організують і керують діяльністю людини, тобто функціональні цінності виступають у перетвореному вигляді як мотиви діяльності та поведінки особистості. Вони сприяють усвідомленню сенсу життя, визначають життєву позицію людини, виступають як способи досягнення кінцевої мети за умови, що вони глибоко сприйняті особистістю як ціннісні орієнтації.

Професійні цінності, на думку В. Гриньової, виступають у якості відносно стійких орієнтирів, за якими фахівець співвідносить своє життя і професійну діяльність [6, с. 68]. Так, наприклад, цінності життя та здоров'я, безпеки, здорового способу життя, які визначаються як стійкі орієнтири, стають ціннісними орієнтаціями. У свою чергу, ціннісні орієнтації зумовлюють особистісну та професійну спрямованість, світогляд людини, систему її моральних норм і являють собою найважливіший чинник регуляції поведінки особистості та її активності [2].

Серед цінностей діяльності професійної безпекоорієнтованої діяльності вчителя за їх предметним змістом можна виділити *цінності самодостатнього* (творчий характер і суспільне значення профілактичної діяльності вчителя, його професійне самоствердження, розвиток свідомості та безпечної поведінки учнівського й педагогічного колективів тощо) та *інструментального* (цінності оволодіння теорією та технологією (нормами, принципами, способами) діяльності з безпеки життєдіяльності під час освітнього процесу, які складають основу професійної діяльності вчителя) типів.

Серед *цінностей безпеки життєдіяльності* доцільно виділити цінності, що пов'язані з особистою безпекою та безпекою оточуючих, з довірою, гідністю та верховенством права, із соціальною відповідальністю, з ціннісним ставленням до здоров'я, а також цінності, які пов'язані з біологічними потребами: потребою в запобіганні негативному впливу на організм людини при виконанні нею виробничих функцій, ціннісне ставлення до природи та ін.

Отже, можна говорити про те, що педагогічні потреби, соціальні настанови, інтереси та ціннісні орієнтації визначають мотиви, які є предметним утіленням потреб особистості й активізують її поведінку у сфері безпеки [2].

І врешті, безпека, вочевидь, є універсальною цінністю, оскільки вона стосується всіх сфер життєдіяльності суспільства й усіх соціальних утворень та спільнот і має життєво важливе значення для кожного елементу й кожного періоду соціального простору. Окрім того, безпека, на відміну від духовних цінностей, об'єктивно має «предметну цінність як економічна, політична та соціальна вартість, і сприймається суспільством як «норма», що забезпечує «нормальне» функціонування і життєдіяльність суспільства» [8].

Очевидно, що відображаючись у суспільній свідомості як ціннісні орієнтації, інтереси, настанови, переконання та цілі, цінності набувають регулятивної функції і стають соціокультурними кодами стабільної і безпечної життєдіяльності суспільства [5, с. 120].

Підсумовуючи все зазначене вище, можна вважати, що безпека особи виступає однією з найважливіших соціальних цінностей і передбачає гарантування безпечних умов життєдіяльності особи, утвердження її конституційних прав і свобод, створення безпечних умов для вільного розвитку та реалізації творчого потенціалу. А освіта й виховання у сфері безпеки життєдіяльності мають забезпечити формування нового мислення, цілісного знання, практичного вміння, необхідного для прийняття обґрунтованих рішень на рівні людини, сім'ї, суспільства, держави.

Безпечний стан має стати метою і потребою дитини. Розв'язати це завдання можна шляхом виховання культури безпеки, що включає розвиток якостей особистості, спрямованих на забезпечення власної безпеки, дбайливе ставлення до навколишнього середовища, безпеки всіх сфер життєдіяльності: соціальної, економічної, військової, демографічної, техногенної, інформаційної, екологічної.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання управлінської діяльності керівника ЗЗСО: навч.-метод. посібн. Авт.-укл.: М. Є. Смирнова, М. С. Астахова, Л. І. Дух, Т. С. Китиченко; за заг. ред. Л. Д. Покроєвої. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2021. 172 с.
2. Астахова М. С. Розвиток професійної компетентності з безпеки життєдіяльності вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. 271 с.
3. Безпека життєдіяльності. 2-ге вид.: підручник. О. І. Запорожець, Б. Д. Халмурадов, В. І. Применко та ін. К. : Центр учбової літератури, 2016. 448 с.
4. Бутиріна М. В., Бабенко В. О. Формування культури безпеки життєдіяльності як соціально-педагогічна проблема сучасної системи освіти України. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Сер.: Педагогічні та історичні науки.* 119 (2014): С. 33–40.
5. Горлінський В. В. Аксиологічний дискурс безпеки як соціального феномену. *Практична філософія.* 2004. № 2. С. 108–116.
6. Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». *Педагогіка та психологія: зб. наук. праць.* Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. Вип. 45. С. 68–69.
7. Запорожець О. І. Безпека життєдіяльності. URL: http://pidruchniki.ws/1584072050807/-bzhd/bezpeka_zhittyediyalnosti_zaporozhets_oi

8. Мельник В. Безпека особи: ціннісний вимір. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/10259/1/.pdf>
9. Панов М. І. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 3. С. 10–15.
10. Проблеми впровадження культури безпеки в Україні. К.: НІСД, 2012. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-09/kultura_bezp-1bcf6.pdf
11. Романів Л. В., Пішак О. В., Бойчук Р. Р. Культура безпеки як складова базової культури особистості. *Молодий вчений*. 2017. № 3.1 (43.1). С. 238–240.

Актуальність розвитку здоров'язбережувальної компетентності в умовах нової української школи

Ірина Волкова

Вивчення окремих аспектів цінності здоров'я, визначення ролі здоров'я як чинника національної безпеки та конкурентоспроможності країни, аналіз факторів впливу на стан здоров'я тощо є об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних учених.

Здоров'я для переважної більшості людей посідає найвищий щабель в ієрархії цінностей, його природна, абсолютна і повсякчасна життєва цінність є загально визнаною. Ціннісно-соціальна модель здоров'я позиціонує здоров'я як цінність і передумову повноцінних життя, праці та соціальної реалізації, задоволення матеріальних і духовних потреб, а також здійснення економічної, політичної, наукової, культурної діяльності та виконання життєвих планів. Стаття 3 Конституції України проголошує найвищою соціальною цінністю життя і здоров'я, честь і гідність людини, її недоторканність і безпеку.

Доведено, що в розвиненому суспільстві рівень здоров'я значною мірою пов'язаний із рівнем освіти. Чим вищий освітній рівень певного соціального середовища, тим кращі, як правило, у ньому узагальнені показники здоров'я. Отже, завдання збереження та зміцнення здоров'я потрібно розв'язувати, насамперед, педагогічними засобами, при цьому освіта в аспекті здоров'язбереження розуміється комплексно: і як надання інформації, і як навчання методів, прийомів і навичок здорового способу життя, і як виховання в душі безумовного пріоритету цінностей індивідуального і громадського здоров'я в усіх його проявах, сферах, рівнях [3,

с. 94].

Відомо, що в умовах закладу освіти на стан здоров'я впливає низка чинників. Стан організації освітнього процесу в сучасній школі, інтенсифікація навчання, зростаючий обсяг інформації вимагають від учнів дедалі більшого напруження фізіологічних систем організму, що зумовлює високе навантаження на адаптаційні механізми, посилює нервово-емоційну напруженість [2, с. 95].

В умовах війни та після перемоги здоров'я дітей і підлітків потребують особливої турботи й уваги. Через невеликий життєвий досвід і особливості дитячої психіки їм загрожує більше фізичних і психоемоційних небезпек. Водночас існують можливості мінімізувати ризики та вберегти фізичне і психічне здоров'я дитини [7].

Дослідженнями науковців (Бережна Т. І., Бойчук Ю. Д., Бойченко Т. Є., Гончаренко М. С., Даниленко Г. М., Дубогай О. Д., Єжова О. О., Іонова О. М., Кириленко С. В., Кириченко В. І., Оржеховської В. М., Страшко С. В.) у галузі освіти доведено, що важливою рушійною силою її реформування з точки зору здоров'язбереження є визначення та розв'язання основних протиріч:

- між завданнями гуманізації освіти, яка потребує звернення до особистості учня/учениці, створення умов для формування в індивіда соціально значущої системи цінностей, і реальною практикою навчання, яка на сьогодні не забезпечує цілісне формування особистості;
- між метою та завданнями, поставленими перед освітнім процесом у закладі освіти, і сучасними підходами до реалізації здоров'язбережувальної та здоров'яформувальної спрямованості закладів освіти, до створення безпечного і здорового освітнього середовища в закладі освіти;
- потенційними можливостями компетентісного підходу та недостатньо ефективним його використанням в освітній діяльності, рівнем готовності педагогічних працівників до роботи в умовах здоров'яспрямованого освітнього процесу.

Розвиток сучасної системи освіти визначається інноваційними перетвореннями, в основі яких лежить використання компетентісного підходу. Тому особливо актуальною є робота з розвитку в дітей і підлітків здоров'язбережувальної компетентності, як ключової в системі освіти України.

Підставою для включення здоров'язбережувальної компетентності до переліку ключових, як зазначає Бойченко Т. Є., є вагомість здоров'я як загальнолюдської цінності, життєвого ресурсу, філософської категорії, що розкривається при аналізі сутності здоров'я за різними підходами – феноменологічним, онтологічним, гносеологічним, холістичним, детерміністським, герменевтичним. Також визначення здоров'язбережувальної компетентності як головного чинника досягнення успіху та благополуччя дозволяє не тільки визначити її як ключову в сучасній системі освіти, а й виділити такі ознаки:

- поліфункціональність, яка дозволяє вирішувати проблеми здоров'язбереження людини, групи людей, спільноти й суспільства у просторі всіх чотирьох складових здоров'я – фізичний, соціальний, психічний та духовний;

- надпредметність і міждисциплінарність: інформація про здоровий спосіб життя має місце в усіх ланках освіти (довкілля, шкільна ланка, додипломна, післядипломна, освіта для дорослих);

- багатовимірність: зумовлена сутністю здоров'я людини як багатомірного й цілісного феномена;

- забезпечення широкої сфери розвитку особистості; вивчення шляхів і засобів здорового способу життя, особливо її духовної складової, має особистісне спрямування [1, с. 6–7].

Оскільки здоров'язбережувальна компетентність має всі ознаки ключової через специфіку феномена здоров'я людини як біосоціальної істоти, особистості та індивідуальності, вона концентрує в собі всі характеристики соціальної, полікультурної, комунікативної компетентностей, спрямована на саморозвиток і самоосвіту, продуктивну й творчу діяльність [1, с. 6–7].

Здоров'язбережувальна компетентність включена до переліку ключових та предметних компетентностей Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011 року), як-от: уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, математична, базові компетентності в галузі природознавства і техніки, інформаційно-комунікаційна, соціальна, громадянська, загальнокультурна, підприємницька, здоров'язбережувальна, і визначається як здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров'язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших людей [4].

Концепція Нової української школи, нові освітні стандарти ґрунтуються на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя». Концепція Нової української школи визначає поняття «компетентність» і «ключова компетентність» таким чином: «компетентність» – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та / або подальшу навчальну діяльність; «ключові компетентності» – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [6].

У Концепції Нової української школи наведено 10 таких ключових компетентностей: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математична, основні компетентності у природничих науках і технологіях, інформаційно-цифрова, уміння вчитися впродовж життя, ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, обізнаність і самовираження у сфері культури, екологічна грамотність і здорове життя. Компетентність «екологічна грамотність і здорове життя» визначається як уміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами в рамках сталого розвитку, усвідомлення ролі навколишнього середовища для життя і здоров'я людини, здатність і бажання дотримуватися здорового способу життя [6].

Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, визначає, що до ключових компетентностей належать: вільне володіння державною мовою, здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами, математична, компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій, інноваційність, екологічна, інформаційно-комунікаційна, навчання впродовж життя, громадянські та соціальні компетентності, культурна, підприємливість і фінансова грамотність.

Громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, передбачають: виявлення поваги до інших, толерантність, уміння конструктивно співпрацювати, співпереживати, долати стрес і діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних з різними проявами дискримінації; дбайливе ставлення до особистого, соціального здоров'я, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та

ґрунтуються на спільних моральних цінностях; спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності [5].

Зосереджуємо увагу, що в сучасних нормативних документах наголошується на цінностях усіх складових здоров'я, здорового способу життя. Окрім цього, необхідно звернути увагу на те, що в постанові Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898 зазначено, що постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (Офіційний вісник України, 2012 р., № 11, ст. 400) втрачає чинність лише з 1 вересня 2026 року. А це означає, що розвиток здоров'язбережувальної компетентності дітей, підлітків, учнівської та студентської молоді – актуальна, наскрізна, глобальна проблема, яку мають спільно вирішувати всі зацікавлені в здоровому майбутньому поколінні України: держава, суспільство, батьки, педагоги, працівники охорони здоров'я. Це твердження знайшло підтвердження у професійному стандарті за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», де визначено, що виконання трудової функції, а саме: участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища потребує в учителя розвинутої здоров'язбережувальної компетентності, яка має такі складові: здатності організовувати безпечне освітнє середовище, використовувати здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу, здійснювати профілактично-просвітницьку роботу з учнями та іншими учасниками освітнього процесу щодо безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни, формувати в учнів культуру здорового та безпечного життя, надавати домедичну допомогу учасникам освітнього процесу, зберігати особисте фізичне та психічне здоров'я під час професійної діяльності [8].

За нашою думкою, провідну роль у розвитку здоров'язбережувальної компетентності дітей, підлітків, учнівської молоді відіграє насамперед учитель, який володіє сучасними педагогічними, здоров'язбережувальними, здоров'яформувальними, інноваційними технологіями; постійно взаємодіє з учнями, їхніми батьками, медичними працівниками та шкільним психологом, соціальним педагогом; планує й організовує свою діяльність, зважаючи на пріоритети формування, збереження та зміцнення здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу. І вчитель має бути готовим до виконання такої ролі, але не формально, а з життєвими переконаннями.

Висновки:

1. Дослідження проблеми здоров'я в галузі шкільної освіти, під час війни зокрема, наголошують на необхідності й актуальності: розвитку здоров'язбережувальної компетентності як учнів, так і педагогів; виховання свідомого ставлення дітей та учнів до особистого здоров'я; створення здоров'язбережувального освітнього та виховного середовища в умовах закладу освіти.

2. Здоров'язбережувальна компетентність (2011), екологічна грамотність і здорове життя (2016), громадянські та соціальні компетентності (2020) входять до переліку ключових компетентностей, які є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина, майбутнього фахівця. Отже, в умовах реформування освіти компетентнісний підхід до проблеми здоров'язбереження є стратегічним напрямом розвитку системи освіти України, зорієнтованої на входження у світовий освітній простір.

Список використаних джерел

1. Бойченко Т.Є. Здоров'язбережувальна компетентність як ключова в освіті України. *Основи здоров'я і фізична культура*. 2008. № 11-12. С. 6-7.
2. Волкова І. Розвиток регіональної мережі шкіл сприяння здоров'ю у Харківській області. *Інформаційний збірник для директора школи та завідуючого дитячим садочком*. 2016. № 19-20 (55). С. 95 – 106.
3. Гаркуша С. В. Формування готовності майбутніх фахівців фізичного виховання до використання здоров'язбережувальних технологій: теоретико-методичний аспект : [монографія]. Чернівці : Видавець Лозовий В. М., 2014. 392 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392. *Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України*. 2012. № 4-5. С. 3 – 56 .
5. Державний стандарт базової середньої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>
6. Концепція нової української школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>
7. Фізична та психологічна безпека дітей під час війни. Як діяти батькам, щоб вберегти дитину?. Освітній омбудсмен України. URL: <https://eo.gov.ua/fizychna-ta-psykholohichna-bezpeka-ditey-pid-chas-viyny-nbsp-h2-yak-diiaty-batkam-shchob-vberehty-dytynu-h2/2022/03/22/>
8. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», затверджено Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736 URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zatverdzheno-profstandart-vchitelya-pochatkovih-klasiv-vchitelya-zakladu-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i-vchitelya-z-pochatkovoyi-osviti>

Боротьба з маніпуляціями та фейками в нових реаліях на уроках інформатики

Майя Фолуніна

В епоху становлення інформаційного суспільства основним засобом отримання інформації серед молоді виступають соціальні мережі, інтернет-видання, мас-медіа. З часом весь медіа-контент сприймається підростаючим поколінням як достовірний та єдиноправильний, формуючи таким чином свідомість і самосвідомість.

Як пише А. Моль, засоби масової інформації фактично контролюють усю нашу культуру, пропускаючи її через свої фільтри, виділяють окремі елементи із загальної маси культурних явищ і надають їм особливої ваги, підвищують цінність однієї ідеї, зменшуючи цінність іншої, поляризуючи таким чином усе поле культури [11, с. 2].

Рівень успіху людини в той же час уже давно перестав залежати тільки від того, наскільки добре вона виконує свої безпосередні обов'язки, скільки знає чи як швидко може виконати завдання. Щоб бути компетентним фахівцем зараз, за даними основних рекрутингових компаній, треба розвивати Soft Skills, так звані «м'які навички» – комунікативні навички, лідерські якості, емоційний інтелект і позитивне мислення, самоорганізація, вміння працювати в команді. І найголовніша навичка на даному етапі – це критичне мислення [13]. Завдяки їй ви можете об'єктивно проаналізувати ситуацію та прийняти свідомі рішення, здатні протистояти маніпуляціям і фейкам.

Маніпуляції є предметом дослідження різних наук – психології, політології, теорії соціальних комунікацій. Психічні складові маніпуляцій, особливостей свідомості та підсвідомості людини в умовах взаємодії розроблялися так чи інакше в працях К.-Г. Юнга З. Фрейда, Г. Леона, В. Бехтерева та інших класиків психології. Поняття маніпуляції як наукової категорії було введено в обіг у 40–50-х роках ХХ ст. західними політологами. На сьогодні серед науковців, які досліджували психологічний аспект маніпулятивного впливу, можна виділити праці Є. Доценка, Г. Грачова, І. Мельника, В. Панкратова, Г. Почепцова. У свою чергу, С. Кара-Мурза, А. Цуладзе, В. Авченко, В. Лисичкін, А. Моль, О. Філатов, Л. Шелепін досліджували політичний аспект маніпулювання свідомістю [11].

Саме тому Державний стандарт базової середньої освіти 5-9 класи Нової української школи визначив мету формувати на всіх інтегрованих курсах або предметах такі компетентності, як критичне та системне мислення серед основних наскрізних умінь сучасного здобувача освіти [10]. Таким чином, метою вивчення курсу «Інформатика» в 5-6 класах є розвиток особистості учня, здатного використовувати цифрові інструменти і технології для розв'язання проблем, розвитку, творчого самовираження, забезпечення власного і суспільного добробуту, здатного критично мислити, безпечно та відповідально діяти в інформаційному суспільстві [6, с. 2].

Спостерігаючи за інформаційним простором, аналізуючи спілкування з учнями, батьками, переглядаючи сторінки мас-медіа, з упевненістю можна сказати, що впливу маніпуляцій та фейків на людину сприяє: ізоляція, стрес, недовіра до офіційних джерел, суперечлива чи мінімальна кількість інформації, особиста зацікавленість в інформації.

Коронавірусні обмеження, гібридна та широкомасштабна війна з російською федерацією лише сприяли збільшенню кількості маніпулятивних впливів і кількості фейків у сучасному інформаційному просторі. У той же час кожна людина, використовуючи глобальну мережу, соціальні мережі, самостійно формує свій інформаційний простір, персональне інформаційне середовище, через що досить легко можуть проникати інформаційні віруси.

Що потрібно для інформаційного вірусу? Частина правди, кілька крапель напівправди, трішки брехні та маніпуляції. Для створення та просування маніпуляції досить зібрати дані (опитування, ігри, розважальні тести в соціальних мережах), установити емоційні гачки (розсилення картинок, молитов, гнівних постів через меседжери) і можна запускати, спираючись на завжди актуальні теми впливу: конспірологію (буде наступ у визначений день, у жодному разі не вдягайте маски через рекомендацію знахаря), історії жертви (знаю особисто людину, яка виграла, постраждала), прогнози (перемога буде саме в цей день, хвороба буде тривати легше) і завжди актуальна контroversійна тема (мова, релігія) [4].

Так, один із перших кроків для запобігання деструктивному впливу маніпуляцій та фейків – це створення інформаційного простору на основі власного інформаційного трафарету, з яким маємо співставляти всю інформацію. Як варіант трафарету може бути така схема аналізу:

- Чи присутня магічна пігулка – швидке вирішення проблеми без значних зусиль;
- Чи задіяний стадний інстинкт – багато клієнтів, багато вдячних користувачів;
- Чи пропонується безпека – переконання у повній захищеності, законності;
- Чи присутнє обмеження в часі – акція діє декілька годин.

Тож починати створювати безпечний інформаційний простір треба з розробки надійного пароля до власного акаунту. Звичайно, можна йти за класичною методикою, в інтерактивній формі вивести правило створення безпечного пароля. Але буде цікавіше сучасним дітям запропонувати гру, спираючись на роздатковий матеріал із підручника «Інформатика» від міжнародного видавництва «Binary Logic» [3, с.76].

Здобувачі освіти мають, дивлячись на ці правила, аргументувати, чому саме це правило є актуальним, чому саме такі правила, чи можна їх обійти. Тобто в такій діяльності учні логічно розмірковують, діляться власним досвідом, вчать критично й системно мислити, розуміють існування чітко визначених правил.

Наступним етапом є формування навички виявлення фейкової інформації. Знову ж таки, починаючи з 5 класу, дітям пронуються реальні приклади, які вони аналізують, формуючи ті ж самі Soft Skills.

Доцільно об'єднати дітей у групи: кожна група працює та висуває свої гіпотези, припущення, наприкінці роблять колективний підсумок.

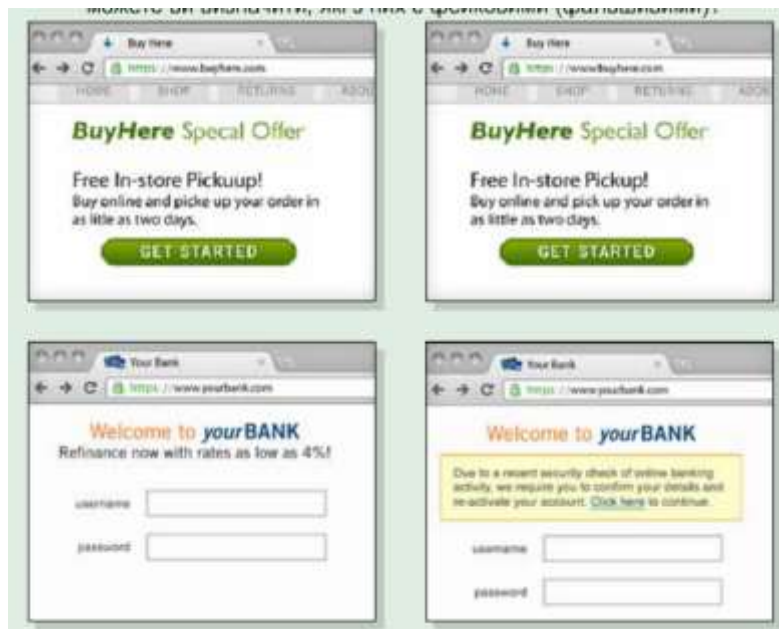
Розглянемо, як можна створити надійний пароль

- > Він має бути достатньо довгим. Пароль із 4 символів дуже легко відгадати (зламати). Намагайтеся використовувати у паролі не менше 8 символів.
- > Уникайте поширених слів. Якщо ви використовуватимете слова, такі як любов, мама, тато, футбол... Ну ви зрозуміли.
- > Не використовуйте однакових слів/фраз для імені користувача та паролю! Також не використовуйте особисту інформацію: дату народження, улюблену команду, номер свого телефону тощо.
- > Використовуйте символи, цифри та знаки. Якщо ви придумаете пароль «*chicken5meal7#*», його буде набагато важче відгадати, ніж просто «*chickenmeal*».
- > Простий спосіб створити надійний пароль, який можна запам'ятати, це – придумати слово або фразу та замінити голосні літери на символи або цифри. Наприклад, замість «*markodigitalkids*», спробуй «*m@rk0d!g!t@lk1ds*». Його справді важко відгадати, але ви зможете його запам'ятати.

Наприклад:

Подивіться на зображення сторінок вебсайтів нижче – чи можете ви визначити, які з них є фейковими (фальшивими)? [2].

Під час вивчення теми «Комп'ютерна графіка», «Програмне забезпечення інформаційної системи», досить добре себе зарекомендували вправи на визначення фейкового фото за допомогою як відповідного програмного забезпечення, так і використовуючи логічні розмірковування [14]:

1. Очевидні ляпи (пропорції об'єкта, відсутність тіней, розбіжності в якості деталей фото).
2. Установити дату першої публікації (використати інструменти Google, TinEye – популярний ресурс зворотного пошуку, розширення Who stole my picture для Firefox – можна дізнатися, чи використовує хтось твої фото).
3. Дізнайся більше про автора (можна скористатися Pipl.com чи WebMii).
4. Верифікація місця (допомагає функція Street View у Google Maps, сервіс WikiMapia або ж Google Earth, YouTube).
5. Верифікація часу.
6. Перевір EXIF дані (ресурси EXIF data, Findexif, Foto Forensics та Jeffrey's Image Metadata Viewer дозволяють дізнатися властивості фото, з якого пристрою воно зроблене, чи використовувався фотошоп. Ця інформація може стати ключовою для виявлення фейку).

Одним із наскрізних умінь є читання з розумінням. Тому ми можемо виконати і таку вправу [9]: Запропонувати учням роздатковий матеріал із фрагментами тексту про різні погляди на штучний інтелект

Завдання:

1. Прочитайте тексти.
 2. Розподіліть по колонках факти і судження
- Колективне обговорення:
1. Яка з колонок виявилася найбільш заповненою – факти чи судження?
 2. Що ви віднесли до фактів?
 3. Що ви віднесли до суджень?
 4. Навіщо цей текст був написаний? Ким і для кого?
 5. Як, на думку автора, я повинен на нього реагувати? Чи згоден я з цим?
 6. Чи можна написати цей текст по-іншому?

7. Чиї ідеї та переконання відображені в тексті, а чиї проігноровані?

8. Чи немає в автора упередженого ставлення до певних груп людей і т. п.

Далі можна для закріплення цієї вправи провести за аналогією аналіз місцевих газет або інформації з міських сайтів. Після вправ доцільно створити пам'ятку-підсумок «Як розпізнати думку і відрізнити його від факту»

Дослідження на уроках інформатики є невід'ємною складовою сучасного уроку. Тому можна проводити досліди з онлайн програмами, сайтами, які допоможуть виявити маніпуляції та фейки.

Зокрема, потрібно з учнями на практичних заняттях із теми «Глобальна мережа інтернет» розглянути сайти сміттярки й порівняти з достовірними онлайнмедіа, познайомити з Фейкогризом (лауреат конкурсу Sigma Awards, 2020).

В ігровій формі, аналізуючи зміст, можна розглянути такі додатки:

Google – досить добре маніпулює мовами, відслідковує історії запитів. Зокрема, можна виконати вправу на переклад – з української на англійську, потім цей текст перекласти, наприклад, італійською, далі угорською, а потім знову на українську мову. Досить цікаво дітям буде порівняти вихідний текст і текст після кількох перекладів. Також доцільно проводити керований пошук із порівнянням: знайти «анексія Криму» та «Анексія Крима», а далі спробувати перекласти ці фрази. Обов'язково треба продемонструвати й пошук у Google. Карти (в пошук вбити Himmars).

Youtube – зайти у власні акаунти й подивитися, чи в усіх однакові запропоновані матеріали, а далі спробувати знайти однакоє відео. Запропонувати учням дати пояснення, чому контент різний, що впливає на пропозиції порталу.

Вікіпедія – доцільно продемонструвати важливість вибору мови пошуку (Гіркин – українська Вікіпедія, а Стелкин – російська Вікіпедія) і обов'язково звернути увагу на достовірність (переглядати історії редагування, чи є стаття кандидатом на видалення, час існування статті на порталі).

Viber, Telegram – це звичайні месенджери і тут доцільно провести проєктну роботу учнів – дослідити можливості, історії створення, країни-розробники, функціонал, статистика використання, шахрайств, яка інформація передається. Для формування цілісної картини інформаційного простору доцільно знайомити з програмами аналогами. Зокрема, заміном меседжера може бути Google Chat із налаштуванням історії збереження повідомлень і конфіденційності (особливо актуально у військовий час, коли повідомлення в чатах зберігати може бути небезпечно).

Facebook, Instagram, TikTok: краще об'єднатися у групи й переглянути сторінки в цих мережах і обговорити, які дописи розміщені, чому вони в стрічці, які можна поширювати, які з них потрібно проігнорувати, на які можна реагувати, і в підсумку, спираючись на власний досвід, дати рекомендації щодо роботи в цих мережах.

Новий інструмент, яким можемо скористатися для унеможливлення маніпулювання, – це онлайн-видання «Gwada Media». Для цього треба скористатися телеграм-ботом «Перевірка»: зайти на @perevir_bot, ввести текстову інформацію, фото чи відео і через 24 години отримати відповідь.

Учні досить часто говорять, що маніпулювати досить легко, треба лише вигадати щось, знати слабкі сторони цільової аудиторії. Тому можна запропонувати групову роботу: кожній групі запропонувати достовірну інформацію, а вони мають її використати на свою користь. Наприклад, фірма-

розробник антивірусного забезпечення оголошує про припинення оновлення своєї продукції. У той же час на ринок виходить нова антивірусна програма. Як ці інформації можна об'єднати в одну? Як кожна компанія може використати цю ситуацію на свою користь?

Корисна вправа і «Фантастичні передбачення»: Запропонуйте дітям скласти магичне запитання за шаблоном «що було б, якби + іменник + дієслово?» та вигадати відповідь. Наприклад, «що було б, якби море співало/котика літали/дерева ходили?».

Сучасна молодь постійно має справу з інформацією, і саме контроль за нею дає змогу маніпулювати масовою свідомістю, створювати бажану модель поведінки, ставлення до подій і особистостей. Тому формувати навички виявлення маніпуляцій та фейків потрібно під час виконання практичних і проєктних робіт систематично, починаючи вже з початкової школи (аналіз медіатекстів, робота з інформаційними ресурсами, пошук інформації з використанням мови пошукових запитів, аналіз відеофайлів за тест-запитаннями, створення скрайбінг-роликів).

Разом із тим гарною тенденцією є те, що через розголос або резонанс у масмедіа набувають популярності випадки, які демонструють зміни в контексті критичного підходу до інформації. Тож треба розвивати комунікацію медійників і освітян.

Але найголовніше, що ми маємо навчити дітей простої істини: «Думай! Головний інструмент із виявлення фейків – у тебе на плечах. Не поширюй будь-яку інформацію бездумно. Краще зайвий раз перевірити: це швидко й ефективно».

Список використаних джерел

1. Головні фейки, маніпуляції та дезінформації, які ворог використовує.
2. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/19/golovni-fejky-manipulyacziyi-ta-dezinformacziyi-yaki-vorog-vykorystovuye-9> (дата звернення 16.07.2022).
3. Інтернет, який ми хочемо. Молодь онлайн – вправи від молоді для молоді. 2013. URL: <https://osvita-omr.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82.pdf> (дата звернення 15.07.2022).
4. «Інформатика» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Джон Ендрю Біос). Видавництво «Лінгвіст». Київ, 2022.
5. URL: <https://formula.education/informatika-5-klas> (дата звернення 16.07.2022).
6. Курс «Інформаційна гігієна. як розпізнати брехню в соцмережах, в інтернеті та на телебаченні». URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+IH101+2021_T3/course (дата звернення 16.07.2022).
7. Курс «GWUA. 2022-2023. Навчання за програмою «Google Digital Tools for education»»). URL: <https://sites.google.com/view/1-gdtfe> (дата звернення 29.07.2022).
8. Модельні навчальні програми. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 року № 795 «Модельна навчальна програма «Інформатика. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Пасічник О.В., Чернікова Л.А.)». URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14_07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inform.osv.haluz.5-6-kl/Inform.5-6-l.Pasichnyk.Chernikova.14.07.pdf (дата звернення 13.07.2022).
9. Мокрогуз О. До питання методології медіаосвіти та критичного мислення в контексті проєкту «Вивчай та розрізняй». *Збірник статей Сьомої міжнародної науково-методичної конференції: Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку*. Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2019. С.48-59.

10. URL: https://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnyk_conf_2019.pdf (дата звернення 13.07.2022).
11. Наумук І.М., Коноваленко Т.В., Акулова Н.Ю. Екологія інфомедійного простору : навч.-метод. посіб. Мелітополь: ММД, 2021. 84 с.
12. Потапова В. Методична розробка тренінгу «Інформаційні війни: як врятуватися від пропаганди або чому вдається маніпулювати суспільною свідомістю». URL: http://almenda.org/wp-content/uploads/2015/03/%D0%A2%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B3_%D0%98%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%8B_2.pdf (дата звернення 15.07.2022).
13. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09. 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898?fbclid=IwAR32j9maQIQor-nNCoHsCZuMCF1vkxqivngaf5WkUHJFhwUA25XHVKKGxdg> . (дата звернення 13.07.2022).
14. Саморукова О. Маніпулятивні технології у висвітленні зарубіжними ЗМІ ситуації в Україні / О. Саморукова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2017. – Вип. 48. – С. 351–359.
15. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003059> (дата звернення 31.07.2022).
16. #ЦПД_повідомляє про оновлений перелік каналів-інфотерористів, що діють на території України. URL: <https://cpd.gov.ua> (дата звернення 14.07.2022).
17. Що таке Soft Skills і для чого їх треба розвивати. URL: <https://www.work.ua/articles/self-development/2049> (дата звернення 14.07.2022).
18. Як розпізнати фейкові фото. URL: <https://stud-point.com/blog/obery-katehoriuu/yak-rozpiznati-fejkovi-foto/>(дата звернення 17.07.2022).

Краєзнавча робота як засіб формування національної свідомості та патріотизму

Тамара Чуб

На сучасному етапі перед нами постає складне, відповідальне завдання формування людини нового типу. Це має бути самостійна, гармонійно розвинена, свідомо особистість з активною громадянською позицією, почуттям національної гідності, готова до усвідомленого вибору свого місця в житті. Відповідно до Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки національно-патріотичне виховання спирається на загальнопедагогічні принципи виховання, серед яких принцип національної спрямованості[5, с. 4]. Тому прагну, щоб і уроки, і виховні заходи, і заняття гуртка були емоційно насиченими, щирими, викликали в дітей почуття.

Упроваджуючи в практику Основні орієнтири виховання, одним із пріоритетних напрямів роботи вважаю історичне та літературне краєзнавство. Саме воно, як важлива складова виховного процесу, є засобом збереження пам'яті народу, спадкоємності національних традицій. Завдяки краєзнавству учень має усвідомити: країна – це люди, історія держави – це історія кожного з нас; коріння людини – у житті, традиціях родини й народу, у минулому і сучасному рідного краю. А пізнати свій край можна не лише за шкільною партою, а й із розповідей і творів земляків; зі спогадів і документів; з поживклих світлин і місцевого фольклору. Отже, пізнання «малої батьківщини», її минулого й сучасного є важливою передумовою формування національно свідомої особистості, її активної участі в житті держави.

Протягом багатьох років була керівником гуртка «Літературне краєзнавство», нині «Фольклористика». Разом із дітьми досліджуємо культурно-мистецький процес, творчість митців рідного краю: А. Хижняка, К. Балабухи, Л. Первомайського, М. Рудя, О. Крупки, М. Миценка, Т. Підгорної, О. Дуки, В. Зоріна, Л. Черкашиної, Л. Дерев'янка та інших, акварелі М. Бахмата, музичні твори Н. Сапко та Т. Дуки. Зустрічі з талановитими земляками чи їх рідними, опрацювання документів, художніх і публіцистичних творів допомагають нам розширити знання про життя народу в різні історичні періоди, про мрії, думки наших предків, збагатити свій життєвий досвід.

Обсяг і якість напрацьованого матеріалу спонукали до урізноманітнення форм гурткової роботи, застосування інноваційних методів, які забезпечують результативність краєзнавчої роботи як засобу національно-патріотичного виховання. Круглі столи та конференції, свята й вечори, презентації та походи, літературні вітальні й квести, вікторини та флешмоби, майстер-класи та проекти давно стали звичними в закладі, вийшли за рамки заняття гуртка. Результатами своєї роботи ми щороку ділимося під час проведення різних літературних конкурсів, обласних акцій та експедицій. Для прикладу зазначу, що в обласному етапі Всеукраїнської експедиції учнівської та студентської молоді «Моя Батьківщина – Україна» брали участь роботи про Т. Підгорну, В. Крупку, О. Красного, Г. Манченка, Н. Сапко, Ф. Кривенка, Л. Дерев'янка, З. Іванову, Л. Черкашину, М. Бахмата. Вихованці гуртка відзначені грамотами переможців, лауреатів, учасників. Наші земляки неодноразово ставали героями робіт учасників Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, дописи про них з'являлися на сторінках районної газети. На заняттях гуртка, виховних заходах бували й самі поети та прозаїки, крім тих, хто живе в інших областях країни або помер. Такі заходи несуть великий виховний та емоційний заряд, відіграють важливу роль у національно-патріотичному вихованні. Наприклад, літературна світлиця «У боротьбі за вільну Україну жіноче слово щире і палке» перетворилася на величний прояв любові до України, вдячності захисникам рідної землі, віри в неминучу перемогу добра та справедливості. І розповідь ведучих, і презентації, музичний супровід і пісні, і читання поезій наших землячок З. Журавки, Т. Чуб, Т. Підгорної, і виступи самих поетес створили атмосферу єднання, патріотизму, оптимізму. І таких прикладів можна навести багато. Отже, зробимо висновок: літературне краєзнавство в поєднанні з різними формами, методами та прийомами роботи дає чудовий результат у розвитку національної свідомості та патріотичних почуттів учнів.

Коли напрацюваннями гуртківців зацікавилися колеги, почали використовувати їх у своїй роботі, виникла ідея розробити уроки літератури рідного краю, які передбачені програмою з української літератури. Розробила цикл уроків «Напувала їх натхненням зачепилівська земля», поєднуючи матеріал із використанням музики, образотворчого мистецтва, історії, формуючи ідеали школярів, виробляючи особистісне ставлення до почутого: це розробки 14 різнопланових уроків для учнів 5-11 класів. До кожного з них підібрано навчальний матеріал про митців Зачепилівщини різної форми: розповідь учителя, таблиці, картини, виразне читання, завдання на спостереження й аналіз мовного матеріалу, творчі роботи, проблемні завдання. Учні знайомляться з історією, духовною культурою українського народу, видатними людьми минулого та сучасності, які народилися, жили чи живуть зараз на Зачепилівщині.

Навчальна, розвивальна й виховна мета уроків тісно пов'язані самою побудовою уроку, підібраним матеріалом. Застосовано різноманітні форми проведення уроку: урок-композиція, урок-спостереження, круглий стіл, зустріч, усний журнал, проєкт, рольова гра, урок-концерт і т. п. Використані традиційні й інтерактивні методи та прийоми особистісно зорієнтованого навчання: «мікрофон», «обери позицію», «рольова гра», робота в парах і групах, «акваріум», «захисти думку», «мозкова атака». Передбачено використання комп'ютерних технологій перегляд відео, кінофрагментів і презентацій, карти подорожей і музичний супровід, метод скрайбінгу та вправи «Кола Вена», смс-повідомлення, гронування.

Усі уроки літератури рідного краю були презентовані на семінарі вчителів української мови та літератури, схвалені методичною радою відділу освіти й запропоновані для апробації в закладах громади. Учителі, класні керівники та бібліотекарі використовують їх в освітньому процесі. Час показав, що діти люблять ці уроки, їм значно цікавіше вивчати творчість людей, яких вони знають, з якими щодня вітаються, чиї рідні живуть поруч, ніж тих, хто чужий і незнайомий. Ці уроки сприяють посиленню зацікавленості мистецькою спадщиною земляків, формуванню в дітей почуття патріотизму, національної гордості, тому що вони – українці, які живуть на славній і багатій талантами землі, яка чекає від них активної громадянської позиції, щирості, небайдужості. А обрані технології, методи, форми, прийоми роботи допомагають сформувати предметні та ключові компетентності, цілісні знання і духовні цінності.

Залежно від мети уроку та форм організації освітньої діяльності учнів застосовую інтерактивні технології кооперативного навчання (робота в парах і групах, карусель, постер, доміно, лото, акваріум), кооперативно-групового навчання (мікрофон, незакінчені речення, мозковий штурм, ажурна пилка, ментальні карти, брейнштормінг, кола Вена, карти подорожей, клоуз-тест, дерево рішень, коло ідей), ситуативного моделювання (рольові ігри, мінівистави, судові засідання), опрацювання дискусійних питань (метод «Прес», займи позицію, сім капелюхів, зміни позицію). Учні набувають навичок співпраці, колективного пошуку рішень, беруть активну участь у навчанні та передачі своїх знань іншим.

Під час уроку «Поклик отчої землі» за творчістю Миколи Миценка учні не тільки дізналися про життєвий і творчий шлях нашого земляка, а й слухали пісні на його слова, читали й аналізували поезії, розглядали ілюстрації до його збірок ще одного земляка, поета й художника М. Бахмата. Весело та цікаво було учням 5 класу під час уроку «Життя не буває без сміху», бо вони не тільки читали й

інсценували гуморески наших земляків, співали їхні частівки, переглядали презентацію, шаржі й карикатури місцевих художників, а й провели конкурс виконавців пантоміми. Ознайомлення з повістю Антона Хижняка «Тамара» спонукало старшокласників до таких видів роботи: рольова гра, вікторина, створення сенканів, робота в групах, словесний портрет, займи позицію [10, с. 23]. А оскільки наш земляк живе в Луцьку на Волині й не міг прибути на урок, ми під час уроку поспілкувалися з ним за допомогою відеозв'язку, і він відповів на наші запитання. Це було надзвичайно хвилююче!

До розробок уроків літератури рідного краю додані фото письменників, ноти і слова пісень, фото картин М. Бахмата, а це для освітян велика допомога в підготовці до уроку. Намагаюся підводити дітей до висновку: щоб стати особистістю, треба прагнути до вдосконалення, а найвище призначення людини на землі – творити добро. Пропускаючи твір крізь душу й серце, учні співвідносять прочитане з життям; я домагаюся, щоб їхні моральні враження стали переконаннями, а потім і вчинками.

Сподіваюся, що уроки літератури рідного краю допомагають формуванню ключових компетентностей, що є важливою умовою при переході до Нової української школи [1, с. 5]. Матеріал для цих уроків напрацьований і добутий разом із гуртківцями під час проведення краєзнавчої роботи. Досліджуючи життя та творчість митців, ми не могли не зацікавитися історією їхніх і своїх родин, адже з життям людини тісно пов'язане життя суспільства, історичні події, вся епоха. І перед нами з розповідей рідних, зі спогадів очевидців, із документів і сімейних реліквій постало ХХ століття – прекрасна й водночас страшна доба в історії нашої України – доба революцій і війн, творчого ентузіазму й величч людського духу, репресій і голодомору, грандіозних новобудов і трагічних катастроф.

Попри все, справжня людина долає труднощі й залишається Людиною. До таких висновків ми прийшли, займаючись історичним краєзнавством, проводячи волонтерську діяльність, досліджуючи історії життя своїх родин, сусідів, односельців, свідків і учасників історичних подій. Ця захоплююча робота не тільки розширює, збагачує знання історії рідного краю, але й викликає почуття гордості за український народ, його мужність і незламність, патріотизм і працелюбність, нескореність і щирість.

Багаторічна кропітка робота з історичного краєзнавства дозволила використовувати напрацьований матеріал під час уроків і позакласних заходів учителям, бібліотекарям, учням. Роботи про героїв наших досліджень щорічно подаються на обласний етап Всеукраїнської експедиції «Моя Батьківщина – Україна», конференції школярів-літераторів «Слово. Образ. Митець», військово-патріотичних акцій «А ми тую славу збережемо» та «Слобожанські дзвони Перемоги», Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості, районний літературний конкурс «Пам'ять мого роду», ставали переможцями і лауреатами. Життя ветеранів Другої світової війни Попова В. Ф., Козини І. М., Манченка Я. З., Чуба Г. А., Литуса К. П., Шаповала І. А., Заболотнього М. П. та ін., дітей війни Бондаренко А. І., Сахненко Г. Г., Чиж В. Д., Бахмата М. О., Кирси М. О., Душіної К. В., учасниці операції «Дунай» Опаленик М. І., орденоносців Коток М. З. та Часник К. Т. – це літопис рідної країни, неоціненний матеріал для розвитку патріотичних почуттів і національної свідомості учнів. Не менш важливими для національно-патріотичного виховання є історії наших сучасників: ліквідаторів наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Поліщука П. І., Сироти П. З., Крутька

А. В., Кінаша В. В., Мерчанського О. І., захисників України – героїв АТО та ООС Білова С. М., Талалая С. В., Ваніна О. О., Бегея Г. С., Павлюка Б. В. Адже на кожному історичному етапі розвитку нашої держави є люди, які до останнього виконують свій громадянський обов'язок, іноді ціною життя. Подвигом цих героїв захоплюється молодь, на таких прикладах у молодого покоління виховується почуття усвідомлення відповідальності за збереження та шанування національної пам'яті.

Збиранням, упорядкуванням і поширенням зібраного матеріалу ми не обмежуємо свою краєзнавчу роботу. Немає байдужих після спілкування з героями сьогодення: односельцями-афганцями та чорнобильцями. На хвилі високого емоційного піднесення, патріотичної наповненості пройшла акція солідарності «Музи проти гармат», у якій брали участь колишні учні школи, учасники АТО Горбенко С., Кривенко О., Шабалін В., Талалай С., Чуб М. Справжнім уроком патріотизму стала зустріч із волонтеркою Івановою З. (Зоєю Журавкою), яка ще у 2016 році в м. Дніпро під час зібрання, ініційованого Всеукраїнською громадською організацією учасників бойових дій «Побратими України» була нагороджена медаллю «За безкорисливе служіння Батьківщині» [9, с. 4]. Щирий інтерес викликала розповідь гості про її волонтерську діяльність. А ще вразила історія створення пісні «Журавлі» з репертуару заслуженої артистки України Олени Білоконь, пісні, яка з початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну зазвучала в усіх куточках нашої держави як дуже актуальна, хвилююча й щира. Усіх схвилювала розповідь про те, як вражена звісткою про загибель 49 воїнів 25 окремої повітрянодесантної бригади Збройних Сил України в червні 2015 року, серед яких був онук її односельчанки Павло Ніконов, Зоя написала вірш «Він крикнув криком журавлиним», з яким актриса Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка Наталія Сумська виступила в столиці під час святкування Дня Незалежності України. Потім Олена Білоконь поклала слова на музику – і пісня зазвучала, стала однією з найпопулярніших у країні. За активну життєву позицію, сумлінну працю в ім'я розвитку Української держави, незламний патріотизм, любов до України Іванова Зоя нагороджена волонтерською відзнакою «З Україною в серці», Почесною грамотою Президента України та орденом «Берегиня України» [4]. Ми пишаємося тим, що серед нас живе така відома й талановита людина, яка є для всіх прикладом справжньої патріотки рідної землі.

Прикладів використання краєзнавчого історичного, літературного, етнографічного, фольклорного матеріалу на уроках і в позакласній виховній роботі можна навести чимало. Проведення краєзнавчої роботи дозволяє залучити до виховного процесу широке коло учнів, через діяльнісне пізнання рідного краю формувати національно свідому особистість, патріота, готового розбудувати рідну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти миру й злагоді в суспільстві. Завдяки поєднанню традиційних та інноваційних форм і методів роботи цей матеріал має велике значення в духовно-моральному вихованні дітей за Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України.

Отже, краєзнавча робота, посідаючи важливе місце в освітньому процесі, сприяє вихованню у молоді національної свідомості, патріотизму, високої моральності.

Список літератури

1. Бех І. Д. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ: 2018. 40 с.
2. Бондаренко Т. Є. Формування національної свідомості старшокласників у процесі краєзнавчої роботи: автореф. дис. канд. пед.наук. Київ, 2008. 20 с.
3. Доценко Л. Л. Традиційні та новітні технології краєзнавчої роботи у школі. URL: <https://naurok.com.ua> (дата звернення: 23.08.2022)
4. Журавка Зоя. Пишу про те, що болить і хвилює. URL: <https://www.facebook.com/pages/category/Literary-B0> (дата звернення: 15.07.2022)
5. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdilo-novu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/> (дата звернення: 10.08.2022)
6. Лист МОН України від 10.06.2022 № 1/6267 – 22 Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України. URL: https://drive.google.com/file/d/1HvuZxzpuZyaiyJJxE_88rbZDT8J8RbdP/view (дата звернення: 03.09.2022)
7. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: програма. Київ: Богдан, 2009. 80 с.
8. Соловей М. В. Краєзнавчо-пошукова робота у загальноосвітніх школах України. Київ, 2000. 20 с.
9. Тютюнник С. Є. Журавки поетичне джерело. Горизонти Зачепилівщини, 2015. № 11. С.4.
10. Чуб Т. М. Напувала їх натхненням зачепилівська земля. Уроки літератури рідного краю. Харків, 2017. 112 с.
11. Шульженко В. Г. Формування духовності підлітків на літературно-краєзнавчому матеріалі: дис. канд. пед. наук. Київ, 1994. 245 с.
12. Шумелда Л. С. Форми і методи краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі. URL: <https://vseosvita.com.ua> (дата звернення: 05.09.2022)

Система превентивної роботи як пріоритетний напрям роботи закладу освіти в умовах Нової української школи

*Олена Фомченкова
Людмила Полякова*

Сьогодні в надскладних умовах воєнного стану, коли український народ виборює право на територіальну цілісність, суверенітет, політичну незалежність і право на життя, організація освітнього процесу потребує нових підходів до виховної роботи. Пріоритетом у роботі закладів загальної середньої освіти є наразі забезпечення максимально можливої безпеки кожного здобувача освіти, а саме: фізичного, психологічного, соціального та духовного благополуччя дітей та учнівської молоді.

Слобожанський ліцей № 2 Слобожанської селищної ради Чугуївського району Харківської області завжди був осередком розкриття та розвитку здібностей, талантів і можливостей кожної дитини. Одним із основних стратегічних завдань ліцею є збереження та зміцнення морального й фізичного

здоров'я всіх учасників освітнього процесу, адже питання превентивної освіти дітей шкільного віку набули в умовах формування Нової української школи особливого значення.

Аналіз статистичних даних, отриманих в Україні, свідчить про зростання рівня «шкільного стресу», поширення шкідливих звичок серед учнівської молоді та збільшення випадків скоєння підлітками протиправних вчинків. В умовах воєнного стану стрес, втрата близьких або майна, вимушене переселення, факти насилля над неповнолітніми та інші фактори погіршили ситуацію. Усе це спонукало педагогічний колектив до серйозної аналітичної діяльності з питань превентивної освіти й розробки дієвих заходів, спрямованих на формування здорової, соціально адаптованої, професійно зорієнтованої, здатної до саморозвитку особистості. Напрацьований інноваційний досвід дозволив забезпечити максимально можливий обсяг залучення дітей до заходів превентивного характеру, також і під час дистанційного навчання, адже «будь-яке соціальне середовище, зокрема й освітнє, впливає на перебіг у ньому життєдіяльності людини, оскільки складається із сукупності матеріальних ресурсів, психологічних факторів, міжособистісних відносин» [6, с. 4].

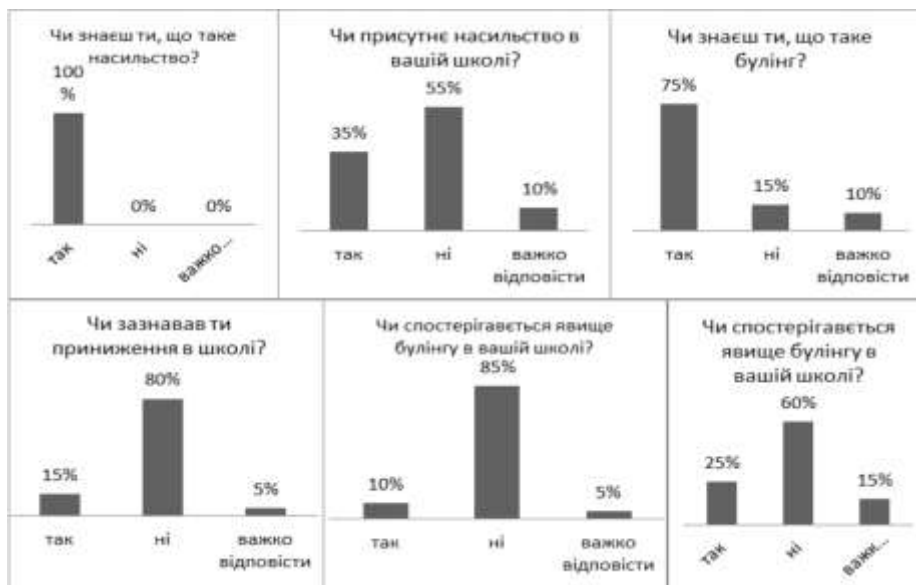
У ліцеї створено ефективну систему превентивної роботи, яка сприяє формуванню позитивних якостей здобувачів освіти в процесі різноманітних видів трудової, навчальної, позашкільної та інших видів діяльності, виробленню стійкості підлітків до негативних впливів; наданню комплексної психолого-педагогічної допомоги тим неповнолітнім, які її потребують; стимулюванню здобувачів освіти до здорового способу життя та позитивної соціальної орієнтації, сприянню валеологізації освітнього процесу, навчанню з раннього віку навичок охорони власного життя та здоров'я. Цією системою передбачено такі кроки:

Важливою складовою превентивної роботи в ліцеї є профілактика та протидія булінгу (цькуванню) в дитячому середовищі. На сьогодні проблема «шкільного булінгу» є надзвичайно актуальною. Розповсюдження цього явища впродовж останніх років визнано в освітній практиці та є соціальною проблемою, яка може призвести до низки руйнівних наслідків. Саме тому в ліцеї було створено систему роботи щодо попередження та протидії проявам шкільного булінгу. Особлива увага приділяється в першу чергу детальному вивченню наявності небезпечних явищ в учнівському колективі. Питання обізнаності учасників освітнього процесу з проблемою булінгу вивчаються адміністрацією закладу за допомогою методів анкетування, опитування, спостереження. Робота заздалегідь планується практичним психологом і соціальним педагогом ліцею та здійснюється

протягом навчального року в тісній співпраці з учителями-предметниками, класними керівниками, батьками.

2021 року в ліцеї було проведено регіональне моніторингове дослідження якості освіти, що вміщувало опитування всіх учасників освітнього процесу шляхом заповнення відповідних GoogleФорм за напрямом «Освітнє середовище закладу освіти». Збір даних здійснювався за критеріями та індикаторами для самооцінювання освітніх і управлінських процесів закладу.

Це опитування дозволило адміністрації об'єктивно оцінити всі складові освітнього середовища, визначити слабкі місця, спланувати шляхи їх усунення, націлити педагогічний колектив на посилення превентивної освітньої діяльності в закладі.

Ураховуючи результати анкетування, розробили план заходів на рік із попередження агресивної поведінки підлітків, навичок розв'язання конфліктів, протидії булінгу.

Не менш актуальним напрямом діяльності ліцею є створення безпечних і комфортних умов навчання та виховання, для чого налагоджено тісний контакт із батьками, із селищною радою, регіональною службою у справах дітей, сектором ювенальної превенції з питань профілактики правопорушень, дитячої злочинності, профілактики жорстокого поводження з дітьми, з питань попередження боулінгу. Для здійснення превентивної діяльності та вирішення ситуації насилля чи булінгу важливо застосовувати командний підхід, працювати не лише з дитиною, яка стала жертвою чи агресором, а й планувати роботу з усім класом. Ця діяльність має комплексний характер, адже «профілактична робота буде дієвою тільки за умови, якщо впливатиме не тільки на учнівський колектив, чи окрему дитину, а й на найближче її оточення (сім'ю, друзів, з якими дитина спілкується)» [4, с. 39].

Під час дистанційного навчання класні керівники, учителі-предметники проводять цілеспрямовану роботу з формування у здобувачів освіти навичок Інтернет безпеки та медіаграмотності. На вебсайті ліцею забезпечено відкритий доступ до інформації щодо психологічної підтримки здобувачів освіти в умовах воєнного стану. Адміністрацією закладу, класними керівниками надаються консультації батькам із питань організації навчання, виховання, допомоги дітям в

умовах воєнного стану. Таким чином, «робота над створенням освітнього середовища не припиняється з досягненням певного результату. Насамперед, це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил» [2, с. 12].

Важливим є цілеспрямоване планування роботи класних керівників із профілактики негативних проявів в учнівському середовищі. Ураховуючи індивідуальні та вікові особливості учнівського колективу, на підставі аналітичних даних класні керівники планують тематичні класні години та інші форми виховної діяльності з використанням тренінгових вправ, переглядів відеороликів із подальшим їх обговоренням. У ліцеї створено медіатеку з профілактики негативних проявів агресії серед дітей, дібрано корисні посилання для учнів, учениць та їх батьків, зібрано методичні матеріали для класних керівників за програмами «Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ», «Безпечна дружба до дитини школа», «Вчимося жити разом». Щорічно в закладі проводяться тематичні тижні з найбільш актуальних питань сьогодення, наприклад: тиждень безпечного Інтернету, акція «16 днів проти насильства», тижні правових знань.

У закладі освіти налагоджено процес формування в учнів/учениць поваги до законів і норм моралі, правильної правової орієнтації, почуття особистої відповідальності за свою поведінку, розуміння невідворотності покарання за порушення закону. Відповідні знання та практичні навички діти здобувають і на уроках правознавства, і під час позакласної роботи.

Найважливішими напрямками виховної роботи в умовах воєнного стану стали: психологічна та емоційна підтримка здобувачів освіти; навчання правил поведінки в умовах воєнного стану (під час повітряних тривог, поводження з вибухонебезпечними предметами, перша домедична допомога тощо); адаптація та підтримка дітей ВПО; розвиток критичного мислення та медіаграмотності; національно-патріотичне виховання.

Двічі на рік традиційно відбуваються зустрічі учнів і учениць ліцею з представниками правоохоронних органів і соціальної служби. Вважаємо, що будь-які свята, конкурси, екскурсії, колективні творчі справи є арсеналом засобів для створення ситуації успіху для кожного та кожної. Аналіз роботи класних керівників і моніторинг рівня вихованості класних колективів показує, що чим більше різноманітних видів діяльності проводиться в класі, тим менше фактів прояву агресивної поведінки спостерігається серед дітей. Так, протягом останніх п'яти років жоден учень і учениця ліцею не перебувають на обліку служби у справах дітей, відділу ювенальної превенції; відсутні звернення батьків до відповідних служб щодо фактів булінгу в учнівському середовищі, зменшилася кількість дітей на внутрішкільному обліку, а кількість здобувачів освіти, які є активними учасниками соціальних проєктів, збільшується.

Актуальною складовою превентивної роботи є профілактика шкідливих звичок і формування здорового способу життя як однієї зі стратегічних задач щодо формування здоров'язберезувальної компетентності здобувачів освіти. Протягом тривалого часу ліцей працює як заклад, що входить до європейської мережі Шкіл сприяння здоров'ю. Відповідно до цього в ліцеї розроблено програму «Здоров'я дитини – щастя родини», яка охоплює увесь освітній процес і враховує інтереси та потреби здобувачів освіти на всіх вікових етапах. Завдяки наполегливій праці в закладі облаштовано сучасну спортивну залу, тренувальні майданчики, шкільну

їдальню, медпункт, кабінет охорони здоров'я; реалізується контроль рухової активності учнів/учениць не тільки на уроках фізичної культури, а й під час перерв, проводяться фізкультхвилинки та заходи щодо створення позитивного мікроклімату в кожному класному колективі; дотримуються гігієнічні вимоги до проведення навчальних занять, запроваджуються різні форми виховної діяльності з питань профілактики шкідливих звичок, раціонального харчування, гігієни, розпорядку дня, тижні безпеки життєдіяльності; здійснюється моніторинг здоров'я дітей; організовано роботу батьківського лекторію з відповідної тематики. Практичною складовою програми стали щорічні інтерактивні виставки «Маршрут безпеки», валеологічні акції, шкільні конкурси соціальної реклами та дитячих відеороликів, тренінгові спілкування.

Працюючи над розвитком фізичної культури та спорту, педагогічний колектив переконаний, що саме спорт є універсальним засобом, який дозволяє ефективно протистояти будь-яким формам дитячої агресії, розвиває в дітей такі соціальні навички, як ефективне спілкування, запобігання конфліктам і їх конструктивне розв'язання, підвищує рівень толерантності тощо. Фізична діяльність поліпшує стан здоров'я, самопочуття та настрої, тому велика увага в ліцеї приділяється залученню учнів до активних занять спортом: на базі закладу працюють спортивні секції з волейболу як для юнаків, так і для дівчат старшого віку; спортивна секція із загального фізичного розвитку для дітей середньої школи. Щороку збільшується кількість здобувачів освіти, зокрема дітей пільгових категорій та дітей, які потребують посиленої педагогічної уваги, які відвідують спортивні секції ДЮСШ, Спорткомплексу Зміївської ТЕС. Переможців змагань із плавання, волейболу, легкої атлетики, тхеквондо, спортивних бальних танців, футболу знають далеко за межами міста й області.

Так, найвищим досягненням закладу в спорті є перемога команди юнаків у Чемпіонаті України з волейболу «UNICEF Volleyball Cup», 2017 року шкільна команда стала чемпіоном м. Харкова та області й увійшла у вісімку найкращих команд України. Три роки поспіль волейбольна команда юнаків і волейбольна команда дівчат здобувають перемогу у волейбольному турнірі на кубок голови селищної ради Дмитра Миколайовича Діхтяря. Щорічно здобувачі освіти ліцею стають переможцями та призерами районної Спартакіади «Спорт протягом життя». Досягнення в спорті є стимулом для молодших школярів і школярок, які із задоволенням захоплюються заняттями в секціях і беруть приклад зі старших. Переможці-випускники та випускниці закладу передають свій досвід у спорті, беручи активну участь у проведенні занять секцій, під час підготовки спортивних свят і є позитивним прикладом для наслідування. Таким чином, педагогічний колектив ліцею активно використовує спорт як один з інструментів превентивної діяльності. Під час дистанційного навчання вчителі фізичної культури впроваджують форми й методи роботи, спрямовані на зняття стресу, м'язової напруги, зміцнення імунітету: пропонуються учнівству та вчителям цікаві фізкультхвилинки, ранкові гімнастики, онлайн квести, фізкультурні челенджі.

Таким чином, об'єднання профілактичних засобів, усіх превентивних напрямів роботи дозволяє на основі системного підходу створити в ліцеї безпечний психологічний простір для дітей, допомагає долати стресові ситуації, протистояти агресії та іншим негативним проявам. Колектив закладу спільними зусиллями впроваджує нові форми профілактичної роботи або використовує традиційні, надаючи їм таких сучасних ознак, які відповідали би потребам дітей та учнівської

молоді, сприяли би формуванню зваженої особистісної позиції щодо проблем здорового способу життя. Ефективність превентивної діяльності є запорукою якості освітнього процесу в закладі в цілому.

Список використаних джерел

1. Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ, 2021. С. 352.
2. Кодекс безпечного освітнього середовища: методичний посібник. Київ, 2018. С. 56.
3. Превентивне виховання школярів. Методичні поради класному керівнику. Харків, 2014. С. 260.
4. Сім'я та школа у виховному просторі дитинства: навчально-методичний посібник. Харків, 2016. С. 209.
5. Створення безпечного середовища в Новій українській школі на засадах педагогіки партнерства. Харків, 2019, С.184.
6. Шевчук В. В. Насильство над дітьми в сім'ї: причини та напрямки протидії: методичний посібник. Ужгород, 2014. С. 59.

Причини виникнення та профілактика адиктивної поведінки підлітків

Тетяна Подзолкова

Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі розроблена для формування безпечного та здорового освітнього середовища. Сприятиме кращій реалізації інтелектуального, фізичного, соціального й емоційного розвитку учнів, їх потенціалу, а також матиме позитивний вплив на стан громадського здоров'я, економіки та демографії в цілому в Україні.

Національна стратегія ґрунтується на тому, що учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно:

- створення та підтримки здорових і безпечних умов життя та діяльності людини як у повсякденному житті (у побуті, під час навчання та праці тощо), так і в умовах надзвичайних ситуацій;
- формування індивідуальних характеристик поведінки та звичок, що забезпечують необхідний рівень життєдіяльності (відповідно до потреб, інтересів тощо), достатній рівень фізичної активності та здорове довголіття;
- усвідомлення важливості здорового способу життя та гармонійного розвитку, високої працездатності, духовної рівноваги, збереження та поліпшення власного здоров'я (підвищення імунітету, уникнення різних захворювань, підтримання нормальної ваги тіла тощо);

- усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти й зміцнити здоров'я, підвищити якість свого життя [9].

У зв'язку з цим одним із завдань усіх учасників освітнього процесу, залежно від повноважень і обов'язків, є створення та підтримка безпечного освітнього середовища, формування нових поглядів, цінностей і поведінки з метою виховання в них культури безпеки, запобігання небезпекам для їхнього життя та здоров'я [10]. Для виконання цього завдання учасники освітнього процесу мають володіти знаннями про здоровий спосіб життя та знаннями про те, як убезпечити себе від залежної поведінки.

Залежна або адиктивна поведінка особистості є серйозною соціальною проблемою, оскільки у вираженій формі може мати такі негативні наслідки, як соціальна дезадаптація, протиправна поведінка, негативні наслідки для життя та здоров'я. Це найбільш поширений вид девіантної поведінки, який так чи інакше зачіпає майже кожен сім'ю.

Головним завданням, що стоїть перед працівниками системи освіти, є попередження виникнення та корекція адиктивної поведінки в учнівської молоді. Тому, перш за все, слід розібратися, які фактори та причини зумовлюють її виникнення.

Адиктивна поведінка передбачає використання хімічних речовин або специфічної активності з метою відходу від реальності й отримання бажаних емоцій. За допомогою залежної поведінки людина тікає від дискомфорту дійсності. Проте нова штучна реальність має руйнівний вплив на здоров'я та життя людини. Основним мотивом осіб, схильних до залежних форм поведінки, є активна зміна власного психічного стану, який не задовольняє. Такій особистості складно виявити в реальності такі сфери діяльності, які надовго привернуть її увагу й викличуть виражену емоційну реакцію. Життя бачиться нецікавим через його буденність і одноманітність.

Особу, яка має нав'язливу потребу в певній діяльності, називають адиктом або залежною особистістю [1].

В адиктивної особистості з'являється «подвійне життя», що складається з колишнього "нормального" життя і життя з адиктивної реалізації. Адиктивна реалізація багатьма розуміється спрощено як прийом речовини або інша адиктивна дія. Реалізація включає в себе ще й думки про стан відходу від реальності, про можливості та спосіб його досягнення. Реалізація, роздуми, фантазії на адиктивну тему займають велику кількість часу й енергії.

Співіснування двох стилів життя в одній людині призводить до зміни установок, мотивації та системи цінностей.

Ведучи подвійне життя, адикт прагне приховати його. Прагнення говорити неправду, обманювати оточуючих, а також звинувачувати інших у власних помилках і промахах впливають зі структури адиктивної особистості, яка намагається приховати від оточуючих власний "комплекс неповноцінності", обумовлений невмінням жити у відповідності із засадами і загальноприйнятими нормами [2].

Базовими характеристиками залежної особистості є: інфантильність; навіюваність і наслідуваність; прогностична некомпетентність; ригідність і упертість; наївність, простодушність і чуттєва безпосередність; цікавість і пошукова активність; максималізм; егоцентризм; яскравість уяви, вражень і

фантазій; нетерплячість; схильність до ризику і “смак небезпеки”; страх бути покинутим [3].

Виокремлюють поняття первинної та вторинної залежності. Первинна залежність – це завжди міжособистісна залежність, яка супроводжується переживанням психологічного болю. Вторинна залежність – це залежність від речовини, визначеної ситуації (ігрових автоматів, комп'ютерних ігор, роботи тощо), яка дозволяє позбутися від болю первинної залежності (страху, почуття провини, сорому, образи і т. п.) [4].

Розвиток адиктивної поведінки починається з фіксації, яка відбувається при зустрічі з впливом того, що справило на майбутнього адикта надзвичайне, дуже сильне враження та залишається в пам'яті. Тягне за собою сильне бажання повторити пережитий змінений стан ще раз. Фіксація супроводжується емоційним підйомом, у структуру якого можуть входити прояви таких почуттів: ейфорія, психічна релаксація, відчуття «зльоту», почуття безтурботності, посилення уяви, почуття здобуття психологічної свободи.

Перебуваючи поза адиктивних реалізацій, він відчуває постійну тривогу, відчуваючи «ворожість і байдужість» навколишнього світу.

Адикти ставляться до людей так, як до об'єктів для маніпулювання. Їх інтерес має для них утилітарний характер. Постійна тенденція експлуатувати людей, перш за все, близьких, знайомих, друзів викликає в останніх почуття образи, роздратування. Накопичення негативних емоцій часто призводить до розриву або значного охолодження відносин. У результаті коло значущих соціальних контактів адикта звужується, наростає ізоляція. Залежні особистості починають віддавати перевагу взаємодії з об'єктами, які задовольняють адиктивну потребу.

Адикція провокує постійний стресовий стан, який сприяє руйнуванню життя. Це виражається і в тому, що сам процес адиктивних реалізацій на наступних етапах вже не доставляє адикту такого задоволення, як раніше. Підготовка до адиктивних реалізацій все ще викликає зміну настрою, але основною метою адикції стає уникання емоційного болю, пов'язаного з явищами відібрання (це стосується не тільки хімічних, але і нехімічних адикцій). Настає момент, коли адиктивна реалізація вже не здатна повністю позбавити адикта від цього болю. Іноді адиктивні реалізації викликають у адикта почуття нудьги. Це особливо типово для нехімічних форм залежної поведінки. Адиктивний ритуал стає менш емоційно насиченим. Відхід у світ фантазій та адиктивне планування нерідко має для адикта набагато більше значення, ніж сама реалізація.

У структурі подальшого формування залежної поведінки велике значення має поява відчуття втрати контролю, що знаходить вираження в неможливості отримання колишнього задоволення в процесі адиктивної реалізації при наростаючому бажанні цього досягти.

Адикт не може зупинитися, тому піддається наростаючому адиктивному впливу: напивається до стану глибокого оглушення, об'їдається до важких наслідків, підвищує до абсурду ставки в азартній грі. На стадії втрати контролю поведінка адикта різко змінюється. Заходи, що вживаються ним, виходять за соціально прийнятні межі. На цій стадії адикт не здатний самостійно перервати власні деструктивні дії та потребує допомоги фахівців.

Адикт не відчуває небезпеки адикції, переконуючи себе в тому, що нічого страшного не відбувається, оскільки він, на відміну від інших, завжди може зупинитися. Адикт вибудовує психологічний захист, щоб захистити свою

адиктивну систему від неадиктивного Я та від критики оточуючих. Така логіка дає можливість продовжувати адиктивні реалізації навіть тоді, коли те, що відбувається, шкодить соціальним інтересам і здоров'ю.

Адиктивна поведінка нерідко супроводжується суїцидальними намірами та спробами. Про це свідчить велика кількість самогубств, скоєних адиктами. Суїцидні спроби стають частішими на тій кінцевій стадії адикції, коли вже неможливо досягти зміни психічного стану за допомогою колишнього адиктивного агента [1].

Сучасний психоаналіз відмічає в адиктивній наявності базисного конфлікту, негативного дитячого досвіду, коли законні потреби дитини в повазі, у повному любові, участі й ніжності ставленні батьків із тих чи інших причин не задовольнялись. Вважається, що адикти мають психологічні травми, які відносяться до самого раннього віку – до року (неадекватний догляд, емоційна депривація, жорстоке ставлення). У дорослому віці адиктам властиві тяжкі, малосвідомі переживання страху, провини, власної неповноцінності, сорому, захистом від яких і є вживання ПАР [5].

Відмічається, що підлітковий вік є особливо кризовим для розвитку адикції. У цей період відроджується едипів комплекс, однак тепер підліток має відіграти його вже не відносно власних батьків, а винести в соціум, соціалізувати сексуальний потяг. Така ситуація провокує стан тривоги, з якою підліток, який у минулому мав досвід формування ідентичності (нормальне проходження через кризу трьох років), здатен упоратися, регресувавши до цього досвіду. Якщо ж у віці трьох років дитина не впоралася із завданнями едипового виклику, підліткові проблеми в нього настільки сильні, що він не в змозі з ними впоратися. Адикція в цьому випадку виступає як захист від сепараційної тривоги й дезінтеграції [1].

Психоаналітик Л. Вюрсмер робить акцент на типах порушень у родині, при яких ризик розвитку адикції в дітей дуже високий.

1. Наявність ранньої травматизації дитини, так званого дитячого аб'юзу. У класичному психоаналізі вважалося, що така травматизація, як правило, існує тільки у фантазіях дитини. Але більшість сучасних авторів визнає її реалістичність. Люди, які пережили насильство в дитячому віці, можуть ідентифікувати себе або з агресором, або з жертвою. Пережиті почуття болю, жаху, сорому, безпорадності можуть сприяти формуванню прагнення до саморуйнування, що призводить, зокрема, до адикції.

2. Сильна інтрузивність, втручання батьків у життя дитини – також чинник ризику адикції. Така поведінка батьків викликає в дитини сором і гнів, як наслідок переживання власної безпорадності й незначущості. У батьків у таких сім'ях часто зустрічаються грандіозні, нереалістичні очікування від дітей. У таких умовах у вигляді захисту в дитини може сформуватися система хибного Я: маска фальшивої ідентичності, лицемірні ролі й т. п. Невідповідність ідентифікації дитини своєму істинному Я здатна компенсаторно призвести до формування адикції.

3. Таємничість, недоступність для дитини відносин між батьками, культивування брехні в родині призводять до того, що домінуючим афектом у дитини стає сором, відбувається деперсоналізація, втрата почуття реальності. Для захисту при наростаючому відчуженні стосунків у сім'ї підліток може почати вживати психоактивні речовини, прагне замкнутись у своєму нереалістичному світі.

4. Невідповідність стилів виховання у батьків, протиріччя батьківських вимог порушують стабільність супер его дитини, що при певних обставинах може сприяти адикції [1].

В.Д. Менделевич припустив, що існують «загальні для всіх форм залежностей базові характеристики залежної особистості». Такими рисами залежної особистості є: інфантильність; сугестивність і наслідування; прогностична некомпетентність; ригідність і упертість; наївність, простодушність і чуттєва безпосередність; цікавість і пошукова активність; максималізм; егоцентризм; яскравість уяви, вражень і фантазій; нетерплячість; схильність до ризику і «смак небезпеки»; страх бути покинутим [6].

Формування стосунків міжособистісної залежності пов'язано з інфантильною травматизацією та особливостями соціалізації особистості. Становленню міжособистісної залежності сприяють фіксованість на фігурі матері, травматична природа стосунків із батьком, наявність травми позбавлення, інверсія домінування в сім'ї, недиференційованість особистісних меж, дефіцитарність стосунків у сім'ї та ін.

Міжособистісна залежність виникає внаслідок незавершеності важливих стадій розвитку в ранньому дитинстві. Найбільш важливим психологічним завданням розвитку в цей період є встановлення довіри між матір'ю та дитиною. Психологічне народження відбувається тоді, коли дитина навчається бути психологічно незалежною від своєї матері. Важливою навичкою, яку набуває дитина при успішному завершенні цієї стадії розвитку, є вміння покладатися на свою внутрішню силу, тобто заявляти про себе, а не чекати, що хтось інший буде керувати її поведінкою. У дитини розвивається відчуття власного «Я», яке дає їй можливість навчитися брати на себе відповідальність за свої дії, ділитися, взаємодіяти і стримувати агресію, адекватно ставитися до авторитету інших, висловлювати свої почуття словами й ефективно справлятися зі страхом і тривогою. Якщо ця стадія не завершена до кінця, дитина стає психологічно залежною від інших і не має свого «Я», яке виділяло б її серед інших [7].

Відповідно до визначення проблем у психологічному та соціальному розвитку дитини або класному колективі працівники психологічної служби розробляють тематику профілактичних заходів.

Профілактика адиктивної поведінки проводиться відповідно до специфіки її проявів.

У силу вікових і психологічних особливостей підлітків у них найяскравіше простежуються моделі соціально неприйнятливої поведінки. Через недостатній рівень власного життєвого досвіду вони можуть, не аналізуючи, переймати модель поведінки авторитетних або успішних, на їх погляд, людей. Тому з учнями, які демонструють аморальну форму поведінки, доречним буде проводити заняття, які сприятимуть засвоєнню ними етичних правил і норм, формування в них загальнолюдських цінностей та чеснот.

З дітьми, у яких простежуються схильність до віктимної поведінки та суїцидальні нахили, практичний психолог розробляє індивідуальну програму роботи і спрямовує її на корекцію психічних станів і соціалізацію особистості.

У всіх учнів необхідно формувати відповідальне ставлення до власного здоров'я, надавати їм інформацію про організацію власного дозвілля за допомогою соціально прийнятливих форм і залучати їх до позашкільної діяльності, виходячи з їх уподобань та інтересів. Це, у свою чергу, буде попереджувати виникнення

делінквентної та кримінальної поведінки через оволодіння дітьми достовірною інформацією про вплив шкідливих звичок на їхній організм, знаннями про альтернативні форми проведення активного дозвілля та вироблення навичок ведення здорового способу життя [8].

Список використаних джерел:

1. А.О. Макаренко, Т. П. Старовойт, Н. Л. Калайтан. Психологія адиктивної поведінки : навч. посіб. Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т». Харків, 2020. 127 с.
2. Кондрашенко В. Т. Девіантна поведінка у підлітків. Мн.: Харвест, 1998. 362 с.
3. Керівництво з адиктології. За ред. В. Д. Менделевича. СПб: 2007. 768 с.
4. Жидко М. Є. Особистісні чинники формування відносин подружньої співзалежності у чоловіків: автореф. Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2006. 19 с.
5. Короленко Ц. П. Адиктивна поведінка: загальна характеристика та закономірності розвитку. *Огляд психіатрії та медичної психології*. 1991. № 1. С. 8–15 .
6. Когнітивно-поведінкова терапія хворих на алкоголізм та наркоманію. URL: <http://www.mif-ua.com/archive/article/30989>
7. Фролова Є. В. Психологічні чинники і динаміка формування стосунків міжособистісної залежності у жінок: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2008. 19 с.
8. Третиннікова Л. А. Програма тренінгу «Організація профілактичної роботи соціального педагога з дітьми з девіантною поведінкою та дітьми, сім'ї яких опинилися в складних життєвих обставинах». URL: https://sovazoya.blogspot.com/2017/11/blog-post_13.html#more
9. Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» № 195/2020 від 25 травня 2020 року. м. Київ. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789>
10. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: навч.-метод. посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.

Формування медіаграмотності учнів на уроках мистецтва

Галина Аксьонова

Тенденціями світового розвитку у XXI ст. є перехід до інформаційного суспільства. Значущими є висновки Ради Європи, що до числа найбільш важливих для людини ключових компетентностей належать і вміння, пов'язані з її життям в інформаційному суспільстві, зокрема володіння новими технологіями щодо пошуку та обробки інформації. Розуміння наявності фейків і неправдивої інформації, здатність до критичного ставлення до розповсюджуваної по каналах вітчизняних і світових медіа повідомлень, уміння захищатися від негативних інформаційних впливів є актуальними характеристиками сучасної людини.

У Концепції «Нова українська школа» наголошено, що сучасні громадяни України мають володіти цифровою та медіакомпетентністю, бути справжніми

громадянами, патріотами, усвідомлювати необхідність активної участі в житті суспільства.

Досвід роботи Харківської гімназії № 43 дозволяє дійти висновку, що формування загальнокультурної та цифрової компетентностей є особливо важливим в умовах НУШ.

Формування медіакультури та медіакомпетентності на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво» пов'язано з упровадженням інноваційних технологій та має на меті залучення учнів і учениць до загальнолюдських цінностей, розуміння особливостей глобального соціокультурного, економічного й політичного контексту функціонування вітчизняних і світових медіа. Важливо залучати дітей до творчості, до подій, у яких вони можуть проявити лідерські якості; формувати здатність бути носіями й творцями медіакультурних цінностей, смаків і стандартів.

Так, уроки предмета «Мистецтва» є майданчиком ефективної взаємодії з медіапростором, що забезпечується такими формами роботи, як віртуальні екскурсії, онлайн заходи та свята, творчі проекти, різноманітні види практичної діяльності.

Сьогодні для кожної людини важливими є навички психологічного захисту від непотрібної візуальної інформації, для чого на уроках школярі та школярки створюють нові елементи медіакультури сучасного суспільства, переглядають і аналізують кліпи, фільми, відео, тік-ток, інсталяції, колажі, мультфільми тощо. Неопосередкований вплив на опанування дітьми навичок роботи з інформацією мають медіаігри, наприклад: Online-гра «Медіазнайко» <http://www.aup.com.ua/Game/>; Он-ландія. Безпечна вебкраїна. <https://disted.edu.vn.ua/media/bp/html/etusivu.htm>.

Такі форми роботи сприяють стимулюванню та розвитку творчого медіасприймання, творчого та креативного мислення.

Як уже зазначалося, формування активної громадської позиції є важливим завданням учителя, аби учні та учениці ставали безпосередніми учасниками заходів і творцями мистецьких шедеврів. Залучення до безпосередньої участі в різноманітних мистецьких фестивалях і конкурсах дозволяє вчасно відкривати й розвивати талановитих дітей.

Глибше усвідомити сучасні культурні цінності та реалізувати активну громадянську позицію допомагають зустрічі учнів і учениць із представниками медіа, акторами, співаками. Діти із задоволенням беруть інтерв'ю, створюють новини, пишуть сценарії власних мистецьких заходів тощо, стаючи творцями відео, кліпів, тік-ток роликів, фотографій, реклами.

Пропонуючи дітям ознайомитися з доробком композиторів, письменників, акторів, можна надати посилання на сайти, наприклад: ноти українських композиторів http://ukrnotes.in.ua/Mystetska_osvita.php; вебсайт Книжкової палати України імені Івана Федорова <http://www.ukrbook.net>; вебсайт Бібліотеки Конгресу США <http://www.loc.gov> тощо.

Для формування медіаграмотності учнів на уроках мистецтва особливого значення набувають дослідницькі завдання: порівняти виконання українських народних і естрадних пісень «Ой смереко», «Червона рута» професійними співаками та учнями/ученицями класу.

Вважаємо, що основною метою аналізу пісень, програм TV, мистецьких шедеврів чи об'єктів нематеріальної культурної спадщини на уроках мистецтва є стимулювання розвитку критичного мислення, здатності до оцінювання

медіатекстів. Також можна запропонувати завдання переглянути й відзначити особливості, наприклад, анімаційного серіалу «Легенди України» за посиланням: https://osvitanova.com.ua/posts/4625-animatsiinyi-serial-lehendy-ukrainy-vsi-serii?fbclid=IwAR0yiUKncWNG_Q-tomBsCJdX9xtpBigctJplKYDfdSPgfCPEkVj59C83Oyo.

Умови війни спонукають все більшої уваги надавати здобуткам національної культури та історії, вивченню традицій, патріотичних пісень. Учні створюють кліпи, беруть участь у віртуальних хорах, флешмобах, челенджах тощо. Разом із учнями й батьками віримо, що все буде Україна!

Список використаних джерел

1. Змістова лінія «Досліджуємо медіа» в початкових класах НУШ: практичні поради для вчителя. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=TRquTJrcuBI&t=3708s>
2. Основи медіаграмотності: навчально-методичний посібник для вчителя 8 (9) клас. Плани-конспекти уроків. За ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошинюк, О. П. Мокрогуза. Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2014. 190 с.
3. Пометун О. І., Пилипчатіна Л. М., Сущенко І. М., Баранова І. О. Основи критичного мислення: навч. посіб. для учнів старших класів загальноосвітньої школи. Тернопіль: Навч. Книга-Богдан, 2010. С. 20–28.
4. Череповська Н. І. Візуальна медіакультура учнів ЗОШ. Київ : Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2010. 155 с.
5. Шейбе С. Рогоу Ф. Медіаграмотність: підручник для вчителя. Перекл. з англ. С. Дьома. За заг. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. К.: Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. 319 с.
6. Як навчити учнів відрізнити фейки. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/media-literacy-lessons_3.pdf

Позашкільна корекційна освітня робота з дітьми 4-7 років із психологічною травмою війни

Ірина Трегубова

Актуальність і необхідність розвитку здібностей дітей не викликає сумнівів. Але існує певний конфлікт між методиками розвитку дитини в цілому та розвитку обдарованостей. Пошук і розвиток талантів може мати місце, але позашкільна педагогіка в першу чергу є сервісною ланкою, яка задовольняє інтереси й бажання дітей до розвитку та має більше можливостей для корекції певних вад розвитку, ніж загальноосвітній процес. Тому поряд із творчими групами в педагога повинні бути й групи загального розвитку, які працюють на межі з інклюзією, де потрібний трохи інший освітній підхід, і дитина може розвинути приховані здібності. Межа з інклюзією є наслідком різного рівня готовності дітей до певних завдань та до роботи в колективі [1].

Але деякі з дітей, які потребують інклюзивної освіти, своєю поведінкою лякають інших дітей навіть за присутності додаткового педагога, що руйнує педагогічний процес. Для таких дітей за позашкільної освіти можна створювати буферні групи або чергувати присутність із паузами в 1–2 місяці на виконання індивідуальних завдань. У дитини потроху формуються здатність слухати педагога й усвідомлення правил роботи в колективі, і через деякий час така дитина може навчатись у загальній групі. Зауважимо, що навчання в колективі дозволяє досягти кращого освітнього результату, ніж під час індивідуальних занять, оскільки при цьому задіяні ефекти конкуренції та позитивного враження від колективних дій.

Зараз виникла ще одна категорія дітей, які потребують інклюзивного підходу в освіті, – постраждали під час війни. Обстріли викликали масову міграцію людей та багато стресових ситуацій. Діти залишилися без домівок, батьків, без можливості отримувати повноцінну освіту, жити особистим життям і розвиватися. Такі діти потребують психологічної, фізичної, освітньої підтримки та корекційної роботи спеціалістів. Травми війни мають різні причини, характер проявів і наслідки для інтеграції дитини в освітній процес і суспільство. Психологічні травми виникли через страх обстрілів, необхідність бігти й ховатись, перебування у підвалах, спостереження обстрілів, їх наслідків, насильства, через втрату близьких людей, як психологічні наслідки фізичних травм. Ці впливи можуть викликати дезадаптаційні явища в поведінці дитини, що негативно вплине на її участь в освітньому процесі та соціалізацію. Освітній процес повинен відреагувати на такі зміни у стані дітей. Необхідна розробка та впровадження гнучкої освітньої системи з акцентованим індивідуалізованим підходом із метою надання дитині особистих інструментів подолання внутрішньої кризи та формування шляху до інтеграції в життя.

Нагальна потреба – створення ефективних програм, реабілітаційних груп і центрів для надання допомоги, підготовки компетентних спеціалістів. Освітній процес має пройти перетрансформацію форм, методів, засобів і способів навчання. При цьому він може поєднувати класичні та сучасні освітні методики, застосовувати інтеграцію різних видів діяльності, надавати більший час на рухливі вправи, ігри та фізкультхвилинки, на вправи з психофізичного розвитку дитини: дихальна та психогімнастика, фіто-, арома-, музико-, кінезіо- та пісочна терапія. У загальноосвітньому навчальному процесі все це задіяти та врахувати важко, але такі впливи можуть реалізувати позашкільні навчальні заклади. Тому актуальним є розвиток напрямів гурткової роботи як системи, що створює більше можливостей для розвивального впливу на дитину. Позашкільна освіта може мати меншу кількість дітей у групі, націлена не на опанування навчальної програми, а на розвиток здібностей дитини за особистісного підходу та гнучкого освітнього процесу, має можливість здійснення навчання дитини на доступному для неї рівні та проведення цільової корекційної освітньої роботи. Але гурткова робота має обмежену кількість годин і вузький підхід до формування певних компетенцій дитини. Тому відповідні навчальні програми повинні застосовувати методики підвищення інтенсивності й ефективності навчання.

Однією з найважливіших компетенцій людини є «здатність учитися», що потребує розвитку базових творчих і «технічних» здібностей як опанування необхідним «інструментальним» набором. Така здатність має бути розвинута в дитини ще до школи, щоб полегшити адаптаційні процеси в першому класі та налаштувати на плідну участь у швидкоплинних процесах сучасного суспільства.

Таким чином, мета цієї роботи полягає у пристосуванні методики щодо

розвитку здібностей дитини адаптуватися до процесу навчання та умов буття в суспільстві з урахуванням наявності психологічної травми війни.

Природним освітнім механізмом є шлях не від усвідомлення інформації до набуття навичок, а через особистий досвід набуття навичок до опанування теоретичних знань. Такий механізм використовує розвиваюче навчання, тому що воно може сформувати в дитини гнучкий підхід до буття в суспільстві з готовністю і здатністю до сприйняття досвіду оточуючих людей, нового й незвичного. Таке навчання формує здатність людини до адаптації, високий рівень її розумових, творчих, професійних здібностей, надає розумовий та психологічний ресурс для пошуку рішень у ситуаціях невизначеності.

Але розвиваюче навчання важко побудувати за схемою, воно часто потребує використання понять, розгляд яких виходить за межі одного заняття. Проміжним варіантом між традиційним і розвиваючим навчанням є розробка інтегративних технологій [2]; наприклад, програма «ОПАЛ» (освітня та психологічна адаптація людини) для розвитку здібностей дітей старшого дошкільного віку [3]. Основою для цієї програми є формування компетенції «вміння вчитися», а шляхом – розвиток інтелектуальних, творчих і «технічних» здібностей. Навчальний матеріал поділено на розділи: «Розвиток навичок письма та праці», «Довкілля та екологія», «Розвиток зв'язного мовлення та етикет», «Формування логіко-математичних понять», які згруповано у два блоки, що передбачає два заняття на тиждень. Інтеграція навчальних блоків в одне заняття дозволила створити систему, яка за обмеженої кількості навчальних годин адаптує дитину до очікуваної діяльності вдома й у школі. На кожному занятті реалізується окремий проєкт, який займає всю увагу дитини, дає змогу змінювати різні види діяльності та надає можливість ефективного формування певних компетенцій і здібностей. Наявність наскрізної інтегрованості заняття створює в його площині цільний мікроосвітній кластер, який відбиває частину навколишнього світу, що задіює природні механізми навчання та підвищує ефективність педагогічного процесу.

Поширена думка, що інтелектуальні здібності розвивають шляхом розв'язання задач на логіку, синтез і дедукцію, що для розвитку творчих здібностей необхідні завдання на складання віршів, казок і на творче відображення дійсності [4], з розвитком «технічних» здібностей частіше пов'язують виконання завдань на конструювання. Не відкидаючи цих напрямів, звертаю увагу на вправи, які вважають проміжною стадією, яку необхідно швидше опанувати та не повертатися до неї. Мова йде про розвиток дрібної моторики руки та вправи з письма.

Процес письма є більш складним за читання та потребує виконання більшої кількості розумових операцій: згадування, прогнозування напису, впізнавання та відображення символів. Мозок проводить аналіз звукової будови слова, переводить фонему у графему, трансформує її у пам'яті в систему необхідних рухів. Етапність процесу генерування операції письма визначає виникнення фізіологічно обумовленого ускладнення – дисграфії [5]. Генетично, отримання інформації від органів чуття здійснюється або лівою, або правою півкулею, які відповідають за різні види діяльності – творчі та технічні. Тому за видом діяльності інформація надалі перекидається між півкулями; чим складніша діяльність, тим частіше мозку доводиться перекидати інформацію. Виникає ефект дзеркального формування інформації, що проявляється в оберненому відображенні графем.

Проблема засвоєння та відображення «технічної» інформації є в дітей, які сприймають інформацію не інтелектуально-аналітично, а емоційно-творчо. Але

діти першої з цих двох груп матимуть аналогічні проблеми у свободі творчості. Однак на цей час проблему дисграфії в загальноосвітньому навчальному процесі не враховують. Багато дітей отримують загальмований старт у навчанні через дисграфію та проблеми в письмі та читанні, що впливає на опанування інших навчальних дисциплін. Виходом із такого становища є різноплановість і образність подачі інформації, доповнення опису «технічних» дій казковим сюжетом у вигляді гри-подорожі, звертання уваги на дітей, які мають такі проблеми, добір індивідуальних вправ. Якщо дитині буде здаватись, що в неї нічого не виходить і вона не встигає за іншими, інтерес до навчання зникне та виникнуть дезадаптаційні явища. Тримати увагу такої дитини намагаються дотриманням жорсткої дисципліни на заняттях, але такий підхід важко узгодити з базовим принципом «Нової української школи» – партнерські взаємовідносини.

Активність дрібної моторики руки формує мозкову активність певних зон. Тому за концепцією кінезіологічних вправ розвиваюча робота спрямована від руху до мислення. Чим більше рухів та інтенсивніша діяльність під час росту дитини, тим більше виникає «патернів» між півкулями, що є підґрунтям для майбутнього вчення й мовленнєвих вмій [6]. Процес формування відповідних зон кори мозку та патернів закінчується до віку 6–7 років. Тому освітні методики для дітей 7 років не підходять для 6-річного віку, який має значні особливості [7]: недостатній розвиток м'язів кисті, нескоординованість рухів руки, повільне відображення символів, не чіткий образ букви в пам'яті, прояви дисграфії, слабка орієнтація на площині аркуша та серед допоміжних ліній [8]. Тобто ця вікова категорія має недостатній розвиток «технічних» здібностей. Тому програма «ОПАЛ» передбачає вправи на точність моторики, сенсорні пам'ять і чутливість руки, а також на формування здібності до творчої та методичної праці на цій базі. Відповідними вправами можуть бути друкування або письмо знаків, упізнання на дотик відомих дрібних предметів і матеріалів, виконання різних методик із декоративно-прикладного мистецтва та кінезіологічних вправ.

Контроль розвитку здібностей можна проводити за показниками: гнучкість, швидкість, оригінальність, сміливість, точність мислення, допитливість, моторика руки, сенсорна чутливість, окомір, точність орієнтації в просторі, пам'ять. Успішність розвитку дитини відображає не рівень показника, а позитивна його зміна. Тобто навчання здійснюється на доступному для дитини рівні. Результатом навчання дітей дошкільного віку є не набуття знань, а оволодіння компетенцією «вміння вчитися», здатністю конструювати, творчо мислити, швидко приймати рішення та набуття стану адаптованості до освітнього процесу.

Інтегрованість завдань дозволяє безперервно включати в навчальний процес кінезіологічну складову: 1) графічний диктант; складання маршруту на карті, плану кімнати, вулиці; 2) конструювання літер з елементів, слів із кубиків; відтворення літер засобами ниткографії, синельної проволочки; конструювання з паличок літер, символів, геометричних фігур, образів предметів; ліплення; оригамі; конструювання «звукових будиночків» слів; 3) вправи на симетрію; складання танграму, іграшок-морок; малювання образів графічних знаків; вправа «домалюй логічний ряд»; 4) порівняння, класифікація знаків, символів, образів, зображень; 5) креслення ліній, фігур, штрихування за допомогою лінійки. Інші інтегровані вправи також задіюють міжпредметні зв'язки: ниткографія та моделювання з проволочки допомагають вивчати види ліній, виконувати порівняльні операції «довга-коротка; довша-коротша», закріплювати знання про геометричні фігури,

цифри та літери; кляксографія допомагає вивчати поняття «симетрія»; ліплення закріплює поняття про об'єм фігури та геометричного тіла; при складанні оригамі виникає потреба користуватися такими поняттями: гострий кут, тупий, вершина, пунктирна лінія, геометрична фігура, лінійка, лінія симетрії.

Таким чином, ця інтегрована методика розвитку здібностей дітей дозволяє досягти більш плідних результатів за меншу кількість навчальних годин у рамках гурткової роботи завдяки розвитку мовленнєвих зон кори головного мозку та «технічних» здібностей. Досягається корекція деяких порушень розвитку дитини завдяки різноманіттю й активності організованої мозкової діяльності.

Важливою складовою парадигми «Нової української школи» є «педагогіка партнерства» як налаштування трикутника взаємодії «дитина–педагог–батьки» зі взаємотолерантним ставленням, інформаційним і емоційним переносом. Необхідність активної та позитивної взаємодії в цій системі особливо проявляється під час дистанційного навчання дітей дошкільного віку та за наявності проблем розвитку дитини, що потребує особливого підходу. Керуючими принципами при цьому є спілкування, взаємодія, співпраця між учителем, учнем і батьками, як рівними учасниками освітнього процесу, які разом працюють на результат [9].

Налаштуванню партнерських відносин у гуртку, створенню позитивного середовища діяльності допомагає взаємна повага між учасниками освітнього процесу, добровільність, формування віри у власні сили та здібності, підтримання ініціативи й важливості думки дитини, вибір дитиною способу діяльності. Розроблено психогімнастичну вправу «Будиночок гуртка», іде налаштування на заняття: у віконця розміщують фотографії присутніх дітей, гурток згадує ім'я цієї дитини, а вона розповідає про себе щось цікаве, або проводиться актуалізація знань. Методами активізації партнерських відносин за програмою «ОПАЛ» є ігровий, інтеграція видів діяльності, створення ситуації успіху, проблемно-евристичний, попарне обговорення, мозковий штурм, метод проб і помилок, постановка досяжної мети, індивідуальний, індивідуалізований підхід. Формами активізації партнерських взаємовідносин за програмою «ОПАЛ» є ігрова, творча співпраця в мікрогрупах («Склади разом коло», «Квітка-сім'я» та інше), виставки й конкурси, відкриті виховні заходи («Ходить гарбуз по городу», «Господар року», «Рукавичка» тощо), участь у благодійних акціях, сумісна реалізація масштабних проєктів (свят, суспільно корисних справ), анкетування та консультування батьків у межах ефективних взаємовідносин. Екопроект «Мальовниче подвір'я» є важливою формою «педагогіки партнерства» у вигляді сумісного освітнього заходу: діти з допомогою педагога та батьків знайомляться з природою та особливостями догляду за клумбою.

Одним із найбільших успіхів у кар'єрі вважаю випадок, коли дитина (4, 5 року) вперше заговорила під час занять. Батьки не проінформували про таку ваду дитини. Я бачила, що дитина добре працює, але не висловлює власних думок, що іноді буває серед сором'язливих дітей. Робота в колективі, розвиток дрібної моторики руки, артикуляційні вправи допомогли – у дитини зникла проблема відсутності мовлення. Це є підтвердженням формування під час занять зон кори головного мозку та патернів між півкулями. Для такого випадку стану дитини застосування стандартного освітнього впливу за програмою «ОПАЛ» виявилось достатньо для отримання кінезіотерапевтичного ефекту.

Наявність цього досягнення означеної освітньої методики гурткового навчання свідчить про її широкі розвивальні можливості, що в умовах війни набуло нової

актуальності, оскільки майже кожна українська дитина пережила певні стресові ситуації, а отже, потребує психологічної та освітньої корекційної підтримки. Освітній процес наразі не може відбуватися так, як раніше, немовби діти не мали переживань війни (які могли створити певні блокади в роботі мозку). А тому для таких дітей необхідно задіювати кінезіологічні вправи й розвивати компенсаційні здібності, що дозволить їх діям бути ефективними. Це потребує індивідуалізованого підходу й уваги педагога. Активізація розвитку творчих здібностей дитини за рахунок переформатування освітнього процесу допоможе врятувати, націлити на повноцінне життя покоління, яке стане фундаментом нації, ресурсом відродження в найближчому майбутньому. Однією з навчальних програм, яка реалізує означені напрями освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку, є програма «ОПАЛ» [3].

Список використаних джерел

1. Трегубова І. М., Трегубов Д. Г. Проблеми та перспективи інклюзивної освіти. *Ціннісні орієнтири в мистецькому просторі – індивід і соціальний контекст: всеукраїнська НПК*. Х.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2020. С. 92.
2. Трегубова І. М., Трегубов Д. Г. Підвищення якості освіти шляхом застосування інтегративних технологій. *Сучасний педагог. Т.2*. Дніпро: Акцент ПП, 2020. С. 181–191. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/10929>.
3. Трегубова І. М. Авторська програма інтегрованого курсу розвитку здібностей дітей дошкільного віку в умовах гуртка «ОПАЛ». Х.: ОП, 2011. 160 с.
4. Лук'янчук М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів: психолого-педагогічний контекст. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2(3). С. 82–87.
5. Трегубова І. М., Трегубов Д. Г. Підготовка руки дитини дошкільного віку до письма у концепції STEM-освіти. *Альманах науки*. 2019. № 1/2(32). С. 29–33.
6. Галущенко В. І. Впровадження кінезіотерапевтичних вправ у реабілітаційній роботі з дітьми та дорослими. *Актуальні проблеми логопедії*. 2014. С. 44–48.
7. Дубяга С. М., Шевченко Ю. М. Нестандартний підхід до навчання письма молодших школярів. *Педагогічні науки*. 2010. № 55. С. 263–267.
8. Цєпова І. В. Методи і прийоми навчання письма: історія і сучасність. *Науковий огляд*. 2015. № 8(18). 1–10 с.
9. Трегубова І. М., Трегубов Д. Г. Впровадження «педагогіки партнерства» в умовах гуртка. *Психологія та педагогіка у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття: міжнародна НПК*. Х.: ЦПД, 2021. С. 32–36.

Наші автори

Абазіна Людмила Володимирівна, учитель англійської мови та зарубіжної літератури комунального закладу «Харківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 102 Харківської міської ради Харківської області»

Аксьонова Галина Віталіївна, учитель української мови та літератури Харківської гімназії № 43 Харківської міської ради Харківської області

Андропова Люмила Геннадіївна, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри методики навчання мов і літератури КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Астахова Марія Сергіївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Байназарова Олена Олександрівна, старший викладач секції спеціальної та інклюзивної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Бардіна Зоя Борисівна, завідувач Грушинської філії (гімназія) комунального закладу «Первомайський ліцей № 3 «Успіх» Первомайської міської ради Харківської області

Водолажченко Наталія Анатоліївна, викладач кафедри методики навчання мов і літератури КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Волкова Ірина Василівна, старший викладач кафедри виховання й розвитку особистості КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Вороніна Галина Леонідівна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри виховання й розвитку особистості КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Воропаєв Євгеній Петрович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри оркестрових інструментів Харківської державної академії культури

Горбенко Тетяна Іванівна, методист Центру громадянського виховання КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Грицюта Валентина Миколаївна, методист комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Думич Лариса Петрівна, учитель української мови та літератури Державної гімназії-інтернату з посиленою військово-фізичною підготовкою «Кадетський корпус»

Дьячкова Єлизавета Юріївна, учитель Державної гімназії-інтернату з посиленою військово-фізичною підготовкою «Кадетський корпус»

Захарова Тетяна Володимирівна, учитель зарубіжної літератури комунального закладу «Первомайський ліцей № 3 «Успіх» Первомайської міської ради Харківської області»

Кизименко Оксана Миколаївна, заступник директора з НВП комунального закладу «Харківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 142 Харківської міської ради Харківської області»

Китиченко Сергій Олександрович, старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Китиченко Тетяна Сергіївна, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Колісник Олена Валентинівна, викладач секції спеціальної та інклюзивної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Коваленко Майя Леонідівна, керівник народознавчих гуртків комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Ковтун Ірина Іванівна, учитель української мови та літератури Харківської гімназії № 43 Харківської міської ради Харківської області

Лис Ольга Анатоліївна, учитель біології комунального закладу «Чернецьинський ліцей» Зачепилівської селищної ради Красноградського району Харківської області»

Лузан Людмила Олександрівна, кандидат педагогічних наук, проректор з навчальної роботи КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Лузан Віктор Олександрович, директор комунального закладу «Пересічанський ліцей» Солоницівської селищної ради Харківської області

Нечай Олена Миколаївна, викладач секції розвивального навчання кафедри методики дошкільної та початкової освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Озацька Жанна Олександрівна, практичний психолог Чугуївського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 3 Чугуївської міської ради Харківської області

Остапенко Алла Сергіївна, кандидат педагогічних наук, проректор з науково-методичної роботи КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Петрушина Валентина Миколаївна, вихователь Слобожанського комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 7 «Колосок»

Полякова Людмила Вікторівна, заступник директора з виховної роботи комунального закладу «Слобожанський ліцей № 2» Слобожанської селищної ради Чугуївського району Харківської області

Редіна Ольга Володимирівна, методист комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Сіваченко Інеса Геннадіївна, викладач кафедри виховання й розвитку особистості КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Скриль Ірина Анатоліївна, кандидат географічних наук, завідувач відділу краєзнавства комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради

Смирнова Марина Євгенівна, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри соціально-гуманітарної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Трегубова Ірина Михайлівна, керівник гуртка «Барвінок» комунального закладу «Центр дитячої та юнацької творчості № 1 Харківської міської ради»

Фолуніна Майя Миколаївна, учитель математики та інформатики комунального закладу «Дергачівський ліцей № 2» Дергачівської міської ради Харківської області

Фомченкова Олена Миколаївна, директор комунального закладу «Слобожанський ліцей № 2» Слобожанської селищної ради Чугуївського району Харківської області

Чорна Антоніна Петрівна, учитель початкових класів Чернівецького ліцею № 12 «Ювілейний»

Чуб Тамара Миколаївна, учитель української мови та літератури комунального закладу «Миколаївський ліцей» Зачепилівської селищної ради Красноградського району Харківської області

Чуркіна Вікторія Григорівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри виховання й розвитку особистості КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

Чусов Сергій Євгенович, учитель математики середньої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 201 м. Кисва

Шевелєва Ірина Петрівна, учитель початкових класів комунального закладу «Первомайський ліцей № 7 Первомайської міської ради Харківської області»

Редактор: Писаренко Т.І.

Упорядник: Семисошенко С.В.

Дизайн: Семисошенко С.В.

Електронне видання

Харківська академія неперервної освіти

61057, м. Харків, вул. Пушкінська, 24

Тал./факс (057)731-21-31

e-mail: kvnz.hano@gmail.com

Web-сайт: edu-post-diploma.kharkov.ua